

Ślady przeszłości

WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE
OLOMOUCKÝ KRAJ

Otisky minulosti

Ślady przeszłości / Otisky minulosti

DZIEDZICTWO KULTURALNE
- WSPÓLNE ZADANIE
KULTURNÍ DĚDICTVÍ
- SPOLEČNÁ ÚLOHA

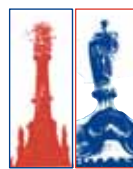
Olomoucký kraj

Tento projekt je realizován v rámci Operačního programu přeshraniční spolupráce
ČR-PR 2007-2013, který je spolufinancován z Evropského fondu pro regionální rozvoj.

EVROPSKÁ UNIE / UNIA EUROPEJSKA
EVROPSKÝ FOND PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ / EUROPEJSKI FUNDUSZ ROZWOJU REGIONALNEGO
PŘEKRAČUJEME HRANICE / PRZEKRACZAMY GRANICE

DZIEDZICTWO KULTURALNE
- WSPÓLNE ZADANIE
KULTURNI DĘDICTWI
- SPOŁECNÁ ÚLOHA

Tento projekt je realizován v rámci Operačního programu přeshraniční spolupráce
ČR-PR 2007-2013, který je spolufinancován z Evropského fondu pro regionální rozvoj.

*Ślady
przeszłości*

---

*Otisky
minulosti*

Ślady przeszłości

Otisky minulosti

Wydano w ramach projektu „Dziedzictwo kulturalne – wspólne zadanie” współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Współpracy Transgranicznej Republika Czeska – Rzeczpospolita Polska 2007–2013 / Vydáno v rámci projektu „Kulturní dědictví – společná úloha“ podpořeného z Operačního programu přeshraniční spolupráce ČR-PR 2007–2013, který je spolufinancován z Evropského fondu pro regionální rozvoj

Wydął Kraj Ólomuniecki we współpracy z Województwem Opolskim / Vydal Olomoucký kraj ve spolupráci Vojvodstvím Opole

Autor polskich tekstów / Autorka polskich textů: Urszula Zajączkowska
Tłumaczenie na język polski / Překlad do polštiny: Renata Rafa-Radiměřský
Tłumaczenie na język czeski / Překlad do češtiny: Tadeusz Kuchejda
Redakcja / Redakce: Maria Szwed, Jindřich Garčic
Redaktor techniczny / Technický redaktor: Pavel Pospěch
Zdjęcie na okładce / Snímek na obálce: Opolska Ceres. Secesyjna fontanna wykonana w 1907 roku przez Edmunda Gomasky’ego / Opolská Ceres. Secesní kašna pochází z r. 1907, jejím autorem je Edmund Gomasky, Foto: Sławoj Dubiel
Ólomuniec – Kolumna Trójcy Przenajświętszej / Olomouc – Čestný sloup Nejsvětější Trojice, Foto: Pavel Rozsival
Zdjęcia / Fotografie: Archiwum Urzędu Miejskiego w Byczynie (16), Sławoj Dubiel (3–5, 10, 30–33, 41, 43), Marek Maruszak (11, 14–15, 17–18, 24, 28, 34–40, 42, 44–49, 53–54), Andrzej Nowak (1–2, 8–9, 13, 19–22, 25–26), Tadeusz Parcej (7, 29, 50), Mariusz Przygoda (6, 12, 23, 27), Pavel Rozsival (55–114), Jerzy Stemplewski (51–52)
Opracowanie graficzne / Grafická úprava: STUDIO TRINITY, s.r.o., Olomouc
Druk / Tisk: Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.
Nakład / Náklad: 2000 egzemplarzy / výtisků

Występujące w tekście czeskim osobowe nazwy własne są w miarę możliwości: po pierwsze – tłumaczone na język polski, jeśli istnieje polski znany w literaturze przedmiotu odpowiednik; po drugie – pozostawione w czeskiej wersji językowej, jeśli można z pewnością stwierdzić, że dana osoba jest czeskiego pochodzenia lub nie można tego jednoznacznie ustalić. Problem z identyfikacją nazw własnych w przypadku tekstów w języku czeskim wynika z faktu, że w Czechach powszechnie jest dostosowywanie imion i nazwisk obcych do reguł języka czeskiego. / V českém textu vyskytující se jména a příjmení jsou dle možností: za prvé – překládána do polštiny, existuje-li v polské literatuře známý ekvivalent; za druhé – ponechávána v české jazykové verzi, bylo-li možné prokázat, že daná osoba je českého původu nebo nelze-li toto jednoznačně zjistit. Problém s identifikací jmen uváděných v českých textech je způsoben tím, že v češtině je běžné psaní cizích jmen a příjmení podle pravidel českého pravopisu.

Wydanie pierwsze / Vydání první

Ólomuniec 2010 / Olomouc 2010
Egzemplarz bezpłatny / Neprodejné

Spis treści / Obsah

6–7	Wprowadzenie / Úvodem
10	Opole – katedra pw. Podwyższenia Krzyża Świętego / Opole – katedrála Povýšení svatého Kříže
14	Opole – kościół pw. Trójcy Świętej i klasztor Franciszkanów / Opole – kostel Svaté Trojice a františkánský klášter
17	Opole – Wieża Piastowska / Opole – Piastovská věž
20	Opole – Akropol / Opole – Akropole
24	Baborów – kościół św. Józefa / Baborów – kostel sv. Josefa
27	Biała – cmentarz żydowski / Biała – židovský hřbitov
30	Brzeg – Zamek Piastów Śląskich / Brzeg – zámek slezských Piastovců
33	Brzeg – ratusz / Brzeg – radnice
36	Byczyna / Byczyna
38	Głogówek – kościół parafialny pw. św. Bartłomieja / Głogówek – farní kostel sv. Bartoloměje
42	Głubczyce / Głubczyce
45	Góra św. Anny – klasztor i kalwaria / Hora sv. Anny – klášter a kalvárie
48	Jemielnica – kościół pocysterski pw. Najświętszej Maryi Panny i św. Jakuba / Jemielnice – cisterciácký kostel Nejsvětější Panny Marie a sv. Jakuba
50	Kamień Śląski – kompleks pałacowo-parkowy / Kamień Śląski – palácový a parkový areál
53	Koźle – twierdza / Koźle – pevnost
55	Krasiejów / Krasiejów
57	Łambinowice / Łambinowice
59	Małujowice – kościół pw. św. Jakuba Apostoła / Małujowice – kostel sv. Jakuba Apoštola
61	Moszna – zespół pałacowo-parkowy / Moszna – palácový a parkový areál
63	Namysłów – ratusz / Namysłów – radnice
65	Nysa – Dom Wagi Miejskiej / Nysa – dům městské váhy
67	Nysa – kościół pw. św. Jakuba Apostoła i św. Agnieszki / Nysa – kostel sv. Jakuba Apoštola a sv. Anežky
69	Nysa – tzw. Piękna Studnia / Nysa – Krásná studna
71	Olesno – kościół odpustowy św. Anny / Olesno – poutní kostel sv. Anny
73	Otmuchów – zamek / Otmuchów – hrad
75	Ozimek – żelazny most / Ozimek – železný most
77	Paczków – polskie Carcassonne / Paczków – polské Carcassonne
80	Paczków – kościół św. Jana Ewangelisty / Paczków – kostel sv. Jana Evangelisty
83	Pokój – park / Pokój – park
86	Prudnik – mała architektura rynku / Prudnik – malá architektura na náměstí

92	Olomouc – areál bývalého Přemyslovského hradu v Olomouci, katedrála sv. Václava / Ólomuniec – teren dawnego zamku Przemyslidów w Ółomuńcu, katedra św. Wacława
96	Olomouc – areál bývalého Přemyslovského hradu v Olomouci, palác biskupa Jindřicha Zdíka / Ólomuniec – teren dawnego zamku Przemyslidów w Ółomuńcu, pałac biskupa Jindřicha Zdíka
99	Olomouc – areál bývalého Přemyslovského hradu v Olomouci, areál kapitulního děkanství / Ólomuniec – teren dawnego zamku Przemyslidów w Ółomuńcu, kompleks dziekanatu kapituły
102	Olomouc – kostel sv. Mořice / Ólomuniec – kościół pw. św. Maurycego
106	Olomouc – Neptunova kašna / Ólomuniec – Fontanna Neptuna
109	Olomouc – Herkulova kašna / Ólomuniec – Fontanna Herkulesa
112	Olomouc – Kašna Tritonů / Ólomuniec – Fontanna Trytonów
115	Olomouc – Caesarova kašna / Ólomuniec – Fontanna Cezara
118	Olomouc – Merkurova kašna / Ólomuniec – Fontanna Merkurego
121	Olomouc – Jupiterova kašna / Ólomuniec – Fontanna Jowisza
124	Olomouc – Mariánský sloup / Ólomuniec – Kolumna Maryjna
127	Olomouc – Čestný sloup Nejsvětější Trojice / Ólomuniec – Kolumna Trójcy Przenajświętszej
130	Olomouc – areál bývalého premonstrátského kláštera Hradisko / Ólomuniec – obiekt dawnego klasztoru Norbertanów Hradisko
134	Olomouc – basilika Navštívení Panny Marie na Svatém Kopečku / Ólomuniec – bazylika Nawiedzenia Marii Panny na Svatym Kopečku
138	Olomouc – kaple Jana Sarkandra / Ólomuniec – kaplica Jana Sarkandra
142	Bouzov – areál hradu / Bouzov – obiekt zamku
146	Háj u Třeštiny – vodní elektrárna / Háj u Třeštiny – elektrownia wodna
149	Javorník – zámek Janský Vrch / Javorník – zamek Janský Vrch
153	Javoříčko – památník obětí II. světové války / Javoříčko – pomnik Ofiar Drugiej Wojny Światowej
156	Náměšt na Hané – areál zámku s parkem / Náměšt na Hané – teren pałacu wraz z parkiem
159	Plumlov – zámek / Plumlov – pałac
163	Prostějov – Národní dům / Prostějov – Dom Ludowy
166	Stará Voda – poutní kostel sv. Jakuba Většího a sv. Anny / Stará Voda – kościół pielgrzymkowy pw. św. Jakuba Większego i św. Anny
170	Šternberk – areál hradu / Šternberk – teren zamku
174	Šternberk – Šternberská madona / Šternberk – Madonna Szternberska
178	Tovačov – zámek / Tovačov – pałac
182	Týn nad Bečvou – hrad Helfštýn / Týn nad Bečvou – zamek Helfštýn
185	Úsov – zámek / Úsov – pałac
188	Velké Losiny – zámek / Velké Losiny – pałac
191	Velké Losiny – ruční papírna / Velké Losiny – manufaktura papieru
194	Spis ilustrací / Rejstřík fotografií

Szanowni Państwo,

Zachowanie paměci o naszym dziedzictwie kulturowym jest istotným elementem kształtowania tożsamości každého z nas. Bez znajomości przeszłości, bez wiedzy o kulturze przeszlych pokoleń – w jej różnorodnych przejawach – trudno jest budować przyszłość. Dlatego tak istotne jest przybliŹanie i przedstawianie bogactwa naszej kultury, dorobku minionych wieków, skarbów naszej przeszłości.

Cieszę się, Źe wraz z českými partnerami moglišmy wspólnie realizować projekt, w którym najwaŹniejsza była wymiana doświadczeń w sferze ochrony naszych dóbr kultury. Nie tylko nawiązališmy przyjacielskie kontakty, nie tylko wiele nauczylišmy się od siebie nawzajem, ale postanowilišmy takŹe, Źe będziemy wspólnie promować najwspanialsze perły kultury, zarówno w województwie opolskim, jak i kraju ołomunieckim.

Album, który Państwu prezentujemy, jest efektem tej dobrej, polsko-české spolupráce. Znajdziecie w nim Państwo najciekawsze zabytki naszych obydwu regionów i związane z nimi historie. Podróżując po województwie opolskim, w różnych jego zakątkach można trafić na wspaniałe miejsca, urzekające swoim pięknem i bogactwem historią. Polskie Carcassonne w Paczkowie, śląski Rzym w Nysie, pałac rodem z Disneylandu w Mosznej czy śląski Wawel w Brzegu to ledwie kilka atrakcji regionu. W albumie znajdziecie ich Państwo więcej.

Pokazując bogactwo kulturowe naszych regionów wskazujemy na jego największą wartość, jaką jest wielokulturowość. Skomplikowane dzieje historyczne Śląska wpływały takŹe na dziedzictwo materialne, o którym świadczą obiekty zabytkowe prezentowane w albumie.

Józef Sebesta
Marszałek Województwa Opolskiego

VáŹení přátelé,

Uchování našeho kulturního dědictví je zásadním prvkem ve formování identity každého z nás. Bez znalosti minulosti, bez vědomostí o kultuře minulých pokolení – v jejich rozmanitých projevech – lze jen obtíŹně budovat budoucnost. Proto je tak důležité přiblíŹit a představit bohatství naší kultury, kapitálu uplynulých staletí a pokladů naší minulosti.

Jsem rád, Źe jsme spolu s českými partnery mohli společně realizovat projekt, ve kterém byla nejdůležitější výměna zkušeností v oblasti ochrany našich kulturních statků. NejenŹe jsme navázali přátelské kontakty a vzájemně jsme se od sebe hodně naučili, ale také jsme se rozhodli, Źe budeme společně propagovat nejobdivuhodnější kulturní perly jak v Opolském vojvodství, tak i v Olomouckém kraji.

Album, které si Vám dovolíme prezentovat, je výsledkem této dobré, polsko-české spolupráce. Najdete v něm nejzajímavější památky našich obou regionů a jejich historii. Při cestování po Opolském vojvodství můŹeme v jeho nejrůznějších zákoutích narazit na jedinečná místa, která nás okouzlí svou krásou a bohatou historií. Polské Carcassonne v Paczkově, slezský Řím v Nise, zámek pocházející z Disneylandu v Moszně či slezský Wawel v Brzegu jsou jen některé z atrakcí tohoto regionu. V tomto albu jich, váŹení přátelé, najdete více.

Hovoříme-li o kulturním bohatství našich regionů, musíme poukázat na jeho největší hodnotu, a tou je multikulturnost. SloŹité, historické události Slezska ovlivňovaly také materiální dědictví, o kterém promlouvají památkové objekty prezentované v albu.

Józef Sebesta
Maršálek Opolského vojvodství

VáŹení přátelé,

kulturní dědictví má v našem životě nezastupitelnou úlohu, v řadě směrů jej obohacuje, pomáhá nám porozumět nejen minulosti, ale často je i zdrojem inspirace pro naše dnešní počínání. Obrazně lze říci, Źe tvoří jakýsi most mezi minulostí a budoucností.

Na území Olomouckého kraje se nachází více jak 7 tisíc kulturních památek – a to jak movitých, tak nemovitých, které jsou prohlášené za kulturní památky ministerstvem kultury. Z toho je 17 národních kulturních památek, tedy památek patřících mezi nejvýznamnější památky v rámci celé České republiky a jedna památka zapsaná do Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO.

Z uvedeného výčtu je zřejmé, Źe kulturní bohatství Olomouckého kraje je velké a zaslouŹí si plným právem péči a ochranu. Oblast kulturního dědictví je totiž neoddělitelně spojena především se závazkem předat dědictví našich předchůdců našim následovníkům, což je úkol nelehký, spojený často s různými překážkami.

Tato kniha vznikla v rámci společného projektu Opolského vojvodství a Olomouckého kraje. Jsou zde prezentovány nejvýznamnější památky obou regionů. Hodnoty, které jsou obsaŹeny v jednotlivých památkách, mají univerzální charakter, jejich poznání bezpochyby obohatí všechny čtenáře knihy.

Martin Tesařík
Hejtman Olomouckého kraje

Szanowni Przyjaciele,

dziedzictwo kulturowe pełni w naszym życiu niezastąpioną rolę, pod wieloma względami je wzbogaca, pomaga nam zrozumieć nie tylko przeszłość, ale często jest takŹe źródłem inspiracji w naszych codziennych poczynaniach. Obrazowo można powiedzieć, Źe stanowi swoisty most między przeszłością a przyszłością.

Na terenie kraju ołomunieckiego znajduje się ponad siedem tysięcy obiektów zabytkowych – zarówno ruchomych, jak i nieruchomych, które zostały ogłoszone zabytkami kultury przez Ministerstwo Kultury. Siedemnaście z nich to narodowe zabytki kultury, naleŹące do najwspanialszych w całej Republice Czeskiej, a jeden obiekt wpisany jest na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO.

Ogromne bogactwo kulturowe kraju ołomunieckiego w pełni zasługuje na opiekę i ochronę. Sfera dziedzictwa kulturowego jest bowiem nierozłącznie związana ze zobowiązaniem, aby przekazać spuściznę przodków naszym następcom. Jest to zadanie niełatwe, połączone często z różnymi przeszkodami.

Niniejszy album powstał w ramach wspólnego projektu województwa opolskiego i kraju ołomunieckiego. Prezentowane są w nim najważniejsze obiekty zabytkowe obu regionów. Wartości, jakimi odznaczają się poszczególne zabytki, mają charakter uniwersalny, a ich poznanie bez wątplenia wzbogaci wszystkich czytelników publikacji.

Martin Tesařík
Hejtman Olomouckého kraje

OPOLSKIE ZABYTKI OPOLSKÉ PAMÁTKY

Urszula Zajączkowska

OPOLE – KATEDRA PW. PODWYŻSZENIA KRZYŻA ŚWIĘTEGO

OPOLE – KATEDRÁLA POVÝŠENÍ SVATÉHO KŘÍŽE

Początki kościoła przypisane są królowi Bolesławowi Chrobremu, z polecenia którego w północnej części miasta w 1002 roku zbudowano drewniany kościół św. Krzyża. W roku 1024 Klemens, biskup wrocławski obdarował świątynię relikwią Krzyża Świętego, otrzymaną od św. Emeryka (syna króla węgierskiego Stefana). Około 1232 roku kościół został podniesiony do rangi kolegiaty. W latach 1254–1295 wzniesiono w miejscu drewnianego kościoła nową, murowaną bazylikę z jedną wieżą. W tym czasie prawa parafialne otrzymał kościół „na Górcie”. Po ukończeniu budowli w 1295 roku prawa te ponownie przeniesiono na nową kolegiatę św. Krzyża.

Pożary w roku 1415 i 1446 zniszczyły katedralną świątynię. Odbudowa i jednocześnie generalna przebudowa kościoła po pożarze, w stylu gotyckim, ukończona została w 1520 roku. Dobudowano nowe prezbiterium, kaplicę Trójcy Świętej od południa, a od północy kaplice św. Jadwigi i św. Anny. W roku 1532, przed ołtarzem głównym, pochowany został ostatni Piast z linii opolskiej, książę Jan Dobry.

Po wielkim pożarze w 1615 roku, przeprowadzono remont kościoła – z tego okresu pochodzi sklepienie środkowej nawy. W roku 1724 zastąpiono dach gontowy dachówką. Wnętrze kościoła w stylu neogotyckim odnowiono w roku 1882. W latach 1897–1902 przeprowadzono kolejny remont świątyni; zmieniono elewację zewnętrzną i w 1899 roku zbudowano dwie neogotyckie wieże (73 m). Ich budowniczym był Josef Cimbollek. W roku 2008 wieże te przeszły kapitalny remont.

Bulla papieża Pawła VI z 28 czerwca 1972 roku to ważna data w dziejach kolegiaty. Ustanowiona wówczas została diecezja opolska. Dnia 17 lipca 1972 roku odbył się ingres księdza biskupa Franciszka Jopa, pierwszego ordynariusza, do katedry św. Krzyża.

W roku 1978 katedra otrzymała nowe zadaszenie z blachy miedzianej, a w listopadzie 1997 roku zamontowano w świątyni nowe drzwi z brązu, upamiętniające historię kościoła, św. Wojciecha i jego związki z Opolem. Autorem płaskorzeźby jest Adolf Panitz.

Katedra pw. Podwyższenia Krzyża Świętego jest największym kościołem w Opolu o cechach gotyckich połączonych z neogotyckimi. Posiada trzy nawy z trzema absydami. Sklepienie gwiazdziste podtrzymuje 10 filarów.

Najstarszym zabytkiem znajdującym się wewnątrz katedry jest kamienna chrzcielnica z XV wieku, odnaleziona w są-

Počátky kostela jsou připisovány králi Boleslavu Chrabrému, na jehož příkaz byl v severní části města postaven v roce 1002 dřevěný kostel sv. Kříže. V roce 1024 předal wrocławský biskup Klemens chrámu relikvii svatého kříže věnovanou sv. Emerikem (Jindřichem, synem maďarského krále Štefana). Kolem roku 1232 byl kostel povýšen na kolegiátní kostel. V letech 1254–1295 byla na místě dřevěného kostela postavena nová, zděná bazilika, s jednou věží. V té době byla farní správa převedena na kostel „na Górcé“. Po dokončení stavby v roce 1295 byla tato správa převedena zpět na nový kolegiátní kostel sv. Kříže.

Požáry v roce 1415 a 1446 kolegiátní chrám zničily. Obnova a současně generální přestavba kostela v gotickém slohu byla po požáru dokončena v roce 1520. Byl přistavěn nový presbytář, na jižní straně kaple Svaté Trojice a na severní kaple sv. Hedviky a sv. Anny.

V roce 1532 byl před hlavním oltářem pochován poslední Piastovec z opolské rodové linie – kníže Jan Dobrý.

Po rozsáhlém požáru v roce 1615 proběhla velká oprava kostela. Z té doby pochází klenba střední chrámové lodě. V roce 1724 byla šindelová střecha nahrazenou střešními taškami. Interiér kostela v novogotickém slohu byl obnoven v roce 1882. V letech 1897–1902 proběhla další oprava chrámu; došlo k výměně vnějších omítek a v roce 1899 byly postaveny dvě novogotické věže (73 metrové). Jejich staviatelem byl Josef Cimbollek. V roce 2008 proběhla generální oprava těchto věží.

Bulla papeže Pavla VI. z 28. června 1972 představuje důležité datum v dějinách kolegiátního kostela. K tomuto dni byla zřízena opolská diecéze. Dne 17. července 1972 proběhlo v kostele sv. Kříže, nyní již katedrále (hlavním kostele diecéze), uvedení do úřadu Františka Jopa, prvního biskupa diecéze.

V roce 1978 byla katedrála nově zastřešena měděnou plechovou krytinou a v listopadu 1997 byly instalovány nové dveře z bronzu, zobrazující dějiny kostela, sv. Vojtěcha a jeho vazby s Opolem. Autorem basreliéfu je Adolf Panitz. Katedrála Povýšení svatého Kříže je největším kostelem v Opoli s gotickými a novogotickými rysy. Má tři lodě se třemi apsidami (půlkruhovitými výklenky). Hvězdicové klenby podpírá 10 pilířů.

Nejstarší památkou nacházející se v interiéru katedrály je kamenná křtitelnice z 15. století nalezená v roce 1965 u fary.

1 Opole. Widok katedry pw. Podwyższenia Krzyża Świętego od strony zachodniej / Opole. Katedrála Povýšení svatého Kříže ze západní strany

siedztwie plebanii w 1965 roku. Na ośmiobocznej czaszy widnieje herb Opola i piastowski orzeł oraz kartusz z gmerkiem rzeźbiarza. Z pierwotnego wyposażenia świątyni zachował się złoty relikwiarz z częstką Krzyża Świętego i gotycki ornat. Ołtarz główny z figurami apostołów św. Piotra i Pawła pochodzi z 1773 roku. Jego zwieńczenie przedstawia grupę aniołów i Trójcę Świętą. W centrum znajduje się przedstawienie Ukrzyżowania z 1885 roku. Tabernakulum zdobi leżący Baranek Boży na zamkniętej na siedem pieczęci księdze i dwóch aniołów, którzy go adorują. W kaplicy św. Anny znajduje się ołtarz z końca XV wieku, przeniesiony do katedry w 1965 roku z Gołkowic w powiecie kluczborskim.

Na osmihranné číši je zobrazen erb Opole, piastovská orlice a kartuše se značkou sochaře. Z původního vybavení chrámu se dochoval zlatý relikviář (schránka na ostatky). Hlavní oltář se sochami apoštolů sv. Petra a Pavla pochází z roku 1773. Představuje skupinu andělů a Svatou Trojici. Ve středu je scéna ukřižování Ježíše z roku 1885. Svatostánek (tabernákulum) zdobí Beránek ležící na sedmi pečeti uzamčené knize, doprovázen dvěma anděly, kteří jej adorují. V kapli sv. Anny se nachází oltář z konce 15. století, přenesený do katedrály v roce 1965 z Gołkowic u Kluczborku. V roce 1813 byla jižní apside katedrály ozdobena obrazem Panny Marie Piekarské, který se od roku 1702 nacházel

2 Oltarz Matki Boskiej Opolskiej w katedrze / Oltáře Panny Marie Opolské v katedrále

W roku 1813 absydę południową katedry ozdobił obraz Matki Boskiej Piękarskiej, który od 1702 roku znajdował się w Opolu. Początkowo obraz ten wisiał w nieistniejącym już kościele Jezuitów, później w kaplicy gimnazjum, a od 1810 roku w ołtarzu głównym kościoła „na Górcie”. W roku 1813 został przyznany kolegiacie św. Krzyża.

w Opoli. Z początku se tento obraz nacházal v dnes již neexistujícím kostele jezuitů, později v kapli gymnázia a od roku 1810 na hlavním oltáři kostela „na Górcie”. V roce 1813 byl uvolněn pro kostel sv. Kříže.

Kult obrazu Panny Marie Piękarské se začal šířit po protireformaci v Piękarech. Během vojenského tažení k Vídní

Kult obrazu Matki Boskiej Piękarskiej zaczął się szerzyć po kontrreformacji w Piękarach. Śpiesząc z odsieczą wiedeńską, w roku 1683 Jan III Sobieski zboczył z drogi, aby się pomodlić przed cudownym wizerunkiem Matki Boskiej Piękarskiej. Po odniesionym zwycięstwie władca ofiarował Madonie srebrną sukienkę. Obraz namalowany został w końcu XV wieku na lipowej desce w typie bizantyjskiej Hodegetrii. Mimo że Piękary upominały się o swoją własność, pozostał w Opolu i od tej pory nazywano go obrazem Matki Boskiej Opolskiej. Jeszcze w 1913 roku przybywały z terenu Śląska Opolskiego liczne pielgrzymki do cudownego obrazu. Wyciszono je staraniem księdza F. Paula.

W katedrze zachowały się liczne płyty nagrobne i epitafia z XVI i XVII wieku, wykonane z marmuru, piaskowca i żeliwa. Na uwagę zasługuje zwłaszcza renesansowa płyta nagrobna z czerwonego marmuru, upamiętniająca śmierć ostatniego księcia opolskiego Jana Dobrego (1497–1532). Płyta od 1773 roku znajduje się w Kaplicy Piastowskiej. W roku 1999 szczątki księcia Jana Dobrego, z inicjatywy prałata Stefana Baldego, proboszcza parafii św. Krzyża, pochowano uroczyście w nowej tumbie ustawionej pod płytą nagrobną w Kaplicy Piastowskiej. W kaplicy tej (zwanej dawniej kaplicą św. Trójcy) wisi tryptyk z 1519 roku z Kostowa i obraz z drzewem genealogicznym opolskich Piastów. Na dziedzińcu kościelnym znajduje się figura św. Jana Nepomucena z XVIII wieku. Do 1831 roku stała ona przed wjazdem do zamku na Ostrówku. W świątyni są również dwie ambony. Drewniana, polichromowana pochodzi z 1653 roku, stanowiła dawniej wyposażenie kościoła św. Rocha w Głucholazach. Druga ambona została wykonana dla kościoła św. Krzyża w 1805 roku przez wrocławskiego sztukatora Jana P. Echltera.

v roce 1683 polský král Jan III. Sobieský odbočil z cesty, aby se pomodlil před zázračným obrazem Panny Marie Piękarské. Po dosažení vítězství vládce věnoval Madoně stříbrné šatíčky. Obraz byl namalován ke konci 15. století na lipovém prkně byzantským způsobem zobrazování Marie s Dítětem. Obraz i přesto, že se Piękary dožadovaly jeho vrácení, zůstal v Opoli a od té doby je nazýván obrazem Panny Marie Opolské. Ještě v roce 1913 roku putovalo k zázračnému obrazu do Opole mnoho poutníků. Z iniciativy pátera F. Paula byly poutě utlumeny.

V katedrále se dochovala řada náhrobních desek a nápisů (epitafů) z 16. a 17. století z mramoru, pískovce a litiny. Pozornost si zaslouží zejména renesanční náhrobní deska z červeného mramoru připomínající smrt posledního opolského knížete Jana Dobrého (1497–1532). Deska se od roku 1773 nachází v Piastovské kapli. V roce 1999 byly tělesné pozůstatky knížete Jana Dobrého z iniciativy preláta Stefana Baldego, faráře farnosti sv. Kříže, slavnostně uloženy v novém hrobě – tumbě, zřízené pod náhrobní deskou v Piastovské kapli. V této kapli (dříve nazývané kaple sv. Trojice) visí triptych z roku 1519 z Kostova a obraz s genealogickým stromem opolských Piastovců. Na nádvoří kostela je umístěná socha sv. Jana Nepomuckého z 18. století. Do roku 1831 stála před vjazdem do opolského hradu na ostrově Ostrówek. V chrámu jsou dvě kazatelnice. Dřevěná, polychromovaná, pocházející z roku 1653, byla původně součástí mobiliáře kostela sv. Rocha v Głucholazech. Druhá kazatelnice byla vyhotovena pro kostel sv. Kříže v roce 1805 wrocławským štukatérem Janem P. Echlterem.

OPOLE – KOŚCIÓŁ PW. TRÓJCY ŚWIĘTEJ I KLASZTOR FRANCISZKANÓW

OPOLE – KOSTEL SVATÉ TROJICE A FRANTIŠKÁNSKÝ KLÁŠTER

3 Opole. Widok kościoła i klasztoru Franciszkanów z wieży ratuszowej / Opole. Pohled na františkánský kostel a klášter z radniční věže

Franciszkanie zostali sprowadzeni na stałe do Opola przez księcia Władysława I (1246–1281) w 1248 roku. W latach 1250–1287 zakonnicy zbudowali kościół i drewniany klasztor. W wyniku pożaru, w 1307 roku, spłonął cały kompleks. Dzięki wsparciu finansowemu księcia Bolesława I (1281–1313) przystąpiono do odbudowy kościoła. Wzniesiono wówczas kaplicę św. Anny, która miała być przeznaczona na mauzoleum Piastów opolskich. Odbudowę kościoła ukończono w 1359 roku. W miejsce dawnej bazyliki postawiono świątynię halową. W wieku XV dobudowano kilka kaplic; przy zachodnim przęśle (obecnie poświęcona św. Maksymilianowi Kolbe) oraz dwie przy przęsłach środkowych. Jedną z nich nazwano kaplicą Ukrzyżowania. Wieżę kościoła wzniesiono dopiero w 1500 roku. W jej przyziemiu w 1508 roku wybudowano kaplicę rodziny Prószkowskich, gdzie pochowano Jana Prószkowskiego, kanclerza Jana Dobrego, ostatniego księcia opolskiego. Nad wejściem do kaplicy widnieje herb Prószkow-

Františkáni se v Opoli usadili na pozvání knížete Vladislava I. (1246–1281) v roce 1248. V letech 1250–1287 si řeholníci postavili kostel a dřevěný klášter. V důsledku požáru shořel v roce 1307 celý klášterní areál. Díky finanční podpoře knížete Boleslava I. (1281–1313) byla zahájena obnova kostela. V té době vznikla kaple svaté Anny, která měla sloužit jako mauzoleum opolských Piastovců. Obnova kostela byla dokončena v roce 1359. Na místě bývalé baziliky byl postaven kostel se síňovým uspořádáním (lodě stejně vysoké). V 15. století bylo dostavěno několik kaplí; u západního oblouku (nyní věnována sv. Maxmiliánu Kolbemu) a dvě u středních oblouků. Jedna z nich byla nazvána kaplí Ukřižování. Věž kostela byla postavena teprve v roce 1500. V jejím přízemí byla v roce 1508 postavena kaple rodu Prószkowských a byl zde pohřben Jan Prószkowský, kancléř krále Jana Dobrého, posledního opolského knížete. Nad vstupem do kaple je umístěn erb Prószkowských. Náhrobní

4 Opole. Kaplice św. Anny w kościele Franciszkanów / Opole. Kaple sv. Anny ve františkánském kostele

w klasztorze mieścił się rosyjski lazaret i magazyn. W roku 1820 kościół przekazano gminie ewangelickiej. Zmieniono wówczas charakter wnętrza świątyni, usunięto ołtarze i poprzednie wyposażenie, dobudowano balkony. Klasztor został zaadaptowany na biura, muzeum i szkołę.

W latach 1890–1891 kościół przeszedł gruntowny remont. W roku 1899 podwyższono wieżę kościelną i nadano jej nowy neobarokowy kształt. W latach 1921–1923 sklepienie kościoła ozdobiono polichromią z ornamentem roślinnym. Autorem dzieła był malarz C. Leszczyński.

Po drugiej wojnie światowej klasztor i kościół zwrócono franciszkanom. Przeprowadzili oni remont budynków klasztornych i świątyni. Wyposażyli kościół w nowy ołtarz i ambonę. Przywrócili blask kaplicy św. Anny nazwanej obecnie Piastowską. Wiele wysiłku i starań w odbudowę włożył ojciec Edward Frankiewicz. Kaplica ta posiada piękne gotyckie trójjprzęsłowe sklepienie gwiazdziste, spięte trzema zwornikami. Na zworniku w centrum sklepienia widnieje herb księstwa opolsko-raciborskiego – złoty orzeł na niebieskim polu. Sklepienie to pochodzi z drugiej połowy XV wieku, zastąpiło dawny drewniany strop, który się spalił. Polichromia w kaplicy jest dziełem późniejszym. W roku 1951 do kaplicy św. Anny powróciły nagrobki ufundowane w latach 1378–1382 przez księcia Bolka III. Z kaplicy św. Anny usunięto je w 1834 roku i przeniesiono najpierw do prezbiterium, a później za ołtarz główny. Uległy wtedy dość znacznemu zniszczeniu. Pierwsza płyta nagrobna przedstawia dwóch przodków Bolka III: Bolesława I (zmarł w 1313 roku) i Bolka II (zmarł w 1356 roku). Na drugiej płycie widnieje księżna Anna (zmarł w 1378 roku), żona Bolka III oraz sam fundator

skich. Płyta nagrobna kanclerza Jana Prószkowskiego została po drugiej wojnie światowej przeniesiona do kaplicy św. Anny.

Na przełomie XVI i XVII wieku zbudowana została kolejna kaplica, zwana kaplicą Najświętszego Sakramentu. W wieku XVII wejście do kaplicy zamknięto ozdobną kratą. Dach kaplicy z namiotowego na kopułę z latarnią zmieniono w wieku XIX. W podziemiach kaplicy znajduje się tajemniczy ganek, który być może łączył kościół z zamkiem.

W roku 1810 nastąpiła sekularyzacja dóbr klasztornych. W latach 1813–1814

deska kanclerze Jana Prószkowskiego była po drugiej světové válce přenesena do kaple sv. Anny.

Na přelomu 16. a 17. století byla postavena další kaple, nazývaná kaplí Nejsvětější svátostí. V 17. století je vstup do kaple uzavřen zdobenou mříží. Stanová střecha kaple byla na kopuli s lucernou změněna v 19. století. V podzemí kaple je záhadný podchod, který možná spojoval kostel s hradem. V roce 1810 proběhla sekularizace klášterních majetků. V letech 1813–1814 v klášteře sídlil ruský lazaret a sklad. V roce 1820 byl kostel předán evangelické obci. Tehdy došlo ke změně interiéru chrámu, byly odstraněny oltáře a předchozí vybavení, byly dostavěny balkony. Klášter byl adaptován na kanceláře, muzeum a školu.

V letech 1890–1891 proběhly v kostele zevrubné opravy. V roce 1899 byla zvýšená kostelní věž a získala i nový novobarokní tvar. V letech 1921–1923 byla klenba kostela vyzdobena malbami s rostlinnými ornamenty. Autorem díla je malíř C. Leszczyński.

Po druhé světové válce byl klášter s kostelem vrácen františkánům. Ti následně provedli opravu klášterních budov a chrámu. Kostel vybavili novým oltářem a kazatelnou. Vrátili lesk kapli svaté Anny, nazývané nyní Piastovskou. Mnoho námahy a úsilí přestavbě věnoval páter Eduard Frankiewicz. Kaple má krásné, gotické, tříobloukové hvězdíkové klenby, sepnuté třemi svorníky. Na svorníku v centru klenby je umístěn erb opolsko-ratibořského knížectví – zlatá orlice v modrém poli. Tato klenba pochází z druhé poloviny 15. století a nahradily dřívější dřevěný strop, který shořel. Polychromní malby v kapli jsou pozdějšího data. V roce 1951 se do kaple sv. Anny vrátily náhrobky z let 1378–1382, věnované knížetem Bolkem III. Z kaple sv. Anny byly odstraněny v roce 1834 a přeneseny nejprve do presbytáře, později za hlavní oltář. Podlehly tak značnému poškození. První náhrobní deska představuje dva předky Bolka III – Boleslava I. (zemřel v roce 1313) a Bolka II. (zemřel v roce 1356). Na druhé náhrobní desce je vidět kněžna Anna (zemřela v roce 1378), žena Bolka III. a také zakladatel Bolek III. V kapli byl umístěn nový oltář s vyobrazením sv. Anny, zakladatele kláštera Boleslava I. a knížete Vladislava II., který drží model kláštera paulánů z Čenstochové, sv. Barboru a sv. Hedviku. Kapli zdobily nové pamětní desky. V podzemích kostela jsou pochováni titi členové knížecího rodu: Boleslav I., Bolek II., Bolek III. a jeho žena Anna, Bolek IV. a jeho žena Markéta, Boleslav Niemodlinský, Vladislav II. Opolczyk, kněžna Hedvika, dcera Spytky z Melsztynu, žena Bernarda Strzeleckého, Mikuláš I. a jeho žena Magdalena Brzegská a Mikuláš II.

V roce 1932 byla pod hlavním oltářem odkryta krypta kněžny Alžběty, vnučky Vladislava Lokietka, s polychromními malbami ze 14. století představujícími scénu Ukřižování. Jedná se o nejstarší nástěnné malby dochované v oblasti

Bolko III. W kaplicy umieszczono nowy ołtarz z wizerunkami św. Anny, fundatora klasztoru Bolesława I i księcia Władysława II, który trzyma model klasztoru Paulinów z Częstochowy, oraz św. Barbarą i św. Jadwigą. Kaplicę ozdobiły nowe płyty pamiątkowe. W podziemiach kościoła pochowane zostały następujące osoby z rodziny książęcej: Bolesław I, Bolko II, Bolko III i jego żona Anna, Bolko IV i jego żona Małgorzata, Bolesław niemodliński, Władysław II Opolczyk, księżna Jadwiga, córka Spytki z Melsztyna, żona Bernarda strzeleckiego, Mikołaj I i jego żona Magdalena brzeska oraz Mikołaj II.

W roku 1932 pod ołtarzem głównym odkryto kryptę księżnej Elżbiety, wnuczki Władysława Łokietka, z polichromią z XIV wieku przedstawiającą scenę Ukrzyżowania. Jest to najstarsze malowidło ściennie zachowane na Górnym Śląsku (stanowi szczególną atrakcję turystyczną). W kościele zachowały się również z dawnego osiemnastowiecznego prospektu organowego: Dawid grający na harfie, królowa Saba z lutnią oraz pięć aniołów.

Wejście do klasztoru zdobi barokowy portal z herbem zakonu. W klasztorze w jednym z krużganków zachowało się jedyne w obecnym województwie opolskim gotyckie sklepienie kryształowe. Przed wejściem do klasztoru, od strony pl. Wolności, ustawiono na nowym cokole rzeźbę św. Jana Nepomucena. Pierwotnie, rzeźba ta stała do 1855 roku przy Schwemm-gasse (obecnie ul. Wolfganga Amadeusza Mozarta), później przeniesiono ją w narożnik dzisiejszych ul. S. Sempołowskiej i Ozimskiej, w sąsiedztwo hotelu „Monopol” (po wojnie hotel „Bristol”). W latach sześćdziesiątych XX wieku „Nepomuka” przedstawiono obok klasztoru. Podczas tych przenosin zniszczeniu uległ cokół, na którym stał święty. Z przedwojennych opracowań i fotografii wiadomo, że zawierał chronogram tworzący dwie daty: FaVtor ConConDlae et FaMae PatronUs – 1711 oraz CanDiDo et rVbICVuDo – 1722. Na cokole widniał też herb Opola i gwiazda.

W roku 1998 przeprowadzono remont wieży, kościoła franciszkanów, która została uszkodzona podczas wichury w 1993 roku. Silny wiatr przechylił krzyż, który dopiero po remoncie hełmu można było ponownie zamocować. W grudniu 2001 roku ukończony został remont dachu świątyni. Wymieniono spróchniałe belki i pokryto nowymi dachówkami. W latach 2007–2008 przeprowadzono renowację kościoła, w trakcie której zostały odsłonięte fragmenty dawnych fresków.

Horního Slezska (jsou mimořádnou turistickou atrakcí). V kostele se z bývalé skříně varhan z 18. století dochoval také David hrající na harfu, královna se Sáby s loutnou a pět andělů.

Vstup do kláštera zdobí barokní portál s erbem řádu. V jedné sloupovém ochozu kláštera se dochovala jediná gotická sklípková klenba v opolském vojvodství (na Moravě ve Slavonicích). Před vstupem do kláštera z náměstí Wolności je na novém podstavci umístěna socha sv. Jana Nepomuckého. Původně, do roku 1855, stála socha na ulici Schwemm-gasse (dnes ulice Wolfganga Amadea Mozarta), později byla přenesena na nároží dnešních ulic Sempołowské a Ozimské v blízkosti hotelu Monopol (po válce hotel Bristol). V šedesátých letech 20. století byla socha umístěna vedle kláštera. V průběhu tohoto stěhování došlo k poškození podstavce, na kterém byla umístěna. Z předválečných studií a fotografií víme, že obsahoval chronogram tvořící dvě data: FaVtor ConConDlae et FaMae PatronUs – 1711 a CanDiDo et rVbICVuDo – 1722. Na soklu byl také erb Opole a hvězda.

V roce 1998 proběhla oprava věže františkánského kostela, poškozená během vichřice v roce 1993. Silný vítr vyvrátil kříž, který byl při opravě znovu ukotven. V prosinci 2001 byla dokončena oprava střechy chrámu. Byly vyměněny ztrouchnivělé trámy a položeny nové střešní tašky. V letech 2007–2008 proběhla renovace kostela, během níž byly odkryty zbytky původních fresk.

OPOLE – WIEŻA PIASTOWSKA

OPOLE – PIASTOVSKÁ VĚŽ

Wybudowana została w końcu XIII wieku przez księcia Bolesława I. Stanowiła doskonały punkt obserwacyjny, a w razie napaści była „reducą obronną”.

Wejście do wieży znajdowało się wysoko nad ziemią, dostępne było z drewnianej galerii zamkowej lub z drabiny. Znajdował się w niej loch, kuchnia, izba, sala i wartownia. Zbudowana została z cegły na fundamencie z kamienia, głębokiego na 6 m. Wysokość cylindrycznego donżonu wynosiła 19 sążni, czyli około 35 m.

Pierwotnie gotycka budowla miała stożkowaty hełm. W roku 1739 pożar zniszczył zadaszenie wieży. W roku 1838 ozdobiono ją tylko krenelażem. Murowany stożek z granitowym szpicem otrzymała wieża w roku 1880. W roku 1906 miał miejsce kolejny remont, spowodował on zmianę w jej wyglądzie. Hełm wieży przybrał formę stożka, drewniany dach pokryty został dachówką, na którego szczycie umieszczono orla. W roku 1934, aby dopasować wieżę do nowego gmachu, który zbudowano na miejscu piastowskiego zamku, zmieniono ponownie jej hełm. Wieżę ozdobił cynkowy stożek z nowym orłem, zaprojektowanym przez prof. Ludwiga Giesa. Wieża została wtedy obniżona o około 2,5 m, a jej zwieńczenie wykończono ślepymi arkadami. W latach 1957–1962 kolejny raz wieży zmieniono hełm, zastępując niewielki stożek okazałą, murowaną iglicą, na szczycie której umieszczono piastowskiego orla (dzieło rzeźbiarza Mariana Nowaka). Orzeł pełni jednocześnie rolę wiatrowskazu. W efekcie tych prac wieża urosła o 6 m, obecnie ma 42 m. Grubość ścian u podstawy wieży wynosi 3,2 m, a na ganku 0,8 m. Na galerię widokową obiektu prowadzą schody. Po pokonaniu 163 stopni możemy podziwiać panoramę miasta oraz okolic Opola.

Wieża stanowiła jeden z elementów kompleksu zamkowego. Budowę zamku rozpoczął około 1217 roku Kazimierz I, książę opolsko-raciborski. Kolejni książęta kontynuowali to dzieło. Wnuk księcia Kazimierza, Bolesław I rozbudował siedzibę, stawiając oprócz wieży (Piastowskiej) palatium. Syn Bolesława I, książę Bolko II wzniósł budynek bramny i stajnie. Śmierć ostatniego księcia opolskiego Jana Dobrego w 1532 roku zakończyła okres świetności tej budowli. Podejmowane próby odbudowy i nowe ufortyfikowanie zamku w końcu XVI wieku nie poprawiły stanu budowli. Liczne pożary oraz działania wojenne w wiekach XVII i XVIII sprawiły, że zamek nie mógł pełnić roli rezydencji. Dopiero wiek XIX spowodował odrodzenie piastowskiej siedziby. Zamek został przebudowany i zaadaptowany

Piastovská věž byla postavena na konci 13. století knížetem Boleslavem I. Představovala ideální pozorovací místo a v případě napadení sloužila jako obranná reduca.

Vstup do věže se nacházel vysoko nad zemí a byl přístupný z dřevěné hradní galerie nebo ze žebříku. Obsahovala sklep, kuchyň, světnici, sál a strážnici. Byla postavena z cihel na kamenných základech hlubokých šest metrů. Výška válcovitého donjonu dosahovala 19 sáhů, to jest kolem 35 metrů.

Původně gotická stavba měla kuželovitou helmici. V roce 1739 zničil požár zastřešení věže. V roce 1838 byla vyzdobena pouze cimbuřím. Zděný kužel s žulovou špicí byl proveden v roce 1880. V roce 1906 proběhla další oprava, která se odrazila na vzhledu věže. Helmice věže získala kuželovitý tvar, dřevěná střecha byla zakrytá střešními taškami. Na špici střechy byla umístěná orlice. V roce 1934 došlo k další úpravě helmice s cílem přizpůsobit vzhled věže nové budově postavené na místě bývalého piastovského hradu (dnes vojvodský úřad). Věž zdobil zinkový kužel s novou orlicí navrženou profesorem Ludvíkem Giesem. Došlo ke snížení věže o asi 2,5 metrů a doplnění slepými arkádami.

V letech 1957–1962 byla helmice opětovně upravována a poměrně malý kužel byl nahrazen mohutnou zděnou jehlicí s umístěním na špici piastovské orlice (dílo sochaře Mariana Nowaka). Orlice plní současně funkci korouhvičky. Provedením stavebních úprav došlo ke zvýšení věže o 6 metrů na nynějších 42 metrů. Tloušťka stěn u podstavce věže činí 3,2 metrů, na ochozu 0,8 metrů. K vyhlídkovému ochozu vedou schody. Po zdolání 163 schodů můžete obdivovat panoráma města a okolí Opole.

Věž představovala jeden ze tří prvků zámekského komplexu. Stavbu hradu zahájil kolem roku 1217 Kazimír I., kníže opolsko-ratibořský. Další panovníci v tomto díle pokračovali. Vnuk Kazimíra, Boleslav I., sídlo rozšířil a kromě Piastovské věže postavil i paládium. Syn Boleslava I., kníže Bolek II., vybudoval objekt brány a stáje. Smrt posledního opolského knížete Jana Dobrého v roce 1532 ukončila období rozkvětu hradu.

Opakované pokusy o obnovu a nové opevnění hradu na konci 16. století však stav hradu nezlepšily. Četné požáry a válečné události v 17. a 18. století vedly k tomu, že hrad již nemohl plnit funkce rezidence. Teprve v 19. století došlo k obnovení piastovského sídla. Hrad byl v té době přestavěn a adaptován na kancelář opolského soudního obvodu (regentury). Od roku 1860 se opětovně stal sídlem moci.

5 Wieża Piastowska wieczorem / Piastovská věž večer

na biura rejencji opolskiej. Od roku 1860 stał się ponownie ośrodkiem władzy. W latach 1885–1886 rozbudowano skrzydło północne zamku, a w okresie 1904–1906 zbudowano nowe skrzydło od strony południowo-zachodniej.

W latach dwudziestych wieku XX postanowiono zamek rozebrać, a na jego miejscu wybudować nowy biurowiec. Do realizacji wybrano projekt architekta Friedricha Lehmana. W latach 1928–1931 rozebrano zamek, pozostawiając jedynie wieżę. Na miejscu zamku zbudowano nowoczesny gmach z windą typu „pater noster”.

W trakcie kopania fundamentów pod nową siedzibę odkryto ślady słowiańskiej osady. Przeprowadzono wówczas jedynie ratownicze badania. Systematyczne prace archeologiczne podjęte zostały w latach 1948–1961, końcowy etap miał miejsce w 1977 i 1978 roku. Wykopaliska odsłoniły bogaty materiał w postaci przedmiotów, surowców, nasion i narzędzi. Najstarsze ślady osadnictwa w tym miejscu sięgały VIII wieku.

Wieża Piastowska uchodzi obecnie za najstarszy tego typu obiekt architektury obronnej w Polsce. Jest pozostałością dawnej siedziby opolskich Piastów, symbolem miasta i regionu.

V letech 1885–1886 došlo k rozšíření severního křídla hradu a v období 1904–1906 vzniklo nové křídlo z jihozápadní strany.

Ve dvacátých letech 20. století padlo rozhodnutí hrad zbouřat a na jeho místě postavit novou kancelářskou budovu. K realizaci byl zvolen projekt architekta Friedricha Lehmana. V letech 1928–1931 proběhla demolice hradu, vyjma věže. Na místě bývalého hradu vznikla moderní budova s výtahem typu pater noster.

V průběhu kopání základů došlo k objevení pozůstatků slovanské osady. Proběhl záchranný archeologický průzkum. Systematické archeologické práce byly zahájeny v letech 1948–1961, závěrečná fáze průzkumu proběhla v roce 1977 a 1978. Vykopávky odkryly bohatý materiál v podobě předmětů, surovin, semen a nástrojů. Nejstarší stopy osídlení této lokality pocházejí z 8. století.

Piastovská věž je v současné době považována za nejstarší objekt tohoto druhu obranné architektury v Polsku. Je pozůstatkem bývalého sídla opolských Piastovců, symbolem města a regionu.

OPOLE – AKROPOL

OPOLE – AKROPOLE

6 Widok Uniwersytetu Opolskiego i kościoła „na Górcie” / Opolská univerzita a kostel „na Górcie“

Miejscem, które nie sposób pominąć w programie zwiedzania jest opolski Akropol. To najwyższe wzniesienie w obrębie staro-
rego miasta, które od wieków było ważnym dla mieszkańców
Opola miejscem.

Tu stoi kościół pw. Matki Boskiej Bolesnej i św. Wojciecha, popularnie nazywany kościołem „na Górcie”. Według daw-
nych przekazów i kronik jest to najstarszy kościół w Opo-
lu. Jego dzieje sięgają czasów św. Wojciecha, który ponoć
w 984 roku odwiedził Opole i „na Górcie” głosił ewange-
lię do mieszkańców grodu. Na pamiątkę tego wydarzenia
opolanie postavili na tym wzniesieniu, zwanym niegdyś
Wapienną Górką, drewnianą świątynię poświęconą Pannie
Marii i św. Jerzemu. W latach 1254–1295 miał on rangę ko-
ścioła parafialnego.

Místem, které nelze v návštěvním programu vynechat, je opol-
ská Akropol. Jedná se o nejvyšší místo v rámci starého města,
které bylo celá staletí důležitým místem pro obyvatele Opole.
Stojí zde kostel Panny Marie Bolesné a sv. Vojtěcha, popu-
lárně nazývaný kostelem „na Górcie“ (na kopci). Podle sta-
rých zpráv a kronik se jedná o nejstarší kostel v Opoli. Jeho
dějiny sahají do dob sv. Vojtěcha, který prý v roce 984 na-
vštívil Opole a v kostele „na Górcie“ hlásal obyvatelům hra-
diště evangelium. Na památku této události postavili opol-
ští občané na tomto místě, nazývaném kdysi Vápenným
kopcem, dřevěný kostel zasvěcený Panně Marii a sv. Jiřímu.
V letech 1254–1295 měl statut farního kostela.

Dominikáni, přivedeni Boleslavem I. v roce 1295, převzali
správu kostela a zanedlouho postavili nový, zděný kostel.

Sprowadzeni przez księcia Bolesława I w 1295 roku domi-
nikanie przejęli pieczę nad świątynią, niebawem postawi-
li nowy, murowany kościół. W roku 1361 nastąpiła konse-
kracja nowej świątyni ku czci Najświętszej Maryi Panny,
św. Wojciecha, Jerzego, Dominika i Anny.

W roku 1530 dominikanie opuścili miasto, kiedy powrócili
w 1604 roku zastali zniszczony kościół i zrujnowany klasz-
tor. Remont zniweczył w 1615 roku pożar i wojna trzydzie-
stoletnia, w czasie której zakonnicy na parę lat ponownie
opuścili Opole (1632–1635). Po następnych pożarach w 1666
i 1689 roku dominikanie przystąpili do kolejnej odbudowy.
W latach 1701–1708 dominikanie, na bazie zachowanych
murów, wzniesli nowy kościół o barokowych cechach. Po-
żar w 1739 roku wymusił nowe prace remontowe. W roku
1811 nastąpiła sekularyzacja dóbr dominikanów przez wła-
dze pruskie.

W roku 1813 świątynię zamieniono na magazyn wojskowy
i szpital. Następnie służyła jako kościół gimnazjalny, a od
1820 roku była kościołem kuracjalnym. Od połowy XIX
wieku obiekt ten poddawano różnym zabiegom renowacyj-
nym. Do najbardziej istotnych zaliczyć można przebudowę
wieży w latach 1895–1896, według projektu mistrza murar-
skiego Paula i prace w latach 1931–1938, obejmujące zmianę
układu schodów prowadzących do kościoła, a także zabiegi
przy fasadzie zachodniej, nadające jej cechy neoromańskie
i prace renowacyjne wewnątrz świątyni.

W świątyni zachowało się częściowe wyposażenie z XVIII
wieku, m.in. ambona, ołtarz główny, sześć ołtarzy bocznych
i część rzeźb. W kościele znajduje się kopia obrazu Matki
Boskiej Piekarskiej, która upamiętnia pobyt w tutejszej
świątyni obrazu przed jego przeniesieniem w 1813 roku do
kościoła św. Krzyża, gdzie znajduje się do dnia dzisiejszego.
Innym ciekawym zabytkiem kościoła „na Górcie” jest frag-
ment części tryptyku ołtarza ze Skorogoszczy z około 1400
roku, przedstawiający Madonnę z Dzieciątkiem w otocze-
niu św. Barbary, Katarzyny, Agnieszki i Doroty. Z kolegiaty
stanisławowskiej pochodzi osiemnastowieczny obraz Nie-
pokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, przywie-
ziony przez przesiedleńców z byłych Kresów Wschodnich.
Według przekazów w podziemiach kościoła pochowany
został biskup Jan Kropidło – książę opolski oraz bł. Her-
man z Moraw, towarzysz św. Jacka Odrowąża i bł. Cze-
sława. Przy świątyni znajduje się cmentarzyk, na którym
umieszczono kapliczkę stojącą niegdyś przy drodze do
Zakrzowa. Ufundował ją w 1609 roku Andrzej Pawłotzka.
W sąsiedztwie kapliczki pochowano prochy senatora zie-
mi opolskiej Edmunda Osmańczyka, publicysty, działacza
Związku Polaków w Niemczech.

„Na Górcie” znajduje się jeszcze jedna budowla postawio-
na na pamiątkę rzekomego pobytu św. Wojciecha w Opo-
lu – kaplica św. Wojciecha. Po śmierci św. Wojciecha w 997

V roce 1361 proběhlo vysvěcení nového chrámu zasvěcené-
ho Panně Marii, sv. Vojtěchu, Jiřímu, Dominiku a Anně.

V roce 1530 dominikáni opouštějí město a po návratu v roce
1604 našli zničený kostel a ruiny kláštera. Opravu přerušil
požár v roce 1615 a třicetiletá válka, během níž řeholníci
znovu na pár let Opole opustili (1632–1635). Po dalších po-
žárech v letech 1666 a 1689 zahájili další obnovu. V letech
1701–1708 dominikáni na dochovaných základech staví
nový kostel s barokními prvky. Požár v roce 1739 si vynutil
provedení dalších oprav. V roce 1811 proběhla sekularizace
řádových majetků ze strany pruských orgánů.

V roce 1813 byl kostel využíván jako vojenské skladiště a špi-
tál. Poté sloužil jako gymnaziální kostel a od roku 1820 jako
kostel špitální. Od poloviny 19. století probíhaly v objektu
renovace různého druhu. K nejzásadnějším lze řadit pře-
stavbu věže v letech 1895–1896 podle návrhu zednického
mistra Paula a práce v letech 1931–1938 zahrnující změny
uspořádání schodiště vedoucího ke kostelu, zákroky na zá-
padní fasádě vtiskující chrámu novorománské prvky a re-
novace v interiéru kostela.

V kostele se částečně dochovalo vybavení z 18. století, napří-
klad kazatelna, hlavní oltář, šest bočních oltářů a část soch.
V kostele je kopie obrazu Panny Marie Piekarské připomí-
nající přítomnost obrazu v tomto kostele před jeho přenesení-
m v roce 1813 do kostela sv. Kříže, kde je dodnes.

Jinými zajímavými památkami kostela „na Górcie“ je část
triptychu oltáře z obce Skorogoszcz z období kolem roku
1400 představujícího Madonu s Dítětem v doprovodu
sv. Barbory, Kateřiny, Anežky a Doroty. Z kolegiálního
kostela pochází obraz Neposkvrněného početí Panny Ma-
rie z 18. století přivezeny přesídlenci z bývalých oblastí Pol-
ska na východě (dnes Rusko a Ukrajina, tzv. Kresy).

Podle ústních sdělení je v podzemí kostela pochován bis-
kup Jan Kropidło, opolský kníže a blahoslavený Herman
z Moravy, společník sv. Hyacinta krakovského (v Polsku
sv. Jacek Odrowąż) a blahoslaveného Česlava. U kostela
je malý hřbitov s boží mukou, která dříve stála u silnice
do Zakrzowa. Její stavbu financoval v roce 1609 Andreas
Pawłotzka. Vedle kaple byl uložen popel senátora opolské-
ho vojvodství Edmunda Osmańczyka, publicisty, funkcio-
náře Svazu Poláků v Německu.

Na vršku „na Górcie“ se nachází ještě jedna stavba posta-
vena na památku domnělého pobytu sv. Vojtěcha v Opo-
li – kaple sv. Vojtěcha. Po smrti sv. Vojtěcha v roce 997
se zde opolští občané rozhodli postavit na jeho památku
kapli, která od roku 1885 přiléhá k bývalému špitálu. Do
roku 1885 stála kaple samostatně. Současnou podobu zís-
kala v roce 1663. S určitostí je umístěna v místě středověké
obránné bašty, dřívější součástí městských hradeb. V roce
1945 požár zničil její mobiliář i výzdobu. Od té doby již
svému účelu neslouží.

7 Opole. Kaplica św. Wojciecha i Uniwersytet Opolski / Opole. Kaple sv. Vojtěcha a Opolská univerzita

roku, opolanie, aby uczciť jeho paměť, wzniešli tu kaplicę, która od 1885 roku przylega do dawnego szpitala. Kaplica do 1885 roku była wolnostojąca. Obecny kształt otrzymała ona w 1663 roku. Zapewne posadowiona jest na miejscu średniowiecznej baszty obronnej, będącej częścią muru miejskiego. W roku 1945 pożar zniszczył jej wyposażenie i wystrój. Od tego czasu nie pełni już swojej funkcji. Obok kościoła dominikanie zbudowali klasztor. Pierwotnie był on budowlą drewnianą. W wieku XIV klasztorne zabudowania były już murowane. W latach 1530–1604 klasztor wraz z kościołem znajdował się w rękach protestantów. Klasztor w tym czasie popadł w ruinę. W wieku XVII, mimo wielokrotnych starań dominikanów, klasztor i kościół niszczyły pożary (lata 1615, 1666 i 1689) i przeciągające wojnska (lata 1621 i 1632).

Vedle kostela postavili dominikáni klášter. Původně to byla dřevěná stavba. Ve 14. století byly již klášterní stavby zděné. V letech 1530–1604 je klášter s kostelem v rukou evangelíků. Z kláštera se během této doby stala ruina. V 17. století, i přes četné snahy dominikánů o obnovu, klášter a kostel ničí požáry (1615, 1666, 1689) a protahující se armády (1621, 1632). V roce 1816 byly klášterní objekty adaptovány na kanceláře správy soudního obvodu a byty. V roce 1846 zde byl umístěn sirotčinec a od roku 1851 zde působil špitál sv. Vojtěcha. Pro tento účel dochází k bourání jižního a západního křídla a rozšíření a zvýšení křídla východního. V roce 1885 došlo k prodloužení západního křídla u kaple sv. Vojtěcha. V letech 1893–1894 vzniká nové jižní křídlo. Během válečných událostí v roce 1945 budova částečně vyhořela. Po válce zde zahájila činnost nemocnice sv. Vojtěcha. V roce 1957,

W roku 1816 zabudowania klasztorne przeznaczono na biura rejencji i mieszkania. W 1846 roku umieszczono tu sierociniec, a od 1851 roku działał w nim szpital św. Wojciecha. W tym celu wyburzono skrzydło południowe i zachodnie oraz powiększono i podwyższono skrzydło wschodnie. W roku 1885 przedłużono skrzydło zachodnie przy kaplicy św. Wojciecha. W latach 1893–1894 wzniesiono nowe skrzydło południowe. W czasie działań zbrojnych, w 1945 roku, budynek został częściowo spalony. Po wojnie uruchomiono w nim szpital św. Wojciecha. W roku 1957, po reorganizacji lecznictwa zamkniętego w Opolu, otrzymał nową nazwę – Szpital Wojewódzki im. Karola Miarki. W roku 1996 szpital przeniesiono do nowej siedziby, a budynek przejął Uniwersytet Opolski, który w 1998 r. przystąpił do remontu i przebudowy obiektu na potrzeby uczelni. Remont został ukończony w 2001 roku. Od 2002 roku dawny klasztor, a potem szpital stanowi główną siedzibę Uniwersytetu Opolskiego – Collegium Maius. W roku następnym uczelnia wzbogaciła się również o oddany po remoncie budynek Collegium Minus. Z pomieszczeń klasztornych zachowało się dawne oratorium z łukowym sklepieniem, zakrystia oraz barokowy refektarz w skrzydle przylegającym do kościoła. Sklepienie kolebkowe refektarza zdobią trzy plafony z późnobarokową polichromią. W plafonie środkowym znajduje się przedstawienie Trójcy Świętej. W plafonach bocznych zachowały się wizerunki św. Michała Archaniola i Anioła Stróża oraz inskrypcje – chronostychy z datami 1730 i 1734. Główna siedziba Uniwersytetu Opolskiego zmieniła charakter „Górki”, przeobrażając ją w swoiste forum wiedzy i sztuki. O oprawę opolskiego Akropolu zadbał i robi to do dnia dzisiejszego profesor Stanisław Nicieja, wielokrotny rektor uczelni. Wzgórze zyskało od strony Małego Rynku piękny skwer, gdzie stoją odrestaurowane barokowe rzeźby Hartmanna „Cztery pory roku”, w głębi widać studnię św. Wojciecha. Obok kaplicy umieszczono pomnik „śląskiego kopciuszka” Joanny Gryzik – hrabiny Schaffgotsch (1842–1910) z Kopic. Przechodząc w stronę kaplicy św. Wojciecha, mijamy rzeźbę dominikanina, słynnego kaznodziei Peregryna z Opola, którego kazania z XIII i XIV wieku przyniosły mu sławę w ówczesnej Europie. Przed wejściem głównym do gmachu na skwerze stoją rzeźby przedstawiające Agnieszkę Osiecką, Czesława Niemena, Jerzego Grotowskiego i Marka Grechutę. W roku 2010 odsłonięto pomnik Starszych Panów. W sąsiedztwie Collegium Minus ustawiono rzeźbę św. Krzysztofa z 1867 roku, którą przeniesiono tu z Kopic. To oczywiście tylko najważniejsze rzeźby, które ozdabiają wzgórze. Są tu jeszcze kolumny, rzeźby sepulkralne oraz różne detale architektoniczne.

po reorganizaci ústavní zdravotní péče v Opoli, byla budova přejmenována na Vojvodskou nemocnici Karla Miarky. V roce 1996 se nemocnice přestěhovala do nového sídla a stavbu převzala Opolská univerzita, která v roce 1998 zahájila opravy a přestavbu objektu pro potřeby vysoké školy. Opravy byly ukončeny v roce 2001. Od roku 2002 tvoří bývalý klášter a pozdější nemocnice hlavní sídlo Opolské univerzity – Collegium Maius. V následujícím roce je univerzita rozšířena o rekonstruovaný objekt Collegium Minus. Z klášterních prostor se dochovala bývalá oratoř (modlitebna z lat. *orare*) s obloukovou klenbou, sakristií a barokní refektář (společná jídelna mnichů) v křídle přiléhajícím ke kostelu. Válenou klenbu refektáře zdobí tři zdobné stropy s pozdně barokními polychromními malbami. Na prostřední malbě je zobrazena Svatá Trojice. V bočních zdobených stropích se dochovala vyobrazení sv. Michaela Archanděla a Anděla Strážce s chronogramem s datací 1730 a 1734. Hlavní sídlo Opolské univerzity změnilo charakter „Górky“ do podoby svěbytného fóra vědy a umění. O obnovu opolské Akropole se přičinil a dodnes tak činí profesor Stanisław Nicieja, mnoholetý rektor univerzity. Návrší je ze směru od Malého náměstí (Mały Rynek) doplněno plochou osázenou zelení a barokními sochami Hartmanna „Čtyři roční období“, v pozadí je studna sv. Vojtěcha. Vedle kaple je umístěn pomník „slezské popelky“ Joanny Gryzik, hraběnky rodu Schaffgotschů (1842–1910) z Kopic. Půjдете-li směrem ke kapli sv. Vojtěcha, projdete kolem sochy slavného dominikánského kazatele Peregrina z Opole, jehož kázání jej ve 13. a 14. století proslavila v tehdejší Evropě. Před hlavním vstupem do budovy jsou v parčíku umístěny sochy Agnieszky Osiecké, Czesława Niemena, Jerzego Grotowského a Marka Grechuty. V roce 2010 byl odhalen pomník Starších pánů. V sousedství Collegium Minus je umístěná socha sv. Kryštofa z roku 1867, která zde byla přenesena z Kopic. To jsou samozřejmě pouze nejdůležitější sochy, které návrší zdobí. Jsou zde ještě sloupy, sepulkrální sochy a různé architektonické detaily.

BABORÓW – KOŚCIÓŁ ŚW. JÓZEFA

BABORÓW – KOSTEL SV. JOSEFA

Barokowy kościół św. Józefa zwany potocznie „Józefkiem” został wzniesiony w latach 1700–1702 na skraju Baborowa. Należy do najpiękniejszych polichromowanych świątyń Górnego Śląska. Jej fundatorem był baborowski proboszcz ksiądz Szymon Mottloch. Kościół w stylu „wiejskiego” baroku został zbudowany z modrzewiowego drewna na kamiennej podmurówce. Wcześniej na tym miejscu stała przez 30 lat kaplica odpustowa pod wezwaniem św. Józefa, postawiona tu w 1670 roku.

Usytuowanie kościoła w Baborowie na niewielkim piaszczystym wzniesieniu jest podobne do wielu innych śląskich świątyń, np. kościoła w Czarnowasach (1687 rok). Cmentarz przy baborowskim kościele został założony dopiero w 1836 roku. Zagadką pozostaje natomiast usytuowanie świątyni poza osadą. Przypuszcza się, że mogło to być związane z istniejącym tu dawnym miejscem kultu lub z innym ważnym dla ludności znaczeniem.

Lokalizacja kościoła okazała się zbawienna w czasie licznych pożarów Baborowa. W roku 1708 ogień zniszczył doszczętnie miasto, oszczędzając jednak kościół św. Józefa. Podobnie było w latach 1782, 1807, 1838 i 1844. Remont świątyni przeprowadzono w 1890 roku, wówczas to naprawiono dach, a w parę lat później odnowioną fasadę. W roku 1912, za sprawą proboszcza ks. Henryka Kloske, kościół przeszedł kompleksową restaurację. Podczas drugiej wojny światowej w świątynię uderzył pocisk artyleryjski, który przebił sklepienie i na szczęście nie eksplodował. Po tym wydarzeniu pozostał widoczny ślad w prawym skrzydle transeptu w postaci prostokątnej „łaty” z desek. Ostatnią konserwację kościoła przeprowadzono w latach 1995–1996. Posługę duszpasterską oraz opiekę nad tym filialnym kościółkiem cmentarnym w Baborowie sprawują od 1946 roku ojcowie karmelici.

Kościół w Baborowie posiada znacznej wielkości prezbiterium, szeroki transept oraz niedługi korpus, a jego kształt w przekroju poziomym zbliżony jest do planu krzyża greckiego. Trójboczne zamknięcie kościoła drewnianego zaczęto stosować na terenie Górnego Śląska na przełomie XVI i XVII stulecia. W Baborowie przy bryle tej świątyni pojawiła się od frontu kruchta, z czasem wzniesiona została również przybudówka po prawej stronie, zaś przy części prezbiterialnej stanęła zakrystia, a nad nią pięterko. Sam układ krzyżowy zaklasyfikował tę budowlę do typu zwanego „transeptowo-kaplicowym”, bowiem skrzydła nawy poprzecznej traktowano tutaj jako kaplice, mające swoje wezwania i ołtarze.

Barokni kostel sv. Josefa, hovorově nazývaný „Jozífek“, byl postaven v letech 1700–1702 na okraji Baborowa. Patří k nejkrásnější polychromovaným kostelům na Horním Slezsku. Jeho zakladatelem byl baborovský farář Šimon Mottloch. Kostel ve stylu „venkovského“ baroka byl postaven z modřínového dřeva na kamenné podezdívce. Dříve na tomto místě stála třicet let odpustková kaple sv. Josefa, postavená v roce 1670. Umístění kostela v Baborově na malé písčité vyvýšenině se podobá stylu jiných slezských kostelů, například umístění kostela Czarnowasích (1687). Hřbitov kolem baborovského kostela byl založen teprve v roce 1836. Záhadou však zůstává umístění kostela mimo osadu. Možným vysvětlením je, že toto místo mohlo být spojeno s dřívějšími kulty nebo jinými důležitým významy pro zdejší společnost.

Lokalizace kostela se ukázala šťastná během četných požárů Baborowa. V roce 1708 oheň osadu zcela zničil, zachránil se pouze kostel. Podobně tomu bylo v letech 1782, 1807, 1838 a 1844. Oprava kostela proběhla v roce 1890. Tehdy byla opravena střecha, o několik let později došlo k obnově fasády. V roce 1912, z iniciativy faráře Jindřicha Kloske, proběhla celková restaurace. Během druhé světové války kostel zasáhla dělostřelecká střela, která prorazila klenbu, ale naštěstí neexplodovala. Po této události zůstala zjevná stopa v pravém křídle transeptu v podobě obdélníkové „záplaty“ z prken. Poslední restaurátorské práce proběhly v kostele v letech 1995–1996.

Duchovní správu a péči o tento filiální hřbitovní kostel v Baborově zajišťují od roku 1946 karmelitáni. Kostel v Baborově má poměrně velký presbytář, široký transept a nevelký korpus, jehož tvar se na půdorysu podobá řeckému kříži. Tříboké zakončení dřevěného kostela začalo být používáno v oblasti Horního Slezska na přelomu 16. a 17. století. V Baborově se v přední části kostela objevil také kůr, později byla postavena přístavba na pravé straně, v části presbytáře vznikla sakristie a nad ní malé patro. Křížový půdorys řadí tuto stavbu k typu nazývanému transept-kaplový, neboť křída příčné lodě zde mají funkci kaplí se jmény a oltáři.

Interiér zaujme svou prostorností, se kterou se u dřevěných kostelů setkáváme jen zřídka. Efekt dekorativnosti násobí polychromní malby dřevěných, válených kleneb. V presbytáři vyplňuje část klenby malba sv. Josefa s dospívajícím Ježíšem. Ve střední části klenby pravého křídla transeptu (příčné lodi) je zobrazena Škapulířová Madona – přímlyvkyně duší v očistci. Klenbu lodě zdobí vyobrazení sv. Mi-

8 Kościół pw. św. Józefa w Baborowie / Kostel sv. Josefa v Baborově

Wnętrze zachwyca swoją przestronnością, rzadko spotykaną w przypadku kościołów drewnianych. Efekt dekoracyjności potęguje polichromia drewnianego sklepienia, przyjmującego kształt kolebkowy. W prezbiterium część sklepienia wypełnia malarskie przedstawienie św. Józefa z dorastającym Jezusem. W środkowej części sklepienia prawego skrzydła transeptu widnieje Madonna Szkaplerzna – Orędowniczka

chaela Archanděla s mečem božské spravedlnosti. Ve druhém křídle příčné lodi se nachází vyobrazení Anděla Strážce s mládencem (možná Archanděla Rafaele s Tobiášem). Estetické hodnoty celé malby byly zdůrazněny již v kostelním inventáři z roku 1821 takto: „desková klenba je celá pomalována arabeskami sloužícími čtyřem malbám ve čtyřech rozích jako dekorace. To vše je namalováno po-

9 Wnętrze kościoła pw. św. Józefa w Baborowie. Fragment sklepienia z wizerunkiem Madonny Szkaplerznej / Interiér kostela sv. Josefa v Baborově. Část klenby s vyobrazením škapulířové Madony

dusz czyścowych. Sklepienie nawy ozdabia przedstawienie św. Michała Archanioła z mieczem boskiej sprawiedliwości. W drugim skrzydle nawy poprzecznej znajduje się wyobrażenie Anioła Stróża z młodzieńcem (może Archanioła Rafała z Tobiaszem). Estetyczne walory całości polichromii podkreślono już w inwentarzu kościelnym z 1821 roku: „sklepienie deskowe całe pomalowane jest arabeskami, służącymi czterem malowidłom w czterech rogach jako ozdoba. Wszystko to wymalowane jest niezłą ręką”. Tadeusza Chrzanowski i Marian Kornecki w pracy *Sztuka Śląska Opolskiego* podkreślili: „na czoło wśród drewnianych, polichromowanych świątyń górnośląskich wysuwa się cmentarny kościół w Baborowie”.

měrně zkušenou rukou“. Tadeusz Chrzanowski a Marian Kornecki ve studii *Umění opolského Slezska* zdůrazňují: „do popředí mezi dřevěnými, polychromovanými hornoslezskými kostely se řadí hřbitovní kostel v Baborově“.

BIAŁA – CMENTARZ ŻYDOWSKI BIAŁA – ŽIDOVSKÝ HŘBITOV

10 Fragment cmentarza żydowskiego w Białej / Část židovského hřbitova v Bialé

Cmentarz żydowski w Białej powstał na początku XVII wieku, na zachodnim stoku wzgórza Kopiec, poniżej średniowiecznego grodziska. Jest najstarszą i jedną z największych żydowskich nekropoli na terenie obecnego województwa opolskiego.

Pierwsze wzmianki o Żydach w Białej pochodzą z 1543 roku. Jednak wielu badaczy przypuszcza, że mieszkali tu oni już w XIV wieku. Biała była po Głogowie drugim miastem na Śląsku, gdzie ludność żydowska mogła się swobodnie osiedlać. Gwarantował to dekret cesarski Rudolfa II z 13 kwietnia 1601 roku. Gmina żydowska wybudowała tu najpierw drewnianą synagogę, która spłonęła w 1769 roku. Murowana została prawdopodobnie wzniesiona w 1774 roku. W roku 1724 Żydzi stanowili 23 procent ludności miasta

Židovský hřbitov v Bialé (Bělě) vznikl na počátku 17. století na západním svahu kopce Kopiec, později středověkého hradiště. Je nejstarším a jedním z největších židovských hřbitovů v oblasti opolského vojvodství.

První zmínky o Židech v Bialé pocházejí z roku 1543. Avšak mnoho badatelů připouští, že zde bydleli již ve 14. století. Bialá byla po Glogově druhým městem ve Slezsku, kde se židovské obyvatelstvo mohlo svobodně usidlovat. To zaručoval císařský dekret Rudolfa II. ze dne 13. dubna 1601. Židovská obec zde vybuodovala nejprve dřevěnou synagogu, která shořela v roce 1769. Zděná synagoga byla pravděpodobně postavena v roce 1774. V roce 1724 Židé tvořili 23 procent obyvatelstva města (600 Židů), v roce se 1782 jejich podíl zvýšil na 52,5 procent. V 19. století se bělská židovská

11 Cmentarz żydowski w Białej. Macewa / Židovský hřbitov v Bialé. Náhrodek

(600 Žydów), w 1782 roku ich liczba wzrosła do 52,5 procent. W wieku XIX bialska gmina żydowska zaczęła się stopniowo zmniejszać, do czego przyczynił się edykt emancypacyjny z 1812 roku. Gminę żydowską zlikwidowano w Białej w 1914 roku. W roku 1926 zostało tu już jedynie 9 Žydów. Do niedawna sądzono, że cmentarz w Białej założono około 1640 roku. Przed kilku laty w korycie rzeki Białki, płynącej w sąsiedztwie cmentarza, znaleziono macewę z hebrajską inskrypcją, która w polskim przekładzie brzmi następująco: „Tu pogrzebana jest cnotliwa i pobożna dzielna niewiasta, pani Estera, córka uczonego, pana Symchy. Pamięć Spra-

obec zaczęła postupně zmenšovat, k čemuž přispěl emancipační výnos z roku 1812. Židovská obec v Bialé byla zrušena v roce 1914. V roce 1926 zde zůstalo pouhých devět Židů. Donedávna se předpokládalo, že hřbitov v Bialé byl založen kolem roku 1640. Před několika lety byla v korytě říčky Bělé, tekoucí v blízkosti hřbitova, nalezena maceva (náhrodek) s hebrejským textem, který v polském překladu zní následovně: „Zde je pohřbena čestná a zbožná žena, paní Ester, dcera učeného pana Symchy. Paměť Spravedlivého buďž požehnána, roku 382 podle krátkého letopisu“. Židovský rok 5382 připadá podle juliánského kalendáře na léta

wiedliwego niech będzie błogosławiona, roku 382 według krótkiego rachunku”. Žydowski rok 5382 przypada według kalendarza juliańskiego na lata 1621–1622. Cmentarz musiał więc już wówczas istnieć. Obecnie na cmentarzu w Białej znajduje się 791 nagrobków, z tego większość pochodzi z XIX wieku. Na dużej części macew znajdują się teksty zawierające cytaty biblijne oraz rymy wychwalające zmarłych. Do początku XIX wieku widniejące napisy na nagrobkach były wyłącznie w języku hebrajskim, później tłumaczono je na niemiecki (często inskrypcja taka znajdowała się na odwrotnej stronie macewy). W wieku XX były to już wyłącznie napisy w języku niemieckim. Poza tekstem na nagrobkach wykute są płaskorzeźby i zdobienia nawiązujące do zawodu, funkcji, czy też przynależności społecznej zmarłego: błogosławiące ręce, dzbany, drzewo życia, jelenie, lwy, ptaki, ale nigdy postać ludzka. Oprócz nagrobków na cmentarzu zachowała się również okazała brama wejściowa.

Cmentarz ma kształt wąskiego, dość nieregularnego prostokąta, o wymiarach 188 m na 25 m (w najwyższym miejscu). Zajmuje powierzchnię 0,546 ha. Na wschodzie, poza bramą wejściową, nekropolię ogranicza wspomniane grodzisko, od zachodu – wąski pas łąk nadrzecznych. Od południa jest nieczynna żwirownia, od północy – działki. Pierwotny cmentarz był mniejszy i do początków wieku XIX stale go poszerzano. Na bialskim cmentarzu oprócz miejscowych Žydów chowano także wyznawców judaizmu z innych miejscowości. Ostatni pochówek odnotowano w 1938 roku. Brama wejściowa zbudowana została na przełomie XVII i XVIII wieku. W roku 1840 odnowiono ją, a kirkut otoczono nowym płotem. Przed bramą w 1826 roku zbudowano domek grabarza, który po 1945 roku został rozebrany. W północno-wschodnim rogu cmentarza stał dom przedpogrzebowy, który także uległ rozbiórce.

Według przeprowadzonej w połowie lat osiemdziesiątych XX wieku ewidencji zabytków zachowały się trzy macewy z XVII wieku, 23 z pierwszej połowy XVIII wieku, 190 z drugiej połowy XVIII wieku i aż 474 z pierwszej połowy XIX wieku, 120 – z drugiej połowy XIX wieku oraz 10 z wieku XX (do 1938 roku).

1621–1622. Hřbitov musel existovat již tehdy. V současné době je na hřbitově v Bialé 791 náhrobků, z nichž většina pochází z 19. století. Na velké části macev jsou uvedené texty obsahující biblické citáty a rýmy oslavující zemřelé. Do začátku 19. století byly nápisy na náhrobcích výhradně v hebrejštině, později byly překládány do němčiny (často se nápisy nacházely na odvrácené straně macevy). Ve 20. století to byly výhradně nápisy v němčině. Kromě textů jsou na náhrobcích vykované basreliéfy a dekorace připomínající profesi, funkci nebo sociální příslušnost zemřelého – žehnající ruce, džbány, strom života, jeleni, lvi, ptáci, ovšem žádné lidské postavy. Kromě náhrobků se na hřbitově dochovala také bohatě zdobená vstupní brána.

Hřbitov má tvar úzkého, poměrně nepravidelného obdélníku o rozměrech 188 metrů na 25 metrů (v nejužším místě). Zaujímá plochu 0,546 hektaru. Z východů hřbitov ohraničuje, kromě vstupní brány, hradiště, ze západu úzký pruh luk kolem řeky. Na jižní straně je uzavřená štěrkovna, na severu zahrádka. Původní hřbitov byl menší a do počátku 19. století byl stále rozšiřován. Na bialském hřbitově byli kromě místních Židů pochováváni také vyznavači judaismu z jiných obcí. Poslední pohřeb byl zaznamenán v roce 1938. Vstupní brána byla postavena na přelomu 17. a 18. století. V roce 1840 byla obnovena a kirkut (židovský hřbitov) ohraničen novým plotem. Před bránou byl v roce 1826 postaven domek hrobníka, který byl po roce 1945 rozebrán. U severovýchodního rohu hřbitova stála márnice, která byla také později rozebrána.

Podle evidence památek provedené v polovině osmdesátých let 20. století se dochovaly tři macevy ze 17. století, 23 z první poloviny 18. století, 190 z druhé poloviny 18. století a dokonce 474 z první poloviny 19. století, 120 – z druhé poloviny 19. století a 10 z dvacátého století (do roku 1938).

BRZEG – ZAMEK PIASTÓW ŚLĄSKICH

BRZEG – ZÁMEK SLEZSKÝCH PIASTOVČŮ

12 Widok Zamku Piastów Śląskich w Brzegu / Palác slezských Piastovců v Brzegu

Zamek Piastów Śląskich w Brzegu, nazywany śląskim Wawelem, to śląska perła renesansu. Obecnie w obiekcie tym ma swą siedzibę Muzeum Piastów Śląskich. Gotycki zamek został wzniesiony w końcu XIII wieku przez Bolka I świdnickiego na miejscu drewnianego dworu. Z tego okresu pochodzi kwadratowa wieża, zwana Wieżą Lwów, zbudowana około 1300 roku z cegły. W roku 1311 w wyniku podziałów ziemi wrocławsko-legnickiej wyodrębniono księstwo brzeskie, a następnie legnicko-wołosko-brzeskie. Od tej pory zamek stał się rezydencją książęcą aż do 1675 roku, kiedy to zmarł ostatni męski przedstawiciel tej linii piastowskiej.

Zámek slezských Piastovců v Brzegu, nazvaném slezským Wawelem, je perlou slezské renesance. V současné době zde sídlí Muzeum slezských Piastovců. Gotický hrad byl postaven na konci 13. století Bolkem I. świdnickým na místě dřívějšího dřevěného dvora. Z tohoto období pochází čtvercová věž, nazývaná Věží lvů, postavená kolem roku 1300 z cihel. V roce 1311 v důsledku rozdělení wrocławsko-legnické oblasti bylo vyčleněno brzegské knížectví a následně legnicko-wołosko-brzegské. Od té doby se hrad stal knížecí rezidencí až do roku 1675, kdy zemřel poslední mužský zástupce této piastovské linie.

W okresie średniowiecza zamek był wielokrotnie przebudowywany. W latach 1368–1369 obok zamku została wzniesiona gotycka kaplica św. Jadwigi. W czasach Fryderyka II (1480–1547) i jego syna Jerzego II (1523–1586), gotycką siedzibę gruntownie przebudowano w jedną z najokazalszych renesansowych rezydencji Śląska. Bryłę gotyckiego zamku wkomponowano w nowo powstały trójskrzydłowy gmach. Zamkowy dziedziniec okalały arkadowe krużganki. Przebudowano również wnętrza przyległego kościoła kolegiackiego pw. św. Jadwigi na rodową nekropolię książąt brzesko-legnickich. Prace prowadzili włoscy architekci Jacopo i Francesco Parr. Unowocześnieniem fortyfikacji zamkowych zajął się w końcu XVI w. Bernardo Niuron.

V období středověku byl hrad mnohokrát přestavován. V letech 1368–1369 byla vedle hradu postavena gotická kaple sv. Hedviky. V období vlády Fridricha II. (1480–1547) a jeho syna Jiřího II. (1523–1586) bylo toto gotické sídlo zcela přestavěno na jednu z nejkrásnějších renesančních rezidencí Slezska. Tvar gotického hradu byl zakomponován do nově vzniklého trojkřídlého objektu. Zámecké nádvoří lemuji arkádové loubí. Byl přestavěn také interiér kolegiátního kostela sv. Hedviky, nacházejícího se v těsné blízkosti zámku, na rodovou hrobku brzegsko-legnických knížat. Práce vedli italsí architekti Jacopo a Francesco Parr. Modernizace hradních opevnění se v závěru 16. století chopil Bernardo Niuron.

13 Brzeski kościół pw. św. Jadwigi i renesansowy budynek bramny / Kostel sv. Hedviky a renesanční vstupní brána v Brzegu

W latach 1554–1560 wzniesiono, zachowany do dziś, reprezentacyjny budynek bramny według projektu Francesco Parra. Rzeźbiarska dekoracja jest autorstwa Andreasa Walthera. Budynek bramny jest dziełem wybitnym, w skali europejskiej stanowi jeden z najważniejszych pomników renesansowej rzeźby architektonicznej. Monumentalna galeria portretowa Piastów skomponowana została w oparciu o motyw rzymskiego łuku triumfalnego. Ukazuje postaci fundatora – księcia Jerzego II i jego żony Barbary brandenburskiej oraz herby rodowe Piastów legnicko-brzeskich i elektorów brandenburskich. Pośrodku widnieje wielki kartusz herbowy z orłem jagiellońskim polskiego króla Zygmunta Augusta (w otoczeniu herbów dziesięciu ziem polskich) i z wężem Sforzów. Nad oknami pierwszego piętra umieszczone zostały popiersia przodków; w rzędzie górnym dwunastu pierwszych władców państwa polskiego (od Piasta do Władysława Wygnańca) oraz w rzędzie dolnym dwunastu śląskich książąt (od Henryka II Brodatego do Fryderyka II). Całość jest wyrazem politycznego programu jego fundatora, podkreślając dynastyczno-królewską genealogię Piastów legnicko-brzeskich. Po śmierci w 1675 roku Jerzego IV Wilhelma, ostatniego Piasta, księcia brzesko-legnicko-wołowskiego, zamek pod rządami austriackich urzędników ulegał powolnej degradacji.

Ze zbombardowanego w 1741 roku przez wojska pruskie zamku ocalała fasada budynku bramnego oraz pięć sal parterowych skrzydła wschodniego. Pełnił on w czasach pruskich funkcje koszar i magazynu. W roku 1925 w części parterowej skrzydła wschodniego powstało Muzeum Miejskie. Po drugiej wojnie światowej podjęto prace zabezpieczające obiekt przed dalszym niszczeniem. W roku 1952 w części jego pomieszczeń otwarte zostało obecne muzeum. W latach 1966–1990 przeprowadzono kompleksową odbudowę zamku według wzoru z XVI wieku.

W piwnicach zamkowych można zwiedzać stałą wystawę „Memoriae Piastorum Principum Silesiae”, na której prezentowane są m.in. sarkofagi Piastów legnicko-brzeskich (pochodzące z XVI–XVII wieku) oraz kopie 20 średnowiecznych nagrobków Piastów śląskich.

Od roku 2006 muzeum jest instytucją narodową, prowadzoną wspólnie przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego oraz Starostwo Powiatowe w Brzegu.

V letech 1554–1560 byl postaven dodnes dochovaná, reprezentativní objekt vstupní brány podle projektu Francesco Parra. Sochařská výzdoba pochází od Andrease Walthera. Budova vjezdové brány je významným dílem v celoevropském měřítku a představuje jeden z nejdůležitějších příkladů renesančního architektonického sochařství. Monumentální portrétová galerie Piastovců byla uspořádána podle motivu římského triumfálního oblouku. Představuje postavu zakladatele knížete Jiřího II. a jeho ženy Barbory Braniborské s rodovými erby legnicko-brzegských Piastovců a braniborských kurfirstů. Uprostřed se vyjímá velká erbovní kartuše s jagellonskou orlicí polského krále Zikmunda Augusta (obklopena erby deseti polských zemí) s hadem Sforzů. Nad okny prvního patra jsou umístěny busty předků; v horní řadě dvanácti prvních vládců polského státu (od Piasta po Vladislava Vyhnance), v dolní řadě dvanácti slezských knížat (počínaje Jindřichem II. Bradatým po Fridricha II.). Celek je vyjádřením politického programu zakladatele se zdůrazněním dynasticko-královské genealogie legnicko-brzegských Piastovců. Po smrti Jiřího IV. Viléma v roce 1675, posledního Piastovce, knížete brzegsko-legnicko-wolowského, začal zámek ve správě rakouských úředníků postupně chátrat.

Ze zámku ostřelovaného v roce 1741 pruskými vojsky se zachránila fasáda objektu vjezdové brány a pět sálů v přízemí východního křídla. V době pruské nadvlády zámek sloužil jako kasárna a sklady. V roce 1925 vzniklo v přízemní části východního křídla Městské muzeum. Po druhé světové válce byly provedeny práce pro zabezpečení objektu před dalším poškozením. V roce 1952 bylo v části jeho místnosti otevřeno nynější muzeum. V letech 1966–1990 proběhla komplexní obnova zámku podle předlohy z 16. století.

V zámeckých skleпích můžete shlédnout výstavu „Memoriae Piastorum Principum Silesiae“, která prezentuje například sarkofágy legnicko-brzegských Piastovců (pocházející z 16.–17. století) a kopie 20 středověkých náhrobků slezských Piastovců.

Od roku 2006 je muzeum státní institucí spolufinancovanou Ministerstvem kultury a národního dědictví, Maršalkovským úřadem Opolského vojvodství a Okresním úřadem v Brzegu.

BRZEG – RATUSZ

BRZEG – RADNICE

Ratusz brzeski usytuowany jest pośrodku rynku. Jego budowę rozpoczęto około 1300 roku. Jego gotycki „poprzednik” spłonął wraz z zabudową rynku w wielkim pożarze, który jesienią 1569 roku strawił pół miasta. Książę Jerzy II do budowy nowego ratusza zatrudnił włoskiego architekta Jacopo Parra, który wcześniej prowadził prace przy rozbudowie brzeskiego zamku.

Brzegská radnice je situovaná uprostřed náměstí. Její stavba byla zahájena kolem roku 1300. Její gotický „předchůdce“ shořel spolu se zástavbou náměstí během velkého požáru, který na podzim roku 1569 strávil polovinu města. Kníže Jiří II. zaměstnal při stavbě nové radnice italského architekta Jacopo Parra, který vedl předtím práce při rozšiřování brzegského zámku.

14 Widok ratusza w Brzegu od strony zachodniej / Radnice v Brzegu ze západní strany

15 Sala rajców w brzeskim ratuszu / Sál radních na radnici v Brzegu

Renesansowy ratusz zbudowany został w latach 1570–1577 na planie wydłużonej litery U, z wąskim dziedzińcem wewnętrznym. Trójskrzydłowa budowla jest przykładem wysokiej klasy renesansowej architektury. Zachodnia fasada ratusza posiada krużganki arkadowe ujęte dwoma wieżowymi ryzalitami. Narożne wieże ratusza zakończone są proporcjonalnymi hełmami. Główna wieża ratusza, dominująca nad całością, zwieńczona została wysokim wieloczołowym hełmem. W wieży zachował się mechanizm działającego od 200 lat zegara. Przejście na dziedziniec ozdabia kuta krata z herbem Brzegu i orłami.

W wiekach XVIII–XX brzeski ratusz podlegał licznym przebudowom i przeróbkom, dotyczy to szczególnie wnętrza. Zachowało się pięć renesansowych, kamiennych portali oraz okienne obramienia. Z dawnych renesansowych wnętrz podziwiać można wielką salę stropową z 1648 roku, w której zachował się modrzewiowy strop, oraz małą stropową. Sala rajców powstała w czasach pruskich. Jej barokowy wystrój pochodzący z 1746 roku z plafonem i malo-

Renesanční radnice byla postavena v letech 1570–1577 na půdorysu protáhlého písmene U s úzkým vnitřním nádvořím. Tříkřídlá budova je příkladem velmi kvalitní renesanční architektury. Západní fasádu radnice doplňuje arkádové loubí lemované dvěma sloupovými rizality (fasádními výstupky). Nárožní věže radnice jsou ukončeny souměrnými helmami. Dominantní, hlavní radniční věž je ukončena vysokou členitou helmou. Ve věži se zachoval hodinový mechanismus již 200 let funkčních radničních hodin. Vstup na nádvoří zdobí kovaná mříž s erbem Brzegu a orlicemi.

V průběhu 18. až 20. století prošla brzegská radnice řadou přestaveb a předělávek, zejména interiérů. Dochovalo se pět renesančních, kamenných portálů a kamenná ostění. Z bývalých renesančních interiérů lze obdivovat velký stropní sál z roku 1648, ve kterém se dochoval modřínový strop a dále malý stropní sál. Sál konšelů vznikl během pruského období. Jeho barokní výzdoba pochází z roku 1746 i s ozdobným stropem a malovanými skříněmi na spi-

wanymi szafami na akta (sceny alegoryczne) jest wyrazem przemian politycznych, jakie wprowadził Fryderyk II na Śląsku (w tym też w Brzegu) po jego zdobyciu. Z czasów średniowiecza zachowała się tzw. piwnica świdnicka.

W Brzegu, jak w mało którym mieście naszego województwa, zachowało się wiele renesansowych budowli. Oprócz zamku i ratusza w rynku wyróżnia się kamienica nr 19 z renesansową fasadą z 1621 roku (rekonstrukcja), przy ul. Chopina zachowała się kamienica z 1597 roku, restaurowana w latach 1883 i 1929. W sąsiedztwie zamku stoi Gimnazjum Piastowskie – dawne Gimnasium Illustre Bregense – dzieło Jacopo Parra, wybudowane w latach 1564–1596. Zniszczone przez wojska pruskie w 1741 roku, po odbudowie kilkakrotnie poddawane przeróbkom. Ponownie zdewastowane w 1945 roku. Odbudowane kolejny raz w latach 1963–1967. Z czasów świetności zachowała się renesansowa brama ze sklepieniem i portalem.

Renesansowym zabytkiem jest również Brama Odrzańska z 1595 roku, która stanowi fragment dawnych fortyfikacji miejskich, zbudowanych według projektu Bernardo i Petro Niuronów przy bastionie osłaniającym zamek od strony Odry. Brama postawiona została z piaskowca, ma kształt łuku triumfalnego o półkolistej boniowanej archiwoltie z aniołem trzymającym w kluczu herb Brzegu. Powyżej attykowa ściana z herbami księcia Joachima Fryderyka i jego żony Anny Marii von Anhalt trzymanymi przez parę lwów. Wyżej fryz z napisem VERBUM DOMINI MANET IN AETERNUM (Słowo Pańskie trwa wiecznie). Obecnie brama stoi na terenie parku Nadodrzańskiego, gdzie przeniesiona została w 1895 roku.

sy (alegorické scény) je odrazem politických změn, které zavedl Fridrich II. ve Slezsku (viz také kapitolu Brzeg) po jeho dobytí. Z období středověku se dochovala tzv. svídnická pivnice.

V Brzegu se jako v málokterém z měst opolského vojvodství dochovalo mnoho renesančních staveb. Kromě hradu a radnice se na náměstí vyjímá měšťanský dům č. 19 s renesanční fasádou z roku 1621 (rekonstrukce), na Chopinově ulici se dochoval měšťanský dům z roku 1597, restaurovaný v letech 1883 a 1929. V sousedství stojí Piastovské gymnázium, dřívější Gimnasium Illustre Bregense – dílo Jacopo Parra, vybudované v letech 1564–1596 a poškozené pruskými vojsky v roce 1741, po obnově několikrát přestavované. Opětovně zdevastované bylo v roce 1945 a znovu obnovené v letech 1963–1967. Z dob jeho slávy se dochovala renesanční brána s loubím a portálem.

Renesanční památkou je také Oderská brána z roku 1595 – zbytek dřívějších městských hradeb postavených podle projektu Bernarda a Petra Niuronů u bastionu chránícího zámek od řeky Odry. Brána byla postavena z pískovce, má tvar triumfálního oblouku s půlkruhovitou drážkovanou archivoltou s andělem držícím v klíči erb města Brzeg. Nad bránou atiková stěna s erby knížete Jáchyma Fridricha a jeho ženy Anny Marie z Anhaltu nesenými párem lvů. Výše se nachází vlys s nápisem VERBUM DOMINI MANET IN AETERNUM (Slovo Páně trvá navěky). V současné době je brána umístěna v parku u Odry, kde byla přenesena v roce 1895.

BYCZYNA

BYCZYNA

16 Byczyna. Widok miasta z lotu ptaka / Byczyna. Panoráma města z ptačí perspektivy

Byczyna to niewielkie miasteczko leżące w powiecie kluczborskim. Jego nazwa wywodzi się ze staropolskiego określenia miejsca wypasu bydła – byczyna. Za sprawą zapisów Jana Długosza uchodzi Byczyna za rówieśniczkę państwa polskiego. To tu od 1041 roku mieściła się sufragania biskupia. Pierwotnie Byczyna należała do księstwa wrocławskiego, od końca XIII wieku, za sprawą sukcesorów, stała się miastem zmieniającym często swoją przynależność. W latach 1341–1348 była we władaniu polskiego króla Kazimierza Wielkiego. Stąd pochodził autor kroniki książąt polskich – Piotr z Byczyny. W roku 1588 pod murami miasta hetman polski Jan Zamoyski rozgromił wojsko arcyksięcia Maksymiliana III Habsburga, kandydata do tronu polskiego. Miasto eksploatowane bez umiaru przez kolejnych właścicieli, nękane przez wojny husyckie, wojnę trzydziestoletnią, doświadczone wieloma klęskami (pożary, zarazy) w XVI i XVII wieku stało się uznanym ośrodkiem naukowym. Tu prowadziła swoje obserwacje astronomiczne pierwsza ko-

Byczyna je malým městečkem ležícím v kluczborském okrese. Jeho název je odvozen ze staropolského označení místa, kde se pásli býci – byčina. Díky záznamům kronikáře Jana Długosze je Byczyna považována za současníka vzniku polského státu. Právě zde od roku 1041 sídlil biskupský úřad. Původně patřila Byczyna ke knížectví wrocławskému, od konce 13. století Byczyna díky dědicům mění často svou příslušnost. V letech 1341–1348 byla pod panováním polského krále Kazimíra Velikého. Odtud také pochází autor kroniky polských knížat Petr z Byczyny. V roce 1588 rozdrtil pod hradbami města polský vojevůdce Jan Zamojský vojsko arciknížete Maxmiliána III. Habsburského, kandidáta na polský trůn. Město neúměrně využívané dalšími majiteli, sužované husitskými válkami, třicetiletou válkou, postižené mnoha živelnými pohromami (požáry, epidemiemi) se v 16. a 17. století stalo uznávaným vědeckým střediskem. Zde prováděla svá astronomická pozorování první žena, astronomka, autorka díla *Urania propitia* Marie Cunitia (zemřela v Byczyně v roce 1664), nazývaná slezskou Pallas.

bieta astronom, autorka díla *Urania propitia* Maria Cunitia (zemřela v Byczyni v 1664 roku), zvaná śląską Pallas. W czasach pruskich Byczynę unicestwił największy w jej dziejach pożar, z którego ocalał jedynie gotycki kościół i mury obronne. Odbudowane po tej pożodze budynki w dużej mierze zachowały się do chwili obecnej. Wtedy też został wzniesiony barokowy kościół św. Trójcy. Obecnie za sprawą zachowanych niemal w całości średniowiecznych murów, otaczających miejscowość owalną linią na długości niemal kilometra, należy Byczyna do najciekawszych miast województwa opolskiego. Mury obronne zostały zbudowane wokół miasta w XV i XVI wieku z kamienia i cegły na fundamentach z głazów narzutowych. Ich wysokość sięga 5,5–6,0 m, natomiast grubość murów to 1,3–1,7 m. W części północno-wschodniej zachowała się dawna fosa (100 m). Wieże bramne zbudowane na planie kwadratu wzniesione zostały w XV wieku. Usytuowane są u wylotów: od wschodu „Polska” i od zachodu „Niemiecka”. Wieża bramna „Polska” w wyniku uderzenia pioruna straciła swoje zwieńczenie; obecny dach namiotowy pochodzi z lat trzydziestych XX wieku. Można ją zwiedzać. Wieża bramna „Niemiecka” nakryta jest płaskim dachem, posiada strzelnicze okienka, natomiast ostrołukowe przejście przebito dopiero w XIX wieku. W południowej części miasta ulokowana jest Baszta Piaskowa z XVI wieku, której celem było zabezpieczenie i podniesienie obronności tej części murów. Baszta jest wysunięta przed lico murów. O jej przeznaczeniu obronnym świadczą liczne otwory strzelnicze. W centrum średniowiecznego założenia znajduje się prostokątny rynek z ratuszem pośrodku. Barokowo-klasycystyczny ratusz z XVII i XVIII wieku spłonął w 1945 roku i został odbudowany w latach 1963–1967. Rynek ten stanowi obecnie najlepiej zachowany kompleks, na który składa się budynek magistratu i przylegające doń kamienice.

V pruských dobách Byczynu zničil historicky největší požár v jejích dějinách, který přestál jen gotický kostel a hradby. Budovy obnovené po tomto velkém požáru se ve velké míře dochovaly do současné doby. Tehdy byl také postaven barokní kostel sv. Trojice. V současné době Byczyna, díky téměř v celém rozsahu dochovaným hradbám lemujícím obec v oválném tvaru v délce téměř jednoho kilometru, patří mezi nejzajímavější města Opolského vojvodství. Hradby byly kolem města postaveny v 15. a 16. století z kamene a cihel na základech z bludných kamenů. Výška hradeb dosahuje 5,5–6,0 metrů, tloušťka zdí činí 1,3–1,7 metrů. V severovýchodní části se dochoval starý vodní příkop (v délce 100 metrů). Věže u bran na čtvercovém půdorysu byly postaveny v 15. století. Nacházejí se u vstupů, od východu „Polská“ a od západu „Německá“. Věž „Polská“ přišla po úderu blesku o své zakončení; současná střecha pochází z třicátých let 20. století. Je zpřístupněná pro návštěvníky. Věž „Německá“ je zastřešená plochou střechou, je vybavena střílnami, přechod ve tvaru lomeného oblouku byl prorazen teprve v 19. století. V jižní části města se nachází Písková bašta z 16. století, která zajišťovala a zvyšovala obranyschopnost této části hradeb. Bašta je vysunuta před líc hradeb. O jejím obranném účelu svědčí řada střílen. V centru středověkého architektonického uspořádání je umístěno obdélníkové náměstí s radnicí uprostřed. Barokně-klasicistní radnice ze 17. a 18. století shořela v roce 1945 a byla obnovená v letech 1963–1967. Toto náměstí tvoří v současné době nejlépe zachovaný komplex tvořený objektem magistrátu a navazujících měšťanských domů.

17 Fragment byczyńskich murów z Baszą Piaskową / Část hradeb a Pískové brány v Byczyně

GŁOGÓWEK – KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. BARTŁOMIEJA

GŁOGÓWEK – FARNÍ KOSTEL SV. BARTOLOMĚJE

Pierwsza wzmianka o kościele pochodzi z 1284 roku. Obecna świątynia zbudowana została w XIV wieku, dzięki ustanowionej w 1350 roku fundacji księcia opolsko-raciborskiego Fryderyka.

W roku 1379 dzięki fundacji księcia niemodlińskiego Henryka założono w Głogówku kolegiatę, na czele której stał dziekan, będący jednocześnie proboszczem. Około 1400 roku przy prezbiterium zbudowano kaplicę Krzyża Świętego, która służyła prawdopodobnie jako sala zebrań dla powołanej kolegiaty. Kaplica wyróżnia się gotyckim „zwichrowanym” sklepieniem oraz bogatym wystrojem rzeźbiarskim wsporników przypisywanych warsztatowi parlerowskiemu. W roku 1601 zmieniono jej przeznaczenie i nazwę. Od tej pory kaplica służy właścicielom miasta i przejmuje nazwę od ich nazwiska „kaplica Oppersdorffów”.

W kaplicy uwagę zwraca nagrobek Jerzego III Oppersdorffa i jego rodziców wykonany w 1634 roku jeszcze za życia ordynata przez włoskiego rzeźbiarza Sebastiana Salę. Nagrobek zrobiony jest z czarnego marmuru, natomiast postaci wykonane zostały z alabastru. Znajdują się tu też płyty nagrobne członków rodziny, a w krypcie pod kaplicą złożonych jest około 40 trumien. Ponadto na wyposażenie kaplicy składają się też dużych rozmiarów obrazy olejne. Na dwóch zbiorowych portretach widnieje Jerzy III Oppersdorff z dwiema kolejnymi żonami i potomstwem. Pierwszy portret rodzinny powstał w 1632 roku i przedstawia ordynata z pierwszą żoną Benigną Polikseną von Promnitz. Drugi obraz, namalowany w 1642 roku, przedstawia Jerzego III Oppersdorffa z Esterą Barbarą von Meggau. Trzeci portret, nieekspozowany, malowany był, jak głosi napis, w 1648 roku w Warszawie. Przedstawia on Franciszka Eusebiusza Oppersdorffa z rodziną.

W 1658 roku zaczął się dla kościoła w Głogówku okres świetności, cesarz nadał tutejszym dziekanom prawa infulatów. W roku 1688 z inicjatywy prałata Aleksandra Quarachetti de Pellizzano została zbudowana od strony południowej kaplica św. Józefa zwieńczona kopułą.

W roku 1765 kościół ucierpiał wskutek dużego pożaru, co z kolei wymusiło gruntowną modernizację wnętrza w stylu modnego wówczas baroku i rokoka. W latach 1776–1781 prace nad dekoracją świątyni prowadzili artyści z Moraw: malarz Franciszek Sebastini (Sebesta) i rzeźbiarz Jan Józef Schubert. Ich wspólne dzieło dało doskonale rezultaty,

První zmínka o kostele pochází z roku 1284. Současný kostel byl postaven ve 14. století nadací založenou v roce 1350 opolsko-ratibořským knížetem Fridrichem.

V roce 1379 byla z iniciativy nemodliňského knížete Jindřicha v Glogůvku zřízená kolegiátní kapitula (sbor kanovníků – kněží), které předsedal děkan, který byl současně farářem kostela. Kolem roku 1400 byla u presbytáře postavena kaple Svátého Kříže, která sloužila pravděpodobně jako shromažďovací místnost pro zřízený sbor kněží – kapitolu. Kaple se vyznačuje gotickým loubím s bohatou sochařskou výzdobou podpěr připisovaných parléřovské dílně. V roce 1601 bylo její určení i název změněn. Od té doby slouží kaple majitelům města a přejímá název podle jejich příjmení, jako třeba „Oppersdorfská kaple“.

V kapli zaujmou náhrobky Jiřího III. Oppersdorffa a jeho rodičů zhotovené v roce 1634, ještě za života majitele italským sochařem Sebastianem Salou. Náhrobek je zhotoven z černého mramoru, postavy pak z alabastru. Jsou zde také náhrobní desky členů rodiny a v kryptě pod kaplí je uloženo na 40 rakví. Kromě toho je vybavení kaple tvořeno velkorozměrovými olejovými obrazy. Na dvou hromadných portrétech je zobrazen Jiří III. Oppersdorff se dvěma postupnými ženami a potomky. První rodinný portrét vznikl v roce 1632 a zobrazuje majitele s první ženou Benignou Polyxénou z Promnitze. Druhý obraz, namalovaný v roce 1642, představuje Jiřího III. Oppersdorffa s Ester Barbarou z Meggau. Třetí portrét, nevystavený, byl namalován, jak je uvedeno na nápisu, v roce 1648 ve Varšavě. Zobrazuje Františka Eusebia Oppersdorffa s rodinou.

V roce 1658 zažíval kostel v Głogówku období rozkvětu a císař zdejší děkanům udělil práva apoštolských protonotářů. V roce 1688 z iniciativy preláta Alexandra Quarachetti de Pellizzano byla z jižní strany postavená kaple sv. Josefa završená kopulí.

V roce 1765 kostel utrpěl v důsledku velkého požáru, který si vyžádal jeho zevrubnou modernizaci v tehdy módním barokním a rokokovém slohu. V letech 1776–1781 vedli práce při zdobení kostela moravští umělci – malíř František Antonín Šebesta (zvaný Sebastini) a sochař Jan Josef Schubert. Jejich společné dílo dosáhlo skvělých výsledků v podobě harmonického celku. Nejzajímavější kompozice Šebesty se nachází v kapli sv. Josefa; jedná se o votum z roku 1775. V kapli sv. Kandydy si povšimněte obrazu patronky

18 Kościół pw. św. Bartłomieja w Głogówku. Fragment wnętrza / Kostel sv. Bartoloměje v Głogówku. Interiér

19 Nagrobek Jerzego III Oppersdorffa w kościele pw. św. Bartłomieja w Głogówku /
Náhrobek Jerzezo III. Oppersdorffa v kostele sv. Bartoloměje v Głogówku

tworząc harmonijną całość. Najciekawsza kompozycja Sebastiniego znajduje się w kaplicy św. Józefa, jest to wotum z 1775 roku. W kaplicy św. Kandydy warto zwrócić uwagę na obraz patronki Głogówka, gdzie w dolnej partii dzieła widać panoramę miasta. Wśród wykonanych przez Schuberta prac wyróżnia się nadbudowa chrzcielnicy z grupą Adama i Ewy oraz ambona z rzeźbami. Sama chrzcielnica i balustrada pochodzi z 1875 roku.

W roku 1779 nadbudowano wieże i zmieniono fasadę zachodnią kościoła. Wiek XIX nie spowodował zmian w architekturze i wystroju świątyni. Działania wojenne w 1945 roku uszkodziły jedynie hełm na wieży południowej. Sebastini zyskał w Głogówku duże uznanie, co przyniosło mu wiele zleceń. Jego dzieła można podziwiać m.in. w kościele franciszkanów, gdzie do „malarskich popisów” Sebastiniego należy Domek Loretański.

Domek Loretański jest jednym z licznych przykładów naśladownictwa „Świętego Domu” Santa Casa z Loreto. Kopie „Świętego Domu” powstawały na terenie monarchii

Głogówku; w dolni części dila je zobrazena panoráma města. Mezi Schubertovými pracemi se vyjímá nástavba křtitelnice s Adamem a Evou a kazatelna se sochami. Samotná křtitelnice a zábradlí pochází z roku 1875.

V roce 1779 byla zvýšená věž a upravena západní fasáda kostela. V 19. století nebyly provedeny žádné změny vzhledu a výzdoby kostela. Válečné události v roce 1945 poškodily pouze helmici jižní věže.

Šebesta si v Głogówku získal velké uznání a mnoho dalších zakázek. Jeho díla lze obdivovat například v kostele františkánů, kde k jeho „malířským ukázkám“ patří Loretańska kaple.

Loretańska kaple je jedním z četných příkladů napodobování „Svaté chýše“ Santa Casa z italského Loreta. Kopie „Svaté chýše“ vznikaly v habsburské monarchii jako projevy díky po vítězství katolické fronty proti evangelíkům v bitvě na Bílé hoře v roce 1620.

V době protireformace byla první kopie Santa Casy postavená v letech 1629–1630 v Głogówku. Zakladatelem stavby

20 Kościół Franciszkanów w Głogówku. Domek Loretański / Františkánský kostel v Głogówku. Loretańska kaple

habsburskiej jako wotum po zwycięstwie Ligi Katolickiej nad protestantami pod Białą Górą w 1620 roku.

Na Śląsku, w okresie kontrreformacji, pierwsza kopia Santa Casa zbudowana została w Głogówku w latach 1629–1630. Fundatorem budowli był Jan Jerzy Oppersdorff, który dwukrotnie odbył podróż do Loreto, gdzie sam naszkicował plan budowli. Oppersdorff w 1620 roku wykupił z rąk protestantów kościół, będący w ich posiadaniu od 1565 roku, i ponownie przekazał go franciszkanom. W roku 1630 w kościele franciszkanów nastąpiło poświęcenie Domku Loretańskiego i nowego prezbiterium. Rozbudowę świątyni zakończono w 1636 roku. Efektem tych prac było „przykrycie” Domku dużą kaplicą przylegającą od północy do nawy kościoła. Nie wiemy, jak wyglądał Domek pierwotnie, czy miał ściany gładkie czy pokryte polichromią?

Domek Loretański zbudowany jest w stylu barokowym na planie prostokąta, jest to obiekt jednonawowy z dwoma bocznymi wejściami. Front ozdobiono rokokowym szczytem z glorią maryjną. Dekoracje ścian są dziełem Franciszka Antoniego Sebastiniego, wykonanymi na zlecenie Henryka Ferdynanda Oppersdorffa w latach 1770–1780. Oprócz polichromii Sebastini namalował kilka obrazów dla tego kościoła, w tym obraz ze sceną Zwiastowania wiszący na ścianie frontowej Domku. W części północnej Domku znajduje się mensa ołtarzowa, gdzie dawniej okoliczni chłopci składali w ofierze masło na jej oświetlenie. Za mensą krata dzieli jego przestrzeń na symboliczne dwie części. Jedną część to „pokoik”, druga to „kuchienka Matki Boskiej”. Znajduje się tu figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem w bogato haftowanej sukience na tle promienistej glorii. Rzeźba, zgodnie z oryginałem, ma również ciemne twarze przedstawianych postaci.

byli Jan Jiří Oppersdorff, který dvakrát uskutečnil cestu do Loreta, kde si sám načrtl plán stavby. Oppersdorff v roce 1620 odkoupil od evangelíků kostel, který vlastnili od roku 1565 a opětovně jej předal františkánům. V roce 1630 byla ve františkánském kostele vysvěcena Loretańska kaple a nový presbytář. Rozšíření kostela bylo ukončeno v roce 1636. Výsledkem těchto prací bylo „přikrytí Svaté chýše“ velkou kaplí přiléhající ze severu k lodi kostela. Nevíme, jak chýše vypadala původně, zda měla stěny hladké nebo zdobené malbami.

Loretańska kaple byla postavena v barokním slohu na obdélníkovém půdorysu jako jednolodní objekt se dvěma bočními vstupy. Průčelí je zdobeno rokokovým štítem s mariánskou svatozáří. Dekorace stěn jsou dílem Františka Antonína Šebesty provedenými na objednávku Jindřicha Ferdinanda Oppersdorffa v letech 1770–1780. Kromě polychromních maleb Šebesta namaloval pro tento kostel i několik obrazů, například obraz se scénou Zvěstování, visící na průčelí Svaté chýše. V severní části Svaté chýše se nachází obětní stůl oltáře (mensa), kde dříve sedláci přinášeli tuk pro jeho osvětlení. Za mensou dělí mříž jeho prostor na symbolické dvě části. Jedna část představuje „pokojk“, druhá je „kuchýňkou Panny Marie“. Je zde socha Panny Marie s Dítětem s bohatě vyšívanou sukničkou na pozadí paprsků svatozáře. I zdejší sochy mají, jak je tomu u originálu, tmavé tváře.

GŁUBCZYCE

GŁUBCZYCE

Początki miasta wywodzą się z małej osady morawskiej Glubcici, usytuowanej początkowo na prawym brzegu rzeki Psiny. Przed 1224 rokiem zamieszkali tu Niemiecycy koloniści, o czym świadczy jej nowa nazwa Lubschicz. Nie udało się ustalić, kiedy nastąpiła pierwsza lokacja Głubczyc. Z pewnością w pierwszej połowie XIII wieku był to już silny ośrodek miejski, który wytworzył swoje własne prawo zwane „głubczyckim”. Stało się ono wzorem dla wielu morawskich i czeskich miast. W roku 1254 na prawie głubczyckim lokowano Horní Benešov. W roku 1275 król czeski Przemysław Ottokar II zatwierdził prawa miejskie Głubczyc. W roku 1421 spisany został kodeks praw przez pochodzącego z Głubczyc Mikołaja Brevisa, wychowanka Akademii Krakowskiej. Głubczycka „Księga praw miejskich” należy do najcenniejszych dzieł rękopiśmiennych, bogato iluminowana, zawiera m.in. najważniejsze kopie dokumentów, jakie miasto otrzymało w 1265 i 1275 roku. W roku 1945 księga zaginęła. Odzyskana została w 2002 roku i przekazana do kraju dzięki fundacji Barbary-Piaseckiej Johnson. Obecnie przechowywana jest w Archiwum Państwowym w Opolu.

W wieku XIII została w Głubczycach erygowana parafia, podlegająca biskupstwu łomunieckiemu, którą w drugiej połowie XIII wieku oddano pod opiekę zakonowi joannitów osiadłych w pobliskich Grobownikach. W roku 1282 miasto było już zabezpieczone murami obronnymi, w obręb których znajdowało się 19 baszt i 3 bramy wieżowe: Nyska, Grobnicka i Opawska. Do dziś zachowało się kilka baszt i fragmenty dawnych murów. Rynek głubczycki w czasach średniowiecza otrzymał ćwierćkolisty kształt, nietypowy dla tego typu założenia.

Po śmierci króla Przemysła Otokara II w 1278 roku miasto stało się częścią księstwa opawskiego, a od 1365 do 1482 roku było stolicą samodzielnego księstwa głubczyckiego. W roku 1503 utraciło ten status. W roku 1742 Głubczyce wraz z większą częścią Śląska zostały przyłączone do Prus. Po zakończeniu drugiej wojny światowej miasto przyznano Polsce. Sprawa granicy polsko-czechosłowackiej została unormowana w 1958 roku, podpisano wówczas układ o wytyczeniu granicy państwowej. Głubczyce pozostały w Polsce.

Wśród zabytków miasta wymienić należy w pierwszej kolejności gotycki kościół parafialny pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny, zbudowany w XIII wieku. Z tego okresu zachowały się gotyckie portale: zachodni – główny, północny i południowy oraz maswerki okien. W kościele

Początki miasta możemy szukać w małej morawskiej osadzie Glubcici, położonej pierwotnie na prawym brzegu rzeki Psiny. Przed 1224 z tego miejsca wyemigrowali Niemiecycy koloniści, o czym świadczy jej nowy nazwa Lubschicz. Nie udało się ustalić, kiedy nastąpiła pierwsza lokacja Glubčic (dawniej także Hlubčic). Szybko stało się to już w pierwszej połowie 13. wieku było silnym miejskim ośrodkiem, które stworzyło własne prawo, nazywane „glubčické”. Stało się wzorem dla wielu morawskich i czeskich miast. W roku 1254 był podległy głubčickému prawu założony Horní Benešov. W roku 1275 przyjął czeski król Přemysl Otakar II. miejskie prawa Glubčic.

W roku 1421 był wychowanką Akademii Krakowskiej Mikołaj Brevis, pochodzący z Glubčic, autor kodeksu praw. Glubčická „Kniha městských práv” należy do najcenniejszych dzieł rękopiśmiennych, bogato iluminowana, zawiera m.in. najważniejsze kopie dokumentów, które miasto otrzymało w 1265 i 1275. W roku 1945 księga zaginęła. W roku 2002 została odzyskana i przekazana do kraju dzięki fundacji Barbary-Piaseckiej Johnson. W obecnych czasach jest przechowywana w Państwowym Archiwum w Opolu.

W 13. wieku była w Glubčicích założona parafia podlegająca olomouckému biskupstwu, która była w drugiej połowie 13. wieku przekazana do opieki zakonu joannitów, osiadłych w odległych Grobownikach. W roku 1282 już było miasto chronione murami, w których obwodzie się znajdowało 19 baszt i 3 wieżowe bramy – Nyska, Grobnicka i Opawska. Do dzisiejszego dnia se zachowało kilka baszt i fragmenty dawnych murów. Rynek głubczycki w czasach średniowiecza otrzymał ćwierćkolisty kształt, nietypowy dla tego typu założenia.

Po śmierci króla Přemysla Otakara II. w roku 1278 se miasto stało częścią opawského knížectví a od roku 1365 do roku 1482 było siedzibą samostatného glubčického knížectví. V roce 1503 o tento statut přišlo. V roce 1742 byly Glubčice spolu s větší částí Slezska připojeny k Prusku. Po skončení druhé světové války město připadlo Polsku. Správa polsko-československé hranice byla potvrzena v roce 1958 podpisem dohody o vymezení státní hranice. Glubčice zůstaly v Polsku.

Z památek města nutno v první řadě uvést gotický farní kostel Narození Panny Marie, postavený ve 13. století. Z této doby se dochovaly gotické portály; západní – hlavní, severní a jižní a kružby oken. V kostele věnujte pozornost kapli sv. Fabiána a sv. Šebestiána z roku 1501, kamenným rostlinným ornamentům a náhrobním tabulím zdejších měšťanů z 16. a 17. století. Mezi nimi je tabule s erbem věnovaná Mar-

21 Kościół parafialny pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Głubczycach / Farní kostel Narození Panny Marie v Glubčicích

22 Fragment gotyckiego portalu w kościele pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Głubczycach / Fragment gotického portálu v kostele Narodení Panny Marie v Glubčicích

warto zwrócić uwagę na kaplicę św. Fabiana i św. Sebastiana z 1501 roku, kamienne dekoracje roślinne oraz na tablice nagrobne tutejszych mieszczan z wieków XVI i XVII. Wśród nich jest tablica z herbem poświęcona Martinowi Kinnerowi, pisarzowi miejskiemu, który był przyjacielem Filipa Melanchtona, reformatora kościoła.

W wieku XIV kościół został rozbudowany. W latach 1903–1907 przeprowadzono remont i rozbudowę kościoła według projektu M. Hasaka. Wtedy to powstał obecny transept wraz z nadbudowaną wieżą północną. W wieży tej wmurowano kulę ze szwedzkiego działa, która pochodziła z wojny trzydziestoletniej (1618–1648). Wieża południowa swój wygląd zawdzięcza pracom przeprowadzonym w drugiej połowie XVI wieku. Wystrój kościoła pochodzi z początku XX wieku z zachowaniem części wyposażenia z drugiej połowy wieku XIX.

tinu Kinnerovi, městskému písaři, který byl přítelem Filipa Melanchtona, církevního reformátora.

Ve 14. století byl kostel rozšířen. V letech 1903–1907 proběhly opravy a rozšíření kostela podle projektu M. Hasaka. V té době vznikla současná příčná loď a došlo ke zvýšení severní věže. V této věži je vezděná koule ze švédského děla, pocházející z třicetileté války (1618–1648). Jižní věž vděčí za svůj vzhled pracím prováděným v druhé polovině 16. století. Výzdoba kostela pochází z počátku 20. století, částečně z druhé poloviny století 19. století.

GÓRA ŚW. ANNY – KLASZTOR I KALWARIA HORA SV. ANNY – KLÁŠTER A KALVÁRIE

Góra św. Anny to wapienno-bazaltowe wzgórze o wysokości 406 m n.p.m. wyraźnie dominujące nad okalającym je nizinnym krajobrazem. Dawniej góra nazywana była Chełmskim Wierchem, później Górą św. Jerzego, ostatecznie przyjęła nazwę „Góra św. Anny”.

Góra św. Anny to także nazwa wsi leżącej na jej zboczu. W wieku XV z fundacji Mikołaja i Krzysztofa Strzałów zbudowano tu pierwszy kościół drewniany. Za początek istnienia sanktuarium uznaje się symboliczną datę 1480. Na początku XVII wieku kościół stał się ważnym miejscem pielgrzymkowym, za sprawą umieszczonej w nim gotyckiej figurki św. Anny Samotrzeciej, zawierającej relikwie świętej. Wzrastający ruch pielgrzymkowy sprawił, że hrabia Mel-

Hora sv. Anny je vápencové a bazaltové pohoří, vysoké 406 metrů nad mořem a výrazně dominuje nad okolní nížinnou krajinou. Dříve byla tato hora nazývána Chelmským vrchem, později Horou sv. Jiřího, nakonec se ustálil název Hora sv. Anny.

Hora sv. Anny je také název vesnice na úpatí kopce. V 15. století zde byl z darů Mikuláše a Krištofa Strzalů postaven první dřevěný kostel. Za začátek existence poutního kostela se považuje symbolické datum 1480. Kostel se na počátku 17. století stal důležitým poutním místem díky gotické sošce sv. Anny Samotřetí (zobrazované s Marií a Ježíšem) obsahující relikvie svaté. Narůstající zájem poutníků přivedl hraběte Melichara Gaschina na myšlenku přivést

23 Panorama Góry św. Anny / Panoráma Hory sv. Anny

24 Pielgrzymka ministrantów na Górze św. Anny / Poutř ministrantů na Hoře sv. Anny

chior de Gaschin sprowadził z Krakowa w 1656 roku franciszkanów, którzy objęli opieką sanktuarium. W roku 1673 świątynię rozbudowano. Po blisko stu latach, w 1749 roku, wybudowano murowany klasztor, który zastąpił poprzedni – drewniany.

Obecny wystrój wnętrza, o charakterze gotycko-barokowym, bazylika otrzymała w latach 1957–1962. Na pamiątkę jubileuszu 500-lecia sanktuarium, w XIX-wiecznej kaplicy urządzono w latach 1979–1980 kaplicę – wotum ku czci Matki Boskiej Częstochowskiej.

W roku 1768 przed bazyliką zbudowano dziedziniec arkadowy nazywany Rajskim Placem. Na Rajski Plac można dotrzeć trzema bramami. Do głównego wejścia, którym zwykle przybywają pielgrzymki, prowadzi 70 schodów. Od strony północnej wchodzi się schodami zwanymi „Ave Maria”. Trzecie wejście na plac stanowi Brama Papińska, przebudowana w 1983 roku, aby mógł tędy wjechać samochód z Ojcem Świętym. Przy Bramie Papińskiej znajduje się zewnętrzna kaplica św. Anny, dobudowana do ba-

z Krakowa w roce 1656 františkány, kteří poutní místo převzali do své péče. V roce 1673 byl chrám rozšířen. Po téměř sto letech byl v roce 1749 postaven zděný klášter, který nahradil dřívější dřevěný.

Současná goticko-barokní výzdoba interiéru pochází z let 1957–1962. Na památku výročí pětiset let poutního místa byla v letech 1979–1980 kaple z devatenáctého století zařízena ke cti Panny Marie Čenstochovské.

V roce 1768 bylo před bazilikou postaveno arkádové nádvoří nazývané Rajský nádvoří. Na Rajské nádvoří můžete dojít třemi branami. K hlavnímu vstupu, kterým obvykle procházejí poutě, vede 70 schodů. Ze severní strany se vchází po schodech nazývaných „Ave Maria”. Třetí vstup na nádvoří vede Papežskou bránou přebudovanou v roce 1983, aby zde mohl vjet papež Jan Pavel II. U Papežské brány se nachází vnější kaple sv. Anny, dostavěná v bazilice v roce 1804 kvardiánem Hylarionem Tutejským pro poutníky, kteří nemohli vidět sošku sv. Anny, neboť tehdy byla odhalována pouze během bohoslužeb.

zyliki w 1804 roku przez gwardiana ojca Hilaryona Tutejskiego dla pielgrzymów, którzy nie mogli zobaczyć figury św. Anny, gdyż była ona wówczas odsłaniania tylko podczas mszy świętych.

W latach 1700–1709 na stokach góry z fundacji Jerzego Adama von Gaschin zbudowano kalwarię. Pierwotnie kalwarię tworzył zespół 33 kaplic barokowych zbudowanych przez Włocha Domenico Signę na wzór Kalwarii Zebrzydowskiej w Małopolsce. Kalwaria była nawiązaniem do popularnej idei naśladowania jerozolimskiego pierwowzoru. Kaplice wyznaczają Drogę Męki Pańskiej i Dróżki Matki Boskiej. Obecnie zespół kalwaryjski liczy 37 kaplic i 3 kościoły na drodze około 6 km. Do popularnych kaplic zalicza się: „Święte Schody” tzw. Gradusy, „Trzeci Upadek”, kościół św. Krzyża, „Domek Maryi” zbudowany na symbolicznym planie róży oraz kaplicę „św. Marii Magdaleny”, która wzniesiona została jako kaplica grobowa Antoniego von Gaschina.

Miejsce to stało się na tyle sławne, że w roku 1789 odwiedził je król Prus Fryderyk Wilhelm II, mimo że był protestantem. W okresie plebiscytu 14 czerwca 1920 roku przybył tu nuncjusz apostolski, arcybiskup Achilles Ratti, późniejszy papeż Pius XI. Ważnym wydarzeniem była pielgrzymka, którą odbył tu 21 czerwca 1983 roku – papeż Jan Paweł II. Pamiątką tego wydarzenia jest pozostawiony papieski ołtarz.

W dniach 21–26 maja 1921 roku, w czasie III powstania śląskiego, toczyły się w rejonie Góry św. Anny zacięte walki między oddziałami powstańców i oddziałami Freikorpsu. Wydarzenia te upamiętnia pomnik dłuta Xawerego Dunikowskiego oraz Muzeum Czynu Powstańczego.

Od roku 1988 wieś stanowi centrum Parku Krajobrazowego Góra św. Anny, znajduje się tu jedyny na terenie województwa rezerwat geologiczny. Na terenie klasztoru można zobaczyć stożek wulkaniczny. Góra św. Anny to pomnik wiary, przyrody i historii opolskiej ziemi.

W roku 2004 rozporządzeniem Prezydenta RP miejsce to uznane zostało za pomnik historii jako „komponowany krajobraz kulturowo-przyrodniczy”.

V letech 1700–1709 byla na svazích hory z příspěvků Jiřího Adama Gaschina postavená kalvárie (soubor kaplí křížové cesty). Kalvárii původně tvořil soubor 33 barokních kaplí postavených Italem Domenico Signou po vzoru Zebrzydowské kalvárie v Małopolsku. Navazovala na tehdy populární myšlenky následovat jeruzalémské vzory. Kaple vyznačují zastavení křížové cesty a cestičky Panny Marie. V současné době soubor čítá 37 kaplí a 3 kostely na asi šestikilometrové trase. K populárním kaplím řadíme „Svaté schody“, tzv. Gradusy, zastavení třetího pádu Ježíše, kostel sv. Kříže, „Dům Marie“ postavený na symbolickém půdorysu růže a kaple sv. Maří Magdalény, která byla postavená jako hrobka Antonína Gaschina.

Místo se stalo slavné i díky pruskému králi Fridrichu Vilému II., který jej v roce 1789 navštívil i přesto, že byl evangelíkem. Během plebiscitu dne 14. června 1920 místo navštívil apoštolský nuncius, arcibiskup Achilles Ratti, pozdější papež Pius XI. Důležitou událostí byla cesta, kterou zde 21. června 1983, vykonal papež Jan Pavel II. Památkou této události je ponechaný papežský oltář.

Ve dnech 21.–26. května 1921, v době třetího slezského povstání, probíhaly v oblasti Hory sv. Anny urputné boje mezi oddíly povstalců a jednotkami Freikorpsu. Tyto události připomíná pomník sochaře Xavera Dunikowského a Muzeum odboje.

Od roku 1988 je vesnice středem Chráněné krajinné oblasti Hory sv. Anny a nachází se zde jediná geologická rezervace opolského vojvodství. V areálu kláštera můžete vidět vulkanický kužel. Hora sv. Anny je památkou víry, přírody a dějin opolského regionu.

V roce 2004 byla na základě výnosu polského prezidenta zapsána jako historická památka díky „komponované kulturní a přírodní krajině“.

JEMIELNICA – KOŚCIÓŁ POCYSTERSKI PW. NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY I ŚW. JAKUBA

JEMIELNICE – CISTERCIÁCKÝ KOSTEL NEJSVĚTĚJŠÍ PANNY MARIE A SV. JAKUBA

Cystersi zostali sprowadzeni do Jemielnicy z klasztoru w Rudach Wielkich koło Raciborza. Pierwsze informacje o istniejącym tu klasztorze pochodzą z końca XIII wieku. Zakonnicy znacząco przyczynili się do rozwoju gospodarki – w dobrach klasztornych zakładali stawy rybne, budowali młyny, uprawiali zboża, hodowali zwierzęta. W wieku XIV wzniesiono w Jemielnicy kościół, dość nietypowy dla budownictwa cystersów. Jest to trójnawowa bazylika bez transeptu z prezbiterium i nawami bocznymi zamkniętymi wielobocznie. Od strony południowej przylegają do świątyni czworoboczne zabudowania klasztorne.

Cisterciáci přišli do Jemielnice z kláštera v Rudach Velkých u Ratiboře. První zmínky o existenci kláštera pocházejí z konce 13. století. Řeholníci významně přispěli k rozvoji zdejšího hospodářství. Na klášterních majetcích zakládali rybníky, budovali mlýny, pěstovali obilí, chovali dobytek. Ve 14. století byl v Jemielnici postaven pro cisterciáckou architekturu poměrně netypický kostel. Jedná se o třílodní baziliku bez příčné lodi s presbytářem a mnostranně lomenými bočními loděmi. Z jižní strany na kostel navazují klášterní objekty.

Kostel a klášter velmi utrpěly během třicetileté války, další škody způsobil požár v roce 1733. Současný kostel má proto

Kościół i klasztor ucierpiały znacznie podczas wojny trzydziestoletniej, do dodatkowych zniszczeń przyczynił się pożar z 1733 roku. Dlatego obecny kształt kościoła nosi cechy przebudowy barokowej, także większość wyposażenia pochodzi z wieku XVIII. Wspaniale prezentuje się zespół barokowych ołtarzy – dwanaście ołtarzy bocznych ustawionych przy filarach nawy rytmicznie prowadzących wiernych ku ołtarzowi głównemu (1734). Jego architekturę zawdzięczamy Michaelowi Kösslerowi z Niemodlina, zaś autorem wyobrażenia Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny jest Georg Wilhelm Neunherz, wnuk Michaela Willmanna. Sam mistrz Willmann jest autorem dwóch płócien zachowanych w ołtarzach bocznych – Maryi Zwycięskiej i świętej Jadwigi. Są to z całą pewnością jedne z najlepszych przykładów dojrzałego malarstwa barokowego na Górnym Śląsku. W kościele pocysterskim zachowały się także barokowe obrazy zdobiące nawę główną powyżej arkad, polichromowane stalle, ambona oraz rokokowy prospekt organowy. W kaplicy św. Józefa, która służyła bractwu imienia tegoż świętego, modlącemu się o dobrą śmierć, oglądać można barokową polichromię sklepienia z przedstawieniem św. Józefa Orędownika z przedstawicielami wszelkich stanów i narodowości.

Cystersi gospodarowali w Jemielnicy do roku 1810, kiedy w Prusach przeprowadzono kasatę majątków kościelnych. Po kasacie dawne opactwo podupadło. Do dziś z budynków klasztornych zachowały się trzy skrzydła klasztoru oraz zabudowania gospodarcze, między nimi dawny budynek młyna. W pobliżu ustawiono barokową kapliczkę św. Wojciecha, który według legendy miał głosić kazanie w Jemielnicy. Nieopodal dawnych zabudowań klasztornych znajduje się kościół cmentarny pw. Wszystkich Świętych, który do 1810 roku pełnił funkcje kościoła parafialnego. Wewnątrz świątyni odnajdziemy fragmenty gotyckiej polichromii i barokowe wyposażenie.

26 Oltarz główny w kościele pw. Najświętszej Maryi Panny i św. Jakuba w Jemielnicy / Hlavní oltář v kostele Nejsvětější Panny Marie a sv. Jakuba v Jemielnici

rysy barokní přístavby a většina mobiliáře pochází z 18. století. Nádherně vypadá soubor barokních oltářů – dvanáct bočních oltářů u pilířů lodi vede věřící plynule k hlavnímu oltáři (1734). Za jeho architekturu vdčíme Michaelu Kösslerovi z Niemodlinu, autorem scény Nanebevzetí Panny Marie je Georg Wilhelm Neunherz, vnuk Michaela Willmanna. Samotný mistr Willmann je autorem dvou pláten dochovaných na bočních oltářích – Marie Vítězné a svaté Hedviky. Jedná se zcela určitě o jedny z nejlepších příkladů zralého barokního malířství na Horním Slezsku. V bývalém cisterciáckém kostele se dochovaly také barokní obrazy zdobící hlavní loď nad arkádami, polychromované stally, kazatelna a rokokový varhanní prospekt. V kapli sv. Josefa, která sloužila bratrstvu téhož jména, modlícímu se o dobrou smrt, můžeme vidět barokní polychromní malby kleneb s vyobrazením sv. Josefa Přímluvce a zástupce všech stavů a národností. Cisterciáci hospodařili v Jemielnici do roku 1810, kdy došlo v Prusku ke zrušení církevních majetků. Bývalé opatství zchudlo. Dodnes se z klášterních budov dochovala tři křídla kláštera a hospodářská zástavba, mezi jinými bývalá budova mlýna. V blízkosti stojí barokní kaple sv. Vojtěcha, který měl podle legendy kázat v Jemielnici. V blízkosti bývalých klášterních objektů se nachází hřbitovní kostel Všetech svatých, který do roku 1810 plnil funkci farního kostela. Uvnitř kostela lze nalézt zbytky gotických maleb a barokní vybavení.

25 Zespół pocysterski w Jemielnicy. Widok ogólny / Cisterciácký klášter v Jemielnici. Celkový pohled

KAMIEŃ ŚLĄSKI – KOMPLEKS PAŁACOWO-PARKOWY

KAMIEŃ ŚLĄSKI – PALÁCOVÝ A PARKOVÝ AREÁL

27 Pałac w Kamieniu Śląskim. Widok z lotu ptaka / Palác v Kamieni Śląském. Letecký pohled

Wieś Kamień (przemianowana w 1945 roku na Kamień Śląski) wzmiankowana była już w XII wieku, w 1183 roku urodził się tu św. Jacek Odrowąż, założyciel polskich zakonów dominikańskich, jeden z najbardziej znanych poza granicami kraju polskich świętych. Święty Dominik, założyciel zakonu kaznodziejskiego, obłóczył go osobiście w 1221 roku, po czym wysłał do Polski z misją zakładania nowych klasztorów, które powstały m.in. w: Krakowie, Gdańsku, Chełmnie, Elblągu, Toruniu, Królewcu, a także w wielu

Vesnice Kamień (čes. Kámen, přejmenovaná v roce 1945 na Kamień Śląski) byla zmiňována již ve 12. století, v roce 1183 se zde narodil sv. Hyacint krakovský (pol. Jacek Odrowąż), zakladatel polských dominikánských řádů, v zahraničí jeden z nejznámějších polských svatých. Svatý Dominik, zakladatel kazatelského řádu, jej osobně přijal do řádu v roce 1221 a poté jej vyslal do Polska s misí zakládat nové řády, které vznikly mj. v Krakově, Gdańsku, Chełmně, Elblągu, Toruni, Królewci a také v mnoha jiných městech střední Ev-

innych miastach środkowej Europy. Jeszcze za życia Jacek Odrowąż, słynący jako znakomity kaznodzieja, otaczany był kultem. Przedstawiany jest najczęściej z monstrancją w jednej, a figurą Matki Boskiej w drugiej ręce. Zgodnie z legendą, kiedy Jacek uciekał ze świątyni przez Tatarami, ratując Najświętszy Sakrament, figura ta miała prosić dominikanina, aby nie zostawiał jej samej i stała się niewiarygodnie lekka. Dopiero po przyjeździe w bezpieczne miejsce statua odzyskała swój ciężar.

ropy. Ještě za života byl Hyacint krakovský, proslavený jako vynikající kazatel, ctěn jako svatý. Představovaný nejčastěji s monstrancí v jedné a soškou Panny Marie v druhé ruce. Legenda praví, že když sv. Hyacint utíkal z chrámu před Tatary, svátost oltářní prosila dominikána, aby ji nenechal v kostele a stala se nezvykle lehkou. Teprve po příjezdu na bezpečné místo pohár nabyl znovu své hmotnosti. Blahoslavení Jacka Odrowáže proběhlo v roce 1594. Od té doby je datován také rozvoj kultu v místě jeho naroze-

28 Palác i wejście do kaplicy św. Jacka w Kamieniu Śląskim / Zámek a vstup do kaple sv. Hyacinta v Kamieni Śląském

Kanonizacja Jacka Odrowąża nastąpiła w 1594 roku. Od tego czasu datuje się także rozwój kultu w miejscu jego narodzin – w pałacu w Kamieniu, pomimo iż do ostatniej wojny pozostawał on własnością prywatną. Od XVIII wieku do 1945 roku wieś należała do rodziny Strachwitzów i Larischów. Obecny pałac powstał zapewne na przełomie XVII i XVIII wieku, a został przebudowany w 1779 roku w stylu późnego baroku. W wieku XVIII kaplica będąca częścią pałacu, według tradycji przekształcona z pokoju, w którym miał przyjsć na świat przyszyły święty, otrzymała bogate barokowe wyposażenie. Niestety, całe jej wnętrze wraz ze znajdującymi się tam pamiątkami po świętym (m.in. kołyaską, w której jako dziecko miał leżeć Jacek Odrowąż) zostało zniszczone i rozgrabione w 1945 roku.

Zdeastowany wówczas został cały pałac, ale największych zniszczeń dokonał pożar w 1973 roku. Po zmianie ustroju możliwe było przekazanie pałacu wraz z kaplicą na własność diecezji opolskiej, która podjęła się odbudowy z ruin. Obecnie kompleks pełni rolę Sanktuarium św. Jacka i jednocześnie jest Centrum Kultury i Nauki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego. W pobliżu ulokowano centrum rehabilitacyjne Sebastianum Silesiacum, w którym stosuje się terapię opartą na metodzie leczenia wodą księdza Sebastiana Kneippa.

Pałacowi po odbudowie nadano barokowy charakter, najbardziej okazałym pomieszczeniem jest zrekonstruowana sala balowa. Wielką uwagę przywiązywano do odbudowy kaplicy św. Jacka. Podczas renowacji pomieszczeniu temu nadano wygląd utrzymany w stylu zbliżonym do pałacu i wyposażono go w rokokowy ołtarz pochodzący z Sistrzechowic koło Nysy, do którego dodano figury św. Jacka Odrowąża, a także pozostałych czczonych w kościele katolickim członków tej rodziny: bł. Czesława i bł. Bronisławy. Wokół pałacu i ośrodka rehabilitacyjnego rozciąga się piękny park krajobrazowy z wieloma okazami starych drzew. W pobliżu zespołu parkowo-pałacowego, w centrum wsi, wzniesiono barokowy kościół pw. św. Jacka.

ni – w pałaci w Kamieniu, ačkoli do poslední války zůstával v soukromých rukou. Vesnice od 18. století do roku 1945 patřila rodu Strachwitzů a Larischů. Současný palác vznikl nejspíše na přelomu 17. a 18. století a byl přestavěn v roce 1779 ve stylu pozdního baroka. V 18. století byla kaple, která je součástí zámku a která podle tradice vznikla z místnosti, kde měl světec přijít na svět, bohatě barokně vybavena. Bohužel, celý interiér spolu s nacházejícími se zde památkami (například kolébkou, ve které měl Jacek Odrowąż ležet) byl zničen a rozkraden v roce 1945.

Palác byl v té době zdevastován, ale největší škody způsobil požár v roce 1973. Po změně společenského režimu bylo možné převedení paláce i s kaplí do vlastnictví opolské diecéze, která se ujala obnovy. V současné době je komplex poutním místem sv. Hyacinta krakovského a současně Centrem kultury a vzdělání teologické fakulty Opolské univerzity. V blízkosti se nachází také rehabilitační centrum Sebastianum Silesiacum, které používá metody hydroterapie pátera Sebastiana Kneippa.

Palác získal po přestavbě barokní charakter, nejkrásnější místností je rekonstruovaný plesový sál. Velká pozornost byla věnována obnově kaple sv. Hyacinta krakovského. V průběhu renovace byla místnost upravena ve slohu celého paláce a byla vybavena rokokovým oltářem pocházejícím ze Sistrzechowic u Nysy, který byl doplněn soškou sv. Hyacinta krakovského a také ostatních členů jeho rodiny uctívaných v katolické církvi – blahoslaveného Česlava a blahoslavené Bronislavy.

Palác a rehabilitační středisko lemuje krásný anglický park s mnoha starými stromy. V blízkosti palácového a parkového areálu, v centru vesnice, stojí kostel sv. Hyacinta krakovského.

KOŹLE – TWIERDZA

KOŹLE – PEVNOST

29 Baszta Montalemberta (fort Fryderyka Wilhelma) w Koźlu / Montalembertova bašta (pevnost Fridricha Viléma) v Koźle

Koźle (obecnie część miasta Kędzierzyn-Koźle), z racji swojego położenia wśród rozlewisk Odry, już od czasów średniowiecznych stanowiło ważny element w systemie obronnym Górnego Śląska. Średniowieczne umocnienia obronne zostały zastąpione przez Austriaków nowożytną kleszczową twierdzą, wznoszoną od 1739 roku. Krótko po zajęciu Koźla przez Prusaków, podczas I wojny śląskiej (1741 rok), podjęto decyzję o budowie tu nowej twierdzy na narysie w kształcie pięcioramiennej gwiazdy, opartej o koryto Odry. Autorem projektu gruntownej przebudowy był generał major Gerhard Cornelius Walrawe. Ponoć o wzniesieniu twierdzy zdecydował osobiście król pruski

Koźle (v současné době část města Kędzierzyn-Koźle) představovalo díky své poloze uprostřed záplavových území Odry již od dob středověku důležitý bod v obranném systému Horního Slezska. Středověké hradby byly Rakušany nahrazeny moderní pevností, budovanou od roku 1739. Krátce po obsazení Koźle Průšáky bylo během 1. slezské války (rok 1741) rozhodnuto o stavbě nové pevnosti na půdorysu pětiramenné hvězdice přiléhající ke korytu řeky Odry. Autorem projektu zevrubné přestavby byl generál major Gerhard Cornelius Walrawe. Údajně o postavení pevnosti rozhodl osobně pruský král Fridrich II. Veliký z důvodu blízkého sousedství nepřáteleného Rakouska.

Fryderyk II Wielki, biorąc pod uwagę bliskie sąsiedztwo wrogiej Austrii. Aby mogły powstać fortyfikacje, wyburzono część budynków na terenie miasta.

Podczas wojen śląskich twierdza kilkakrotnie przechodziła z rąk do rąk. Po pokoju w Hubertusburgu, na mocy którego większość Śląska znalazła się w granicach Prus, kontynuowano rozbudowę umocnień. Utworzono wówczas m.in. sztuczną wyspę na Odrze, wybudowano sześć redut, liczne umocnienia, kazamaty i prochownie. Wzniesiono też nasypy i zapory wodne, które miały stanowić dodatkową linię obrony. Plany kolejnej rozbudowy, rozpoczętej w końcu XVIII wieku, opracował generał inżynier Christian von Lindener. Wtedy powstała tzw. baszta Montalemberta (fort Fryderyka Wilhelma) – pierwszy w państwie pruskim fort położony na zewnętrznym obwodzie obrony, wybudowany w formie okrągłej dwupiętrowej wieży, gdzie każde z pięter pomieścić mogło 28 dział wraz z załogą.

Najbardziej spektakularnym momentem w dziejach twierdzy kozielskiej było oblężenie jej przez wojska napoleońskie w 1807 roku. Twierdza, a także całe miasto Koźle poniosły wtedy olbrzymie straty. Z załogi przeżyła zaledwie czwarta część obrońców. Przez kilkadziesiąt kolejnych lat remontowano fortyfikacje. Dopiero po wojnie francusko-pruskiej (1871 roku), wraz z przemianami w sztuce wojennej, w całych Prusach zdecydowano o likwidacji twierdz, w tym także twierdzy w Koźlu. Zabudowania, które znacząco utrudniały rozwój miasta, zaczęto likwidować od 1873 roku. Na wałach założono planty miejskie, które jak gdyby powtarzają gwiazdzisty kształt fortyfikacji, część umocnień rozebrano, a pozostałym nadano nowe przeznaczenie. Pomimo likwidacji twierdzy, do dziś zachowały się znaczne jej fragmenty. Do ciekawszych należą: zabudowania baszty Montalemberta przy ul. Portowej oraz reduty na Ostrówku ze studnią forteczną. Trwają prace nad rewaloryzacją i utworzeniem na terenie dawnej twierdzy ścieżki edukacyjnej. Od roku 2008 we wrześniu odbywają się Dni Twierdzy Koźle, podczas których inscenizowane są zmagania bitewne z okresu wojen napoleońskich.

Před zahájením stavby pevnosti bylo nutno zbořit část budov na území města.

V průběhu slezských válek pevnost několikrát změnila své majitele. Do doby uzavření míru Hubertusburgu, na jehož základě se většina Slezska ocitla na pruském území, pokračovalo rozšiřování opevnění. V té době byl na Odře vytvořen umělý ostrov, vzniklo šest redut, řada opevnění, kaseматы a prachárny. Vznikly také násypy a vodní přehradы, které měly tvořit dodatečnou obrannou linii. Plány dalšího rozšíření, zahájeného v závěru 18. století, zpracoval generál inženýr Christian Lindener. Tehdy vznikla tzv. Montalembertova bašta (fort Fridricha Viléma) – první pruský fort založený na vnějším systému obrany, postavený ve formě dvoupatrové kulaté věže, kdy každé patro mohlo pojmut 28 děl s posádkou.

Nejdůležitějším momentem v dějinách kozielské pevnosti bylo obléhání napoleonskými vojsky v roce 1807. Pevnost a celé město Koźle tehdy utrpěly ohromné ztráty. Z posádky přežila pouze necelá čtvrtina obránců. Po několika desítek dalších let byly pevnosti obnovovány. Teprve po francouzsko-pruské válce (v roce 1871) spolu se změnami ve způsobech vedení válek byl systém pevnosti v celém Prusku zrušen, včetně pevnosti v Koźle. Zástavby, které značně ztěžovaly rozvoj města, byly od roku 1873 rušeny. Na valech byly založeny městské parky, které odrážejí hvězdicovitý tvar opevnění. Část opevnění byla rozebrána a ostatní objekty byly adaptovány pro jiné využití. I přes likvidaci pevnosti se dodnes dochovala její značná část. K nejzajímavějším patří zástavba Montalembertovy bašty na Portové ulici a reduty Ostrówku s pevnostní studnou. Probíhají práce na obnově a zřízení naučné stezky v areálu bývalé pevnosti. Od roku 2008 se v září konají Dny pevnosti Koźle, v průběhu nichž probíhají rekonstrukce dobývání z dob napoleonských válek.

KRASIEJÓW

KRASIEJÓW

Od 1993 roku w Krasiejowie prowadzone są jedne z największych w Polsce wykopalisk paleontologicznych. Na terenie odkrywkowej kopalni, w warstwach pochodzących z górnego triasu, podczas badań prowadzonych przez prof. Jerzego Dzika, znaleziono wielką liczbę skamieniałych szczątków zwierząt i roślin.

Odkryciem na skalę światową było znalezienie w tutajszych wyrobiskach szczątków kostnych silezaura (*Silesaurus opolensis*) – przodka późniejszych dinozaurów. W przeciwieństwie do swych potężnych następców, silezaur był stosunkowo niewielkim, zwinnym czworonożnym, roślinożernym zwierzęciem, żyjącym w stadach. Gatunek ten, jak dotąd, znany jest tylko z wykopalisk w Krasiejowie. Oprócz szczątków silezaura podczas badań odkopano tu także pozostałości wielu innych kręgowców: żyjących w środowisku wodnym metopozaura, fitozaura i cyklotozaura, lądow-

Od roku 1993 probíhají v Krasiejově jedny z nejrozsáhlejších paleontologických vykopávek v Polsku. V bývalém povrchovém dole, ve vrstvách pocházejících z období horního triasu, byl během průzkumů vedených prof. Jerzym Dziekem nalezeno velký počet zkamenělin zvířat a rostlin. Objevem světového významu bylo nalezení kosterních zbytků silesaura (*Silesaurus opolensis*) – předchůdce pozdějších dinosaurů. Oproti svým obrovským nástupcům byl silesaurus poměrně malý, obratný, čtyřnohý býložravec, žijící ve stádech. Tento druh je doposud znám pouze z vykopávek v Krasiejově. Kromě zbytků silesaura byly v průběhu vykopávek nalezeny také zbytky mnoha jiných obratlovců – metoposaura, žijícího ve vodním prostředí, fyotosaura a cyklotosaura, suchozemského býložravce – aetosaura a nejnebezpečnějšího zdejšího dravce teratosaura. Kromě zkamenělin byly v Krasiejově kromě obojživelníků a plazů

30 Pawilon wystawienniczy w Krasiejowie. Fragment ekspozycji /Výstavní pavilon v Krasiejově. Část expozice

31 Widok pawilonu wystawienniczego w Krasiejowie / Výstavní pavilon v Krasiejově

wego roślinożercy aetozaura i – najgroźniejszego z odkrytych tutaj – drapieżnego teratozaura. Pośród krasiejowskich skamieniałości, obok płazów i gadów, znaleziono również ryby, bezkręgowce i rośliny. Szkielety, a także wykonane na ich podstawie naturalnej wielkości modele krasiejowskich płazów i gadów oglądać można w Muzeum Ewolucji Polskiej Akademii Nauk w Warszawie.

W związku z odkryciami w Krasiejowie otwarto muzeum oraz pawilon paleontologiczny. Muzeum z wystawą paleontologiczną mieści się we wsi, w budynku starej szkoły, zaś pawilon usytuowano bezpośrednio nad złożem. Oglądać w nim można, poniżej przeszklonej podłogi, nienaruszoną warstwę łu z zachowanymi szczątkami płazów i gadów. Nowoczesny i oszczędny w swej formie pawilon paleontologiczny zaprojektowany przez zespół Goczołowie Architekci i OVO Grąbczewscy Architekci otrzymał w 2006 roku nagrodę Stowarzyszenia Architektów Polskich za najlepszy zrealizowany obiekt.

W roku 2010 na terenie wyrobiska uruchomiono także park edukacyjno-rozrywkowy Jura Park Krasiejów. Zobaczyć tu można m.in. modele dinosaurów naturalnej wielkości oraz multimedialną prezentację „Tunel czasu”, w ramach której zwiedzający zapoznają się z poszczególnymi okresami w dziejach Ziemi. Części edukacyjnej towarzyszy zaplecze gastronomiczne oraz rozbudowująca się część wypoczynkowo-rozrywkowa.

nalezeny také ryby, bezobratlí a rostliny. Kostry, a na jejich základě zhotovené modely krasiejowských obojživelníků a plazů v původní velikosti, můžete spatřit v Muzeu evoluce Polské akademie věd ve Varšavě.

V souvislosti s objevy bylo v Krasiejově otevřeno muzeum a paleontologický pavilon. Muzeum s paleontologickou výstavou je ve vsi v objektu staré školy a moderní paleontologický pavilon je umístěn přímo v místě vykopávek. Můžete zde přes prosklenou podlahu vidět neporušenou vrstvu jílu s dochovanými kosterními zbytky obojživelníků a plazů. Moderní a architektonicky úsporný paleontologický pavilon, navržený týmem Goczołowie Architekci a OVO Grąbczewscy Architekci, získal v roce 2006 cenu Sdružení polských architektů za nejlepší realizovaný objekt.

V roce 2010 byl v bývalém povrchovém dole otevřen vzdělávací a zábavní Jura Park Krasiejów. Můžete zde vidět například modely dinosaurů v původní velikosti a multimedialní prezentaci „Tunel času“, díky níž se mohou návštěvníci seznámit s jednotlivými geologickými obdobími dějin Země. Vzdělávací část doplňuje možnost občerstvení a rozšiřující se rekreační a zábavní část.

ŁAMBINOWICE

ŁAMBINOWICE

W Łambinowicach (niem. Lamsdorf) od XIX wieku mieścił się obóz dla jeńców wojennych. Pierwszymi jeńcami byli żołnierze francuscy, przetrzymywani tu po wojnie francusko-pruskiej (1870–1871). Z tego czasu pochodzą zachowane na starym cmentarzu jenieckim groby 52 zmarłych i pomnik im poświęcony.

Ponownie obóz dla jeńców wojennych utworzono podczas pierwszej wojny światowej. Więziono tu wówczas żołnierzy państw wrogiej Niemcom ententy: Rosjan, Rumunów, Serbów, Belgów, Włochów, Brytyjczyków i Francuzów. Przez obóz przewinęło się w tym czasie około 90 tysięcy żołnierzy, wielu z nich zmarło, a ich groby znajdują się na starym cmentarzu jenieckim. Odnajdziemy tam także kilka pomników, upamiętniających żołnierzy różnych narodowości zmarłych w obozie.

V Łambinowicích (něm. Lamsdorf) existoval od 19. století zajatecký tábor. Prvními zajatci zde byli francouzští vojáci, zadržovaní po prusko-francouzské válce (1870–1871). Z té doby pochází zajatecké hroby 52 zemřelých a jim věnovaný pomník, dochovaný na starém hřbitově.

Opětovně byl tábor používán pro zadržování válečných zajatců během první světové války. Byli zde vězněni vojáci protiněmecké koalice – Rusové, Rumuni, Srbové, Belgičané, Italové, Britové a Francouzi. V té době prošlo táborem kolem 90 tisíc vojáků, mnoho z nich zemřelo a jejich hroby se nacházejí na starém zajateckém hřbitově. Najdeme zde také několik pomníků připomínajících vojáky různých národností, kteří v táboře zemřeli.

Během druhé světové války byl v areálu vytvořen nejprve Dulag B, a potom Stalag VIII B Lamsdorf a Stalag 318/

32 Łambinowice. Pomnik Martyrologii Jeńców Wojennych, ofiar z czasów drugiej wojny światowej niemieckich obozów Lamsdorf / Łambinowice. Pomník válečných zajatců, obětí druhé světové války v táboře Lamsdorf

W czasie drugiej wojny światowej na tym terenie utworzono najpierw Dulag B, a potem Stalag VIII B Lamsdorf oraz Stalag 318/VIII F Lamsdorf. Po połączeniu obu obozów i podporządkowaniu im obozu w Cieszynie powstał największy w tym czasie obóz jeniecki w Europie. Od grudnia 1943 roku obóz nosił nazwę Stalag 344 Lamsdorf. Kierowano tu żołnierzy państw koalicji antyhitlerowskiej, wśród jeńców prawie pięćdziesięciu narodowości najliczniejszą grupę stanowili Rosjanie. W roku 1944 przywieziono tu także żołnierzy powstania warszawskiego. Ogółem przez obóz ten podczas drugiej wojny światowej przewinęło się około 300 tysięcy jeńców. Na terenie obozu zachowały się ruiny baraków, jeden z nich odrestaurowano i umieszczono w nim ekspozycję dotyczącą losów radzieckich jeńców wojennych. Smutna historia tego miejsca nie zakończyła się wraz z końcem wojny. W latach 1945–1946 polskie władze utworzyły tu obóz dla cywilnej ludności niemieckiej przeznaczonej do wysiedlenia w głąb Niemiec.

W roku 1964 na terenach poobozowych postanowiono założyć muzeum, które obecnie posługuje się nazwą Centralne Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu. Placówka ta zajmuje się dokumentacją losów jeńców wojennych, prowadzi także szeroką działalność wydawniczą i edukacyjną w tym zakresie. W głównym budynku Muzeum w Łambinowicach prezentowane są obecnie stałe wystawy poświęcone historii obozów od 1870 roku, jeńcom koalicji antyhitlerowskiej podczas drugiej wojny światowej oraz polskim żołnierzom przetrzymywanym w latach 1939–1941 w niewoli radzieckiej. W gmachu w Opolu Muzeum organizuje wystawy czasowe związane z szeroko pojętą tematyką jeniecką.

Uroczystość otwarcia muzeum w 1964 roku zbiegła się z odsłonięciem na tym terenie cmentarza jeńców radzieckich pomnika Martyrologii Jeńców Wojennych według projektu Jerzego Beskiego, Jana Borowczaka, Mariana Nowaka i Floriana Jesionowskiego.

Zespół cmentarzy i pozostałości obozów jest chroniony i udostępniany do zwiedzania jako Miejsce Pamięci Narodowej w Łambinowicach.

33 *Łambinowice. Stary cmentarz jeniecki z końca XIX i początku XX wieku / Łambinowice. Starý zajatecký hřbitov z konce 19. století a počátku 20. století*

VIII F Lamsdorf. Po spojení obou táborů a připojení tábora v polském Těšíně vznikl v té době největší zajatecký tábor v Evropě. Od prosince 1943 se tábor jmenoval Stalag 344 Lamsdorf. Směřovali zde vojáci protiněmecké koalice. Mezi zajatci z téměř padesáti národností tvořili nejpočetnější skupinu Rusové. V roce 1944 zde byli přivezeni také vojáci varšavského povstání. Celkem během druhé světové války prošlo táborem kolem 300 tisíc zajatců. Na území tábora se dochovaly zříceniny baráků, jeden z nich byl rekonstruován a je v něm umístěná expozice, zaměřená na osudy ruských vojenských zajatců.

Smutné dějiny tohoto místa však koncem války neskončily. V letech 1945–1946 zde polské orgány zřídily v rámci odsunu do Německa tábor pro civilní obyvatelstvo německé národnosti.

V roce 1964 bylo rozhodnuto o zřízení muzea v bývalém zajateckém táboře, které se nyní nazývá Centrálním muzeum válečných zajatců v Łambinowicích-Opoli. Pobočka se zabývá dokumentací osudů válečných zajatců, vydavatelskou a vzdělávací činností. V hlavní budově muzea v Łambinowicích jdou nyní prezentované výstavy věnované historii táborů od roku 1870, zajatcům protiněmecké koalice během druhé světové války a polským vojákům zadržovaným v letech 1939–1941 v sovětském zajetí. V objektu v Opoli pořádá muzeum výstavy, týkající se problematiky zajatců.

Slavnost otevření muzea v roce 1964 byla spojena s odhalením pomníku Mučednictví válečných zajatců na hřbitově sovětských zajatců podle projektu Jerzeho Beského, Jana Borowczaka, Mariana Nowaka a Floriana Jesionowského. Hřbitovy a pozůstatky zajateckých táborů jsou chráněné a zpřístupněné pro návštěvníky jako Místo národní paměti v Łambinowicích.

MAŁUJOWICE – KOŚCIÓŁ PW. ŚW. JAKUBA APOSTOŁA MAŁUJOWICE – KOSTEL SV. JAKUBA APOŠTOLA

34 *Fragment wnętrza kościoła w Małujowicach / Interiér kostela v Małujowicích*

Pierwsze wzmianki o kościele w Małujowicach, pierwotnie pw. Wszystkich Świętych, pochodzą już z 1288 roku. Obecna świątynia została zbudowana na początku XIV wieku, kilkakrotnie podlegała przebudowom. Jest to skromny murywany, jednonawowy kościół. Cennym zachowanym elementem gotyckim jest kamienny ostrołukowy portal zachodni z przedstawionymi w tympanonie scenami nawiedzenia, pokłonu trzech królów i koronacji Najświętszej Maryi Panny.

Wewnątrz skromnego kościoła odnajdujemy niezwykle bogactwo gotyckich polichromii, które pozwalają niektórym nazywać Małujowice „śląską Sykstiną”. Znajdujemy tu obrazowy wykład Pisma św., czyli tzw. Biblię ubogich (*Biblia pauperum*), która przekazać miała treści religijne tym wierzniym, którzy nie potrafili czytać.

Przez wieki malowidła te zakryte były tynkiem, w latach 1526–1945 kościół służył bowiem społeczności ewangelickiej, której świątynię charakteryzuje prostota i skromność. Pierwsze odkrycie części polichromii miało miejsce w XIX wieku, najstarsze fragmenty – znajdujące się powyżej sklepienia – odsłonięto dopiero w latach sześćdziesiątych XX wieku. Dekoracja powstawała w kilku etapach: najstar-

První zmínky o kostele v Małujowicích, původně kostele Všetech svatých, pocházejí již z roku 1288. Současný kostel byl postaven na počátku 14. století a byl několikrát přestavován. Jedná se o skromný, zděný, jednodlní kostel. Cenným, dochovaným prvkem je gotický západní portál ve tvaru lomeného oblouku se scénami navštívení, klanění tří králů a korunovace Panny Marie na tympanonu.

Uvnitř skromného kostela nacházíme mimořádně bohaté gotické polychromní malby, díky nimž jsou Małujowice někdy nazývány „Slezským Sixtinem“. Nachází se zde obrazový výklad Bible, neboli tzv. Bible ubohých (*Biblia pauperum*) zprostředkovávající náboženské obsahy věřícím, kteří neuměli číst. Celá staletí byly malby zakryty omítkou. V letech 1526–1945 totiž kostel využívalo evangelické společenství, jehož kostely se vyznačují jednoduchostí a skromností. První odkrytí části maleb proběhlo v 19. století, nejstarší fragmenty, nacházející se nad klenbou, byly odkryty teprve v šedesátých letech 20. století. Dekorace zde vznikly v několika fázích. Nejstarší malby pocházejí z období 1370–1380 a představují scény z knihy Genesis a klanění tří králů. Další scény se nacházejí v presbytáři a představují Pannu Marii Dobré Péče s Dítětem

sze malowidła pochodzą z okresu 1370–1380 i przedstawiają sceny z Księgi Rodzaju oraz hołd trzech króli. Kolejne sceny znajdują się w prezbiterium i wyobrażają Matkę Boską Dobrej Opieki z Dzieciątkiem oraz Chrystusa ukrzyżowanego w otoczeniu postaci uosabiających cnoty. Przed 1483 rokiem powstał duży cykl zdobiący ściany nawy kościoła. Na całą dekorację składa się kilkadziesiąt scen w prostokątnych kwaterach, które przedstawiają ułożone typologicznie obrazy ze Starego i Nowego Testamentu. Na ścianie tęczowej umieszczono wyobrażenie Sądu Ostatecznego. Na początku XVI wieku nad nawą założono drewniany strop, który także otrzymał swoją polichromię. Tym razem jest to tzw. malowidło patronowe, czyli wykonane z kompozycji powtarzających się elementów, malowanych przy użyciu skórzanych szablonów („patronów”) z wyciętymi wzorami. Na malujowickim stropie widnieją stylizowane motywy roślinne i zwierzęce.

Kościół w Małujowicach jest jedną z największych atrakcji wytyczonego w 1997 roku Szlaku Polichromii Brzeskich, prowadzącego z kościoła św. Mikołaja w Brzegu m.in. przez Strzelniki, Pogorzelę, Krzyżowice, gdzie we wnętrzach świątyni oglądać można średniowieczne malowidła. Zwiedzając Małujowice warto pamiętać, że na polach pod tą miejscowością podczas tzw. I wojny śląskiej rozegrała się 10 kwietnia 1741 roku wielka bitwa pomiędzy wojskami pruskimi a austriackimi, zakończona zwycięstwem Prus. Przekazy mówią, że na miejscowym cmentarzu pochowano ciała wielu poległych i zmarłych w wyniku odniesionych ran. Pamiątkowy obelisk, który wzniesiono na przykościelnym placu w setną rocznicę bitwy w 1841 roku nie dotrwał niestety do naszych czasów.

a Krista ukřižovaného v doprovodu postav reprezentujících ctnosti. Před rokem 1483 vznikl velký cyklus zdobící stěny kostelní lodě. Celou výzdobu tvoří několik desítek scén ve čtvercích, které zobrazují typologické obrazy ze Starého a Nového zákona. Na duhové stěně je uvedeno vyobrazení Posledního soudu. Na počátku 16. století byl nad lodí zřízen dřevěný strop, který byl také vyzdoben barevnou malbou. Tady se však jedná o tzv. patronové malby, neboli kompozice opakujících se prvků, malovaných s použitím kožených šablon („patron“) s vyřezanými vzory. Na malujovickém stropě se nacházejí stylizované rostlinné a zvířecí motivy.

Kostel v Małujowicach je jednou z největších atrakcí Stezky brzegských maleb, vytýčených v roce 1997, která vede z kostela sv. Mikuláše v Brzegu například přes Strzelniki, Pogorzela a Krzyżowice, kde můžete v interiérech kostelů obdivovat středověké malby.

Navštívíte-li Małujowice, mějte na paměti, že na polích kolem této vesnice došlo během 1. slezské války dne 10. 4. 1741 k velké bitvě mezi pruskými a rakouskými vojsky, která skončila vítězstvím Pruska. Zprávy hovoří o tom, že na místním hřbitově byla pohřbena těla mnoha vojáků zabitých a zemřelých následkem utrpených poranění. Pamětní obelisk, který byl postaven na prostranství u kostela v roce stého výročí bitvy v roce 1841, se však nedochoval do naší doby.

35 Kościół pro. św. Jakuba Apostoła w Małujowicach / Kostel sv. Jakuba Apostola v Małujowicach

36 Moszna. Zamek i park zimą / Moszna. Zámek a park v zimě

Od roku 1866 właścicielem wsi Moszna, wraz z istniejącą tu barokową siedzibą, był Hubert von Thiele-Winckler. Ten przemysłowiec, właściciel kopalń i hut w przemysłowej części Górnego Śląska, należał do pierwszego pokolenia Thiele-Wincklerów. Hubert von Thiele, bo tak nazywał się pierwotnie, zawdzięczał bowiem swe bogactwo majątkowi żony – Valeski Winckler, córki ubogiego górnika i bogatej wdowy po właścicielu kopalń. Po ślubie Valeska i Hubert używali połączonego nazwiska obu rodzin. Spadkobiercą Huberta, zmarłego w 1893 roku, został jego najstarszy syn Franz-Hubert von Thiele-Winckler, który w 1895 roku z rąk cesarza otrzymał tytuł hrabiowski.

Wkrótce, w 1896 roku, spłonął pałacyk w Mosznej. Wtedy to rozpoczęła się historia okazałej eklektycznej rezydencji

Od roku 1866 byl majitel vesnice Moszna a zdejšího barokního sídla Hubert Thiele-Winckler. Tento průmyslník, majitel dolů a hutí v průmyslové části Horního Slezska patřil k prvnímu pokolení Thiele-Wincklerů. Hubert Thiele, jak se původně jmenoval, vděčí totiž za své bohatství majetku ženy – Valerie Wincklerové, dcery chudého horníka a bohaté vdovy po majiteli dolů. Po sňatku manželé používali příjmení obou rodin. Dědicem Huberta, zemřelého v roce 1893, se stal nejstarší syn Franz-Hubert Thiele-Winckler, který v roce 1895 získal z rukou císaře hraběcí titul.

Krátce na to, v roce 1896, zámček v Moszně shořel. Byl to však zároveň začátek dějin vznosné eklektické rezidence Thiel-Wincklerů. K rekonstruovanému tělesu bývalého zámku bylo připojeno východní křídlo s prodloužením ve

Thiele-Wincklerów. Do zrekonstruowanego w stylu barokowym korpusu dawnego pałacu dodano okazałe wschodnie skrzydło z przedłużeniem w formie szklanej oranžerii, w której uprawiano egzotyczne okazy roślin. W nowej budowlu dominują elementy neorenesansowe, ale łączą się one z formami gotyckimi i romańskimi. Widoczne jest to zwłaszcza w bryle „naježonej” smukłymi wiežyczkami. Przez paradn sieć dostępane są reprezentacyjne wnętrza: sala balowa, jadalnia, salony i kaplica. Tu takž znalazły swe miejsce pokoje pani i pana domu.

Kolejnym etapem budowy bylo wzniesienie skrzydła zachodniego, nawiązującego do niemieckiego renesansu. Pomieszczono w nim przede wszystkim pokoje gošcinne, zajmowane glwnie przez uczestników wystawnych polowań. W polowaniach takich dwukrotnie uczestniczył cesarz Wilhelm II. Ostatecznie rozbudow pałacu ukończono w roku 1913. Podobno pałac liczy 365 pomieszczeń, co odpowiada liczbie dni w roku. Rodzina Thiele-Wincklerów mieszkała tu do 1945 roku. Sam pałac w okresie wojennym i powojennym szczęśliwie uniknął większych zniszczeń, nie obyło się jednak bez dewastacji wystroju i wyposaženia wnetrz. Od roku 1972 w pałacu mieści się Centrum Terapii Nerwic. Sale reprezentacyjnego wschodniego skrzydła udostępniane są zwiedzającym.

Pałac otacza okazały park krajobrazowy z alejami wysadzonymi szpalerami drzew, kanałami i stawami. Polna ściežka prowadzi na wzgórze cmentarne, gdzie pochowano wlaścicieli posiadłości. Wšród bogatej rošlinnošci parku wyrožniaj się azalie w kilku barwnych odmianach. Od nich nazw swą wziął odbywający się w Mosznej co roku, od przeszło dwudziestu lat, festiwal muzyczny „Šwito Kwitnących Azalii”.

form sklenné oranžerie, uren k pstovní cizokrajnch rostlin. Na nov stavbě dominuj novorenesanční prvky, propojen s formami gotickými a románskými. Je to viditeln zejména na tělesu „naježenm“ úzkými věžičkami. Přes nádhernou síň jsou dostupné reprezentativní interiéry – plesový sál, jídelna, salony a kaple. Zde jsou také komnaty majitel zámku.

Další fází výstavby byla budova západního křídla, navazujícího na německou renesanci. Jsou v něm především pokoje pro hosty, kteří se účastnili výstavnch hon. Těchto hon se dvakrát zúčastnil také císař Vilém I. Výstavba paláce byla dokončena v roce 1913. Palác m údajn 365 místností, stejn jako dn v roce. Rodina Thiele-Wincklerů zde bydlela do roku 1945. Vlastní palác šťastn unikl během válečného a poválečného období všším škodám, neunikl však devastaci výzdoby a vybavení interiérů. Od roku 1972 sídlí v paláci Ústav pro léčbu neuróz. Reprezentativní sly východního křídla jsou zpřístupněné pro návštvníky.

Palác lemuje anglický park s alejemi vysázených strom, kanálů a rybníků. Polní cesta vede na hřbitovní návrší, kde byli pohřbeni majitel sídla. Z množství rostlinných druhů se v parku vyjímají azalky několika barevných forem. Podle nich byl pojmenován hudební festival „Svtek kvetoucích azalek“, který se v Moszně kon každoron již více než dvacet let.

NAMYSŁÓW – RATUSZ

NAMYSŁÓW – RADNICE

37 Ratusz w Namysławie / Radnice w Namysławie

Dzieje ratusza w Namysławie sięgają drugiej połowy XIV wieku. We wschodniej części rynku wzniesiono wówczas ceglany budynek na planie prostokąta z wysoką wieżą (57 m). Wiadomo, że w latach 1374–1378 mistrz murarski Piotr wybudował niższą część, a w latach 1381–1389 mistrz

Dějiny radnice v Namysławie sahají do druhé poloviny 14. století. Ve východní části náměstí byla nejdůležitější stavbou radnice, postavená na obdélníkovém půdorysu s vysokou věží (57 metrů). Je známo, že v letech 1374–1378 vybuřoval zednický mistr Petr nižší část a v le-

Tintz wznísl věž ratusza. Ratusz byl sídlem městských orgánů. Byla zde také střižna sukna. Později byla radnice rozšířena, přibýly místnosti soukenických krámů a ševcovské a chlebové lavice.

Na počátku XVII století byla provedena přestavba, která vtiskla radnici renesanční vzhled a na věži byly v té době umístěny věžní hodiny. Budovu několikrát postihly požáry. K nejzávažnějším došlo v roce 1483, kdy byla poškozena celá budova a v roce 1619, kdy shořela helmice v radniční věži. V 18. století byl ke stávající zástavbě dostavěn dům městské váhy a strážnice; na počátku 19. století byl ve sklepech radnice otevřen pivní šenk.

Radnice byla několikrát obnovována. Z dob přestavby, prováděné v roce 1839 zedníkem Hasenwinklerem, pochází například větrná korouhvička na věži; další opravy proběhly v letech 1923–1924 a 1963–1965. V období 2001–2002 proběhla na radnici poslední renovace spojená s obnovou gotických prvků budovy. V současné době má těleso půdorys písmene L s věží v dolní části čtyřhrannou, výše osmihrannou a s dekorativním východním gotickým štítem. V objektu radnice dnes sídlí úřady (například duchodového zabezpečení, matrika) a restaurace „Pod Anděly“. Každodenně v poledne zní z věže namyslowské radnice znělka pro tři trubky, složená přímo na žádost města. Hodiny ze 17. století byly vyměněny v roce 1928.

U radnice se nachází novorenesanční kašna s obeliskem, na kterém stojí chlapec s delfínem, postavená v letech 1912–1913 z darů Paula a Teodora Feige.

tech 1381–1389 postavil mistr Tintz věž radnice. Radnice byla sídlem městských orgánů. Byla zde také střižna sukna. Později byla radnice rozšířena, přibýly místnosti soukenických krámů a ševcovské a chlebové lavice.

Na počátku 17. století byla provedena přestavba, která vtiskla radnici renesanční vzhled a na věži byly v té době umístěny věžní hodiny. Budovu několikrát postihly požáry. K nejzávažnějším došlo v roce 1483, kdy byla poškozena celá budova a v roce 1619, kdy shořela helmice v radniční věži. V 18. století byl ke stávající zástavbě dostavěn dům městské váhy a strážnice; na počátku 19. století byl ve sklepech radnice otevřen pivní šenk.

Radnice byla několikrát obnovována. Z dob přestavby, prováděné v roce 1839 zedníkem Hasenwinklerem, pochází například větrná korouhvička na věži; další opravy proběhly v letech 1923–1924 a 1963–1965. V období 2001–2002 proběhla na radnici poslední renovace spojená s obnovou gotických prvků budovy. V současné době má těleso půdorys písmene L s věží v dolní části čtyřhrannou, výše osmihrannou a s dekorativním východním gotickým štítem. V objektu radnice dnes sídlí úřady (například duchodového zabezpečení, matrika) a restaurace „Pod Anděly“. Každodenně v poledne zní z věže namyslowské radnice znělka pro tři trubky, složená přímo na žádost města. Hodiny ze 17. století byly vyměněny v roce 1928.

U radnice se nachází novorenesanční kašna s obeliskem, na kterém stojí chlapec s delfínem, postavená v letech 1912–1913 z darů Paula a Teodora Feige.

NYSA – DOM WAGI MIEJSKIEJ

NYSA – DŮM MĚSTSKÉ VÁHY

38 Dom Wagi Miejskiej w Nysie / Dům městské váhy v Nysě

Budynki wagi były nieodłącznym elementem pejzażu dawnych miast, a ustawione w nich wagi służyły miały utrzymaniu uczciwego handlu i zapobieganiu oszustwom – wszyscy kupcy zobowiązani byli stosować się do wskazań wagi miejskiej.

Obecny Dom Wagi Miejskiej w Nysie wzniesiono w Rynku w latach 1602–1604 w stylu północnego renesansu, ale zapewne instytucja wagi sięga w tym mieście czasów średniowiecznych. Prócz wagi w budynku znalazł miejsce także

Budovy váhy byly nedílnou součástí vzhledu starých měst. Zde umístěné váhy měly sloužit ke kontrole poctivého obchodování a jako prevence podvodů – všichni kupci byli povinni se řídit hodnotami uváděnými městskou váhou.

Současný Dům městské váhy v Nysě byl postaven na náměstí v letech 1602–1604, ve stylu severní renesance, instituce městské váhy však v tomto městě sahala až do středověku. Kromě váhy v budově sídlila také správa nyského biskupského knížectví. Jedná se o nádhernou dvoupatrovou stav-

zarząd administracyjny nyskiego księstwa biskupiego. Jest to okazały dwupiętrowy budynek, z wysokim trójkątnym szczytem, ustawiony frontem ku południowemu zachodowi. Po bokach dach ożywiają trzy lukarny umieszczone po obu stronach. W przyziemiu, w arkadowym podcieniu, ustawiona była pierwotnie waga. Usytuowana powyżej frontowa szczytowa elewacja do 1945 roku zdobiona była licznymi rzeźbami oraz polichromiami. W pięciu niszach ustawiono personifikacje cnót, dodatkowo dwie alegoryczne figury znajdowały się w narożach. Szczyt wieńczyła postać Michała Archanioła, niżej umieszczono przedstawienia Madonny z Dzieciątkiem i św. Jana Chrzciciela – patrona diecezji wrocławskiej. W wyniku wojen budynek znacznie ucierpiał, w jego narożnik wmurowano nawet pocisk z wojny napoleońskiej w 1807 roku, przypominający ówczesne zniszczenia. Dlatego też pod koniec XIX wieku przystąpiono do renowacji dekoracji fasady, podczas której znacznie zmieniono dekoracje malarskie. Niestety, w roku 1945 budynek został spalony i uległ częściowemu zawaleniu. Obecny kształt Domu Wagi Miejskiej zawdzięczamy odbudowie prowadzonej w latach 1947–1948. Nie zdecydowano się wówczas na odtworzenie pierwotnej dekoracji. Znikły więc bogate polichromie, a z wystroju rzeźbiarskiego frontu zachowała się tylko jedna figura – alegoria Sprawiedliwości (*Iustitia*), obecnie umieszczona w centralnej wnęce pierwszego piętra. W oknach przyziemia przetrwały ozdobne kute kraty z datą 1604. Po ukończeniu odbudowy, w roku 1955 w Domu Wagi umieszczono Miejską Bibliotekę Publiczną w Nysie.

Dom Wagi Miejskiej jest jedyną pozostałością po zniszczonej w 1945 roku zabudowie bloku śródmiejskiego. Do wojny, inaczej niż obecnie, znajdował się w ciągu gęstej zabudowy, sąsiadując bezpośrednio od strony północno-wschodniej z ratuszem. Obecnie od kilku lat odtwarzana jest w Nysie stara zabudowa rynku, wzniesiono kilka kamienic, a w 2008 roku wybudowano nową wieżę ratuszową, nawiązującą proporcjami do istniejącej przed wojną strzelistej gotyckiej budowli.

bu s vysokým trojúhelníkovým štítem, s průčelím orientovaným na západ. Po bocích střech jej prosvětlují tři světlíky, umístěné na obou stranách. V přízemí, v arkádovém loubí, byla umístěna původní váha. Průčelní štítová fasáda byla do roku 1945 zdobená řadou soch a maleb. V pěti nikách byly umístěny personifikace ctností, dodatečně byly v nárožích umístěné dvě alegorické sochy. Štít završovala postava Archanděla Michaela, pod ní byla umístěna vyobrazení Madony s Dítětem a sv. Jana Křtitele, patrona wrocławské diecéze. V důsledku válek budova značně utrpěla, do jejího rohu byla vezděna dělostřelecká střela z dob napoleonských válek z roku 1807, připomínající tehdejší škody. Z tohoto důvodu byla na konci 19. století zahájena renovace fasádních dekorací, během níž byla značně změněna malířská výzdoba. Bohužel v roce 1945 budova podlehla plamenům a došlo k jejímu částečnému zborcení. Za současnou podobu Domu městské váhy vdčíme obnově, provedené v letech 1947–1948. Tehdy ještě nebylo rozhodnuto o obnově původní dekorace. Zmizely tudíž bohaté polychromní malby a ze sochařské výzdoby fasády se zachovala pouze jedna socha – alegorie Spravedlnosti (*Iustitia*), v současné době umístěná do centrální niky prvního patra. V oknech v přízemí se dochovaly zdobené kované mříže s datem 1604. Po dokončení obnovy v roce 1955 byla v Domu městské váhy umístěná nyská veřejná knihovna.

Dům městské váhy je jediným objektem dochovaným ze zástavby ve středu náměstí, zničené v roce 1945. Do války, oproti dnešnímu stavu, se nacházel v souvislé, husté zástavbě a ze severovýchodní strany sousedil přímo s radnicí. V současné době je v Nyse již několik let obnovována stará zástavba náměstí. Bylo postaveno několik domů a v roce 2008 byla vybudována nová radniční věž, navazující rozměrově na předválečnou vysokou gotickou stavbu.

NYSA – KOŚCIÓŁ PW. ŚW. JAKUBA APOSTOŁA I ŚW. AGNIESZKI

NYSA – KOSTEL SV. JAKUBA APOŠTOLA A SV. ANEŽKY

39 Nysa. Widok katedry i dzwonnicy / Nysa. Kostel a zvonice

Historia kościoła pw. św. Jakuba Apostoła i św. Agnieszki w Nysie sięga swymi początkami XII wieku. Pierwszy istniejący tu kościół parafialny został konsekrowany przez biskupa Jarosława w 1198 roku. Na pewno stał w tym miejscu wcześniej kościół romański, co potwierdziły odkrycia dokonane w 1938 roku. Istniejącą świątynię wzniesiono w XIV wieku w stylu gotyckim. Jego budowniczym był mistrz Piotr Frankenstein (Piotr z Ząbkowic).

W obecnej postaci kościół jest dużą trójnawową halą z niewyodrębnionym prezbiterium otoczonym obejściem, przykrytą wysokim stromym dachem, którego bryła z daleka góruje nad miastem. Sklepienia świątyni wsparto na potężnych ceglanych filarach z kamiennymi opaskami, które nadają wnętrzu niezwykle monumentalny wygląd. W roku 1945 kościół uległ poważnym zniszczeniom, przede wszystkim spalił się potężny dach wraz z drewnianą więźbą. W latach 1956–1957 zrekonstruowano go, stosując już konstrukcję sta-

Historie kostela sv. Jakuba Apoštola a sv. Anežky v Nyse sahá až do 12. století. První zdejší farní kostel byl vysvěcen biskupem Jaroslavem v roce 1198. S určitostí zde dříve existoval románský kostel, což potvrzují vykopávky, provedené v roce 1938. Stávající chrám byl postaven ve 14. století v gotickém slohu. Jeho stavitelem byl mistr Petr Frankenstein (Petr ze Ząbkowic).

V současné podobě se jedná o velký, třílodní halový kostel, s neodděleným presbytářem, lemovaným ochozem, zastřešený vysokou, strmou střechou, která je zdálky vidět nad městem. Klenby kostela jsou nesené velkými cihlovými sloupy s kamennými límci, který interiéru vtiskují neobyčejně monumentální vzhled. V roce 1945 byl kostel vážně poškozen, shořela zejména jeho mohutná střecha s dřevěnou vazbou krovu. V letech 1956–1957 byla střecha obnovena s použitím ocelové konstrukce. Poškozené bylo také vybavení a výzdoba v interiéru kostela. Dochovalo

lową. Ucierpiało także wyposażenie i wystrój wnętrza świątyni. Zachowało się jednak sporo rzeźby nagrobnej, w tym zespół nagrobków biskupów wrocławskich, którzy w okresie kontrreformacji rezydowali w Nysie: renesansowy nagrobek biskupa von Salza, epitafium biskupa Gerstmannna oraz późnorenesansowe nagrobki biskupa von Logau i biskupa Sitscha. Warto także zwrócić uwagę na zespół zachowanych kutych krat z różnych okresów.

Obok kościoła wznosi się wolnostojąca, nigdy nieukończona, czterokondygnacyjna gotycka dzwonnica. Wieża wybudowana została z cegły, obłożonej kamieniem, na planie kwadratu. Opinają ją w narożnikach pary wydatnych uskokowych skarp. Na elewacji umieszczono inskrypcje i kartusze herbowe biskupów, dotyczące fundacji poszczególnych fragmentów dzwonnicy. Zgodnie z tym przekazem, budowę wieży rozpoczęto w 1474 roku za czasów biskupa Rudolfa von Rüdesheim, kiedy to wzniesiono dwie pierwsze kondygnacje. Budowniczym był sprowadzony z Nadrenii mistrz Mikołaj Hirz. Trzecie piętro postawiono za czasów biskupa Rotha (1493 rok), a czwarte – z fundacji biskupa Thurzona w roku 1516. Na poszczególnych kondygnacjach we wnętrzu, wypełnionym drewnianą konstrukcją, umieszczone były dzwony. Największy z nich, „Święty Jakub”, ważący przeszło osiem ton, odlany w 1498 roku przez ludwisarza Bartłomieja Lindenradta, uległ zniszczeniu podczas pożaru kościoła w 1945 roku. Fragmenty jego płaszcza wykorzystano w nowym dzwonie, który – wraz z ośmioma innymi – znajduje się dziś w dzwonnicy.

We wnętrzu dzwonnicy w 2005 roku otwarto skarbiec św. Jakuba, w którym zgromadzono znakomite przykłady złotnictwa Nysy – drugiego po Wrocławiu ośrodka złotniczego na Śląsku. Wszystkie przedmioty są własnością parafii św. Jakuba. Szczęśliwie przetrwały drugą wojnę światową, ukryte przez proboszcza w zamurowanej skrytce pod prezbiterium kościoła. Miejsce ich przechowywania ujawniono polskim gospodarzom świątyni kilka lat po wojnie. Pozostała część skarbca odkryto dopiero w 2003 roku, kiedy do Nysy przyjechali dawni jej mieszkańcy, którzy w 1945 roku byli świadkami zamurowywania skrzyń z precjozami w budynku plebanii. Po poszukiwaniach we wskazanym przez nich miejscu odnaleziono nietkniętą skrytkę.

Wkrótce podjęto decyzję o urządzeniu w dzwonnicy i udostępnieniu do zwiedzania skarbca parafialnego. Według projektu architekta Alojzego Tomiczka w wypalonym wnętrzu wieży wykonano konstrukcję ze stali i szkła, służącą ekspozycji. Na trzech piętrach oglądać można sprzęty i naczynia liturgiczne wytworzone w nyskich warsztatach od gotyku do baroku.

se však množství náhrobních soch, včetně náhrobků wrocławských biskupů, kteří v době protireformace v Nyse pobývali: renesanční náhrobek biskupa Salze, náhrobní deska biskupa Gerstmannna a pozdně renesanční náhrobky biskupa Logau a Sitsche. Za pozornost stojí také soubor dochovaných kovaných mříží z různého období.

Vedle kostela stojí samostatná, nikdy nedokončená, čtyřpodlažní gotická zvonice. Věž zvonice je cihlová s kamenným obložením na čtvercovém půdorysu. V nárožích je sepínají páry mohutných přípor. Na fasádě jsou inskripce a erbovní kartusě biskupů k výstavbě jednotlivých částí zvonice. Podle zde uvedených informací byla stavba věže zahájena v roce 1474 biskupem Rudolfem z Rüdesheimu. Tehdy vznikla dvě první patra. Stavitelem byl Mikuláš Hirz z Porýní. Třetí patro vzniklo v době úřadování biskupa Rotha (rok 1493), čtvrté z příspěvků biskupa Thurzy v roce 1516. Na jednotlivých podlažích, vyplněných dřevěnou konstrukcí, byly umístěny zvony. Největší z nich – „Svatý Jakub“, vážící přes osm tun, odlitý v roce 1498 zvonařem Bartolomějem Lindenradtem, podlehl poškození během požáru kostela v roce 1945. Zbytky jeho pláště byly využity v novém zvonu, který se s osmi dalšími nachází ve zvonici. V interiéru zvonice byla v roce 2005 otevřena pokladnice sv. Jakuba, ve které jsou shromážděné příklady nyského zlatnictví – po Wrocławu druhého zlatnického střediska ve Slezsku. Všechny tyto předměty jsou majetkem farnosti sv. Jakuba. Druhou světovou válku šťastně přetrvaly schované místním farářem v zazděné skříni pod presbytářem kostela. Místo jejich uskladnění bylo Polákům prozrazeno několik let po válce. Zbylá část pokladnice byla objevena teprve v roce 2003, kdy do Nysy přijeli bývalí rodáci, kteří byli v roce 1945 svědky zazdívání skříní s klenoty v budově fary. Po hledání na nimi uváděném místě byla nalezena schránka.

Brzo na to bylo rozhodnuto o uzpůsobení zvonice a zpřístupnění farní pokladnice návštěvníkům. Podle projektu architekta Aloise Tomiczka byla ve vypáleném interiéru věže zhotovena konstrukce z oceli a ze skla, určená pro expozice. Na třech podlažích lze vidět zařízení a liturgické nádoby, vytvořené v nyských dílnách v období od gotiky do baroka.

NYSA – TZW. PIĘKNA STUDNIA

NYSA – KRÁSNÁ STUDNA

40 „Piękna Studnia” / Krásná studna

„Piękna Studnia” w Nysie jest wyjątkowym zabytkiem artystycznego kowalstwa doby baroku. Ustawiona jest nieopodal Rynku, przy ul. Wrocławskiej. Misternie kuta krata chroni ujęcie, które było niegdyś głównym punktem czerpania wody dla całego miasta. Legenda mówi, że stało się tak podczas wojny trzydziestoletniej (1618–1648), kiedy to, chcąc zapobiec zatrutowaniu studni przez Szwedów przebywających w mieście, władze Nysy nakazały zasypanie wszystkich innych ujęć wody i otoczenie tej jednej studni szczególną ochroną. Niestety, mimo że stale pilnowali jej żołnierze, Szwedom udało się w końcu zatruć wodę, co miało stać się powodem kapitulacji miasta.

Pod koniec XVIII wieku, dla lepszego zabezpieczenia studni, ówczesny burmistrz Nysy Kacper Nass, przy poparciu Rady Miasta, zamówił kutą żelazną kratę. Jej wykonanie powierzył Wilhelmowi Hellewegowi, nadzorcy mennicy biskupiej i arsenału. Ze studni korzystano aż do schyłku XIX wieku, kiedy to w Nysie uruchomiono wodociąg miejski. Podobno czerpana tu woda charakteryzowała się dobrą jakością i dużą zawartością pierwiastków mineralnych. Obecna głębokość studni wynosi około 7 m, zaś część naziemna z cembrowiną i zabezpieczającą ujęcie kratą ma ponad 5 m wysokości.

Formę kraty oparto na kolistym rzucie, nadając jej kopulaste zamknięcie zwieńczone złożonym dwugłowym habsburskim orłem. Cembrowinę studni wykonano ze sławniowickiego marmuru. W bogatej dekoracji kraty wyróżnić można motywy roślinne, anielskie główki, smoki, ptaki i groteskowe postacie. W połowie wysokości studnie obiega fryz, na którym umieszczono napis upamiętniający fundatora i wykonawcę: „AUS BELIBEN EINES LOBLICHEN MAGISTRATS MACHTE MICH WILHELM HELLEWEG ZEUGMEISTER A.D. 1686” („Z woli czcigodnego magistratu wykonał mnie Wilhelm Helleweg, zbrojmistrz, roku Pańskiego 1686”). Do 1945 roku „Piękna Studnia” stała na tle zabytkowych kamienic. Dziś, wśród powojennych bloków, obok wieży Bramy Wrocławskiej, stanowi jedyny w tej części miasta ślad świetnej przeszłości Nysy.

„Krásná studna” v Nyse je výjimečnou památkou uměleckého kovářství z doby baroka. Studnu najdete v blízkosti hlavního náměstí na Wrocławské ulici. Mistrovsky zhotovená mříž chrání vodní zdroj, který byl kdysi hlavním místem jímání vody pro celé město. Legenda praví, že se tak stalo během třicetileté války (1618–1648), kdy úřady města, ve snaze zabránit trávení studen ze strany Švédů, pobývajících ve městě, nařídily zasypání všech ostatních vodních zdrojů a okolí této jediné studny nechaly hlídat se zvýšenou ostrahou. Bohužel, ačkoli byla studna hlídána vojáky, Švédům se ji nakonec podařilo otrávit a měl to být dokonce důvod kapitulace města.

Na konci 18. století pro lepší zabezpečení study objednal tehdejší starosta Nysy Kašpar Nass, za souhlasu městského zastupitelstva, kovanou mříž. Zhotovení mříže svěřil Vilému Hellewegovi, dozorci biskupské mincovny a zbrojnice. Studna byla používána až do konce 19. století, kdy byl v Nyse zprovozněn městský vodovod. Voda, která zde byla jímána, se údajně vyznačovala dobrou kvalitou a velkým obsahem minerálních prvků. Současná hloubka studny činí kolem sedmi metrů, její nadzemní část s vyzdívkou a ochrannou mříží má přes pět metrů výšky.

Tvar mříže vychází z kruhového půdorysu studny s kopulovitým zakončením, zdobeným pozlaceným dvouhlavým habsburským orlem. Vyzdívka studny je zhotovena ze slawniowického mramoru. Bohatá výzdoba mříže obsahuje rostlinné motivy, hlavy andělů, draky, ptáky a groteskní postavy. V polovině výšky je studna lemována vlysem, na kterém je umístěn nápis, připomínající objednatel a zhotovitele: „AUS BELIBEN EINES LOBLICHEN MAGISTRATS MACHTE MICH WILHELM HELLEWEG ZEUGMEISTER A.D. 1686” („Z vůle ctihodného magistrátu provedl Vilém Helleweg, zbrojmistr, roku Páně 1686”). Do roku 1945 stála „Krásná studna” před historickými měšťanskými domy. Dnes se nachází mezi poválečnými panelovými domy, vedle věže Wrocławské brány a představuje jeden z mála dokladů historické okázalosti Nysy v této části města.

OLESNO – KOŚCIÓŁ ODPUSTOWY ŚW. ANNY OLESNO – POUTNÍ KOSTEL SV. ANNY

41 Fragment wnętrza kościoła św. Anny w Oleśnie / Interiér kostela sv. Anny v Olešně

42 Kościół odpustowy św. Anny w Oleśnie / Kostel sv. Anny v Olešně

Odpustowy kościół św. Anny stoi na skraju lasu, 1,5 km od centrum Olesna w kierunku północnym. Początki świątyni nie są historycznie udokumentowane. Zachowała się natomiast „Legenda o róży”, która opowiada o obrazie przedstawiającym św. Annę Samotrzecią zawieszonym w XII wieku na sosnie przez św. Jadwigę, żonę księcia Henryka Brodatego, legendarnego założyciela Olesna. Wizerunek ten wisiał na pniu drzewa przez 200 lat aż do dnia, w którym córka mieszczanina wracała do domu z odwiedzin w pobliskiej wiosce. W lesie napadli ją rozbójnicy. Dziewczyna uciekła im i dobiegła pod sosnę z podobizną św. Anny, którą zaczęła prosić o ratunek. Jej błagania zostały wysłuchane, rozbójnicy mimo poszukiwań nie spostrzegli jej. Dziewczyna po powrocie do domu opowiedziała o cudownym ocaleniu, a w dowód wdzięczności ufundowała rzeźbę z wizerunkiem św. Anny Samotrzeciej i zawiesiła ją na drzewie. Od tej pory zaczęli tu przychodzić ludzie z prośbą o orędownictwo św. Anny.

W roku 1444 mieszczenie i zakonnicy z tutejszego klasztoru Kanoników Regularnych św. Augustyna zbudowali kapliczkę. Główny ołtarz został oparty o pień sosny, pod którym schroniła się dziewczyna. Od tej pory przybywali tu pątnicy nie tylko z terenu Śląska. Pielgrzymi docierali tu z różnych zakątków Polski, Czech i Moraw.

Poutní kostel sv. Anny stojí na okraji lesa, 1,5 kilometru severně od centra Olesna. Počátky kostela nejsou historicky doloženy. Dochovala se však „Legenda o růži“, která hovoří o obrazu zobrazujícím sv. Annu, který ve 12. století zavěsila na borovici sv. Hedvika, žena knížete Jindřicha Bradatého, legendárního zakladatele Olesna. Vyobrazení viselo na kmeni stromu přes dvě stě let, až do doby, kdy se kolem vrátila z návštěvy v nedalekého vesnici dcera jednoho z měšťanů. V lese ji napadli lupiči. Dívka jim utekla a doběhla k borovici s obrazem sv. Anny, kterou začala prosit o záchranu. Jejím úpěnlivým prosbám bylo vyhověno, lupiči ji nenašli, ačkoli hledali. Po návratu domu dívka vyprávěla o své zázračné záchraně a na důkaz vděčnosti nechala zhotovit vyobrazení se svatou Annou Samotřetí (s Marií a Ježíšem) a zavěsila je na stromě. Od té doby zde začali přicházet lidé a žádat o přímělu svaté Anny.

V roce 1444 se měšťané a řeholníci ze zdejšího kláštera řádných kanovníků svatého Augustina rozhodli postavit kapli. Hlavní oltář byl opřen o kmen borovice, u které se dívka schovala. Od té doby zde přicházeli poutníci nejen ze Slezska. Poutníci zde přicházeli z různých částí Polska, Čech a Moravy.

Zakrátko jim byla kaple příliš těsná a občané Olesna se rozhodli vystavět kostel. V roce 1518 proběhlo slavnostní vy-

Wkrótce kaplica okazała się za mała i oleśnianie postanowili wybudować kościół. W roku 1518 dokonano uroczystej konsekracji świątyni. W oltarzu głównym obok rzeźby św. Anny Samotrzeciej umieszczono tryptyk zwany „Wielką Świętą Rodziną”, wykonany w pracowni mistrza Jana, ucznia Wita Stwosza.

Kościół św. Anny miał wielu fundatorów, którzy przyczyniali się do zmian jego wizerunku. W roku 1668 proboszcz Andrzej Pechenius i rada parafialna postanowili kościół powiększyć. Prace miał wykonać cieśla z Gliwic Marcin Snopek. Życzeniem zamawiających było, aby nowa część przypominała pięciopłatkową różę – herb miasta Olesna. Warunek ten został spełniony. Stary późnogotycki kościół został połączony z nową barokową częścią holem o długości 11 m, stanowiącym „łodygę kwiatu róży”. Nowa część została otoczona promieniście pięcioma kaplicami, które tworzyły część kwiatową. Prace ukończone zostały w 1670 roku. Od tej pory świątynia była wyposażana przez licznych fundatorów. Kaplicą św. Anny zaopiekował się przeor Michał Ostrowski, kaplicą Podwyższenia Krzyża Świętego jego następca Wacław Slabonius, kaplica Czternastu Świętych Orędowników i kaplica Wniebowzięcia NPM przypadły opiece zakonników profesora Jerzego Istla i księdza Grzegorza Istla, natomiast kaplica Matki Boskiej Częstochowskiej była pod opieką pustelnika Wawrzyńca Chylka. W roku 1697 kolejny proboszcz Krzysztof Biadoń zlecił pokrycie kaplicy gontem i wybudowanie wokół świątyni podcieni dla pielgrzymów.

W kościele zachował się barokowy wystrój z XVII i XVIII wieku w dużej części o wotywnym charakterze. Znajduje się tam obraz św. Anny Samotrzeciej z połowy XVII wieku, rzeźba św. Jana Ewangelisty na orle oraz Grupa Ukrzyżowania. Na belce triumfalnej między nawą a prezbiterium zawieszono są wota, nawiązujące do starych legend spisanych przez nauczyciela Józefa Lompę. Jest to kij, głowa jelenia św. Huberta i kajdany tureckie.

W pobliżu kościoła stoi murowana kaplica neogotycka zbudowana w 1880 roku przez barona von Reisewitz z Wędryni, będąca wotum za uzdrowienie z paralizu.

svěcení kostela. Na hlavním oltáři byl vedle sošky sv. Anny Samotřetí umístěn triptych, nazvaný „Velká svatá rodina“, vyrobený v dílně mistra Jana, žáka Wita Stwosze.

Kostel sv. Anny měl mnoho dobrodinců, kteří přispívali na postupně prováděné změny jeho vzhledu. V roce 1668 se farář Ondřej Pechenius a farní rada kostela rozhodli poutní chrám rozšířit. Práce měl provádět glivický tesař Martin Snopek. Přáním objednatelů bylo, aby nová část svým tvarem připomínala pětilistou růži – erb města Olesno. Tato podmínka byla splněna. Starý, pozdně gotický kostel byl propojen s novou barokní částí chodbou dlouhou 11 metrů, tvořící „stonek růže“. Nová část je paprskovitě lemovaná pěti kaplemi tvořícími květ. Práce byly ukončeny v roce 1670. Od té doby byl kostel vybavován z příspěvků mnoha dobrodinců. Kapli sv. Anny převzal do své péče převor Michal Ostrowský, kapli Povýšení svatého Kříže jeho nástupce Václav Slabonius, kaple Čtrnácti svatých přímluvců a Nanebevzetí Panny Marie přešly do správy řeholníků, profesora Jerzego Istla a pátera Řehoře Istla a o kapli Panny Marie Čenstochovské se staral poustevník Vavřinec Chylek.

V roce 1697 zadal další farář, Křištof Biadoń, zakrytí kaple šindelem a postavil kolem kostela přístřešek pro přicházející poutníky.

V kostele se dochovala barokní výzdoba z 17. a 18. století, ve značné míře votivního charakteru. Je zde také obraz sv. Anny Samotřetí z poloviny 17. století, socha sv. Jana Evangelisty na orlici a scéna Ukřižování. Na triumfálním trámu mezi lodí a presbytářem jsou zavěšené votivní předměty, navazující na staré legendy, sepsané učitelem Josefem Lompou. Jedná se hůl, jelení hlavu sv. Huberta a turecká pouta.

V blízkosti kostela stojí zděná novogotická kaple, postavená v roce 1880 baronem Reisewitzem z Wędryně jako projev díky za uzdravení z obrny.

OTMUCHÓW – ZAMEK

OTMUCHÓW – HRAD

43 Otmuchów. Widok ogólnymista / Otmuchów. Celkový pohled

Zamek usytuowany jest w południowo-zachodniej części Otmuchowa. Stoi na wzgórzu, na lewym brzegu Nysy Kłodzkiej. Od XIII wieku przez blisko 600 lat pozostawał własnością biskupów wrocławskich. Sukcesywnie był zmieniany i rozbudowywany. Pierwotnie zamek tworzył całość z miejskimi fortyfikacjami.

W średniowieczu ostatnia przebudowa obiektu nastąpiła w latach 1484–1485 z inicjatywy biskupa Jana IV Rotha. Było to konieczne po najeździe husytów, którzy ograbili ziemię otmuchowską, niszcząc miasto w 1428 i zamek w 1443 roku. Prace budowlane podniosły obronność zamku, wzmocnione zostały też fortyfikacje miejskie.

W době renesansu zamek został poddany kolejnej przebudowie za sprawą biskupa Andrzeja Jerina (1585–1596), mecenas sztuki, który pragnął uczynić z niego reprezentacyjną rezydencję. Wnętrza zamkowe zmieniono, wprowadzono drewniane polichromowane stropy, podwyższono kondygnacje. Elewację zamku pokryto dekoracją sgraffitową, której fragmenty zachowały się do dziś. Z tego okresu pochodzi też kartusz herbowy Jerina.

Hrad je situován v jihozápadní části Otmuchowa. Týčí se na kopci na levém břehu řeky Kladské Nisy. Od 13. století byl téměř 600 let majetkem wrocławských biskupů. Postupně byl přestavován a rozšiřován. Původně tvořil hrad jeden celek s městskými opevněními.

Ve středověku proběhla jeho poslední přestavba v letech 1484–1485 z iniciativy biskupa Jana IV. Rotha. Tu si vyžádal poslední nájezd husitů, kteří celou oblast kolem Otmuchowa vyplnili, zničili město a v roce 1443 hrad. Stavební práce zvýšily obranyschopnost hradu, došlo také ke zpevnění městských hradeb.

V době renesance byl opětovně přestavován z iniciativy biskupa Ondřeje Jerina (1585–1596), mecenáše umění, který z něj chtěl udělat reprezentativní rezidenci. Zámecké interiéry byly změněny, byly zhotoveny polychromované stropy a zvýšená podlaží. Fasáda hradu byla vyzdobena sgrafity a část se jich dochovala do dnešního dne. Z této doby pochází také erbovní kartuše biskupa Jerina.

V období baroka v roce 1638 začal hrad rozšiřovat biskup Karel Ferdinand Waza. Po třicetileté válce (1618–1648), bě-

W dobie baroku, w 1638 roku, zamek zaczął rozbudowywać biskup Karol Ferdynand Waza. Po wojnie trzydziestoletniej (1618–1648), w wyniku której w roku 1646 miasto zostało poważnie ograbione i zniszczone przez wojska szwedzkie, kontynuowali ją kolejni biskupi: Franciszek Ludwik i Filip von Sinzendorf. Ten ostatni z uwagi na swoje zdrowie (noszono go w lektyce) stał się „sprawcą” słynnych „końskich schodów”, po których wnoszono go do zamku.

Nowym rozdziałem w dziejach miasta i zamku był początek wojen śląskich. W roku 1741 Otmuchów został zajęty przez marszałka pruskiego Schwerina. Doszło do bombardowań, grabieży i zniszczeń. Miasto przeszło pod panowanie pruskie. W roku 1810 król pruski dekretem z 30 października wprowadził sekularyzację wszystkich majątków kościelnych. Otmuchów, należący od wieków do biskupstwa wrocławskiego, został miastem podległym pruskiej władzy, a posiadłość otmuchowska z zamkiem została w 1820 roku przyznana jako darowizna pruskiemu ministrowi – Wilhelmowi von Humboldtowi. W rękach tej rodziny zamek pozostał do roku 1928. Częściowej rozbiórki zamku i fortyfikacji dokonano w 1828 roku, tworząc w tym miejscu niewielki park z rzadkimi okazami drzew. W latach 1923–1935 postawiono nowe skrzydło na piwnicach zburzonego skrzydła północnego. Z pierwotnego założenia trójskrzydłowego zachowało się jedynie skrzydło wschodnie z kwadratową wieżą oraz gotycka brama wjazdowa w murze obronnym i resztki fortyfikacji. We wnętrzu zamku zachowała się sala rycerska. To tu znajduje się duży kominek z ruchomą ścianą, umożliwiającą podsłuchiwanie gości. W zamku przetrwała również cła głodowa i cła z zapadnią. Na piętrach zobaczyć można barokowe kominki narożne, a na parterze renesansowe portale. Przy elewacji dziedzińcowej możemy podziwiać barokową klatkę schodową poprzedzoną otwartym pawilonem arkadowym, w środku którego mieszczą się tzw. końskie schody, z szerokimi kamiennymi stopniami, są one atrakcją tego zamku. Na zamkowym dziedzińcu stoi średniowieczna studnia, jej głębokość sięga podnóża wzniesienia. Nadbudowa studni pochodzi z 1860 roku.

hem niż było w roce 1646 město vyplněno a zničeno švédskými vojsky, v obnově pokračovali další biskupové – František Ludvík a Filip Sinzendorf. Ten poslední byl díky svému zdravotnímu stavu (byl nošen na nosítkách) „autorem“ slavných „koňských schodů“, po kterých jej vnášeli do hradu. Novou kapitolou v dějinách města a hradu byl počátek slezských válek. V roce 1741 byl Otmuchow obsazen pruským maršálem Schwerinem. Došlo k ostřelování, loupení a ke vzniku škod. Město se ocitlo pod pruskou nadvládou. V roce 1810 pruský král provedl dekretem z 30. října sekularizaci všech církevních majetků. Otmuchów, patřící celá staletí k wrocławskému biskupství, začal podléhat pruským orgánům a otmuchowské majetky s hradem byly v roce 1820 věnovány jako dar pruskému ministru Vilému Humboldtovi. V rukou této rodiny hrad zůstal až do roku 1928. V roce 1828 proběhlo částečné rozebrání opevnění a na jeho místě byl vytvořen malý park se vzácnými dřevinami. V letech 1923–1935 bylo na základech zrušeného severního křídla postaveno křídlo nové. Z původního členění na tři křídla se dochovalo pouze východní křídlo s čtvercovou věží, gotická vjezdová brána v hradbách a zbytky opevnění. V interiéru hradu se dochoval rytířský sál. Zde se nachází velký krb s pohyblivou stěnou, umožňující odposlouchávání hostů. V hradu se dochovala také hladomorna a kobka s propadlštěm. V patrech můžete vidět barokní rohové krby a v přízemí renesanční portály. Z nádvoří vede otevřeným arkádovým pavilonem barokní schodiště, uprostřed něhož jsou tzv. „koňské schody“ s širokými kamennými schody, které jsou atrakcí tohoto hradu. Na hradním nádvoří stojí středověká studna, jejíž hloubka dosahuje až k úpatí návrší. Nástavba studny pochází z roku 1860.

44 Koňské schody na zámku v Otmuchově / Koňské schody na zámku v Otmuchově

OZIMEK – ŽELAZNY MOST

OZIMEK – ŽELEZNÝ MOST

45 Ozimek. Wjazd na most wiszący / Ozimek. Vjezd na visutý most

W roku 1754 na miejscu młyna należącego do młynarza Ozimka, nad rzeką Mała Panew, na polecenie Fryderyka II została zbudowana jedna z pierwszych hut żelaza na Górnym Śląsku – huta Malapane. Teren ten został wybrany z uwagi na występujące w okolicy bogate złoża rudy darniowej. Dzisiejsza nazwa miejscowości i huty Ozimek wzięła się od nazwiska młynarza, zastępując nazwę Malapane. Początkowo produkcja huty nastawiona była na potrzeby wojska. Pod koniec XVIII wieku produkcja zbrojeniowa została zastąpiona na wytwarzanie maszyn i urządzeń dla przemysłu i rolnictwa. Huta była przodującym zakładem w Europie, w którym wprowadzano i stosowano wiele innowacyjnych rozwiązań. W roku 1789 po raz pierwszy do wytopu rudy żelaza użyty tu został koks. Specjalnością huty stały się odlewy, do wyrobu których zastosowano również pionierskie rozwiązanie, zastępując glinę piaskami formierskimi. W roku 1795 wykonano tu pierwszy żelazny most na naszym kontynencie, zamontowany w miejscowości Łażany na Dolnym Śląsku (nie zachował się). W roku 1827 na rzece Mała Panew w Ozimku (12 września) oddany został do użytku pierwszy żelazny most wiszący

V roce 1754 na místě mlýna patřícímu mlynáři z Ozimku, u řeky Mała Panew, byla na příkaz Fridricha II. postavena jedna z prvních železných hutí na Horním Slezsku – huť Malapane. Toto území bylo zvoleno s ohledem na bohatá ložiska limonitu, vyskytující se v okolí. Dnešní název obce a hutě Ozimek byl odvozen od příjmení mlynáře místo označení Malapane. Z počátku byla výroba hutě zaměřená na potřeby armády. Ke konci 18. století byla zbrojařská výroba převedena na výrobu strojů a zařízení pro průmysl a zemědělství. Huť byla předním podnikem v Evropě, který zavedl a používal mnoho inovačních řešení. V roce 1789 zde byl poprvé k tavbě železné rudy použit koks. Specialitou hutě se staly odlitky, pro jejichž výrobu byla použita nová řešení, kdy byla hlinka nahrazena formovacími písky. V roce 1795 zde byl vyroben první železný most na evropském kontinentu, instalovaný v Łażanech na Dolním Slezsku (nedochoval se). V roce 1827 byl na řece Mała Panew v Ozimku (12. září) zprovozněn první visutý železný most v Evropě. Jeho projektantem a zhotovitelem byl inspektor Karl Schottelius, řídící strojní výrobu huti. K výstavbě mostu bylo použito

w Europie. Jego projektantem i wykonawcą był inspektor Karl Schottelius, kierujący pracami warsztatu maszynowego w hucie. Do budowy mostu użyto 14 ton stali i 57 ton odlewów żeliwnych. Nośność mostu obliczono na 3 tony, jednak jak się okazało wytrzymywał on większe obciążenia. Wymiary mostu to 31,5 m długości i 6,6 m szerokości. Most kosztował 4200 talarów. Most został uroczyście otwarty przez kierownika huty Freitaga, radcę prawnego Johanna von Reil, przedstawiciela Wyższego Urzędu Górniczego w Wrocławiu oraz samego projektanta Schotteliusa.

Most składa się z dwóch ażurowych żeliwnych bram, ustawionych na murowanych przyczółkach po obu stronach rzeki. Między bramami, po obu stronach, rozpięto po cztery na każdą stronę łańcuchowe cięgna, przechodzące przez filary bram u ich szczytów, które zamocowano na stałe w ziemi. Przeszło mostu zawieszono na cięgnach pojedynczych, jezdnia wykonana została z drewnianych belek.

Most w Ozimku przetrwał wielką powódź w 1830 roku, która zniszczyła zaporę wodną na Małej Panwi. Po tym kataklizmie w 1854 roku konstrukcję mostu i fundamenty wzmocniono.

W roku 1945 w czasie działań wojennych radziecki czołg uszkodził jeden z przyczółków podczas próby przejazdu przez most. Wcześniej most był ogólnie dostępny. Po wojnie został wyłączony z ruchu, stając się mostem wewnętrznym huty, można go było zobaczyć przez ogrodzenie lub po wcześniejszym uzgodnieniu wizyty z dyrekcją huty. W końcu 2009 roku most został rozebrany i poddany konserwacji. Planowane ponowne otwarcie ma nastąpić w końcu 2010 roku.

46 Ozimek. Most wiszący / Ozimek. Visutý most

14 tun oceli a 57 tun litinových odlitků. Nosnost mostu byla vypočtena na 3 tuny, ukázalo se však, že zvládl i mnohem vyšší zatížení. Rozměry mostu dosahovaly 31,5 metrů na délku a 6,6 metrů na šířku. Cena mostu činila 4200 tolarů. Most byl slavnostně otevřen vedoucím hutě Freitagem, právníkem Johanem Reilem, představiteli Vyššího důlního úřadu ve Wrocławu a projektantem Schotteliem.

Most tvořily dvě perforované litinové brány, uložené na zděných opěrných pilířích na obou stranách řeky. Mezi bránami byly na obou stranách nataženy na každou stranu čtyři tažné řetězy, procházející vrcholy pilířů bran, s následným ukotvením do podloží. Mostní pole bylo zavěšeno na samostatných tažnících, vozovka je vyrobena z dřevěných nosníků.

Most v Ozimku odolal velké povodni v roce 1830, která zničila vodní přehradu na řece Mała Panew. Po této živelné pohromě byla v roce 1854 mostní konstrukce a základy zpevněny.

V roce 1945 během válečných operací poškodil jeden ze sovětských tanků při pokusu most přejet jeden z opěrných pilířů. Do té doby byl most volně přístupný. Po válce byl pro silniční provoz uzavřen a stal se pouze vnitřním továrním mostem hutě, bylo možné ho vidět přes oplocení nebo po dohodnutí návštěvy s ředitelstvím hutě. Na konci roku 2009 byl most rozebrán a konzervován. K jeho opětovnému otevření by mělo dojít v roce 2010.

PACZKÓW – POLSKIE CARCASSONNE

PACZKÓW – POLSKÉ CARCASSONNE

47 Paczkowskie mury obronne / Paczkowské hradby

Paczków z uwagi na bardzo dobrze zachowane średnio-wieczne mury zyskał miano „polskiego Carcassonne”. Mury obronne są faktycznie imponujące, w paru miejscach ich wysokość wynosi 7 m. Dawniej mury były jeszcze wyższe, miały 9 m wysokości. Mury wokół Paczkowa zostały zbudowane z kamienia łamanego przez biskupa Przecława około 1350 roku. Otaczają stare miasto owalną linią o długości około 1200 m. Zbudowano je ponoć za sprawą zbrojnego najazdu przez oddział Jana Wustehube z Chałupek

Paczków si s ohledem na velmi dobře dochované středověké městské hradby získal označení „polské Carcassonne“. Hradby jsou skutečně impozantní. Jejich výška na několika místech přesahuje sedm metrů. Dříve byly hradby ještě vyšší a dosahovaly až devět metrů. Hradby kolem Paczkowa byly postaveny z lomového kamene biskupem Przecławem kolem roku 1350. Hradby oválně ohrazují město v délce kolem 1200 metrů. Údajně byly vystavěny z důvodu zbrojního nájezdu oddílu Jana Wustehube z Chałupek na město

48 Fragment murów w Paczkowie. Wieża Wrocławska / Část hradeb v Paczkově. Wrocławská věž

w 1318 roku. Banda ta napadla na Paczków, wdarła się do kościoła w czasie nabożeństwa i zabiła kilka osób. W roku 1429 zły stan murów sprawił, że częściowo je wyburzono. Naprawa i rozbudowa prowadzona była następnie w XV wieku i w 1514 roku. Miasto obwarowane zostało wtedy podwójnym pierścieniem murów. Mur wewnętrzny miał 24 baszty. W odległości około 8 m ciągnął się mur zewnętrzny, do budowy którego oprócz kamienia zastosowano także ceglę. Do miasta prowadziły trzy bramy: Dolna, zwana też Wrocławską, Górna (Kłodzka) i Łaziebna (Ziębicka). W dobie renesansu powstała brama czwarta – Nyska. Obok kościoła parafialnego z uwagi na pobliski cmentarz przekuto jeszcze jedno przejście tzw. furtę zmarłych. Kolejne prace związane z murami podjęto w XIX wieku. Wyburzono wówczas pozostałości muru zewnętrznego,

w roce 1318. Tato banda napadla Paczków, vtrhla během bohoslužby do kostela a zabila několik osob. V roce 1429 si špatný stav hradeb vynutil jejich částečné vybourání. Oprava a rozšíření byla následně prováděná v 15. století a v roce 1514. Město bylo pak opevněno dvojitým línem hradeb. Vnitřní zeď měla 24 bašt. Ve vzdálenosti asi osmi metru byla vedena vnější zeď, k jejíž stavbě byla kromě kamene použita také cihla. Do města vedly tři brány: dolní, nazývaná také Wrocławskou, horní (Kladská) a Łazebni (Ziębická). V době renesance vznikla čtvrtá brána – Nyská. Vedle farního kostela byl s ohledem na zdejší hřbitov proražen ještě jeden průchod, tzv. branka zemřelých. Další práce spojené s hradbami byly provedeny v 19. století. Tehdy byla vybourána zbylá část vnějších hradeb, rozebrány mosty a objekty bran, zasypán příkop a na jejich místě

rozebrano mosty i budynki bramne oraz zasypano fosę, tworząc w tym miejscu planty miejskie. W latach 1891–1896 przeprowadzono rekonstrukcję krenelaży. W celu poprawy komunikacji miejskiej wybito cztery nowe przejścia. W roku 1870 u wylotu dzisiejszych ul. Słowackiego, Piastowskiej i Emilii Plater, a w 1873 roku u wylotu ul. Kołłątaja. Obecnie zachowało się 19 baszt, większość półkolistych, otwartych od strony miasta oraz trzy wieże bramne. Następne fragmenty murów rozebrano podczas budowy szkoły przy dzisiejszej ul. Kołłątaja i przy rozbudowie szkoły przy ul. Kościelnej.

Najstarszą wieżą bramną Paczkowa jest wieża Bramy Wrocławskiej. Pochodzi ona z 1462 roku, została odbudowana w miejsce zniszczonego starého objektu. Ma wysokość 23 m. Przy wieży tej stał dawniej přegierz, gdzie wymierzana byla kara chlosty. Wieża kwadratowa z półkolistým přejściem i ostrořukovým portalem kamenným jest dostupná dla turistův.

Wieża Bramy Kłodzkiej pochodzi z XV wieku. W roku 1595 została nadbudowana. W czasach średniowiecza pełniła ona ponoć rolę więzienia „wieża głodowa”, gdzie trafiali skazani na śmierć przestępcy. Odnowiona została na początku XX wieku. Jest to wieża cylindryczna, ma 20 m, otynkowana, zwieńczona renesansową attyką z półkolistým přejściem.

Wieża Bramy Żąbkowickiej jest podobna do wieży Bramy Kłodzkiej, powstała w XV wieku. Renesansową nadbudowę otrzymała w XVI wieku. Jej druga nazwa „Łaziebna” pochodzi od mieszczące się dawniej w jej pobliżu łaźni miejskiej. Cylindryczna wieża ma wysokość 18 m.

Brama Nyska przy dzisiejszej ul. Wojska Polskiego powstała w 1573 roku. W jej sąsiedztwie znajduje się potężna baszta łupinowa. W roku 1778 Brama Nyska została zamurowana. Jej ponowne otwarcie nastąpiło w 1819 roku.

vznikly městské parky. V letech 1891–1896 byla provedena přestavba cimbuří. Pro zlepšení městské dopravy byly prořazeny čtyři nové přechody. V roce 1870 u vyústění dnešních ulic Słowackého, Piastowské a Emilie Plater a v roce 1873 na konci ulice Kołłątaja. Do současné doby se dochovalo 19 bašt, většinou polookrouhlých, otevřených směrem k městu, a tři věže u bran. Další zbytky hradeb byly rozebrány během výstavby školy na dnešní ulici Kołłątaja a při rozšiřování školy na Kostelní ulici.

Nejstarší vjezdovou věží Paczkowa je věž Wrocławské brány. Pochází z roku 1462, byla obnovena na místě demolovaného staršího objektu. Je vysoká 23 metrů. U této věže stál dřívě pranýř, kde byly sedlákům vyměřovány tresty bičem. Čtvercová věž s polokruhovým průchodem a gotickým kamenným portálem je zpřístupněná pro turisty.

Věž Kladské brány pochází z 15. století. V roce 1595 byla zvýšená. Ve středověku plnila údajně úlohu věznice a hládomorny, kde byli posíláni zločinci odsouzení k trestu smrti. Byla obnovena na počátku 20. století. Jedná se válcovitou věž, má 20 metrů, je omítnutá a ukončená renesanční atikou s půlkruhovitým přechodem.

Věž Żąbkowické (Frankensteinské) brány se podobá věži u Kladské brány, vznikla v 15. století. O renesanční nástavbu byla doplněna v 16. století. Její druhý název „Łazební“ je odvozen od městských lázní, které se kdysi v její blízkosti nacházely. Válcovitá věž je vysoká 18 metrů.

Nyská brána na dnešní ulici Wojska Polského vznikla v roce 1573. V její blízkosti stojí mohutná skořepinová bašta. V roce 1778 byla Nyská brána zazděná. Její opětovné otevření proběhlo v roce 1819.

PACZKÓW – KOŚCIÓŁ ŚW. JANA EWANGELISTY

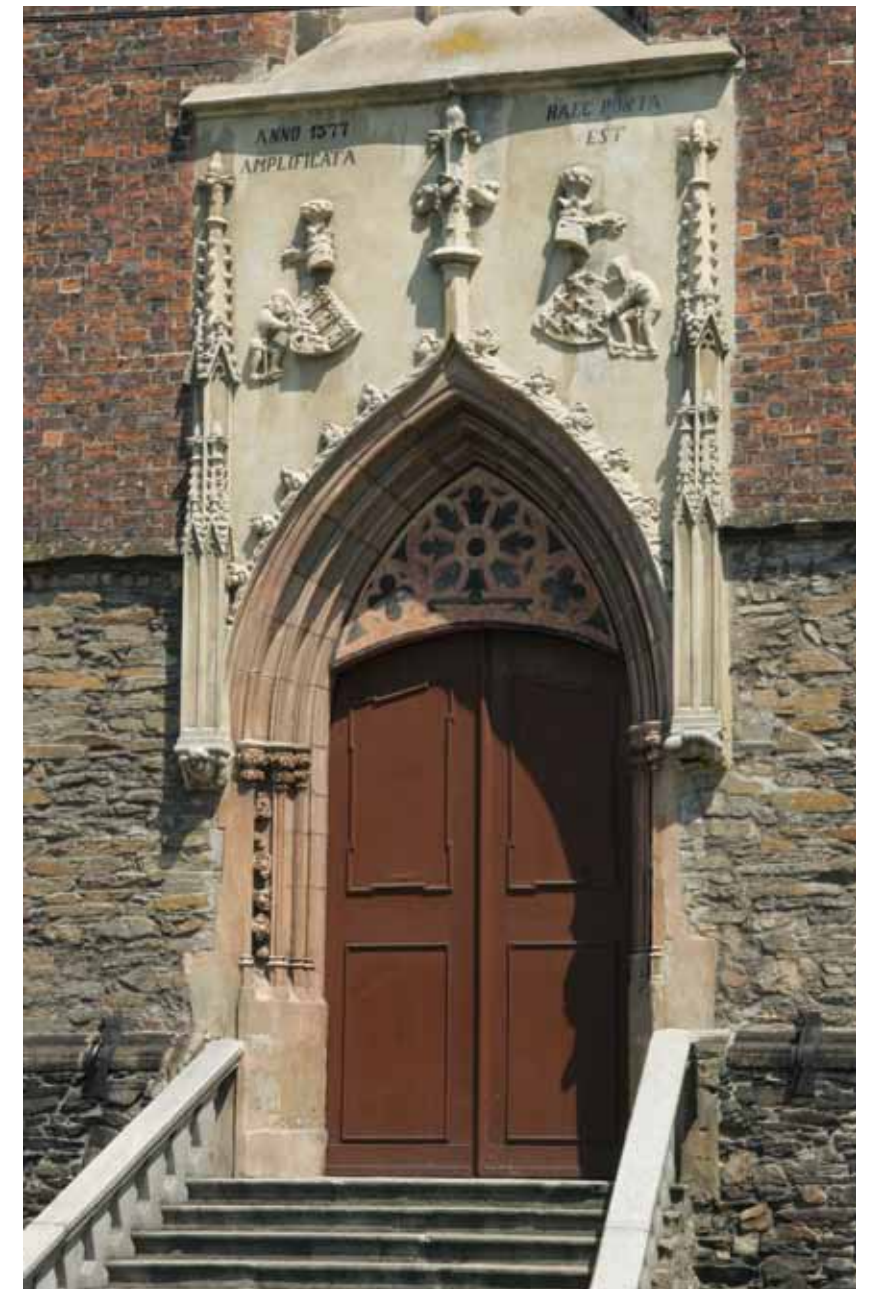
PACZKÓW – KOSTEL SV. JANA EVANGELISTY

49 Kościół pw. św. Jana Ewangelisty w Paczkowie / Kostel sv. Jana Evangelisty v Paczkově

Sylwetka kościoła wyraźnie góruje ponad miastem, szczególnie uwagę zwraca wysoka wieża. To jeden z bardziej znanych warownych kościołów w środkowej Europie. Murowana świątynia, jak głosi przekaz, została postawiona na miejscu stojącego tu wcześniej drewnianego domu Bożego. Budowa kościoła trwała 30 lat, rozpoczęto ją w 1350 roku. Obecny kształt świątyni jest wynikiem wielu zmian w okresie renesansu, baroku i w wieku XIX. W wieku XV od strony południowej została dobudowana do prezbiterium

Silueta kostela se výrazně týčí nad městem díky své mimořádně vysoké věži. Jedná se o jeden z nejznámějších opevněných kostelů ve střední Evropě. Zděný kostel byl podle ústního podání postaven na místě dřívějšího dřevěného kostelíka. Stavba kostela trvala 30 let, byla zahájena v roce 1350. Současný tvar kostela je výsledkem mnoha změn, provedených v období renesance, baroka a v průběhu 19. století. V 15. století byla z jižní strany k presbytáři dobudována kaple Nejsvětější Panny Marie.

50 Paczków. Portal kościoła pw. św. Jana Ewangelisty / Paczków. Portál kostela sv. Jana Evangelisty

kościoła kaplica pw. Najświętszej Maryi Panny. W roku 1429 wieżę częściowo rozebrano i dopiero w 1462 roku została ona odbudowana, uzyskując górną kondygnację. W związku z niebezpieczeństwem tureckiego najazdu kościół został przebudowany i ufortyfikowany, stając się obiektem obronnym. Była to inicjatywa biskupa Jakuba z Salzy, wówczas to w 1529 roku, przebudowano dach i dobudowano mury tarczowe zakończone attyką. W celach obronnych w południowej nawie zbudowano kamienną studnię. Jej żelazna nadbudowa pochodzi z XIX wieku. Studnia, zwana „tatarską”, miała według podania nie tylko dostarczać wody, ale także stanowić schronienie w razie ataku wroga.

V roce 1429 byla věž částečně rozebrána a teprve v roce 1462 byla znovu dobudována, s vytvořením horního patra. Z důvodu nebezpečí tureckých nájezdů byl kostel opevněn a přestavěn na obranný objekt. Jednalo se o iniciativu biskupa Jakuba ze Salzy. V roce 1529 byla přestavěna střecha a dostavěna štítová zeď, ukončená atikou. Z obranných důvodů byla v jižní lodi vyhloubena kamenná studna. Její železná nástavba pochází z 19. století. Studna, nazývaná „tatarská“, měla podle ústního podání nejen poskytovat vodu, ale představovat také skryš v případě nepřátelského útoku. Uvnitř kostela zaujmou různé druhy gotických kleneb. V hlavní lodi je hvězdicová klenba, v presbytáři ve Slezsku málo používaná síťová klenba, na kůrech jsou použity vále-

Wewnątrz kościoła uwagę zwracają różnorodne gotyckie sklepienia. W nawie głównej sklepienie gwiazdziste, w prezbiterium rzadko stosowane na Śląsku sklepienie sieciowe, natomiast w kruchtach sklepienia kolebkowo-krzyżowe. Zachodnią elewację kościoła zdobi gotycki portal kamienny z końca XIV wieku o bogatej dekoracji z płaskorzeźbionymi kartuszami herbowymi Nysy i Ząbkowic, kartusze podtrzymywane są przez giermków.

Gotycka kaplica Najświętszej Maryi Panny została w 1588 roku przebudowana na kaplicę grobową rodziny Maltitzów i od tej pory nosi nazwę fundatorów (kaplica Maltitzów). W jej wnętrzu zwraca uwagę gwiazdziste sklepienie wzbogacone interesującą rzeźbą m.in. głowy Chrystusa i św. Jana Chrzciciela. W kaplicy zachował się renesansowy kamienny ołtarz, ufundowany w 1588 roku przez braci Jana Krzysztofa i Alberta Maltitzów oraz ozdobna renesansowa krata od strony prezbiterium. Wystrój kościoła pochodzi z różnych epok. Ołtarz główny jest z 1858 roku, barokowy ołtarz w kaplicy św. Rocha datowany jest na początek wieku XVIII.

Paczków do czasów sekularyzacji majątków kościelnych przez władze pruskie (do 1810 roku) stanowił własność biskupów wrocławskich i był częścią biskupiego księstwa nyskiego. To kolejni hierarchowie Kościoła dbali o jego rozwój. Oprócz kościoła i murów Paczków otrzymał z biskupiej fundacji ratusz, postawiony tu w latach 1550–1552. Fundatorem był biskup Baltazar von Promnitz, którego kamienny kartusz herbowy zachował się na południowej elewacji ratusza wraz z inskrypcją fundacyjną. W latach 1821–1822 ratusz został rozbudowany i przebudowany w stylu klasycystycznym. Później był również wielokrotnie odnawiany. Obecna bryła ratusza składa się z renesansowej wieży i korpusu w stylu klasycystycznym.

né a křížové klenby. Západní fasádu kostela zdobí gotický kamenný portál z konce 14. století s bohatým zdobením, s basreliéfními erbovními kartušemi Nysy a Ząbkowic, kartuše podpírají zbrojnoši.

Gotická kaple Nejsvětější Panny Marie byla v roce 1588 přestavěna na hrobku rodu Maltitzů (kaple Maltitzů). V jejím interiéru zaujmou hvězdicové klenby, doplněné zajímavou sochařskou výzdobou, například ve formě hlavy Ježíše a Jana Křtitele. V kapli se dochoval renesanční kamenný oltář, věnovaný v roce 1588 bratry Janem Kryštofem a Albertem Maltitzem a ozdobná renesanční mříž ze strany presbytáře. Výzdoba kostela pochází z různého období. Hlavní oltář je z roku 1858, barokní oltář v kapli sv. Rocha se datuje na počátek 18. století.

Paczków do doby sekularizace církevních majetků pruskými orgány (do roku 1810) byl majetkem wrocławských biskupů a byl součástí biskupského nyského knížectví. Církevní hierarchie dbala o jeho rozvoj. Kromě kostela a hradeb postavili biskupové v Paczkově také radnici, která zde vznikla letech 1550–1552. Stavitelem byl biskup Baltazar z Promnitze, jehož kamenná erbovní kartuše se dochovala na jižní fasádě radnice se zakladatelskými inskripcemi. V letech 1821–1822 byla radnice rozšířená a přestavěná v klasicistním slohu. Později byla také mnohokrát obnovovaná. Současný tvar tělesa radnice je tvořen renesanční věží a tělesem v klasicistním slohu.

POKÓJ – PARK

POKÓJ – PARK

51 Pokój. Rzeźba śpiącego lwa T. Kalidego w parku / Pokój. Socha spícího lva T. Kalideho v parku

Zabytkowy park w Pokoju leży w centralnej części Stobrawskiego Parku Krajobrazowego w odległości 30 km od Opola. Powierzchnia parku wynosi około 173 ha, w tym wody zajmują około 80 ha (stawy i sieć kanałów). Rezydencję w tutejszych lasach założył w połowie XVIII wieku książę Carl Christian Erdmann von Württemberg.

Historický park v Pokoji leží uprostřed Stobrawské chráněné krajinné oblasti ve vzdálenosti 30 kilometrů od Opole. Plocha parku činí kolem 173 hektarů, z toho vodní plochy zauímají kolem 80 hektarů (rybníky a síť kanálů). Rezidenci si v polovině 18. století ve zdejších lesích založil kníže Carl Christian Erdmann z Würtemberku. Nejprve

52 Pokój. Świątynia Matyldy / Pokój. Kościół św. Matyldy

Najpierw powstała tu mała śródleśna osada, w której krzyżowało się promieniście osiem wykarczowanych alei. W miejscu ich przecięcia wzniesiono myśliwski pałac. Po jego pożarze w 1751 roku zbudowano nowy murowany pałac, który stał się stałą siedzibą księcia. Budowa pałacu zapoczątkowała utworzenie oryginalnego układu urbanistycznego wzorowanego na mieście Karlsruhe w Badenii-Wirtembergii. Osadę tę nazwano Karlsruhe. Wtedy też zrodził się pomysł stworzenia w pobliżu pałacu parku. Architektami założenia parkowego byli: Heller, Klöber, Jeschke, Websky i Schirmeister. Na całość złożyły się cztery

zde vznikla malá lesní osada, ze které vycházelo paprskovitě osm vykácených průseků. V jejich průsečíku byl postaven lovecký zámček. Po jeho požáru v roce 1751 byl postaven nový zděný palác, který se stal stálým sídlem knížete. Výstavba paláce iniciovala vytvoření originální urbanistického uspořádání, jehož vzorem bylo město Karlsruhe v Bádensku-Württembersku. Osada byla nazvána Karlsruhe. Tehdy se také zrodil nápad vytvořit v blízkosti paláce park. Tvůrci uspořádání parku byli architekti Heller, Klöber, Jeschke, Websky a Schirmeister. Celý areál tvořily čtyři oblasti: zvěřinec, budovaný v letech 1748–1756, barokní za-

obszary: zwierzyniec budowany w latach 1748–1756, ogród barokowy tworzony do 1777 roku, park angielski komponowany w latach 1780–1785 oraz park powstały w latach 1860–1874.

Obecnie założenie parkowe w Pokoju składa się z trzech części: ogrodu francuskiego, parku angielskiego z kompleksem stawów oraz uzdrowskiego parku z XIX wieku. Do dziś zachowało się na jego obszarze wiele elementów architektury i wyposażenia z czasów świetności.

Pałac w Pokoju został spalony w 1945 roku, pozostało po nim jedynie rondo.

Ogród barokowy (francuski) został przekształcony w późniejszych latach przez właścicieli w park krajobrazowy. Do dziś zachował się natomiast barokowy układ kanałów z wyspami. Na jednej z wysp można podziwiać w tej części parku romantyczną „ruinę” salonu herbacianego. Na uwagę zasługuje również okazały dąb błotny z charakterystycznie zwisającymi suchymi dolnymi gałęziami.

Park powstały w XIX wieku stanowi najmłodszą część założenia parkowego, przylegającą do ogrodu francuskiego, stworzoną na potrzeby kuracjuszy Bad Carlsruhe. Uzdrowisko w Pokoju założył w 1847 roku doktor Simon Freund, funkcjonowało ono do drugiej wojny światowej. W tej części parku wyróżnia się rzeźba śpiącego lwa z 1863 roku. Żeliwny odlew pomnika, upamiętniający zmarłego księcia Eugena – bohatera spod Culm, został wykonany według projektu znanego rzeźbiarza Theodora Kalide na zamówienie księcia Eugena Erdmanna zwanego „Dobrym”. Tutaj rośnie olbrzymia sosna wejmutka, uznana za najstarszą w Polsce.

Park angielski stworzony przez Klöbera wzorowany był m.in. na angielskim parku w Stowe. Powstał jako założenie sentymentalne na sztucznie usypanych rozległych wzgórzach i sztucznie utworzonych stawach. Zbudowano tu dwa pałacyki: na Winnej Górze (w 1780 roku) i szwedzki (w 1767 roku), które niestety nie przetrwały.

Park miał bogatą sieć kanałów, liczne stawy ze sztucznymi górami i wyspami, które dawały możliwość poruszania się po tym terenie nie tylko pieszo lub konno, ale też łódką albo gondolą. W tej części zachowała się latarnia na grobli z 1780 roku, będąca repliką latarni stojącej na Odrze we wrocławskich Szczytnikach, neogotyckie ruiny osłaniające założoną tu kiedyś winnicę, pomnik Fryderyka Wielkiego z 1790 roku, stojący obecnie na Wzgórzu Minerwy, Elizjum z labiryntem, świątynia Matyldy – pierwotnie Apollina, oraz 3 glazy zwane „Trzema siostrami”: Wiara, Nadzieja i Miłość.

Ze względu na wyjątkowe walory parku, jego zabytkowy drzewostan i zachowaną architekturę parkową plan ochrony Stobrowskiego Parku Krajobrazowego przewiduje utworzenie Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego, który obejmowałby miejscowość Pokój i całe założenie parkowe.

hrada, tworzona do roku 1777, angielski park, vznikající v letech 1780–1785 a park, vzniklý v letech 1860–1874.

V současné době se parková úprava v Pokoju skládá ze tří částí – francouzské zahrady, anglického parku s kompleksem rybníků a lázeňského parku z 19. století. Dodnes se na jeho území dochovala řada architektonických prvků a vybavení z doby největšího rozkvětu.

Palác v Pokoju shořel v roce 1945, zůstalo po něm pouze rondo. Barokní zahrada (francouzská) byla majiteli v pozdějších letech přeměněna na anglický park. Dodnes se však dochovalo barokní uspořádání kanálů s ostrůvky. Na jednom z ostrůvků lze v této části parku obdivovat romantickou „zříceninu“ bylinkářského salónu. Za pozornost stojí také mohutný dub bahenní s charakteristicky svěšenými dolními, suchými větvemi.

Park, vzniklý v 19. století, představuje nejmladší část parkové úpravy, navazující na francouzskou zahradu, vytvořené pro potřeby lázeňských hostů lázní Bad Carlsruhe. Lázně v Pokoju založil v roce 1847 lékař Simon Freund. Lázně fungovaly do druhé světové války. V této části parku se vyjímá socha spícího lva z roku 1863. Litinový odlitek pomníku připomínající zemřelého knížete Eugena, hrdiny od Culm, byl zhotoven podle projektu známého sochaře Theodora Kalide na objednávku knížete Eugena Erdmanna, nazývaného „Dobrym“. Roste zde mohutná borovice vejmutovka, která je považována za nejstarší v Polsku.

Anglický park, vytvořený zahradním architektem Klöberem, měl za vzor například anglický park ve Stowe. Vznikl jako sentimentální uspořádání na uměle vytvořených širokých pahorcích a uměle vytvořených rybnících. Byly zde postaveny dva záměčky – na Winné Górze (v roce 1780) a švédský (v roce 1767), které se bohužel nedochovaly.

V parku byla hustá síť kanálů, řada rybníků s umělými návršími a ostrůvky, které umožňovaly pohyb po areálu nejen pěšky nebo na koni, ale také na lodi nebo v gondole. V této části se na hrázi dochoval maják z roku 1780 – replika majáku na Odře ve wrocławských Szczytnikách, novogotické ruiny chrání vinici, která zde byla kdysi založena, pomník Fridricha Velikého z roku 1790, nacházející se nyní na Minervině pahorku, Elysium s labiryntem, svatyně Matildy – původně Apollóna a tři bludné balvany, nazývané „Tři sestry“ – Víra, Naděje a Lásky.

Díky výjimečným hodnotám parku, jeho památkově chráněným lesním porostům a dochované parkové architektuře se v plánu péče Stobravské chráněné krajinné oblasti počítá s přírodním a krajinným parkem, který by zahrnoval obec Pokój s celým parkem.

PRUDNIK – MAŁA ARCHITEKTURA RYNKU

PRUDNIK – MALÁ ARCHITEKTURA NA NÁMĚSTÍ

We wschodniej części prudnickiego rynku, według tradycji w miejscu dawnej studni miejskiej, znajduje się barokowa studnia z fontanną, wzniesiona w 1696 roku. Basen fontanny wykonano z piaskowca w formie czterolistnia przenikającego się z kwadratem. Pośrodku niego, na postumencie, ustawiono posąg dwóch muskularnych atlantów dźwigających dużą karbowaną muszlę, na której umieszczono rzeźbę dwugłowego habsburskiego orła w koronie. Ze zwieńczenia korony tryska woda, spływając przez muszle do basenu. Z kronikarskich zapisków wynika, że niegdyś nad koroną znajdowało się wyobrażenie gołębia z gałązką oliwną i to z jego dzioba tryskała woda. Dźwigający muszlę atlanci wspierają się na kartuszach herbowych, na których widnieje herb miasta, oraz napis z nazwiskami fundatorów i chronostych, czyli wyróżniona w literach napisu data fundacji.

W południowym rogu rynku stoi figura św. Jana Nepomucena. Święty ten żył w Pradze w okresie średniowiecza i tam poniósł męczeńską śmierć. Z rozkazu króla Wacława został utopiony w Węławie za to, że nie wyjawiał tajemnicy spowiedzi królowej Zofii, podejrzewanej przez męża o niewierność. W okresie baroku, a zwłaszcza po beatyfikacji, która miała miejsce w 1720 roku, był to święty niezwykle gorliwie czczony w Czechach i na Śląsku. Wtedy też powstało wiele jego wizerunków, także w formie kamiennych figur naśladowujących pierwszy pomnik Jana Nepomucena, który wzniesiono w Pradze w miejscu męczeńskiej śmierci. Figura prudnicka przedstawia całą postać świętego, odzianego w strój duchownego, z aniołami u stóp, krzyżem w rękach i gwiazdzystą aureolą nad głową. Postać ustawiona jest na ujętym wolutowymi spływami cokole, po bokach którego na konsolach umieszczono dwie figury aniołów. Na postumencie widnieje napis dotyczący fundacji figury przez burmistrza Tobiasa Josepha Braunischa oraz członków rady miasta i chronostych z datą wzniesienia pomnika – 1733 rok. Anioły dodano w roku następnym, gdyż taka data wyryta została na ich tarczach. Wiadomo, że dawni mieszkańcy miasta troszczyli się o figurę. Jeden z nich przeznaczył w XVIII wieku 40 talarów na utrzymanie figury, a w 1852 roku statuetkę położyono i otoczono żelazną kratą. Tradycje te przetrwały do czasów współczesnych, w 2010 roku zakończono kompleksową konserwację rzeźby.

W okresie kontrreformacji w całej Europie Środkowej, a więc także na Śląsku, pojawiło się bardzo wiele charakterystycznych wolnostojących pomników o charakterze sakralnym, pośród nich sporą grupę stanowiły tzw. kolum-

ny. Ve východní části prudnického náměstí se podle tradice na místě bývalé městské studny nachází barokní studna s kašnou, postavenou v roce 1696. Bazén kašny je zhotoven z pískovce ve formě čtyřlístku zasazeného do čtverce. Uprostřed něho jsou na podstavci umístěné sochy dvou svalnatých atlantů zvedajících velkou vroubkovanou mušli, na níž je umístěná socha dvouhlavé habsburské orlice v koruně. Z koruny kašny stříká voda, stékající přes mušle zpět do bazénu. Z kronikářských záznamů vyplývá, že kdysi bylo ještě nad korunou vyobrazení holubice s olivovou ratolestí, z jejíhož zobáku tekla voda. Atlanti zvedající mušli se podpírají na erbovních kartuších, na kterých je erb města a nápis s příjmeními zakladatelů a chronograf neboli datum založení obsažené v písmenech nápisu.

V jižním rohu náměstí stojí socha sv. Jana Nepomuckého. Tento svatý žil v Praze ve středověku a tam také zemřel mučednickou smrtí. Na příkaz krále Václava IV. byl mučen a vhozen do Vltavy za to, že neprozradil zpověď královny Sofie, podezříváné manželem z nevěry. V době baroka, a zejména po blahorečení v roce 1720, byl světec v Čechách a ve Slezsku velmi ctěn. Tehdy také vzniklo mnoho jeho vyobrazení, také ve formě kamenných soch, které si za vzor braly pomník Jana Nepomuckého, postavený v Praze v místě jeho mučednické smrti. Prudnická socha představuje celou postavu světce, oděného do oděvu duchovního, s anděly u nohou, křížem v rukou a svatozáří s hvězdami nad hlavou. Postava stojí na soklu zdobeném volutovými ornamenty, na jeho bocích jsou na konzolách umístěné dvě sochy andělů. Na podstavci je uveden nápis o iniciování vzniku sochy ze strany starosty města Tobiasa Josepha Braunische a členů městské rady, s chronografem a datem postavení pomníku v roce 1733. Rok na to byla socha doplněná anděly, neboť toto datum je vyryto na jejich štítech. Víme, že dřívější obyvatelé města o sochu pečovali. Jeden z nich věnoval v 18. století 40 talarů na údržbu sochy a v roce 1852 byla socha pozlacená a ohrazená železným plůtkem. Tyto tradice se dochovaly do současné doby. V roce 2010 byla ukončena komplexní konzervace sochy.

V době protireformace se v celé Evropě, tedy i ve Slezsku, objevilo mnoho typických volně stojících pomníků sakrálního charakteru. Početnou skupinu tvořily mariánské sloupy, vyjadřující mariánský kult, typický pro katolicismus. Mariánský sloup byl v Prudniku postaven v severní části náměstí v roce 1694. Sloup vznikl za přispění notáře a městského radního Petera Ortmana a jeho ženy Elisabeth, ro-

53 Kolumna Maryjna w Prudniku / Mariánský sloup v Prudniku

54 Prudnik. Fontanna / Prudník. Kašna

ny maryjne, zwracające uwagę na charakteryzujący katolicyzm szczególny kult Maryi i Jej niepokalanego poczęcia. Kolumnę maryjną w Prudniku wzniesiono w północnej części rynku w 1694 roku. Była to fundacja notariusza oraz rajcy miejskiego Petera Ortmanna i jego żony Elisabeth z domu Nentwig. Monument prudnicki, w stosunku do innych kolumn z tego okresu, jest szczególnie rozbudowany. Na niskim masywnym czworobocznym postumencie i sto-

žené Nentwigové. Prudnický sloup je ve srovnání s jinými sloupy z této doby nezvykle bohatý. Na nízkém masivním čtyřbokém podstavci a na něm stojícím čtyřhranném soklu s deskou s inskripcemi je umístěn sloup, nesoucí sochu Panny Marie. V rozích širokého podstavce stojí sochy čtyř andělů – Michaela, Gabriela, Rafaela a Anděla Strážce. Vyobrazení Marie má vyjadřovat dvě myšlenky – zobrazení Marie jako matky Ježíšovy a její neposvrtné početí. Ma-

jácym na nim smuklým czworobocznym cokole z tablicą inskrypcyjną umieszczono kolumnę dźwigającą postać Matki Boskiej. Otaczają ją, umieszczone w narożach postumentu, posągi trzech archaniołów: Michała, Gabriela, Rafaela oraz Anioła Stróża. W samym przedstawieniu Maryi stapiają się dwie idee: przedstawienia Maryi jako Matki Boskiej i jako Niepokalanie Poczętej. Oto umieszczona w kontrapoście Matka Boska z Dzieciątkiem, w koronie i z berłem, stoi na półksiężycu, depcząc stopami smoka – uosobienie szatana. Samo Dzieciątko ukazano w geście błogosławieństwa, z kulą w lewej dłoni. Archanioł Gabriel – zwiastun dobrej nowiny – wyobrażony został z lilią, Archanioł Michał – jako walczący ze smokiem (w prawej ręce trzyma miecz), Archanioł Rafael – z rybą, przypominającą historię Tobiasza, zaś Anioł Stróż z dzieckiem. Na wszystkich czterech ścianach postumentu umieszczono medaliony z reliefami. W trzech widnieją sceny z życia Świętej Rodziny: święta Anna z małą Maryją, Józef z Dzieciątkiem i Pieta. W czwartym znalazło się wyobrażenie św. Jana Nepomucena.

Od samego początku prudnicka figura była obiektem kultu – już 2 lipca 1697 roku przeszła z kościoła parafialnego do kolumny procesja. Data nie była przypadkowa: 1 lipca przypadała bowiem siedemdziesiąta rocznica wielkiego pożaru z roku 1627, w którym spłonęło niemal całe miasto, a 2 lipca obchodzono święto Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny. Od tej pory co roku w Prudniku odbywały się takie procesje, które były częścią obchodów odnowienia ślubowania „w podzięce za dobrodziejstwa i z prośbą o odparcie kar Bożych”. Wiadomo, że w 1805 roku na utrzymanie statuy przeznaczano 80 talarów. Jednak nie wszyscy szanowali prudnicką kolumnę – w zapiskach miejskich znajdujemy wzmianki o tym, że młodzież wspinała się na nią, a zaprzęgi konne z furmankami przywiązywane były do cokołu.

W związku ze zniszczeniami pomnika w latach 1969–1972 prowadzono prace konserwacyjne. Od kilku lat, po konserwacji przeprowadzonej przez Leszka Nizińskiego w 2002 roku, kolumnę znów oglądać możemy w pełnej krasie.

rie s Dítětem, s korunou na hlavě a s žezlem stojí na půlměsíci a šlape na draka, znázorňujícího Satana. Dítě Ježíš je zobrazeno s žehnajícím gestem, s koulí v levé dlani. Archanděl Gabriel, ohlašovatel dobrých zpráv, je vyobrazen s lilií, archanděl Michael jako bojující s drakem (v pravé ruce drží meč), archanděl Rafael s rybou, připomínající Tobíáše a Anděl Strážný s dítětem. Na všech čtyřech stěnách podstavce se nacházejí medailony s reliéfy. Tři z nich zobrazují scény z života svaté rodiny – svatou Annu s malou Marií, Josefa s malým Ježíšem a Pietu. Ve čtvrtém medailonu je vyobrazen sv. Jan Nepomucký.

Od samého počátku byla prudnická socha objektem úcty. Již 2. července 1697 putovalo ke sloupu procesí z farního kostela. Toto datum nebylo náhodné, neboť na 1. července připadalo sedmdesáté výročí velkého požáru z roku 1627, který pohltil téměř celé město a 2. července byl slaven svátek Navštívení Panny Marie. Od té doby se v Prudniku konala podobná procesí každoročně jako součást slavnosti obnovení slibu „z vděčnosti za dobrodiní a s prosbou o odpuštění božích trestů“. Víme, že v roce 1805 bylo na udržení sochy věnováno 80 tolarů. Z městských poznámek však víme, že ne všichni si takto prudnický sloup považovali, na sloup šplhala mládež a vozkové k podstavci přivazovali koňská spřežení s povozy.

Z důvodu poškození pomníku probíhaly v letech 1969–1972 restaurátorské práce. Po posledních restaurátorských pracích, prováděných Leškem Nizińským v roce 2002, můžeme mariánský sloup obdivovat opět v plné kráse.

OLOMOUCKÉ PAMÁTKY OŁOMUNIECKIE ZABYTKI

OLOMOUC – AREÁL BÝVALÉHO PŘEMYSLOVSKÉHO HRADU V OLOMOUCI, KATEDRÁLA SV. VÁCLAVA

OŁOMUNIEC – TEREN DAWNEGO ZAMKU PRZEMYŚLIDÓW W OŁOMUŃCU, KATEDRA ŚW. WACŁAWA

Zatímco k nejstaršímu slovanskému osídlení 6. až 9. století, které bylo v posledních desetiletích doloženo na území městské památkové rezervace Olomouc, nejstarší stavební památky pocházejí až ze 12. století. Nacházejí se na bývalém Přemyslovském hradě, který je poprvé v písemných pramenech doložen k roku 1055 (kronikář Kosmas), ačkoliv dnes víme, že jeho počátky jsou starší.

Na samém počátku 12. století zahájil olomoucký úřední přemyslovský kníže Svatopluk stavbu kostela sv. Václava. Kníže Svatopluk se stal v roce 1107 vládcem v Praze a o dva roky později byl zavražděn u Hlohova v Polsku. Za jeho nezletilého syna Václava vládl v Olomouci kníže Ota II. „Černý“, který ve stavbě kostela asi nepokračoval. Obrat ve stavební činnosti nastal po nastoupení nového olomouckého (moravského) biskupa Jindřicha Zdíka (1126–1150). Vedle dostavby kostela, tehdy už katedrály, nechal vystavět biskupský románský palác. Po vymření olomoucké vedlejší přemyslovské rodové větve (sekundogenitury) na počátku 13. století dochází za biskupa Roberta (1201–1240) k další stavební činnosti. Po polovině 13. století byl na bývalém hradě vystavěn „dům kapitulního děkana“, který se stal základem pozdějšího rozsáhlého barokního objektu kapitulního děkanství. V průběhu staletí byly v sousedství katedrály sv. Václava postaveny další objekty: gotický ambit, kaple sv. Anny a kaple sv. Jana. Katedrála prošla rovněž několika stavebními úpravami. Při poslední v 19. století získala dnešní novogotickou podobu. Areál bývalého Přemyslovského hradu s řadou staveb a množstvím uměleckých památek byl prohlášen za národní kulturní památku. Je to nejstarší a nejrozsáhlejší komplex celé městské památkové rezervace Olomouc.

Kostel sv. Václava, jehož stavbu zahájil kníže Svatopluk v 1. desetiletí 12. století, dokončil teprve biskup Jindřich Zdík k roku 1141, ač vysvěcen byl již o deset let dřív. Katedrála měla podobu románské trojlodní baziliky o délce 60 m. Pod kněžištěm se nacházela románská krypta, která sice existuje, ale není zatím přístupná. Západní průčelí baziliky bylo opatřeno dvojicí hranolových věží a východní závěr končil třemi apsidami. Interiér baziliky byl plochostrupý.

Po požáru v roce 1265 nechal interiér katedrály přestavět biskup Bruno ze Schauenburku (1247–1281). Ponechal původní trojlodí, které však goticky zaklenul. Ve 2. polovině 14. století (přesnou dataci neznáme) se trojlodí přestavělo

Podczas gdy starsze słowiańskie osadnictwo dotyczyło okresu między VI a IX wiekiem, czego dowody znaleziono na terenie chronionego zabytkowego zespołu miejskiego w Ołomuńcu, najstarsze zabytki architektury pochodzą dopiero z wieku XII. Znajdują się w miejscu dawnego zamku Przemyślidów, który po raz pierwszy został wspomniany w źródłach pisanych z 1055 roku (kronikarz Kosmas), chociaż dziś wiemy, że jego początki były wcześniejsze.

Na samym początku XII wieku udzielny ołomuniecki książę z rodu Przemyślidów Świętopełk rozpoczął budowę kościoła św. Wacława. Książę Świętopełk w 1107 roku objął tron w Pradze, a dwa lata później został zamordowany koło Głogowa w Polsce. Za czasów jego małoletniego syna Wacława w Ołomuńcu panował książę Ota II (Otto) „Czarny”, który zaniechał kontynuacji budowy kościoła. Przełom w pracach budowlanych nastąpił po nastaniu nowego ołomunieckiego (morawskiego) biskupa Jindřicha Zdíka (1126–1150). Obok przybudówki kościoła, wówczas już katedry, kazał zbudować biskupi pałac w stylu romańskim. Po wygaśnięciu bocznej, ołomunieckiej linii rodu Przemyślidów (sekundogenitury) na początku XIII wieku, za czasów biskupa Roberta (1201–1240), dochodzi do wznowienia prac budowlanych. W drugiej połowie XIII wieku na terenie dawnego zamku został zbudowany „dom dziekana kapituły”, który stał się podstawą późniejszego rozległego, barokowego obiektu dziekanatu kapitulnego. W ciągu stuleci w sąsiedztwie katedry św. Wacława zostały wzniesione kolejne objekty: gotycki ambit, kaplica św. Anny i kaplica św. Jana. Katedra była też kilkakrotnie przebudowywana. Podczas ostatniej przebudowy w XIX wieku ukształtowała obecny, neogotycki kształt. Teren dawnego zamku Przemyślidów z wieloma budowlami i mnóstwem zabytków sztuki został ogłoszony narodowym zabytkiem kultury. Jest to najstarszy i najbardziej rozległy kompleks całego chronionego zespołu miejskiego w Ołomuńcu.

Kościół pw. św. Wacława, którego budowę rozpoczął książę Świętopełk w pierwszym dziesięcioleciu XII wieku, dokończył dopiero biskup Jindřich Zdík w roku 1141, chociaż świątynia została konsekrowana już dziesięć lat wcześniej. Bryła katedry miała formę romańskiej bazyliki trzynawowej o długości 60 m. Pod prezbiterium znajdowała się romańska krypta, która wprawdzie wciąż istnieje, ale aktualnie nie jest dostępna. Zachodnia fasada bazyliki uzyskała dwie wieloboczne wieże, a wschodnia kończyła się trzema apsydami. Wnętrze bazyliki miało płaski strop.

55 Pohled na průčelí katedrály / Widok frontu katedry

do halové podoby s dosud zachovanými klenbami a velkými gotickými okny. U severní boční lodi katedrály vznikl zcela nový gotický ambit se čtvercovým rajským dvorem a studnou uprostřed. Ambit se dochoval do současnosti. Za biskupa Stanislava Turza (1497–1540) došlo k rozšíření katedrály přístavbou gotického presbytáře v letech 1504 až 1516, jehož existenci dokládá pouze dobová ikonografie. Biskup Stanislav II. Pavlovský (1579–1598) doplnil dosud uchované románské dvouvěží mohutnou a převýšenou věží, která zůstala zachována až do doby regotizace.

Po požáru v 1265 roku Bruno z Schauenburka (1247–1281) kazał przebudować wnętrze katedry. Pozostawił pierwotną, trzynawową formę, którą jednak opatrzył gotyckim sklepieniem. W drugiej połowie XIV wieku (dokładnej daty nie znamy) forma trzynawowa została przebudowana na halową z zachowanymi do dziś sklepieniami i wielkimi gotyckimi oknami. Przy północnej bocznej nawie katedry powstał całkiem nowy, gotycki ambit z kwadratowym tzw. rajskim dziedzińcem i studnią pośrodku. Ambit zachował się do współczesności.

K nejvýznamnějším zásahům do architektury katedrály patří novostavba raně barokního (manýristického) presbytáře. V letech 1616 až 1618 jej nechal vystavět biskup František kardinál Dietrichštejn (1599–1636). Prostorný sál (35×23 m) polygonálně zakončený s odvážně konstruovanou valenou klenbou má pod celou podlahou kryptu s barokní oltářní menzou. Pod touto kryptou – kaplí se nachází pohřebiště biskupů a prelátů.

V únoru roku 1803, při zimní bouři, způsobil zásah blesku požár všech tří věží v západním průčelí. Nedostatek finančních prostředků nedovolil obnovu věží, nýbrž pouhou opravu průčelí v klasicistním slohu. V tomto stavu zůstala katedrála až do roku 1883, kdy arcibiskup Bedřich Fürstenberk (1853–1892) zahájil její regotizaci. Ta byla zahájena novostavbou chórové kaple sv. Cyrila a Metoděje na severní straně presbytáře a ukončena novostavbou jižní 105 m vysoké věže. Středověké trojlodí a manýristický presbytář získaly dnešní pseudogotickou podobu. Celý interiér je pokryt ornamentální malbou podle šablon. Zachovány zůstaly pouze barokní interiéry dvou jižních kaplí: Panny Marie Loretské a sv. Stanislava. V novogotickém presbytáři z původního mobiliáře zůstaly uchovány pouze dvě řady barokních lavic s bohatě řezanými čely a chórové lavice po stranách (stally).

Všechno ostatní liturgické vybavení: hlavní oltář v presbytáři, boční oltáře a kazatelna v lodi, podobně jako hudební kruchta s varhanami, jsou dílem 2. poloviny 19. století v novogotickém stylu.

Mimo již zmíněné umělecké památky katedrály (kaple P. Marie, kaple sv. Stanislava a další) nelze nepřipomenout moderní křížovou cestu, jejichž 15 zastavení na stěnách bočních lodí je dílem současného sochaře Karla Stádníka z Prahy. Moderní, ale obsahově čitelné výjevy pašijí jsou odlity z cínu a upevněné na pískovcových deskách.

V severní boční lodi je vstup do sakristií. První sakristie, tzv. vikářská, má pozdně gotickou síťovou klenbu. Za ní se nachází barokně upravená sakristie kanovnická s mramorovým lavabem, barokním oltářem a původním barokním mobiliářem pro paramenta a liturgické potřeby, zejména kalichy. Prostory sakristií mají však původ již v nejstarší etapě stavby ve 12. století.

Pod novogotickou jižní věží mělo být původně baptisterium. Pohřbem stavebníka regotizace z let 1883 až 1892 arcibiskupa Bedřicha Fürstenberka v roce 1892 se prostora stala hrobní kaplí. Mimo Fürstenberka zde byl v roce 1915 pochován arcibiskup František Bauer a v roce 1938 arcibiskup Lev Skrbenský z Hříště (abdikoval v roce 1920). Všechny tři náhrobky mají středověkou historizující podobu. V roce 1987 zde byl pochován na vlastní přání také apoštolský administrátor a biskup Josef Vrana. Za náhrobek byla použita kopie patnáctého zastavení křížové cesty od Karla Stádníka.

W latach 1504–1516, za czasów biskupa Stanisława Thurza (1497–1540), doszło do powiększenia katedry, dobudowano gotyckie prezbiterium, którego istnienie dokumentują przekazy ikonograficzne z epoki. Biskup Stanislav II Pavlovský (1579–1598) uzupełnił zachowane dotychczas dwie wieże o potężną i przewyższającą pozostałe, kolejną wieżę, która przetrwała aż do okresu regotyacji, gdy budowli ponownie nadano gotycką formę.

Do najbardziej znaczących ingerencji w bryłę katedry należy wzniesienie nowej budowli, wczesnobarokowego (mannerystycznego) prezbiterium. W latach 1616–1618 kazał go wybudować kardynał Franciszek Dietrichstein (1599–1636). Obszerna sala (35×23 m) zakończona wielobocznie z odważnie skonstruowanym sklepieniem walcowym ma pod całą podłogą kryptę z barokową, ołtarzową mensą. Pod tą kryptą – kaplicą znajduje się miejsce pochówku biskupów i prałatów.

W lutym 1803 roku, podczas zimowej burzy, od uderzenia pioruna wybuchł pożar, który strawił wszystkie trzy wieże na zachodniej fasadzie. Brak środków finansowych nie pozwolił na ich odbudowanie, a jedynie na wyremontowanie fasady w klasycystycznym stylu. W tym stanie katedra pozostała aż do 1883 roku, gdy arcybiskup Fryderyk (Bedřich) Fürstenberg (1853–1892) przystąpił do jej regotyacji. Rozpoczęła ją budowa nowej kaplicy chórowej św. Cyryla i Metodego po północnej stronie prezbiterium, a zakończyła budowa nowej, południowej wieży o wysokości 105 m. Średniowieczna, trójnawowa bazylika i manierystyczne prezbiterium uzyskały dzisiejszą, pseudogotycką formę. Całe wnętrze jest pokryte malowidłami ornamentowymi, wykonanymi według szablonów. Zostały zachowane tylko barokowe wnętrza dwóch południowych kaplic: Marii Panny z Loreto i św. Stanislawa. W neogotyckim prezbiterium z pierwotnego umeblowania zachowały się jedynie dwa rzędy barokowych ławek z bogato rzeźbionymi frontami i ławki chóru stojące po obu stronach (stalle).

Całe pozostałe wyposażenie liturgiczne: ołtarz główny w prezbiterium, boczne ołtarze i kazalnica w nawie głównej, podobnie jak kruchta muzyczna (chór) z organami, to dzieła pochodzące z drugiej połowy XIX wieku, wykonane w stylu neogotyckim.

Poza już wspomnianymi zabytkami sztuki w katedrze (kaplica Marii Panny, kaplica św. Stanisława i inne) nie można pominąć nowoczesnej drogi krzyżowej, której 15 stacji na ścianach bocznych nawy jest dziełem współczesnego rzeźbiarza Karla Stádníka z Pragi. Nowoczesne, ale o czytelnej treści, sceny Pasji są odlane z cyny i przymocowane do płyt z piaskowca.

W północnej nawie bocznej znajduje się wejście do zakrystii. Pierwsza zakrystia, tzw. wikariuszowska, ma późnogotyckie sklepienie sieciowe. Za nią znajduje się wykończona

56 Novogotická kazatelna v západním trojlodí / Neogotycka ambona w zachodniej nawie

K nejhodnotnějšímu uměleckému artefaktu patří čtyři mramorové sochy na novogotickém hlavním oltáři, které představují církevní učitele. Zakoupil je v Římě arcibiskup Fürstenberk v průběhu I. vatikánského koncilu. Jedná se o dílo významného renesančního sochaře Mina da Fiesole ze 2. poloviny 15. století. Původně byly součástí renesančního hlavního oltáře v bazilice S. Maria Maggiore v Římě, nahrazeného později barokním.

Miloslav Pojsl

w stylu barokowym zakrystia kanoników z marmurowym lawaterzem, barokowym ołtarzem i pierwotnym barokowym umeblowaniem na paramenty i sprzęt liturgiczny, zwłaszcza kielichy. Pomieszczenia zakrystii pochodzą jednak jeszcze z najstarszego etapu budowy z XII wieku.

Pod neogotycką południową wieżą pierwotnie miało być baptysterium. Po pogrzebie inicjatora regotyacji, przeprowadzonej w latach 1883–1892, arcybiskupa Fryderyka Fürstenberga w 1892 roku pomieszczenia stały się kaplicą grobową. Oprócz Fürstenberga w 1915 roku został tu pochowany arcybiskup Franciszek Bauer, a w 1938 roku arcybiskup Lev Skrbenský z Hříště (abdykował w 1920 roku). Wszystkie trzy nagrobki mają średniowieczną historyzującą formę. W roku 1987 został tu na własne życzenie pochowany także administrator apostolski i biskup Josef Vrana. Do wykonania nagrobka wykorzystano kopię piętnastej stacji drogi krzyżowej autorstwa Karla Stádníka.

Do najcenniejszych artystycznych artefaktów należą cztery marmurowe rzeźby na neogotyckim ołtarzu głównym, które przedstawiają ojców Kościoła. Zakupił je w Rzymie arcybiskup Fürstenberg w czasie I Soboru Watykańskiego. Jest to dzieło wybitnego renesansowego rzeźbiarza Mina da Fiesole z drugiej połowy XV wieku. Pierwotnie były częścią renesansowego ołtarza głównego w bazylice Santa Maria Maggiore w Rzymie, zastąpionego później barokowym.

OLOMOUC – AREÁL BÝVALÉHO PŘEMYSLOVSKÉHO HRADU V OLOMOUCI, PALÁC BISKUPA JINDŘICHA ZDÍKA

OŁOMUNIEC – TEREN DAWNEGO ZAMKU PRZEMYŚLIDÓW W OŁOMUŃCU, PAŁAC BISKUPA JINDŘICHA ZDÍKA

57 Vstup do paláce s původním sdruženým románským oknem / Wejście do pałacu z pierwotnym romańskim oknem wielodzielnym

Románský biskupský palác vybudovaný někdy v letech 1138–1141 se nacházel na severní straně katedrály. Byla to dvoupodlažní budova obdélného půdorysu o délce 25–30 m a šířce 10 m. Vstup z hradního nádvoří zajišťovaly dva románské portály nad sebou. Spodní vedl do přízemí a horní,

Romański pałac biskupi wybudowany prawdopodobnie w latach 1138–1141 znajdował się na północnej stronie katedry. Był to dwukondygnacyjny budynek wzniesiony na planie prostokąta o długości 25–30 m i szerokości 10 m. Wejście z dziedzińca zamkowego zapewniały dwa romańskie por-

58 Sdružená románská okna ve velkém sále / Wielodzielne okna romańskie w wielkiej sali

k němuž vedlo venkovní jednoramenné schodiště, umožňoval spojení s patrem. Při vstupu do obou podlaží se hned u portálů po levé straně nacházela koutová otopná zařízení. V patře se dochovaly pozůstatky, z nichž lze krb spolehlivě rekonstruovat. Protilehlé konzoly zdobené plastickou palmetou nesly oblouk na vnější straně opatřený palmetovým pásem. Oblouk vytvářel otvor do ohniště a současně nesl kuželovitý sopouch ústící do komína.

Krb otepleval první menší místnost, která sloužila nejspíš jako biskupovo obydlí. Za ní následovala 16 m dlouhá síň, využívaná pravděpodobně jako společenský sál. Obytnou místnost osvětlovala ze severní strany dvě dvojitá románská okna, jejichž záklenky zdobí plastické palmetové pásy. Velký sál měl severní stěnu otevřenou třemi trojdílnými románskými okny a jedním oknem dvojitým. Okna jsou tak blízko sebe, že vytvářejí dojem souvislé otevřené arkády. Stropy obou podlaží byly ploché a dřevěné.

Na východní straně prostor mezi katedrálou a palácem zaujímal románský dům kapituly. Obsahoval nejspíš kapitulní síň, refektář (společnou jídelnu) a snad i dormitář (společnou ložnici), což odpovídalo soudobým regulovaným kapitulám. S touto institucí se Jindřich Zdík důvěrně seznámil v Jeruzalémě u katedrály Božího hrobu a rozhodl se ji zavést rovněž v Olomouci. Společný život katedrálních kanovníků měl zejména napomoci k zavedení povinného celibátu, prohloubit vzdělanost kanovníků, z nichž někteří působili také v katedrální scholasterii, a v neposlední řadě vymanit hradní arcijáhny nyní ustanovené za kanovníky z vlivu a moci hradních úředníků. Jak se zdá, to vše se Zdíkovi z velké části podařilo. Mezi katedrálou a palácovou budovou zbýval jen úzký prostor, jenž umožňoval vestavět ambit kolem úzkého podél-

tale usytuowane nad sobą. Dolny wiódł na parter, a górny, do którego prowadziły zewnętrzne, jednoramienne schody, umożliwiał połączenie z piętrem. Przy wejściu na oba poziomy od razu obok portali po lewej stronie znajdowały się narożne piece. Na piętrze zachowały się pozostałości, na podstawie których można niezawodnie zrekonstruować piec. Leżące naprzeciwko konsole ozdobione palmetą podtrzymywały łuk z pasem liści palmowych na zewnętrznej stronie. Łuk tworzył otwór do paleniska i jednocześnie podtrzymywał stożkowaty przewód uchodzący do komina. Piec ogrzewał pierwsze mniejsze pomieszczenie, które służyło najprawdopodobniej jako mieszkanie biskupa. Za nim następowała sień o długości 16 m, wykorzystywana przypuszczalnie jako sala do spotkań towarzyskich. Pomieszczenie mieszkalne oświetlały od północnej strony dwa romańskie, podwójne okna (biforia), ich łuki ozdabiają pasy z palmetami. Wielka sala od strony północnej miała ścianę z trzema potrójnymi oknami romańskimi (triforia) i jednym oknem podwójnym. Okna są umieszczane tak blisko siebie, że sprawiają wrażenie ciągłych, otwartych arkad. Stropy obu kondygnacji są płaskie i drewniane.

Po stronie wschodniej przestrzeń między katedrą a pałacem zajmował romański dom kapituly. Mieściły się w nim prawdopodobnie sala kapitularna, refektarz (wspólna sala jadalna), a być może także dormitarz (wspólna sypialnia), co odpowiadało ówczesnym kapitułom podlegającym regule. Z tą instytucją Jindřich Zdík zapoznał się bliżej w Jerozolimie przy katedrze Grobu Pańskiego i postanowił wprowadzić ją również w Ołomuńcu. Wspólne życie kanoników katedralnych miało przede wszystkim pomóc we wprowadzeniu obowiązkowego celibatu, pogłębić wykształcenie kanoników, z których niektórzy działali również w katedralnej scholasterii, a także uwolnić zamkowych archidiaconów, teraz mianowanych kanonikami, spod wpływu i władzy urzędników zamkowych. Jak się wydaje, w znacznej części wszystko to udało się Zdíkowi zrealizować.

Pomiędzy katedrą a budynkiem pałacowym pozostawała tylko wąska przestrzeń, która umożliwiała wbudowanie ambitu wokół wąskiego podłużnego rajskiego dziedzińca. Zachodni, krótszy korytarz ambitu miał piętrową nadbudowę łączącą na piętrze pałac z izbą w północnej wieży katedry, służącą najprawdopodobniej jako małe pomieszczenie na bibliotekę, archiwum i cenne relikwie, które było niedostępne inną drogą. Wąski korytarz na piętrze oświetlały trzy dwuczęściowe okna. Ich konstrukcja i zdobnicstwo są podobne do okien pałacu. Różnią się jednak większą smukłością, nie mają odciażających łuków, które są typowe dla pałacu, a także palmetowymi pasami, które znajdują się w korytarzu na wewnętrznej i zewnętrznej stronie. Okna pałacowe mają te zdobienia tylko na wewnętrznej stronie.

ného rajského dvora. Západní kratší chodba ambitu měla patrovou nadstavbu spojující v patře palác s komorou v severní věži katedrály, sloužící nejspíš jako jinak nepřístupná malá prostora pro knihovnu, archiv a vzácné relikvie. Úzkou chodbu v poschodí osvětlovala trojice dvoudílných oken. Jejich konstrukce i výzdoba je obdobná oknům paláce. Liší se však větší subtilností, postrádají nadlehčovací oblouky, které jsou v paláci zcela pravidelné, a zdobením palmetovými pásy, jenž jsou v chodbě na vnitřní i vnější straně. Palácová okna mají tuto výzdobu pouze na vnitřní straně. Střední sloupky oken mají patky, soustružené díky a plasticky zdobené hlavice s poměrně vysokými náběžníky. Hlavice i náběžníky vykazují originální výzdobu navzájem více nebo méně odlišnou. Výtvarná kvalita románských sdrůžených oken paláce a spojovací chodby v západním průčelí je v našem i středoevropském prostředí zcela ojedinělým projevem pozdně románské architektury. Proto je vzor pro tak náročnou románskou architektonickou výzdobu již tradičně hledán v západní Evropě (Porýní nebo Francie). Míra antikizace ve výzdobě oken přesahuje známé románské stavby v Porýní a ve Francii, takže nelze než hledat vzor (stavitele nebo jen kameníky) v bývalém centru pozdně římské antické ornamentiky. Mimo Apeninský poloostrov může přicházet v úvahu ještě Levanta, kde se projevil výrazné vlivy italské antikizující ornamentiky, a to právě ve 12. století.

Biskup Jindřich Zdík tak postupně vybudoval celý komplex budov, který v soudobých českých pramenech je označován jako klášter sv. Václava mučedníka („monasterium S. Venceslai Martyri“), což odpovídá německému termínu „Münster“ – katedrála, dům kapituly a biskupské sídlo (palác). Tento náš předpoklad plně podporuje znalost Zdíkových ambicí, ale především jeho itinerář. Je známo, že po svátku Zjevení Páně (Tří králů) 6. ledna 1137 se vydal s doprovodem na pouť do Svaté země. Jelikož se však cestou zdržel, dorazil do Jeruzaléma až po Velikonocích, což jej přivedlo k rozhodnutí setrvat zde až do dalších velikonočních svátků. Většinu této doby trávil u katedrály Božího hrobu jako host patriarchy Viléma I. Právě zde, v regulované kapitule, uzrálo jeho rozhodnutí zřídit obdobný institut rovněž v Olomouci. Po Velikonocích roku 1138 se vrátil do diecéze, kde se s ním setkáváme již v polovině roku. Již v příštím roce 1139 navštívil Řím, který byl cílem jeho diplomatických jednání v průběhu olomouckého episkopátu několikrát. Ani cesta do Jeruzaléma nebyla první. Již v roce 1123 navštívil Svatou zemi s řadou významných osobností českého knížectví. Naskytlo se mu tedy více příležitostí seznámit se s vrcholnými projevy soudobé architektury a umělecké tvorby ovlivněné silnými antikizačními tradicemi.

Miloslav Pojsl

Środkowe kolumnienki okien mają podstawy, toczone trzony i artystycznie zdobione głowice ze stosunkowo wysokimi nasadkami. Głowice i nasadki odznaczają się oryginalnym zdobieniem, mniej lub bardziej różniącym się od siebie. Poziom artystyczny romańskich, scalonych okien pałacu i łączącego korytarza w zachodniej fasadzie jest w naszych i średniowiecznych warunkach całkowicie wyjątkowym przejawem późnoromańskiej architektury. Dlatego wzór tak wymagającego, romańskiego zdobnictwa architektonicznego jest już tradycyjnie poszukiwany w zachodniej Europie (w Nadrenii lub we Francji). Stopień antykizacji w zdobnictwie okien przekracza poziom znany z romańskich budowli w Nadrenii i we Francji, nie można także znaleźć wzoru (u budowniczych lub tylko kamieniarzy) w dawnym ośrodku późnorzymskiej ornamentyki antycznej. Poza Półwyspem Apenińskim pod uwagę można brać jeszcze Lewant, gdzie wystąpiły wyraźne wpływy włoskiej antykizującej ornamentyki, właśnie w XII wieku.

Biskup Jindřich Zdík stopniowo wybudował w ten sposób cały kompleks budynków, który w ówczesnych, czeskich źródłach jest oznaczany jako klasztor św. Wacława Męczennika („monasterium S. Venceslai Martyri“), co odpowiada niemieckiemu terminowi „Münster“ – katedra, dom kapituly i siedziba biskupa (pałac). To nasze domniemanie w całości wspiera znajomość ambicji biskupa Zdíka, ale przede wszystkim jego dziennik podróży. Wiadomo, że po święcie Objawienia Pańskiego (Trzech Króli) 6 stycznia 1137 roku udał się z orszakiem na pielgrzymkę do Ziemi Świętej. Ponieważ jednak zatrzymywał się podczas drogi, dotarł do Jerozolimy dopiero po Wielkanocy, co skłoniło go do pozostania tam aż do następnych Świąt Wielkanocnych. Większość tego czasu spędził w katedrze Grobu Pańskiego jako gość patriarchy Wilhelma I. Właśnie tutaj, w kapitule regularnej, dojrzała jego decyzja o założeniu podobnej instytucji również w Ołomuńcu. Po Wielkanocy 1138 roku wrócił do diecezji, gdzie spotykamy się z nim ponownie w połowie roku. Już w następnym 1139 roku odwiedził Rzym, który kilka razy stawał się celem jego zabiegów dyplomatycznych, w czasie gdy piastował godność biskupa w Ołomuńcu. Także podróż do Jerozolimy nie była pierwsza. Już w 1123 roku odwiedził Ziemię Świętą z wieloma wybitnymi osobistościami czeskiego księstwa. Nadarzyło się mu wtedy więcej okazji zapoznania się ze szczytowymi przejawami ówczesnej architektury i twórczości artystycznej, będącej pod silnym wpływem tradycji odwołujących się do antyku.

OLOMOUC – AREÁL BÝVALÉHO PŘEMYSLOVSKÉHO HRADU V OLOMOUCI, AREÁL KAPITULNÍHO DĚKANSTVÍ

OŁOMUNIEC – TEREN DAWNEGO ZAMKU PRZEMYŚLIDÓW W OŁOMUŃCU, KOMPLEKS DZIEKANATU KAPITUŁY

59 Pohled do čestného nádvoří kapitulního děkanství, dnes sídla olomouckého Arcidiecézního muzea /Widok na dziedziniec dziekanatu kapituly, dziś siedziba ołomunieckiego Muzeum Archidiecezjalnego

Objekt bývalého kapitulního děkanství v současné podobě je výsledkem barokní přestavby 17. a 18. století. Vlastní rezidence kapitulního děkana je dvoukřídlá budova, starší severní v sousedství románské válcové věže a mladší západní. Na západní křídlo se dále na západ připojuje hospodářský dvůr s monumentální branou ukončenou barokními piniovými šiškami zhotovenými ze starších náhrobníků. Dvě křídla rezidence spojená do pravého úhlu svírají čestný dvůr s kovovým ohrazením a dvoukřídlou branou. Nejstarší doklad o existenci domu kapitulního děkana pochází z roku 1267, kdy český král Přemysl Otakar II. (1253–1278)

Obiekt dawnego dziekanatu kapituly w obecnym kształcie jest rezultatem barokowej przebudowy z XVII i XVIII wieku. Właściwą rezydencję dziekana kapituly stanowi dwuskrzydłowy budynek, starszy północny w sąsiedztwie okrągłej, romańskiej wieży i młodszy zachodni. Z zachodnim skrzydłem, dalej na zachód, łączy się dziedziniec gospodarczy z monumentalną bramą zakończoną barokowymi piniowymi szyszkami wykonanymi ze starszych płyt nagrobnych. Dwa skrzydła rezydencji połączone w prawym narożniku obejmują reprezentacyjny dziedziniec z metalowym ogrodzeniem i dwuskrzydłową bramą.

60 Severovýchodní pohled na budovu kapitulního děkanství se středověkými hradbami, gotickou kaplí sv. Jana a krouhlou, původně románskou věží /Widok od strany północno-wschodniej na gmach dziekanatu kapituły ze średniowiecznymi murami, gotycką kaplicą św. Jana i okrągłą, pierwotnie romańską wieżę

daroval jakýsi dům kapitulnímu děkanovi Bartolomějovi. Byl to nejspíš onen objekt, v němž byl 4. srpna 1306 zákeřně zavražděn poslední Přemyslovec, král Václav III., který se v Olomouci připravoval na vojenské tažení do Polska proti Ladislavu Lokietkovi. Dosud se historikům nepodařilo odhalit ani vraha Václava III., ani jeho skutečné pohnutky. Zájem na králově smrti mohli mít stejně tak dobře některé kruhy německé a polské, stejně jako domácí, české. Místní tradice lokalizuje tuto pro český stát tragickou událost na severní pavlač (tzv. Krvavá pavlač), která je však novověká. Středověký dům kapitulního děkana dávno zmizel za středověkých a novověkých přestavb.

Událost vraždy Václava III. připomíná zvláštním způsobem také kaple sv. Anny. Byla postavena v první polovině 14. století pro uložení vzácného zlatého relikvíáře s domnělými ostatky sv. Anny (tzv. paže sv. Anny). Reli kvíář mimo jiné zabavila kapitula z královského pokladu, aby si alespoň z části hradila náklady spojené s materiálním zajištěním Václavova vojska. Původně gotická kaple sv. Anny byla v roce 1617 přestavěna do manýristické podoby. Od středověku až do roku 1916 se zde konaly volby olomouckých biskupů a později arcibiskupů. V současné době slouží liturgickým účelům.

Barokní objekt kapitulního děkanství svou vnitřní výzdobou (štuky, umělé mramory, kamenické detaily ad.) nepřesahoval úroveň většiny kanovníckých rezidencí na Předhradí v dnešních ulicích Wurmově, Křížkovského a Mariánské. K mimořádným vybavením interiéru patří tzv. Erbovní sál, jehož stěny pokrývají kazety s plátěnou výplní, na níž jsou namalovány znaky členů kapituly. Za komunismu byl celý objekt využíván Univerzitou Palackého a po roce 1990 byl v restituci navrácen svatováclavské kapitule. Dohodou mezi arcibiskupstvím a Ministerstvem kultury České republiky

Najstarszy dokument potwierdzający istnienie domu dziekana kapituły pochodzi z 1267 roku, gdy czeski król Przemysł Ottokar II (1253–1278) podarował pewien dom dziekanowi kapituły Bartolomějowi. Najprawdopodobniej był to ów obiekt, gdzie 4 sierpnia 1306 roku został podstępnie zamordowany ostatni z Przemyslidów, król Wacław III, który w Ołomuńcu przygotowywał się do wojennej wyprawy do Polski przeciwko Władysławowi Łokietkowi. Dotychczas historykom nie udało się odkryć ani zabójcy Wacława III, ani jego prawdziwych pobudek. Zainteresowane śmiercią króla mogły być również dobrze niektóre kręgi niemieckie oraz polskie, jak i krajowe, czeskie. Lokalna tradycja sytuuje to tragiczne dla czeskiego państwa zdarzenie w północnym krużganku (tzw. krwawym krużganku), który jest wszak nowożytny. Średniowieczny dom dziekana kapituły dawno przestał istnieć w wyniku średniowiecznych i nowożytnych przebudów.

Zamordowanie Wacława III przypomina w szczególności sposób także kaplica św. Anny. Została ona wzniesiona w pierwszej połowie XIV wieku, aby umieścić tam cenny, złoty relikwiarz z domniemanymi szczątkami św. Anny (tzw. ramię św. Anny). Relikwiarz został przejęty przez kapitułę z królewskiego skarbcza, aby chociaż w części pokryć koszty związane z materialnym zabezpieczeniem wojsk Wacława. Pierwotnie gotycka kaplica św. Anny została w 1617 roku przebudowana w duchu manieryzmu. Od średniowiecza aż do 1916 roku odbywały się tu wybory biskupów, a później arcybiskupów ołomunieckich. Obecnie służy ona do celów liturgicznych.

Barokowy obiekt dziekanatu kapituły pod względem wewnętrznego zdobnictwa (stiuki, sztuczne marmury, detale kamieniarskie itd.) nie przewyższał poziomem większości rezydencji kanoników na Podzamczu przy dzisiejszych ul. Wurmowej, Křížkovského i Mariánskiej. Do bogato wyposażonych wnętrz należy tzw. sala herbowa, jej ściany pokrywają kasetony z płóciennymi wypełnieniami, na których są namalowane herby członków kapituły. W okresie komunizmu cały obiekt był wykorzystywany przez Uniwersytet Palackiego, a po 1990 roku w ramach restytucji został zwrócony kapitule św. Wacława. Dzięki porozumieniu między arcybiskupstwem i Ministerstwem Kultury Republiki Czeskiej powstała nowa instytucja, Muzeum Archidiecezjalne, zarządzane przez Muzeum Sztuki w Ołomuńcu.

Po skomplikowanej rekonstrukcji całego obiektu (badania archeologiczne, zabezpieczenie statyczne i ogólny remont budowli) działa tu Muzeum Archidiecezjalne, które, jak dotąd, jest jedyną placówką kulturalną tego rodzaju. Instytucje kościelne oddały do dyspozycji obiekty i bogate kolekcje obrazów oraz najróżniejszych dzieł sztuki, a państwo zapewnia poprzez swoją specjalistyczną instytucję (Muzeum Sztuki w Ołomuńcu) opiekę nad przedmiotami tworzącymi kolekcje, a także zabezpiecza udostępnienie

vznikla nová instituce, Arcidiecézní muzeum ve správě Muzea umění v Olomouci.

Po náročné rekonstrukci celého objektu (archeologický výzkum, statické zabezpečení a celková stavební obnova) zde působí Arcidiecézní muzeum, jenž je v České republice dosud jediným kulturním zařízením tohoto druhu. Církvní instituce daly k dispozici objekty a bohaté sbírky obrazů a nejrůznějších uměleckých předmětů a stát zajišťuje svou odbornou institucí (Muzeum umění v Olomouci) péči o sbírkové předměty a provoz muzejních expozic. Nedílnou součástí prohlídky Arcidiecézního muzea je také kaple sv. Barbory ve druhém patře románské válcové věže a torzo románského biskupského paláce s gotickým ambitem a kaplí sv. Jana Křtitele a sv. Jana Evangelisty. V suterénu kapitulního děkanství jsou k vidění stavební substrukce středověkých staveb, předchůdců barokní rezidence, i původní sklepní prostory využívané rovněž k expozičním účelům. Většina historických sálů bývalého kapitulního děkanství, včetně Erbovního sálu, je využívána k dlouhodobým muzejním expozicím sakrálního umění od středověku až po 19. století. Několik sálů v přízemí je využíváno ke krátkodobým výstavám úzce zaměřeným na speciální oblasti umění a náboženského života.

V podloubí po pravé straně hlavního vstupu do objektu je druhotně osazený náhrobník arcijáhna Bedřicha (†1302) z počátku 14. století. Na desce je vysekána kresba postavy zemřelého hodnostáře v liturgickém rouchu. Jedná se o nejstarší náhrobník v Olomouci.

Kapitulní děkanství se na krátkou dobu stalo útočištěm solnohradského biskupského hudebníka Leopolda Mozarta a jeho dětí: jedenáctiletého Wolfganga Amadea a jeho sestry. Malý Wolfgang měl koncertovat ve Vídni, kde však vypukla epidemie neštovic. Leopold Mozart z obavy před nákazou dětí se vydal na Moravu. Nejprve do Brna, které však minul, když i zde již epidemie vypukla. Odtud se vypravil do Olomouce, kde již při příjezdu Wolfgang onemocněl. Nejprve se ubytovali v hostinci, odtud je však pozval do své rezidence kapitulní děkan Leopold Podstatský-Liechtenštejn a poskytl jim vedle ubytování i svého osobního lékaře. Po uzdravení z vděčnosti svému hostiteli napsal Wolfgang Amadeus Mozart VI. symfonii F-dur. Jejich pobyt od 28. října do 23. prosince 1767 připomíná pamětní deska na fasádě při vstupní brance.

Miloslav Pojsl

ekspozycji muzealnych. Nieodłączną częścią trasy zwiedzania Muzeum Archidiecezjalnego jest również kaplica św. Barbary na drugim piętrze okrągłej, romańskiej wieży i pozostałości romańskiego pałacu biskupiego z gotyckim ambitem oraz kaplicami św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty. W suterenie dziekanatu kapituły można zobaczyć fundamenty średniowiecznych budowli, poprzedzających barokowe rezydencje, a także pierwotne pomieszczenia podziemi wykorzystywane również do celów wystawowych. Większość historycznych sal dawnego dziekanatu kapituły, łącznie z salą herbową, służy stałym, muzealnym ekspozycjom sztuki sakralnej od średniowiecza po wiek XIX. Kilka sal na parterze jest wykorzystywanych do organizowania wystaw czasowych, które są ściśle związane ze specjalnymi dziedzinami sztuki i życiem religijnym. Pod arkadami po prawej stronie od głównego wejścia do obiektu jest wtórnie osadzona płyta nagrobna archidiakona Bedřicha (†1302) z początku XIV wieku. Na płycie jest wyryta postać zmarłego dostojnika w szatach liturgicznych. Jest to najstarsza płyta nagrobna w Ołomuńcu.

Dziekanat kapituły przez krótki czas był miejscem pobytu biskupiego muzyka pochodzącego z Salzburga Leopolda Mozarta i jego dzieci: jedenastoletniego Wolfganga Amadeusza i jego siostry. Mały Wolfgang miał koncertować w Wiedniu, jednak wybuchła epidemia ospy. Leopold Mozart z obawy przed zarażeniem dzieci udał się na Morawy. Najpierw do Brna, które jednak ominął, gdyż tam także szerzyła się już epidemia. Stąd wybrał się do Ołomuńca, gdzie już w chwili przyjazdu Wolfgang zachorował. Najpierw zakwaterowali się w gościńcu, skąd jednak dziekan kapituły Leopold Podstatský-Liechtenstein zaprosił ich do swojej rezydencji i zaoferował im oprócz mieszkania także opiekę swojego osobistego lekarza. Po wyzdrowieniu z wdzięczności dla swojego gospodarza Wolfgang Amadeusz Mozart napisał VI Symfonię F-dur. O pobycie Mozarta od 28 października do 23 grudnia 1767 roku przypomina tablica pamiątkowa umieszczona na fasadzie pierwszej furty wejściowej.

OLOMOUC – KOSTEL SV. MOŘICE

OŁOMUNIEC – KOŚCIÓŁ PW. ŚW. MAURYCEGO

61 Kostel ze západu s pohledem na dvě gotické věže s renesančními přístavky / Kościół pw. św. Maurycego od strony zachodniej z widokiem na dwie gotyckie wieże z renesansowymi dobudówkami

Hlavní farní kostel města Olomouce má pravděpodobně ještě románského předchůdce v podobě malé rotundy, jejíž pozůstatky byly objeveny archeologickým výzkumem při stavbě obchodního domu Prior. První bezpečnou zprávu o tomto kostele máme však teprve z poloviny 13. století. Kdy byl tento kostel na místě současného postaven a jak vypadal, nevíme. Lze se domnívat, že se mohl nacházet v místech dnešního presbytáře, čemuž by odpovídalo zahájení stavby současné severní hranolové věže západního průčelí v roce 1412. Existence starší jižní věže a její mladší stavební úpravy by zase svědčily pro umístění původního farního kostela do míst jihozápadního prostoru dnešního kostela. Jsou to však pouhé úvahy, které nebyly zatím spolehlivě ověřeny.

Hlavní kostel farní města Ołomuniec ma prawdopodobnie jeszcze romańskie korzenie w postaci małej rotundy, której pozostałości zostały odkryte w trakcie badań archeologicznych związanych z budową domu handlowego Prior. Pierwsza pewna informacja o tym kościele pochodzi jednak dopiero z połowy XIII wieku. Kiedy ta świątynia została zbudowana na miejscu obecnej i jak wyglądała, nie wiemy. Można przypuszczać, że znajdowała się w miejscu dzisiejszego prezbiterium, czemu odpowiadałoby rozpoczęcie budowy obecnej, kwadratowej wieży północnej na zachodniej fasadzie w 1412 roku. Istnienie starszej, południowej wieży i jej późniejsze zmiany budowlane świadczyłyby z kolei o usytuowaniu pierwotnego kościoła farnego

Jisté je, že zahájení stavby dnešního kostela sv. Mořice spadá do roku 1412. Zahájení stavby věží v západním průčelí bylo nejspíše proto, aby dosavadní kostel mohl po dobu výstavby nového plnit svoji dosavadní liturgickou funkci. Nejstarší část nového kostela řídil olomoucký parléř Jakub Kettenreiter (Jaksch Parlierer), které z písemných pramenů máme doložené z doby od roku 1407 do roku 1430. Výstavbu kostela nepochybně přerušily husitské války, i když samotné Olomouce se bezprostředně válečné operace nedotkly. Obnovení stavebních prací na kostele lze sledovat od počátku 30. let 15. století. Písemné zprávy o darech bohatých měšťanů na konkrétní části stavby alespoň do jisté míry nám dávají představu po postupu stavebních prací. Do poloviny století se pracovalo na západním trojlodí kostela pod vedením Klause z Cách, jenž pojal za manželku Uršulu, vdovu po zmiňovaném parléři Jakschovi. K dalšímu pokračování došlo až po požáru kostela v roce 1453, o jehož rozsahu však nic bližšího nevíme. Není ani vyloučeno, že byl požárem zachvácen stále ještě stojící původní kostel. Během dalších třiceti let stavba pokračovala směrem k východnímu závěru. Vzhledem k podstatnému rozdílu mezi počáteční částí západního trojlodí a východní částí, je nesporné, že výstavba po roce 1453 pokračovala podle zcela nové stylové koncepce. Klenby již neměly jednoduchou křížovou podobu, nýbrž složité pozdně gotické sítě. Úplné dokončení stavby přerušil opět požár města v roce 1492, který neminul ani kostel sv. Mořice, ale naopak jej značně poškodil. Finální pozdně gotické opravy a doplňky probíhaly ještě v prvních desetiletích 16. století. Renesanční umění, na které je české církevní prostředí velmi chudé, se u sv. Mořice projevilo výstavbou honosné hrobní kaple při severní straně presbytáře. Hrobku nechal zřídit v roce 1572 olomoucký výběrčí daní Václav Edelmann z Brosdorfu. Vedle vlastní architektury prozrazuje benátské vlivy také plastická kamenická výzdoba a reliéfní vlys s postavami svatých, scény Ukřižování a Vzkříšení. Osmiletá švédská okupace města (1642–1650) se negativně dotkla také hlavního farního kostela, který v té době byl užíván k protestantským bohoslužbám. Obnova stavby a interiéru probíhala v letech 1679 až 1681. Brzy však přišla další pohroma na město i jeho kostely. Požár v roce 1709 zničil přes 300 měšťanských domů a za obět mu padlo celé vybavení interiéru kostela sv. Mořice. Požár se totiž dostal přímo dovnitř kostela dřevěnou spojovací chodbou z protějšího paláce. Vedle následné opravy samotné stavby byla rozšířena sakristie a přistavěna Loretánská kaple k severní boční lodi. Barokní úpravy prováděli dva olomoučtí stavitelé Lukáš Kleckel (†1616) a Wolfgang Reich, který v letech 1725–1727 rozšířil Loretánskou kapli a upravil dnešní tzv. Dušičkovou kapli. Dělo se tak v souvislosti s výstavbou barokní hudební kruchty, na niž byly později postaveny varhany.

w południowo-zachodniej części dzisiejszego kościoła. Są to jednak tylko rozważania, które nie zostały na razie wiarygodnie potwierdzone. Pewne jest, że początek budowy dzisiejszego kościoła św. Maurycego przypada na rok 1412. Rozpoczęcie budowy od wieży przy zachodniej fasadzie nastąpiło najprawdopodobniej dlatego, żeby dotychczasowa świątynia mogła w czasie budowy nowej pełnić swoją dotychczasową funkcję liturgiczną. Wznoszeniem najstarszej części nowego kościoła kierował ołomuniecki mistrz malarstwa Jakub Kettenreiter (Jaksch Parlierer), co dokumentują źródła pisane z lat 1407–1430. Budowę kościoła przerwały wojny husyckie, chociaż samego Ołomuńca walki bezpośrednio nie dotknęły. Wznówienie prac budowlanych przy kościele można obserwować od początku lat trzydziestych XV wieku. Informacje pisane o darach bogatych mieszczan na konkretne części budowli przynajmniej do pewnego stopnia dają nam wyobrażenie o postępie prac budowlanych. Do połowy wieku pracowano nad zachodnią nawą kościoła pod kierunkiem Klause z Cách, który pojął za żonę Urszulę, wdowę po wspomnianym mistrzu Jakscha. Do kontynuacji prac doszło dopiero po pożarze kościoła w 1453 roku, o jego rozmiarze nie wiemy jednak nic bliższego. Nie jest wykluczone, że pożar objął także wciąż jeszcze stojący pierwotny kościół. W ciągu kolejnych trzydziestu lat budowa była prowadzona w kierunku wschodniego krańca. Ze względu na zasadniczą różnicę między początkową częścią zachodnią trójnawowego wnętrza i częścią wschodnią, bezspornie jest, że wznoszenie świątyni po 1453 roku było kontynuowane według całkiem nowej koncepcji. Sklepienia nie miały już prostej krzyżowej formy, lecz kształt skomplikowanej późnogotyckiej sieci. Całkowite zakończenie budowy ponownie przerwał pożar miasta w 1492 roku, który nie ominął nawet kościoła św. Maurycego, a wręcz znacznie go uszkodził. Końcowe późnogotyckie poprawki i uzupełnienia miały miejsce jeszcze w pierwszych dziesięcioleciach XVI wieku. Przejawem sztuki renesansowej, w czeskim środowisku kościelnym bardzo ubogiej, było w przypadku kościoła św. Maurycego wybudowanie bogatej kaplicy grobowej po północnej stronie prezbiterium. Kryptę kazał złożyć w 1572 roku ołomuniecki poborca podatków Václav Edelmann z Brosdorfu. Oprócz samej architektury weneckie wpływy zdradzają także artystyczne zdobienia kamienniarские i reliefowy gzyms z postaciami świętych, sceny z Ukrzyżowania i Zmartwychwstania. Ośmioletnia, szwedzka okupacja miasta (1642–1650) negatywnie odcisnęła się także na głównym kościele farnym, który w tym czasie był wykorzystywany do odprawiania mszy protestanckich. Odnowa budynku i jego wnętrz miała miej-

Vnitřních úprav se účastnil také významný olomoucký kameník a stavitel Václav Render (1669–1733), s jehož jménem je spojena výstavba barokního oltáře sv. Pavlína, patronky města, v závěru severní boční lodě kostela. Malířskou a sochařskou výzdobu zajišťovali rovněž domácí umělci, malíř Václav Jindřich Nosecký a sochař Filip Sattler.

Největší zásluhu na barokizaci kostelního interiéru má první svatomořický probošt italského původu František Řehoř hrabě Giannini, za jehož iniciativy vznikl oltář Nalezení sv. Kříže v Dušičkové kapli (1723), oltář sv. Jana Křtitele, oltář sv. Anny, oltář Bolesné Panny Marie a sv. Jana Nepomuckého. Vrcholem Gianniniho uměleckých aktivit se stala výstavba monumentálních varhan na nové barokní kruchtě. Po předčasné smrti dvou oslovených varhanářů z Olomouce a Kroměříže oslovil v roce 1738 hrabě Giannini vratislavského stavitele varhan Michala Englera. Jeho nástroj dokončený v roce 1745 patří k vrcholným nástrojům doby baroka nejen u nás, ale i v Evropě. Bohatou sochařskou výzdobu varhanních skříní (prospektu) zajistil olomoucký sochař Filip Sattler a po jeho smrti (1738) Jan Antonín Richter.

Celý nástroj i s výzdobou byl v letech 1959 až 1971 restaurován a hudebně rozšířen. Vedle ponechaného a funkčního hracího stolu Englerova byl postaven pětimanuálový pojízdný hrací stůl nový, který může ovládat původní varhany, rozšířené rejstříky i oba nástroje současně. Současné varhany mají 135 rejstříků a 10 400 píšťal, čímž se staly největším varhanním nástrojem střední Evropy.

Současný stav kostela sv. Mořice je neodmyslitelně spojen s novogotickými úpravami druhé poloviny 19. století. K vůbec prvním novogotickým doplňkům patří ciboriový oltář s baldachýnem v závěru boční jižní lodi. V roce 1854 jej navrhl sám prezident vídeňské Akademie Karel Rösner ovšem jako hlavní oltář. Pro tento účel, jak se na místě ukázalo, se příliš nehodil a byl proto přemístěn a po drobných úpravách slouží jako oltář Neposkrvněného početí Panny Marie. Současný hlavní oltář v podobě monumentální novogotické archy je dílem vídeňského sochaře Andree Halbiga, který z odstraněného oltáře převzal centrální část s výjevem Kalvárie. Deskové obrazy na křídlech s kristologickým obsahem namaloval vídeňský a profesor na vídeňské Akademii Franz Dobyaschovsky.

Krátce před dokončením hlavního oltáře byla na jeden ze severních mezilodních pilířů zavěšena novogotická kazatelna (1861) rovněž od Andree Halbiga. Od roku 1861 se začaly postupně vyrábět a osazovat barevné vitráže do původních gotických oken. Tato akce trvala až do roku 1935. Pokoncilní úpravu liturgického prostoru s novou menzou, sedes a ambonem byla realizována v letech 1975–1978 podle návrhu olomouckého architekta Zdeňka Hynka.

Farní a proboštský kostel sv. Mořice je nejvýznamnější a nejkvalitnější pozdně gotickou architekturou severní

scé v letech 1679–1681. Wkrótce jednak kolejna klęska spadła na miasto i jego kościoły. Pożar w 1709 roku zniszczył ponad 300 domów mieszczańskich, pochłonął też całe wyposażenie wnętrza kościoła św. Maurycego. Ogień dostał się bowiem bezpośrednio do środka świątyni przez drewniany korytarz przejściowy z przeciwległego pałacu. Oprócz następującego potem remontu samego budynku, po pożarze została powiększona zakrystia i do północnej nawy bocznej dobudowana Kaplica Loretańska.

Barokowe przeróbki prowadzili dwaj ołomunieccy budownicowie Lukáš Kleckel (†1616) i Wolfgang Reich, który w latach 1725–1727 rozbudował Kaplicę Loretańską i przebudował dzisiejszą tzw. kaplicę zaduszkową. Nastąpiło to w związku z budową barokowego chóru muzycznego, na którym zostały później ustawione organy. W pracach wewnątrz świątyni uczestniczył też znany ołomuniecki kamieniarz i budowniczy Václav Render (1669–1733), z którego imieniem związane jest powstanie barokowego ołtarza św. Pauliny, patronki miasta, na końcu północnej, bocznej nawy kościoła. Zdobienia malarskie i rzeźbiarskie wykonywali również krajowi artyści, malarz Václav Jindřich Nosecký i rzeźbiarz Filip Sattler.

Największe zasługi w barokizacji kościelnego wnętrza ma pierwszy pochodzący z Włoch przełożony kapituły kościoła św. Maurycego hrabia Franciszek Grzegorz Giannini, z jego inicjatywy powstał ołtarz Znalezienia św. Krzyża w kaplicy zaduszkowej (1723), ołtarz św. Jana Chrzciela, ołtarz św. Anny, ołtarz Panny Marii Bolesnej i św. Jana Nepomucena. Kulminacją artystycznej działalności Gianniego stała się budowa monumentalnych organów na nowym barokowym chórze. Po przedwczesnej śmierci dwóch słynnych budowniczych organów z Ołomuńca i Kroměříža hrabia Giannini w 1738 roku zaprosił wrocławskiego mistrza organów Michaela Englera. Jego organy ukończone w 1745 roku należą do najwybitniejszych instrumentów epoki baroku nie tylko na ziemiach czeskich, ale także w Europie. Bogałe rzeźbiarskie zdobienie szafy organów (prospektu) wykonał ołomuniecki rzeźbiarz Filip Sattler, a po jego śmierci (1738) dokończył dzieło Jan Antonín Richter.

Cały instrument wraz ze zdobieniami został w latach 1959–1971 odrestaurowany i rozbudowany muzycznie. Obok pozostawionego i działającego stołu gry Englera został dobudowany pięciomanułowy nowy, ruchomy stół gry, który może sterować pierwotnymi organami, rozszerzonymi rejestrami i oboma instrumentami jednocześnie. Obecne organy mają 135 rejestrów i 10 400 piszczałek, dzięki czemu stały się największym instrumentem organowym w Europie Środkowej.

Dzisiejszy stan kościoła św. Maurycego jest niewątpliwie związany z neogotyckimi zmianami z drugiej połowy XIX wieku. Do pierwszych neogotyckich elementów należy

62 Střední loď kostela s pohledem na hlavní novogotický oltář /Środkowa nawo z widokiem na główny neogotycki ołtarz

a střední Moravy, která si i přes řadu pohrom a následných oprav a úprav zachovala poměrně intaktní pozdně středověkou podobu. Barokní i novogotické zásahy zhodnotily svojí nespornou uměleckou kvalitou to, co se vzhledem k nepřítzni doby nedochovalo v originálu.

Miloslav Pojsl

ciborium – ołtarz z baldachimem w zamknięciu bocznej nawy południowej. W roku 1854 sam prezydent wiedeńskiej akademii Karel Rösner zaproponował go jednak jako ołtarz główny. Do tego celu, jak okazało się na miejscu, zbyt się jednak nie nadawał, dlatego został przeniesiony i po drobnych zmianach służy jako ołtarz Niepokalanego Poczęcia Marii Panny. Współczesny ołtarz główny w kształcie monumentalnej neogotyckiej arki jest dziełem wiedeńskiego rzeźbiarza Andree Halbiga, który z usuniętego ołtarza przejął część centralną ze sceną kalwarii. Obrazy płytowe na skrzydłach o chrystologicznej treści namalował wiedeński malarz i profesor wiedeńskiej akademii Franz Dobyaschovsky.

Krótko przed ukończeniem ołtarza głównego na jednym z północnych filarów międzynawowych została zawieszona neogotycka kazalnica (1861) również dzieło Andree Halbiga. Od 1861 roku stopniowo zaczęto wykonywać i osadzać w pierwotnych gotyckich oknach kolorowe witraże. Operację tę zakończono dopiero w 1935 roku. Posoborowa adaptacja przestrzeni liturgicznej z nową mensą, tronem i amboną została przeprowadzona w latach 1975–1978 według projektu ołomunieckiego architekta Zdeňka Hynka. Kościół farny i kapitularny pod wezwaniem św. Maurycego jest najznamienitszą i najdoskonalszą późnogotycką budowlą Moraw Północnych i Środkowych, której architektura także mimo wielu klęsk, późniejszych remontów i zmian, zachowała stosunkowo nietkniętą, późnośredniowieczną formę. Barokowe i neogotyckie przeróbki, dzięki swojej bezsprzecznej, artystycznej jakości, podniosły wartość tego, co ze względu na nieprzychylność czasu nie zachowało się woryginalu.

OLOMOUC – NEPTUNOVA KAŠNA

OŁOMUNIEC – FONTANNA NEPTUNA

63 Pohled na sochařskou výzdobu kašny / Rzeźbiarskie zdobienia fontanny

Neptunova kašna byla vybudována v roce 1683. Sochařskou část kašny vytvořil sochař Michael Mandik (1640–1694), původem z Gdańska, který působil na Moravě v druhé polovině 17. století. Mimo jiné se podílel na výzdobě letního sídla olomouckých biskupů v Kroměříži, výzdobě bývalého premonstrátského kláštera Hradisko, výzdobě mariánského sloupu ve městě Znojmo, ve stejném městě vytvořil sochu sv. Václava na stejnojmenné kašně. Nádrž kašny je dílem olomouckého kameníka Václava Schülera. Kašna je nejstarší dochovanou olomouckou kašnou. Její vznik souvisí s velkým stavebním rozvojem města, které se počalo vzpamatovávat ze škod utrpených během třicetileté války. Město bylo totiž téměř bez boje obsazeno v roce 1642

Fontanna Neptuna została zbudowana w 1683 roku. Jej część figuralną stworzył rzeźbiarz Michael Mandik (1640–1694), pochodzący z Gdańska, który działał na Morawach w drugiej połowie XVII wieku. Jest między innymi autorem dekoracji letniej siedziby biskupów ołomunieckich w Kroměříži, zdobnictwa norbertańskiego klasztoru Hradisko, zdobień słupa maryjnego w Znojmie, w tym samym mieście stworzył też rzeźbę św. Wacława na noszącej jego imię fontannie itd. Basen fontanny jest dziełem ołomunieckiego kamieniarza Wencela Schülera. Fontanna jest najstarszym zachowanym tego typu obiektem w Ołomuńcu. Jej powstanie jest związane z wielkim rozwojem budowlanym miasta, które zaczęło się dźwigać

švédskou armádou. O stavu města po odchodu švédské okupační armády v roce 1650 nejlépe vypovídá dobová zpráva moravského podkomořího Jana Jakardovského ze Sudic, ve které se konstatuje, že ze 700 městských domů zůstalo 168 obyvatelných, počet přibližně 30 000 obyvatel žijících ve městě v roce 1640 se v roce 1650 dramaticky změnil na pouhých 1765 obyvatel. Město zůstalo v troskách, ztratilo svůj politický vliv, vážnost a postavení hlavního města Moravy. Do vylidněného města se začal ale pozvolna vracet život a bylo velmi záhy započato s jeho stavební obnovou. Například již před rokem 1660 bylo započato se stavbou kapucínského kostela Zvěstování Panny Marie, rok 1660 byl rokem zahájení stavby starého olomouckého jezuitského konviktů, konec 60. let byl spojen s obnovou biskupského paláce, 70. léta s přestavbou dominikánského kostela sv. Michala. Při obnově města se snažili měšťané vyvážit nepříznivý dopad minulých událostí bohatou uměleckou výzdobou veřejných prostranství. Neptunova kašna byla vsazena na místě, na kterém stávala podle zprávy soudobého kronikáře kaple sv. Markéty a její existence byla skutečně potvrzena archeologickým výzkumem. Centrální postavou celého sousoší je římský antický bůh moře a vodstev Neptun (v řecké mytologii Poseidon). Bůh stojící na skalisku drží v ruce odznak své moci, trojzubec obrácený bodci směrem dolů k vodní hladině. Celou kompozici dotvářejí čtyři polofigury vzepjatých mořských koní vyrůstajících ze skaliska a plnicích současně funkci chrličů. Neptun je v antických bájích označován za stvořitele koní a toho, kdo naučil lidstvo koně zkrotit a využívat. Proto také bývá velmi často zobrazován při jízdě po moři na voze taženém čtyřmi mořskými koni. Koně na olomoucké Neptunově kašně vyvolávají představu těchto jízd. Podle dobového popisu kašny byly její součástí ještě čtyři želvy. Na skalisku pod postavou Neptuna můžeme vidět nápis MAN/DIK/FE, což je signaturu tvůrce sochy. Vzhledem ke kulturním a historickým souvislostem můžeme konstatovat, že kašna neplnila pouze utilitární funkci, ale jsou v ní skryty i určité symbolické významy. Již samotný objekt kašny spojený s vodním živlem je určitým symbolem stále se obnovujícího života. Mimo to kompoziční prvek „ostrova vynořujícího se z vod“ je vlastně prastarým symbolem obnovení řádu, tento kompoziční prvek se potom opakuje i na některých dalších olomouckých barokních kašnách (např. kašna Herkulova, Caesarova nebo Tritonů). Postava Neptuna držícího trojzubec obrácený bodci dolů, směrem k mořské hladině, je jeden z tradičních způsobů jeho vyobrazení, ale v baroku méně častý, než znázornění Neptuna držícího trojzubec obrácený bodci vzhůru. Trojzubec v poloze, kterou vidíme na olomoucké kašně, má funkci zbraně, prostřednictvím které uplatňuje Neptun (v řecké mytologii Poseidon) svou moc, je nástrojem, kterým vyvo-

po stratach poniesionych w czasie wojny trzydziestoletniej. Miasto w 1642 roku zostało prawie bez walki zajęte przez armię szwedzką. O jego stanie po wyjściu szwedzkiej armii okupacyjnej w 1650 roku najlepiej świadczy raport morawskiego podkomorzego Jana Jakardovskiego z Sudic, w którym stwierdził on, że z 700 kamienic pozostało 168 nadających się do zamieszkania, a liczba 30 000 mieszkańców miasta w 1640 roku gwałtownie spadła do zaledwie 1765 osób w 1650 roku. Po opuszczeniu miasta przez szwedzką armię okupacyjną pozostały same ruiny, Ołomuniec utracił swoje polityczne wpływy, znaczenie i pozycję głównego miasta Moraw. Do wyludnionego miasta powoli zaczęło jednak wracać życie i bardzo szybko przystąpiono do jego odbudowy, np. już przed 1660 rokiem rozpoczęto budowę kościoła kapucynów pw. Zwiastowania Marii Panny, rok 1660 jest także rokiem zainicjowania wzniesienia starego ołomunieckiego konwiktów jezuickiego, a koniec lat sześćdziesiątych jest związany z odnową pałacu biskupiego, lata siedemdziesiąte z przebudową kościoła dominikanów pw. św. Michała. W trakcie odbudowy miasta mieszczanie starali się zatrzeć ślady wcześniejszej dewastacji poprzez bogate artystyczne zdobnictwo przestrzeni publicznej i w tej formie zrównoważyć także utratę znaczenia miasta. Fontanna Neptuna została osadzona w miejscu, w którym zgodnie z zapiskami ówczesnego kronikarza stała niegdyś kaplica św. Małgorzaty, a jej rzeczywiste istnienie potwierdziły badania archeologiczne. Centralną postacią całego zespołu rzeźb jest antyczny rzymski bóg morza i wód Neptun (w mitologii greckiej Posejdon). Stojący na występie skalnym bóg trzyma w ręku insygnia swej władzy, trójząb obrócony ostrzem w dół, w stronę wody. Całą kompozycję uzupełniają cztery półfigury spiętych do skoku morskich koni wyrastających ze skały i pełniących jednocześnie funkcję okapnic. Neptun w antycznych legendach jest uznawany za stwórcę koni i tego, który nauczył ludzkość ujarzmić i wykorzystywać te zwierzęta. Dlatego bardzo często bywa przedstawiany podczas jazdy po morzu na wozie ciągniętym przez cztery morskie konie. Konie na ołomunieckiej Fontannie Neptuna wyobrażają taką jazdę. Zgodnie z opisem fontanny pochodzącym z epoki, w której powstała, jej częścią były jeszcze cztery żywioły. Na występie skalnym pod postacią Neptuna widać napis MAN/DIK/FE, jest to sygnatura twórcy rzeźby. Ze względu na powiązania kulturalne i historyczne możemy stwierdzić, że fontanna pełniła nie tylko funkcje użytkowe, kryje w sobie także określone znaczenie symboliczne. Już sam obiekt fontanny związany z żywiołem wody jest symbolem wciąż odradzającego się życia. Poza tym element kompozycji, jakim jest „wyspa wynurzająca się z wód”, to właściwie prastary symbol przywrócenia ładu, ten element

64 Detail sochy Neptuna / Detail figury Neptuna

lává bouře a zemětřesení, ale také je uklidňuje. V symbolické rovině lze tuto skutečnost tlumočit jako uklidnění bouří a útrap, které postihly město v minulosti. Neptunova kašna stojí na počátku vzniku komplexu olomouckých barokních kašen a sloupů. Hodnota tohoto souboru nespočívá zdaleka pouze v umělecké hodnotě jeho jednotlivých částí, ale také v tom, že na poměrně malé rozloze byl přibližně v průběhu půl století vytvořen nejen materiálově a slohově, ale také námětově i významově sourodý celek kašen, ke kterému představují oba sloupy, to je Mariánský morový sloup a Čestný sloup Nejsvětější Trojice, námětový protipól, ale svým poselstvím navazují na poselství olomouckých kašen a dále jej rozvíjejí. Celý tento komplex je dokladem duchovního vzepětí města Olomouce po jeho zničení v období třicetileté války.

Jindřich Garčic

kompozycji został potem powtórzony także w części innych barokowych fontann w Ołomuńcu (np. w fontannach: Herkulesa, Cezara lub Trytonów). W tym miejscu należy przypomnieć, że postać Neptuna trzymającego trójząb obrócony ostrzem w dół, w kierunku głębin morskiej, jest wprawdzie jednym z tradycyjnych sposobów jego przedstawiania, ale w baroku mniej częstym niż wyobrażenie Neptuna trzymającego trójząb obrócony ostrzem w górę. Trójząb w pozycji, jaką widzimy na ołomunieckiej fontannie, to broń, za pośrednictwem której Neptun sprawuje swoją władzę, jest narzędziem, którym wywołuje burze i trzęsienia ziemi, ale także je uspokaja. Na poziomie symbolicznym fakt ten można tłumaczyć jako uspokojenie burzy i ukojenie cierpień, jakie dotknęły miasto w przeszłości. Fontanna Neptuna zapoczątkowała powstanie całego kompleksu barokowych fontann i kolumn w Ołomuńcu. Ranga tego zbioru nie polega tylko na wartości artystycznej jego poszczególnych części, ale również na tym, że na stosunkowo małym obszarze w przybliżeniu w ciągu półwiecza został stworzony nie tylko pod względem materiału i stylu, ale także tematu i znaczenia jednolity zespół fontann, dla którego obie kolumny, to znaczy Morowa Kolumna Maryjna i Kolumna Trójcy Przenajświętszej, stanowią tematyczną przeciwwagę, swoim przesłaniem nawiązują jednak do idei ołomunieckich fontann i jeszcze je wzmacniają. Cały kompleks jest dowodem duchowego podniesienia się Ołomuńca po jego zniszczeniu w okresie wojny trzydziestoletniej.

OLOMOUC - HERKUŁOVA KAŠNA OŁOMUNIEC - FONTANNA HERKULESA

65 Sochařská výzdoba kašny / Rzeźbiarskie zdobienia fontanny

Herkulova kašna vznikla v rozmezí let 1687–1688. Vytvořili ji, obdobně jako u předcházející kašny, sochař Michael Mandik (1640–1694) a kameník Václav Schöler. Kašna byla původně situována v prostoru, který nyní zaujímá Čestný sloup Nejsvětější Trojice. V souvislosti s jeho výstavbou byla kašna v roce 1716 přenesena na dnešní místo.

Fontanna Herkulesa powstała w latach 1687–1688. Rzeźbę grupową z Herkulesem stworzyli, podobnie jak w przypadku poprzedniej fontanny, rzeźbiarz Michael Mandik (1640–1694) i kamieniarz Václav Schöler. Fontanna pierwotnie została usytuowana w miejscu, które teraz zajmuje Kolumna Trójcy Przenajświętszej. W związku z jego bu-

Námět sochařské výzdoby kašny byl objedнан olomouckými měšťany. Vznegli požadavek, aby autor kašny vytvořil sochu boha války Marta oblečeného do lví kůže, držícího pod paží moravskou orlici, kdy součástí sochařského výjevu bude i sedm dračích hlav pod nohama boha války. V tomto zadání došlo k prolnutí dvou motivů, motivu boha Marta se znaky tradičně zobrazovaného řeckého hrdiny Herkula. Pravdou je, že v dobových materiálech, jako například v „Popisu královského hlavního města Olomouce“ z roku 1746, byla tato kašna označována jako kašna Herkulova.

Je zde znázorněn výjev, kdy Herkules (v římské mytologii syn nejvyššího boha Jupitera a pozemské ženy Alkmény) vykonává jeden ze svých hrdinských činů ve službě krále Eurysthea a zabíjí lérnskou hydru, příšeru, která škodila lidem. Tradiční antické znaky, atributy, se kterými je Herkules (v řecké mytologii Herakles) zobrazován, to je především lví kůže, ve které je Herkules oblečen (pochází ze lva, kterého sám zabil) a kyj, zbraň, kterou je ozbrojen, jsou doplněny motivem šachované orlice (moravský zemský znak a současně znak města Olomouce) pomáhající Herkulovi v boji, kterou Herkules současně chrání svým tělem před hydrou.

Volbu tématu je možné chápat v dobovém kontextu. Herkulova kašna vznikla za vlády císaře Leopolda I. (1640–1705), kdy osmdesátá léta 17. století byla mimo jiné poznamenána válkou s Turky. Po porážce tureckého vojska u Vídně v září roce 1683 přešla císařská vojska do ofenzivy a postupně vytlačila turecká vojska z Uher a části dnešního Srbska, například v roce 1685 byla dobyta Ostrihom, sídlo katolického primase Uher, které bylo téměř 150 let v tureckých rukou, v roce 1685 byl dobyt Bělehrad. Tato ofenziva byla zakončena v roce 1697, kdy byl uzavřen mír mezi Vysokou portou a habsburskou monarchií, turecká strana se musela zřici značné části Uher, Sedmihradska, Chorvatska a Slavonie. V těchto souvislostech je potom možné chápat zobrazení výjevu jako alegorickou oslavu osoby císaře, vítěze nad Turky.

Zobrazený výjev v sobě obsahuje současně ještě další významové roviny. Orlice na Herkulově paži symbolizující město Olomouc, není znázorněna jako bázlivý tvor, ale jako dravec stržený zápalem boje, jehož je aktivním účastníkem. Nepřítel, proti kterému společně s antickým hrdinou bojuje, je sice silnější než samotná orlice, ale ve spojení s Herkulem nemůže být orlice poražena. Herkules dává současně pozor, aby drak orlici neublížil, ve společném boji se ztělesněním zla, sedmihlavou hydrou, chrání orlici svým tělem. Zde se jedná potom o alegorii ideálního vztahu města a panovníka, kterému město zachovává věrnost a který je na oplátku jeho ochráncem.

Současně je v tomto výjevu obsažena i skrytá výčitka související s událostmi, které potkaly město Olomouc v období

dowu fontanna została przeniesiona w 1716 roku na dzisiejsze miejsce.

Temat rzeźbiarskiego zdobienia fontanny został zamówiony przez mieszczan z Ołomuńca. Wyrazili oni życzenie, żeby autor fontanny stworzył figurę boga wojny Marsa odzianego w lwią skórę, trzymającego pod pachą morawską orlicę, częścią sceny rzeźbiarskiej miało być także siedem smoczycich głów u stóp boga wojny. W tym zleceniu doszło do wymieszania się dwóch motywów, motywu boga Marsa z atrybutami przedstawianego tradycyjnie greckiego herosa Herkulesa. Prawdą jest, że w materiałach z epoki, jak na przykład w „Opisie stołecznego miasta królewskiego Ołomuńca” z 1746 roku, fontanna ta została nazwana Fontanną Herkulesa.

Przedstawia ona scenę, gdy Herkules (w mitologii rzymskiej syn najwyższego boga Jowisza i ziemskiej kobiety Alkmeny) dokonuje jednego ze swoich bohaterskich czynów, będąc w służbie u króla Eurysteusa, zabija hydrę lernejską, potwora, który szkodził ludziom. Tradycyjne znaki, atrybuty, z którymi Herkules (w mitologii greckiej Herakles) jest przedstawiany, to przede wszystkim lwia skóra, w którą jest on odziany (pochodzi z lwa, którego sam zabił) i maczuga, broń, w którą jest uzbrojony, są uzupełnione motywem orlicy na szachownicy (morawskie godło ziemskie i jednocześnie herb miasta Ołomuńca), pomagającej Herkulesowi w walce, a którą jednocześnie Herkules osłania swoim ciałem przed hydram.

Wybór tematu należy postrzegać w kontekście historycznym. Fontanna Herkulesa powstała za rządów cesarza Leopolda I (1640–1705), gdy w latach osiemdziesiątych XVII wieku swoje piętno odcisnęła między innymi wojna z Turkami. Po klęsce tureckiej armii pod Wiedniem we wrześniu 1683 roku wojska cesarskie przeszły do ofensywy i stopniowo wypchnęły Turków z Węgier i części dzisiejszej Serbii, na przykład w 1685 roku został zdobyty Ostrzyhom (Esztergom), siedziba katolickiego prymasa Węgier, który prawie 150 lat był w tureckich rękach, w 1685 roku został zdobyty Belgrad. Ofensywa ta zakończyła się w 1697 roku, gdy doszło do zawarcia pokoju między Wysoką Portą a monarchią habsburską. Strona turecka musiała się zrzec znacznej części Węgier, Siedmiogrodu, Chorwacji i Slavonii. W powiązaniu z tym można odczytać przedstawioną scenę jako alegoryczne uczczenie osoby cesarza, zwycięzcy nad Turkami. Scena ta zawiera w sobie jednocześnie dodatkowe poziomy znaczeniowe. Orlica na ramieniu Herkulesa symbolizująca miasto Ołomuniec, nie jest zobrazowana jako lękliwe stworzenie, ale jako drapieżnik porwany w wir walki, której jest aktywnym uczestnikiem. Wróg, przeciwko któremu walczy razem z antycznym bohaterem, jest wprawdzie silniejszy niż sama orlica, ale razem z Herkulesem orlica nie może być pokonana. Herkules uważa jednocześnie, żeby smok

66 Detail části postavy Herkula s orlicí / Detail fragmentu postaci Herkulesa z orlicą

třicetileté války, kdy se město věrné panovníkovi muselo kvůli špatně zabezpečené obraně vzdát nepříteli a podstoupit útrapy následné okupace. Nikdo, ani panovník, neodmēnil utrpení a nenapravil vzniklé škody.

Jindřich Garčic

nie skrzywdził orlicy, we wspólnej walce z ucieleśnieniem zła, siedmiogłową hydram, osłania bowiem orlicę własnym ciałem. Chodzi tu także o alegorię idealnego stosunku miasta i władcy, któremu miasto dochowuje wierności i który w rewanżu jest jego obrońcą.

Jednocześnie w przedstawionej scenie jest zawarty skryty wyrzut związany ze zdarzeniami, jakie spotkały miasto Ołomuniec w okresie wojny trzydziestoletniej, gdy wierne władcy miasto musiało z powodu źle zabezpieczonej obrony poddać się nieprzyjacielowi i narazić się na cierpienia późniejszej okupacji. Nikt, nawet władca, nie wynagrodził cierpień i nie naprawił powstałych szkód.

OLOMOUC – KAŠNA TRITONŮ

OŁOMUNIEC – FONTANNA TRYTONÓW

67 Celkový pohled / Widok ogólny

Kašna byla vytvořena v roce 1709. Autorem kompozice kašny a kamenických prací je olomoucký mistr Václav Render, sousoší vytvořil dnes již neznámý autor. Kašna byla zhotovena v poměrně krátké době, na základě výzvy městské rady zhotovil Render v lednu roku 1709 model kašny a práce na ní byly dokončeny již na podzim. Kašna nestojí na původním místě, byla sem přenesena v roce 1890. Původně byla osazena na křižovatce dnešních ulic Denisové, Ztracené, Pekařské a Ostružnické a díky svému osazení představovala výrazný urbanistický prvek. Nádrž kašny není původní, jedná se o novodobou kopii z roku 1975. Jmenovaný Václav Render (1669–1733) je představitelem nové nastupující olomoucké generace umělců, kteří svým dílem výrazně obohatily veřejná prostranství a veřejné prostory města a jejichž život byl nezdědka úzce spojen s mě-

Fontanna powstała w 1709 roku. Autorem kompozycji fontanny i prac kamieniarskich jest ołomuniecki mistrz Václav Render, rzeźbę grupową stworzył dziś już nieznany autor. Fontanna została wykonana w stosunkowo krótkim czasie, na wezwanie rady miejskiej w styczniu 1709 roku Render przygotował model fontanny, a prace nad nią zostały zakończone już jesienią. Fontanna nie stoi na pierwotnym miejscu, została przeniesiona w 1890 roku. Początkowo osadzono ją na skrzyżowaniu dzisiejszych ul. Denisovej, Ztracenej, Pekařskej i Ostružnickiej, a dzięki swojemu usytuowaniu stanowiła wyraźny element urbanistyczny. Basen fontanny nie jest autentyczny, jest to nowożytna kopia z 1975 roku. Wspomniany Václav Render (1669–1733) jest przedstawicielem nowego na owe czasy pokolenia ołomunieckich

tem Olomouc. Václav Render se výrazně podílel na tvorbě čtyř dochovaných barokních kašen, a to nejen jako kameník, autor jejich nádrží, ale často také jako architekt a jako tvůrce jejich celkové koncepce, v jednom případě i jako autor sochařské části kašny. Měl i rozhodující podíl na vzniku dvou olomouckých barokních sloupů. Ve spodní části kašny jsou umístěni dva muži držící na rukou a ramenech (typ atlantů) oválnou mušli, kterou současně podpírají svými ocasy dvě ryby. Mušle vytváří základnu horní části kašny. Nejvyšší část celé kašny tvoří postava chlapce stojícího mezi vodními rostlinami a držící na řetězech dva okřídlené draky, mořské psy. Z úst chlapce i z tlam mořských psů tryská voda, která naplňuje vnitřní prostor mušle a přepadá otvory v okraji mušle do spodní

68 Vrcholová část kašny se sochou chlapce držícího mořské psy / Szczytowa część fontanny z figurą chłopca trzymającego morskie psy

artystów, którzy swoimi dziełami wyraźnie wzbogacili przestrzeń publiczną i obiekty użyteczności publicznej w mieście, a ich życie często było związane z Ołomuńcem. Václav Render w znaczącym stopniu uczestniczył w tworzeniu czterech zachowanych barokowych fontann i to nie tylko jako kamieniarz, autor ich basenów, ale często także jako architekt i twórca ich całościowej koncepcji, w jednym przypadku również jako sprawca rzeźbiarskiej części fontanny. Miał też decydujący udział w powstaniu dwóch barokowych słupów w Ołomuńcu. W dolnej części Fontanny Trytonów są umieszczeni dwaj mężczyźni podtrzymujący na rękach i ramionach (typ atlantów) owalną muszlę, którą jednocześnie na swoich ogonach podpierają dwie ryby. Muszla tworzy podstawową, górną część fontanny. Największym elementem całej fontanny jest postać chłopca stojącego wśród roślin wodnych i trzymającego na łańcuchach dwa uskrzydłone smoki, morskie psy. Z ust chłopca i z pysków morskich psów tryska woda, która napędza wewnętrzną przestrzeń muszli i wpływa przez otwory w brzegach muszli do dolnej części fontanny. Woda tryska także z ust mężczyzn trzymających muszlę i z pysków obu ryb. W materiałach z epoki nazwa fontanny nie jest podana. O postaciach ludzkich i innych motywach zdobień rzeźbiarskich pisze się w nich jako o dwóch dzikich mężczyznach, dwóch wielkich rybach, dziecku i dwóch smokach. Do utożsamienia fontanny z jej dzisiejszą nazwą, to jest Fontanną Trytonów, prowadzi przede wszystkim sposób ukształtowania postaci chłopca w górnej części fontanny, gdzie beztrojska, łobuzerska postawa w pełni odpowiadała faktowi, że w mitologii antycznej Trytoni, synowie bóstwa morskiego Trytona (syn boga Neptuna i jego żony Amfitryty) i różnych bogiń morskich, stanowili niezbędny, zabawowy element. Trytoni byli przedstawiani w postaci dzieci lub dorosłych mężczyzn często z rybimi ogonami. Chociaż fontanna ta na swym pierwszym planie nie zawiera elementów symbolicznych, jak jest w przypadku młodszej Fontanny Herkulesa czy późniejszej Cezara, także tutaj możemy odnaleźć symbole ogólniejszego charakteru związane z odnawianiem się życia, odrodzenia (na przykład „wyspa wynurzająca się z wód”, pierwiastek wodny, muszla). Możemy ją pojmować jako wyraz radości ich twórców i mieszczan z Ołomuńca z powodu „zmartwychwstania” miasta i jego stopniowej odbudowy. W porównaniu z pozostałymi barokowymi fontannami zachowanymi w Ołomuńcu Fontanna Trytonów odznacza się kilkoma cechami szczególnymi. Z jednej strony jest to kształt jej basenu, który w odróżnieniu od pozostałych opierających się na podstawie kwadratu lub koła, bazuje na planie prostokąta. Ponadto, jako w jedynej barokowej fontannie w Ołomuńcu, zastosowano w niej zasadę kaska-

části kašny. Voda tryská i z otvorů úst mužů držících mušli a z tlam obou ryb.

V dobových materiálech není jméno kašny uváděno. O lidských postavách a dalších motivech sochařské výzdoby se zde píše jako o dvou divokých mužích, dvou velkých rybách, dítěti a dvou dracích. Ke ztotožnění s jejím dnešním názvem, to je kašna Tritonů, vede především způsob ztvárnění postavy chlapce v horní části kašny, kdy bezstarostný, uličnický postoj zcela odpovídá skutečnosti, že v antické mytologii představovali Tritoni, synové mořského boha Tritona (syn boha Neptuna a jeho manželky Amfitriti) a různých mořských bohů, nezbedný, hravý prvek. Tritoni byli zobrazováni v podobě dítěte či dospělých mužů, případně jako muži či chlapci, často s rybími ocasy.

I když tato kašna neobsahuje prvoplánově symbolické prvky, jak je tomu v případech mladší Herkulovy nebo pozdější Caesarovy kašny, můžeme i zde nacházet symboly obecnější povahy související s principy obnovy života, řádu znovuzrození (například „ostrov vynořující se z vod“, vodní prvek, mušle). Můžeme ji chápat jako výraz radosti jejích tvůrců i olomouckých měšťanů nad „z mrtvýchvstáním“ města a jeho postupného budování.

Ve srovnání s ostatními dochovanými olomouckými barokními kašnami se kašna Tritonů vyznačuje několika zvláštnostmi. Jednak je to tvar nádrže této kašny, vychází, na rozdíl od ostatních odvozených od čtverce či kruhu, z obdélníkového půdorysu. A dále je zde, jako u jediné olomoucké barokní kašny, uplatněn kaskádový princip. To znamená, že kompozice kašny je řešena ve dvou výškových úrovních, kdy tryskající voda s vyššího patra přepadává do patra nižšího. Někdy je tato kašna spojována s fontánou Tritona v Římě na piazza Barberini (fontána vznikla v období let 1641–1642), jmenovaná římská kašna Gian Lorenza Berniniho (1598–1680) je v těchto souvislostech označována za inspirativní zdroj olomoucké kašny. Obě kašny se ale užitými kompozičními principy značně liší, olomoucká kašna vychází z poměrně rozšířeného způsobu vytvoření kaskádové kašny, který má svůj původ v období renesance.

Jindřich Garčic

dy, co označují, že kompozycja fontanny obejmuje dwa poziomy, woda tryskająca z wyższego piętra spływa na piętro niższe. Czasem fontanna ta jest łączona z Fontanną Trytona w Rzymie na Piazza Barberini (fontanna powstała w latach 1641–1642), wspomniana rzymska fontanna Giovanniego Lorenza Berniniego (1598–1680) jest wskazywana jako źródło inspiracji do stworzenia fontanny olomunieckiej. Obie fontanny różnią się jednak pod względem zastosowanych zasad kompozycji, fontanna w Ołomuńcu opiera się na stosunkowo popularnym sposobie tworzenia fontanny kaskadowej, który pochodzi jeszcze z epoki renesansu.

OLOMOUC – CAESAROVA KAŠNA OŁOMUNIEC – FONTANNA CEZARA

69 Celkový pohled s ústřední jezdeckou sochou G. J. Caesara a alegoriemi řek Moravy a Dunaje /
Widok ogólny z centralną postacią jeźdźcy Gajusza Juliusza Cezara i alegoriemi rzek Morawy i Dunaju

Vznikla v roce 1725. Jako autor kompozice kašny a nádrže je uváděn Václav Render, sochařskou výzdobu zhotovil Jan Jiří Schaubberger (1700–1744), tehdy dvacetipětiletý, jako své mistrovské dílo. Kašna vznikla na základě objednávky městské rady, za autora zpracovaného námětu se v soudobých dokumentech sám označil olomoucký radní Josef z Walchenheimu. Práce na kašně trvala přibližně půl roku, smlouva na zhotovení kašny byla mezi Václavem Renderem

Powstała w 1725 roku. Jako autor kompozycji fontanny i basenu jest podawany Václav Render, część rzeźbiarską wykonał jako swoje dzieło mistrzowskie Jan Jiří Schaubberger (1700–1744), wówczas dwudziestopięcioletni. Fontanna powstała na zamówienie rady miejskiej, za autora opracowanego tematu w ówczesnych dokumentach podał się sam ołomuniecki radny Josef z Walchenheimu. Praca nad fontanną trwała w przybliżeniu pół roku, umowa na wykona-

(1669–1733) a městskou radou uzavřena 14. dubna 1725 s podmínkou, že kašna musí být dokončena do svátku svatého Michala, jednoho z ochránců města, to je do 29. září stejného roku. A tato podmínka byla splněna. Kašna se díky svému ústřednímu jezdeckému motivu řadí k jedinečným výtvorům barokní produkce v českých zemích.

Námět, vyobrazení legendárního zakladatele města Gaia Julia Caesara (44 před našim letopočtem), svědčí o tom, že myšlenka spojovat město Olomouc s touto významnou osobností, která je poprvé doložena v listině českého krále Jiřího z Poděbrad vydané dne 16. února roku 1469 v Olomouci, se stala součástí kulturní tradice města a zůstala živá po několik století. V řadě dobových materiálů, nevylímáje 18. století, je také od jména Gaia Julia Caesara odvozován latinský název města, to je Julimons nebo také Juliomontium (Juliův vrch). Na skutečnosti, že uvedená legenda je historicky nedoložená a patří spíše do oblasti historické fikce, nemění nic ani archeologické nálezy zbytků římských pochodových táborů, které byly učiněny v okrajové části města Olomouce (Olomouc-Neředín) v roce 2001 a v letech 2008–2009 v lokalitě Hulín-Pravčice, relativně v nedaleké vzdálenosti od Olomouce.

Není náhodou, že se k této legendě silně upnuli Olomoučtí měšťané v době snahy po obnově města zničeného v období třicetileté války. Spojení města s osobností Gaia Julia Caesara mělo poukazovat na starobylost a význam města a současně podporovat úsilí měšťanů o znovuzískání politického vlivu města a jeho postavení nejvýznamnějšího města Moravy, kdy obojí ale bylo v důsledku minulých událostí v 17. století (dobyty města švédskou armádou a jeho následná okupace a poničení) a nepříznivých okolností v 18. století (přeměna Olomouce v pevnostní město) nenávratně ztraceno.

Půdorys nádrže kašny je odvozen z tvaru kruhu, který je modifikován šesti konvexními úseky pravidelně se střídajícími se šesti vystupujícími ostrými trojúhelníkovými útvary. Na skalisku umístěném uprostřed nádrže je vytvořena sochařská kompozice.

Ústřední postavou celé kompozice jezdecké kašny, je Gaius Julius Caesar sedící na vzpínajícím se koni. V pravé ruce stočenou listinu (dá se předpokládat, že tato listina představuje zakládací listinu města), jeho hlava je natočena k nedalekému Michalskému vršku, na kterém se podle pověsti rozkládal jeho hrad. U předních nohou vzpínajícího se koně leží dvě postavy vousatých mužů držících se za ruce. Prvního z nich svírá ve volné ruce štít s erbem Moravy, znázorňujícího řeku Moravu, ruka druhého z nich drží štít s erbem Dolních Rakous, znázorňujícího řeku Dunaj. Mezi oběma muži je položený džbán, ze kterého tryská voda, voda také tryská z tlamy koně. Součástí kompozice je dále socha ležícího psa u zadních nohou koně.

Na zpracování některých motivů sochařské výzdoby je zřetelný vliv díla významného římského barokního sochaře

nie fontanny zůstala zawarta między Václavem Renderem (1669–1733) a radą miejską 14 kwietnia 1725 roku pod warunkiem, że fontanna zostanie dokończona w tym samym roku do dnia św. Michała, jednego z patronów miasta, które to święto przypada 29 września. I ten warunek został spełniony. Fontanna dzięki swojemu centralnemu motywowi jeźdźca zalicza się do niepowtarzalnych na ziemiach czeskich dzieł powstałych w okresie baroku.

Temat, przedstawienie legendarnego założyciela miasta Gajusza Juliusza Cezara (100–40 p.n.e.), świadczy o tym, że idea powiązania Ołomuńca z tą wybitną postacią, po raz pierwszy udokumentowana w akcie króla Jerzego z Podiebradów, wydanym dnia 16 lutego 1469 roku w Ołomuńcu, stała się częścią kulturalnej tradycji miasta i pozostała żywa przez kilka stuleci. W wielu materiałach z epoki, nie wyłączając XVIII wieku, od imienia Gajusza Juliusza Cezara jest również wywodzona łacińska nazwa miasta, to znaczy Julimons lub Juliomontium (wzgórze Juliusza). Faktu, że podana legenda nie jest udokumentowana historycznie i stanowi raczej fikcję historyczną, nie zmieniają nawet odkrycia archeologiczne dotyczące pozostałości rzymskich obozów marszowych, których dokonano w peryferyjnej części Ołomuńca (Olomouc-Neředín) w 2001 roku i w latach 2008–2009 w miejscowości Hulín-Pravčice, leżącej w stosunkowo niewielkiej odległości od Ołomuńca.

Nie jest przypadkiem, że do tej legendy bardzo mocno przywiązali się ołomunieccy mieszcianie w okresie zabiegów o odbudowanie miasta zniszczonego podczas wojny trzydziestoletniej. Powiązanie miasta z postacią Gajusza Juliusza Cezara miało wskazywać na starożytne pochodzenie miasta i jego znaczenie, a jednocześnie wspierać wysiłki mieszczan o odzyskanie politycznego wpływu Ołomuńca i pozycji najważniejszego miasta Moraw, chociaż obie te sprawy w następstwie zdarzeń z XVII wieku (zdobycie miasta przez armię szwedzką i następnie jego okupacja i zniszczenie) oraz niekorzystnych okoliczności w wieku XVIII (przemiana Ołomuńca w miasto-twierdzę) były bezpowrotnie stracone.

Plan basenu fontanny ma kształt okręgu, który jest zmodyfikowany poprzez sześć wypukłych, półokrągłych fragmentów na przemian z sześcioma, też wystającymi, ostrymi, trójkątnymi formami. Na skale umieszczonej pośrodku basenu powstała rzeźbiarska kompozycja.

Centralną postacią całej kompozycji fontanny jest Gajusz Juliusz Cezar, przedstawiony jako jeździec siedzący na spiętym koniu. W prawej ręce trzyma zwinięty dokument (można przypuszczać, że jest to akt założycielski miasta), jego głowa jest obrócona w stronę niedalekiego Michalskiego vršku (pagórka), na którym zgodnie z legendą leżał jego gród. Pod przednimi nogami spinającego się konia leżą dwie postaci brodatych mężczyzn trzymających się za ręce.

70 Detail zobrazení G. J. Caesara, legendárního zakladatele města /Detail figury Gajusza Juliusza Cezara, legendarnego założyciela miasta

Gian Lorenza Berniniho (1598–1680). Jedná se především o jezdeckou sochu Gaia Julia Ceasara, kdy za její předobraz je označována Berniniho socha Konstantina Vítězného ve vatikánském Scalu Reggiu (rok vzniku 1668) a návrh Berniniho studie k jezdecké soše Ludvíka XIV. (po roce 1669). Alegorie dvou řek upomíná na obdobné ztvárnění stejného motivu na Berniniho římském díle Fontána čtyř řek v Římě na Piazza Navona (vznikla v období 1648–1651). Základní téma kašny, znázornění legendárního antického zakladatele města, je doplněno některými aktualizujícími motivy. Alegorické znázornění řek Moravy a Dunaje je současně alegorickým vyjádřením úzkého sepětí města Olomouce s rakouskou říší, jejíž je součástí. Socha ležícího psa není jen žánrovým vyobrazením doplňujícím celý výjev, ale je také současně obrazovým symbolem věrnosti města panovnickému rodu.

Pierwszy z nich ściskający w wolnej ręce tarczę z herbem Moraw, symbolizuje rzekę Morawę, ręka drugiego z nich trzyma tarczę z herbem Dolnej Austrii, co symbolizuje rzekę Dunaj. Między obydwoma mężczyznami widnieje dzban, z którego tryska woda, woda wypływa też z pyska konia. Częścią kompozycji jest również rzeźba leżącego psa przy tylnych nogach konia.

W opracowaniu niektórych motywów zdobień rzeźbiarskich widoczny jest wpływ dzieła wybitnego barokowego rzymskiego rzeźbiarza Giovanniego Lorenza Berniniego (1598–1680). Chodzi przede wszystkim o postać Gajusza Juliusza Cezara na koniu, wzorowaną rzekomo na rzeźbie Berniniego przedstawiającej Konstantyna Wielkiego w watykańskim Scala Regia (rok powstania 1668) i projekcie figury Ludwika XIV na koniu, także autorstwa Berniniego (po 1669 roku). Alegoria dwóch rzek przypomina podobne przedstawienie tego samego motywu w rzymskim dziele Berniniego Fontannie Czterech Rzek, stojącej na Piazza Navona (powstałej w okresie 1648–1651).

Główny temat fontanny, pokazanie legendarnego antycznego założyciela miasta, jest uzupełniony o kilka aktualizujących motywów. Alegoryczne przedstawienie rzek Morawy i Dunaju stanowi jednocześnie metaforyczny wyraz ściślego powiązania Ołomuńca z imperium austriackim, którego jest częścią. Rzeźba leżącego psa to nie tylko rodzajowy element uzupełniający całą scenę, ale jednocześnie obrazowy symbol wierności miasta wobec rodu panującego.

Jindřich Garčic

OLOMOUC – MERKUROVA KAŠNA

OŁOMUNIEC – FONTANNA MERKUREGO

71 Pohled na sochařskou část kašny / Widok na rzeźbiarską część fontanny

Kašna byla osazena v roce 1727. Autorem sochařské výzdoby je Filip Sattler (1695–1738), kamenické práce a podoba nádrže jsou dílem Václava Rendra (1669–1733) a olomouckého zednického mistra Jana Jakuba Kniebandla (1670–1730). Kašna je umístěna na křižovatce tří olomouckých ulic. Není to ale původní místo. V návaznosti na výstavbu budovy olo-

Fontanna została ustawiona w 1727 roku. Autorem części rzeźbiarskiej jest Filip Sattler (1695–1738), prace kamieniarskie i forma basenu są dziełem Václava Rendra (1669–1733) i ołomunieckiego mistrza murarskiego Jana Jakuba Kniebandla (1670–1730). Fontanna jest usytuowana na skrzyżowaniu trzech ołomunieckich ulic. Nie jest to

mouckého Prioru byla v roce 1977 demontována a v roce 1982 znovu osazena s mírným posunutím proti původní lokaci. Tvůrce sochařské části kašny Filip Sattler byl jedním z nejvýznamnějších sochařů Renderovy generace. Narodil se ve Wensu v Tyrolích, do Olomouce přichází kolem roku 1719, kdy již před tím působil v moravském Znojmě. V roce 1721 se stává mistrem, v roce 1723 se stává olomouckým měšťanem a kupuje zde dům. Z jeho nejvýznamnějších děl můžeme například jmenovat podíl na sochařské výzdobě Čestného sloupu Nejsvětější Trojice v Olomouci, sochařskou výzdobu oltářů olomouckých kostelů sv. Mořice a sv. Michala, kostela sv. Trojice ve Šternberku nebo figurální sochařskou výzdobu kaple Božího těla v Olomouci. Je také autorem sochařské výzdoby dvou olomouckých kašen. Svá díla často realizoval ve spolupráci s Václavem Renderem, který je někdy označován jako ten, který zprostředkoval příchod Filipa Sattlera do Olomouce.

Ústřední postavou sochařské výzdoby kašny je postava římského boha Merkura (v římské mytologii Hermes), syna nejvyššího římského boha Jupitera a Plejády Máie, nejstarší a nejkrásnější dcery titána Atlanta a Ókeanovny Pléioiny. Jako ke svému patronovi se k němu hlásili lidé různých profesí. Byl například považován za ochránce obchodníků, pastýřů a stád, řečníků, vynálezců, zlodějů, poutníků, byl také uctíván jako posel bohů a průvodce mrtvých do podsvětí.

Na olomoucké kašně je Merkur vyobrazen v roli posla bohů a tomu odpovídá i charakter jednotlivých předmětů, kterými je Merkur obdařen. K tradičním znakům tohoto posla bohů, majících kořen v antice, patří caduceus, odznak posla, berla ovinutá dvojicí hadů, petasus, klobouk proti dešti a talaria, okřídlené opánky umožňující mu rychlý přesun z místa na místo.

Socha Merkura je umístěna doprostřed nádrže, jejíž tvar je odvozen z půdorysu kruhu se střídajícími se konkávními a konvexními úseky. Stojí na vyvýšeném kruhovém podstavci, ze kterého vybíhají tři chrliče v podobě hadovitých ryb. Postava Merkura v úloze posla bohů, zobrazeného podle tradice jako mladý nahý muž, zde stojí v mírném záklonu, v pravé ruce drží caduceus, který svým pohledem s hlavou natočenou vzhůru sleduje. U nohou boha obutých do talarií sedí andílek, který upírá svůj pohled obdobným způsobem k berle v Merkurových rukou. Bůh má na hlavě nezbytný klobouk proti dešti. Část jeho nahého těla je tudíž zakryta kamennou draperií, která začíná na levém boku sochy, dále pokračuje za jejími zády a končí v její levé ruce. Caduceus, který bůh svírá, nepředstavuje v těchto souvislostech pouze odznak posla bohů, ale současně upomíná i na Merkurovo posláním jako patrona obchodníků. Cadeus lze v těchto souvislostech potom chápat jako symbol úspěšného hospodářského rozvoje města.

jednak jej pierwotne miejsce. W związku z budową domu handlowego Prior w 1977 roku została zdemontowana i w 1982 roku osadzona z lekkim przesunięciem w stosunku do pierwotnej lokalizacji.

Twórca rzeźbiarskiej części fontanny Filip Sattler był jednym z najwybitniejszych rzeźbiarzy pokolenia Rendra. Urodził się w Wens w Tyrolu, do Ołomuńca przybył około 1719 roku, a wcześniej działał już w morawskim Znojmie. W roku 1721 został mistrzem, a w 1723 roku obywatelem Ołomuńca i kupił tutaj dom. Spośród jego najwybitniejszych dzieł możemy na przykład wymienić udział w pracach rzeźbiarskich przy Kolumnie Trójcy Przenajświętszej w Ołomuńcu, zdobienia rzeźbiarskie ołtarzy ołmunieckich kościołów św. Maurycego i św. Michała, kościoła św. Trójcy w Šternberku czy figuralne, rzeźbiarskie dekoracje w kaplicy Bożego Ciała w Ołomuńcu. Jest także autorem rzeźbiarskich zdobień dwóch ołmunieckich fontann. Swoje dzieła często realizował we współpracy z Václavem Renderem, który jest czasem wskazywany jako ten, który pośredniczył w sprowadzeniu Filipa Sattlera do Ołomuńca.

Centralną postacią rzeźbiarskiej części fontanny jest rzymski bóg Merkury (w mitologii greckiej Hermes), syn najwyższego boga rzymskiego Jowisza i Plejady Mai, najstarszej i najpiękniejszej córki tytana Atlasa i Okeanidy Plejone. Pod opiekę Merkurego uciekali się ludzie różnych zawodów. Był na przykład uważany za patrona kupców, pasterzy i trzód, mówców, wynalazców, złodziei, pielgrzymów, był także czczony jako posłaniec bogów i przewodnik zmarłych do zaświatów.

Na fontannie w Ołomuńcu Merkury jest przedstawiony w roli posłańca bogów i temu odpowiada charakter poszczególnych atrybutów, jakimi Merkury jest obdarzony. Do tradycyjnych atrybutów tego posłańca bogów, mających korzenie w antyku, należy kaduceusz, oznaka posłańca, laska opleciona przez dwa węże, petasos, kapelusz przeciwko deszczowi i talaria, skrzydlate sandały, umożliwiające szybkie przemieszczanie się z miejsca na miejsce.

Figura Merkurego jest umieszczona pośrodku basenu, którego kształt opiera się na planie okręgu składającego się z następujących po sobie na przemian odcinków wklęsłych i wypukłych. Stoi na podwyższonym, okrągłym postumencie, z którego wystają trzy okapnice w kształcie węzowatych ryb. Postać Merkurego w roli posłańca bogów, przedstawionego zgodnie z tradycją jako młody, nagi mężczyzna, tu stoi w lekkim skłonie, w prawej ręce trzyma kaduceusz i śledzi go wzrokiem z głową obróconą w górę. U stóp boga w skrzydlatych sandałach talariach siedzi aniołek, który w podobny sposób wpatruje się w laskę w ręce Merkurego. Bóg ma na głowie kapelusz niezbędny w czasie deszczu. Część jego nagiego ciała jest skromnie okryta kamienną

72 Detail sochy andělka u Merkurových nohou /Detail figury aniolka u stóp Merkurego

Tato hlavní významová rovina je doplněna ještě několika vedlejšími rovinami. Kašna je umístěna na křižovatce ulic, obdobně, jak byly již od antických dob umísťovány na rozcestích symboly tohoto boha, plnící funkci rozcestníků či ukazatelů směru. Tuto pradávnou funkci mohou svou orientací evokovat tři rybí hlavy, chrličce, umístěné ve spodní části kompozice a přibližně kopírující směr jednotlivých uličních komunikací.

Dobové umístění kašny v blízkosti tehdejšího hřbitova u kostela svatého Mořice (byl zrušen až v roce 1784) oživuje i posláni Merkura jako průvodce mrtvých do podsvětí. Shodou okolností byl na tomto hřbitově pochován po své smrti v roce 1738 také tvůrce sochařské části Merkurovy kašny Filip Sattler.

Jindřich Garčic

draperiá, ktorá zaczyna się na lewym boku figury, dalej biegnie przez plecy i kończy się w jej lewej ręce.

Kaduceusz, dzierzony przez boga, nie stanowi w tym układzie tylko atrybutu posłańca bogów, ale jednocześnie przypomina o misji Merkurego jako patrona kupców. Kaduceusza można w związku z tym odbierać jako symbol pomyślnego rozwoju gospodarczego miasta.

Ten główny poziom znaczeniowy jest uzupełniony o kilka innych mniej ważnych warstw. Fontanna jest postawiona na skrzyżowaniu ulic, podobnie jak już od czasów starożytnych symbole tego boga umieszczane były na rozdrożach, pełniąc tam funkcję drogowskazów czy wskazując kierunek. Tę prawną funkcję mogą poprzez swoje ukie-

Pierwotne usytuowanie fontanny w sąsiedztwie ówczesnego cmentarza przy kościele św. Maurycego (został zlikwidowany w 1784 roku) ożywia także misję Merkurego jako przewodnika zmarłych do zaświatów. Zbiegiem okoliczności na tym cmentarzu został po swojej śmierci w 1738 roku pochowany również twórca rzeźbiarskiej części Fontanny Merkurego Filip Sattler.

OLOMOUC - JUPITEROVA KAŠNA OŁOMUNIEC - FONTANNA JOWISZA

73 Celkový pohled na kašnu /Widok ogólny fontanny

Kašna vznikla v roce 1707. Tvůrcem nádrže kašny i sochy svatého Floriána, která byla v tomto roce na kašně osazena, byl Václav Render (1669–1733). Na vzniku kašny se ještě podílel olomoucký zednický mistr Jan Jakub Kniebandl (1670–1730). Po smrti Václava Rendera byla v roce 1735 tato socha odstraněna a nahrazena sochou nejvyššího římského boha Jupitera (v řecké mytologii Zeus). Autorem nově osazené sochy byl Filip Sattler (1695–1738). Původní Renderova socha je dnes osazena ve Skrbeni, vesnici nacházející se nedaleko Olomouce.

Nejvyšší římský bůh Jupiter, syn Titána Krona a jeho manželky Rhei, byl původně uctíván jako vládce počasí, tedy i hromů a blesků. Jako nejvyšší bůh usměrňoval řád světa. V antickém Římě byl uctíván jako ochránce práva, měst i samotného Říma, byl patronem dodržené přísahy, rodin-

Fontanna powstała w 1707 roku. Twórcą basenu fontanny i rzeźby św. Floriana, która została w tym samym roku osadzona na fontannie, był Václav Render (1669–1733). W powstaniu fontanny uczestniczył także mistrz murarski z Ołomuńca Jan Jakub Kniebandl (1670–1730). Po śmierci Václava Rendera w 1735 roku św. Florian został usunięty i zastąpiony figurą najwyższego rzymskiego boga Jowisza (w mitologii greckiej Zeusa). Autorem nowo osadzonej rzeźby był Filip Sattler (1695–1738). Pierwotna rzeźba znajduje się w Skrbeni, wiosce leżącej niedaleko Ołomuńca.

Najważniejszy rzymski bóg Jowisz, syn tytana Kronosa i jego małżonki Rei, początkowo był czczony jako władca pogody, czyli także gromów i błyskawic. Będąc najwyższym bogiem kierował porządkiem świata. W antycznym Rzymie oddawano mu cześć jako obrońcy prawa, miast

74 Detail postavy Jupitera se svazkem blesků v pravé ruce /Detail postavi Jowisza z wiązką błyskawic w prawej ręce

ného krbu, pohostinnosti, práv cizinců, vojska v boji, byl dárce vítězství. Socha Jupitera vrhajícího blesky, jak ji vidíme na olomoucké kašně, patří k nejčastějšímu způsobu vyobrazení tohoto boha, který prostřednictvím blesků udržuje svou vládu nad světem bohů i nad světem lidí. Jupiterova socha je umístěna na vyvýšeném hranolovém podstavci stojícím uprostřed nádrže kašny, jejíž půdorys vychází z tvaru čtverce, který je zde upraven zkosením rohů. Podstavec, na kterém socha stojí, je v horní části ozdoben ve čtyřech rozích maskarony (ornamentálními reliéfy mužské tváře) plnících funkci chrličů a dále je každá stěna hranolu zdobena v horní části ornamentálním motivem květin a listů vyplňujících prostor mezi dvěma maskarony a květinou umístěnou uprostřed těchto stěn, která plní opět funkci chrliče. Jupiter v nadživotní velikosti je zachycen s vykročenou pravou nohou, v pravé ruce drží nad hlavou svazek blesků, dlaní levé ruky opřené o levý bok si přidržuje plášť ovinutý kolem nahého těla. U jeho nohou stojí orl s roztaženými křídly, pták zasvěcený Jupiterovi. Jupiter je zde vnímán především jako ztělesnění řádu a harmonie, jako ten, kdo trestá zlo a odměňuje dobro a v neposlední řadě také jako symbolický ochránce Olo-

i samego Rzymu, byl patronem dotrzymanej przysięgi, ogniska rodzinnego, gościnności, praw cudzoziemców, wojska w walce, był dawcą zwycięstwa. Figura Jowisza miotającego błyskawice, jak widzimy go na olomunieckiej fontannie, to najczęstszy sposób przedstawiania tego boga, który za pośrednictwem piorunów sprawuje swoją władzę nad światem bogów i ludzi. Figura Jowisza jest umieszczona na podwyższonym wielobocznym cokole stojącym pośrodku basenu fontanny, której plan opiera się na kształcie kwadratu, zmodyfikowanego tutaj ściętymi rogami. Podstawa, na której stoi figura, jest w górnej części w czterech rogach ozdobiona maszkaronami (ornamentami w formie płaskorzeźb męskiej twarzy), pełniącymi funkcję okapnic, a ponadto każda ściana graniastosłupa jest ozdobiona w górnej części większym motywem kwiatowym i mniejszym motywem kwiatowym umieszczonym pośrodku tych ścian, też pełniącymi funkcję okapnic. Jowisz w nadnaturalnej wielkości jest wyobrażony z wysuniętą prawą nogą, w prawej ręce nad głową trzyma wiązkę piorunów, dłonią lewej ręki opartej o lewy bok przytrzymuje płaszcz owinięty wokół nagiego ciała. U jego stóp stoi orzeł z rozpostartymi skrzydłami, ptak poświęcony Jowiszowi.

mouce. Blesky v jeho rukou jsou jasnou výstrahou pro všechny nepřátele města. Výměnou původní Renderovy sochy svatého Floriána byla sjednocena tematika olomouckých barokních kašen a z jistého pohledu byl završen jejich vývoj. Svatý Florián, historicky doložená osobnost plukovníka římského vojska císaře Diokleciána (244–312 či 316 našeho letopočtu), zemřel mučednickou smrtí. Byl utopen v roce 304 našeho letopočtu v řece Enže v okolí dnešního rakouského města Lorch pro své křesťanské vyznání a za trest, že se zastával pronásledovaných římských křesťanských legionářů. Svatý Florian byl uctíván jako ochránce proti lidské zlobě a nenávisti, požárům, vodě a jako patron hasičů, kominíků a zedníků. Socha křesťanského mučedníka tak byla nahrazena sochou nejvyššího římského pohanského boha. Tato skutečnost je jasným důkazem záměrného budování ideově jednotného souboru kašen poukazujících různými formami a v různých rovinách na vztahy města k antickému světu. Nejedná se pouze o sochu legendárního zakladatele města, ale také o vytvoření „přehlídky“ antických bohů na olomouckých kašnách, mezi které můžeme zahrnout i Gaia Julia Caesara, který byl krátce po své smrti prohlášen za boha nebo o zdůraznění podobnosti městského Olomouckého znaku (orlice na Herkulově kašně) s římským orlem (nacházejícím se na kašně Jupiterově). Odkazy na uvedené souvislosti nejsou samoučelné, ale mají hlubší význam. Jsou výrazem hrdosti olomouckých měšťanů na starobylost města, které odvozuje svůj původ od jedné z nejvýznamnější osobnosti antického světa a jednoho z římských bohů, na svou spřízněnost s kulturou antického i pozdějšího Říma a současně jsou i výrazem dojemné snahy zvrátit nepříznivý osud města a navrátit mu ztracený politický význam.

Jindřich Garčic

Jowisz jest tu postrzegany przede wszystkim jako ucieleśnienie ładu i harmonii, jako ten, który karze zło i nagradza dobro, a także jako symboliczny obrońca Ołomuńca. Pioruny w jego dłoni są jasnym ostrzeżeniem dla wszystkich nieprzyjaciół miasta. Dzięki wymianie pierwotnej, wykonanej przez Rendera, rzeźby św. Floriana, tematyka olomunieckich fontann z okresu baroku została ujednolicona i pod pewnym względem zwieńczono ich rozwój. Święty Florian, potwierdzona w źródłach historycznych postać pułkownika rzymskiego wojska cesarza Dioklecjana (244–312 lub 316 n.e.), zmarł męczeńską śmiercią. W roku 304 n.e. został utopiony w rzece Enns, w okolicy dzisiejszego austriackiego miasta Lorch z powodu swojej chrześcijańskiej wiary i za karę, że stanął w obronie prześladowanych w szeregach rzymskich legionistów chrześcijan. Święty Florian jest czczony jako obrońca przed ludzką złością i niewiścią, przed pożarami, wodą oraz jako patron strażaków, kominiarzy i murarzy. Figura chrześcijańskiego męczennika została zatem zastąpiona statua najważniejszego, pogańskiego boga starożytnego Rzymu. Fakt ten jest oczywistym dowodem celowego budowania jednolitego pod względem ideowym zespołu fontann, wskazującego w różnych formach i na różnych poziomach na relacje miasta ze światem antyku. Nie chodzi tylko o figurę legendarnego założyciela miasta, ale także o stworzenie na olomunieckich fontannach „przeglądu” antycznych bogów (do których możemy zaliczyć również Gajusza Juliusza Cezara, który krótko po swojej śmierci został uznany za boga), czy o podkreślenie podobieństwa herbu miejskiego Ołomuńca (orlica na Fontannie Herkulesa) do rzymskiego orla (znajdującego się na Fontannie Jupitera). Odwoływanie się do wspomnianych związków nie stanowi celu samego w sobie, ale ma głębsze znaczenie. Jest wyrazem dumy olomunieckich mieszczan ze swego miasta, które wywodzi swoje pochodzenie od jednej z najwybitniejszych osobowości świata antycznego i jednego z rzymskich bogów, z pokrewieństwa z kulturą antycznego i późniejszego Rzymu, a jednocześnie jest wyrazem poruszającego wysiłku, by odwrócić niekorzystny los miasta i przywrócić mu utracone znaczenie polityczne.

OLOMOUC – MARIÁNSKÝ SLOUP

OŁOMUNIEC – KOLUMNA MARYJNA

75 Celkový pohled / Widok ogólny

Mariánský sloup byl postaven jako druhý ze tří olomouckých sloupů. Předcházel mu mariánský sloup na Předhradí, dnešní Náměstí Republiky, vybudovaný po morové epidemii v letech 1679–1680, která se městu vyhnula. Roku 1802 byl přemístěn do olomoucké poddanské vsi Huzová. Budování sloupů má významnou tradici, počátky sahají až

Kolumna Maryjna w Ołomuńcu została zbudowana jako druga z trzech kolumn ołomunieckich. Wcześniejsze była Kolumna Maryjna na Podzamczu, dzisiejszym Náměstí Republiky (pl. Republiki), wzniesiona po epidemii moru w latach 1679–1680, której miasto uniknęło. W roku 1802 została przeniesiona do ołomunieckiej wsi poddańczej Hu-

76 Detail zakončení sloupu sochou Panny Marie Immaculaty / Detal zwieńczenia kolumny z figurą Marii Panny Immaculaty

do starověku. Sloupy s vrcholovou sochou Panny Marie se objevují už od středověku, nejstarší ve Francii pochází již z 10. století, k jejich rozšíření u nás došlo v souvislosti s rekatolicací. Roku 1615 byl postaven mariánský sloup v Římě, roku 1637–1638 v Mnichově, který byl nejstarší v zaalpských zemích. Podle jeho vzoru vznikl roku 1647 sloup na náměstí Am Hof ve Vídni. Sloup na Staroměstském náměstí v Praze byl odhalen po skončení třicetileté války roku 1650. K velkému rozšíření mariánských sloupů došlo v souvislosti se dvěma velkými morovými epidemiemi, která naše země postihly v letech 1679–1680 a 1713–1716.

Mariánský sloup na Dolním náměstí byl postaven po morové epidemii v Olomouci v letech 1713–1715. Nákaza byla tehdy tak silná, že město muselo být uzavřeno policejním kordónem. Zemřelo na tři tisíce obyvatel města a mor ustal až počátkem roku 1716. Stavba děkovného sloupu za ukončení epidemie černé smrti byla provedena z iniciativy olomouckého kameníka Václava Rendera (1669–1733), „císařského privilegovaného architekta a městského kameníka v Olomouci“. Financována byla z odkazu krajského hejtmána Leopolda Antonína

zová. Budowanie kolumn ma długą tradycję, której początki sięgają aż średniowiecza. Kolumny z figurą Panny Marii na szczycie występują już w średniowieczu, najstarsze we Francji pochodzą z X wieku, a do ich rozpowszechnienia doszło w związku z rekatolicacją. W roku 1615 Kolumna Maryjna została wzniesiona w Rzymie, w latach 1637–1638 w Monachium, była to najstarsza kolumna w krajach zaalpejskich. Wzorowana była na niej kolumna, która w 1647 roku powstała na pl. Am Hof w Wiedniu. Kolumna na Rynku Staromiejskim w Pradze została odsłonięta po zakończeniu wojny trzydziestoletniej w 1650 roku. Do znacznego rozpowszechnienia kolumn maryjnych doszło w związku z dwoma zarazami morowymi, które dotknęły nasze ziemie w latach 1679–1680 i 1713–1716.

Kolumna Maryjna na Dolnym Rynku (Dolním náměstí) została zbudowana po morowej zarazie w Ołomuńcu w latach 1713–1715. Zaraza była wtedy tak silna, że miasto musiało być otoczone kordonem policyjnym. Zmarło trzy tysiące mieszkańców Ołomuńca, a mór ustąpił dopiero na początku 1716 roku. Budowa kolumny w podzięce za wygaśnięcie epidemii czarnej śmierci została przeprowadzona z inicjatywy ołomunieckiego kamieniarza Václava Rendera (1669–1733), „cesarskiego obdarzonego przywilejami architekta i miejskiego kamieniarza w Ołomuńcu”. Finansowana była z legacji hetmana krajowego Leopolda Antonína Saka z Bohuňovic i ze zbiórki kilku innych dobroczyńców, z których największą kwotę przekazał Václav Říkovský z Dobřic. O pozwolenie na budowę Kolumny Maryjnej 8 maja 1716 roku wystąpił do magistratu Ołomuńca Leopold Sak z Bohuňovic. Równolegle z budową Kolumny Maryjnej Václav Render realizował także budowę trzeciej, największej ołomunieckiej barokowej Kolumny Trójcy Przenajświętszej.

Figura Niepokalanej (Marii Panny Immaculaty) została osadzona na wierzchołku skrzyżowanej kolumny z kompozytową głowicą i wielobocznym cokołem, którego podnoże stanowi potężny postument z czterema wolutowymi skrzydłami, trzymającymi figury obrońców przed morem z połączanymi atrybutami. W górnej kondygnacji postumentu osadzone są figury św. Pauliny, św. Barbary, wzywanej w godzinie śmierci św. Katarzyny i św. Róży z Limy. Na dolnej kondygnacji widnieją figury św. Sebastiana, św. Rocha, św. Franciszka Ksawerego i św. Karola Boromeusza, patrona chorych. Prace kamieniarskie związane z budową kolumny, której skrzyżowany trzon został wytworzony z jednego kawałka wspinalnego piaskowca pochodzącego z miejscowości Maletín, wykonał w latach 1716–1723 ołomuniecki kamieniarz Václav Render. Figury Immaculaty, św. Karola Boromeusza i św. Jana Ksawerego są dziełem rzeźbiarza z Ołomuńca Jana Sturmera (1675–1729). Różniące się pod względem uchwycenia ruchu i koncepcji plastycznej posągi św. Barbary, św. Pauliny, św. Katarzyny i św. Róży są przypisywane

Saka z Bohuňovic a ze sbírky několika dalších dobrodinců, z nichž největší částkou přispěl pan Václav Říkovský z Dobručic. O povolení stavby mariánského sloupu požádal olomoucký magistrát Leopold Sak z Bohuňovic 8. května 1716. Souběžně se stavbou mariánského sloupu realizoval Václav Render i stavbu třetího největšího olomouckého barokního sloupu Nejsvětější Trojice.

Socha Immaculaty (Neposkvrněné Panny Marie) byla osazena na vrchol tordovaného sloupu s kompozitní hlavicí a hranolovým soklem, jehož podnož tvoří mohutný podstavec se čtyřmi volutovými křídly, nesoucími sochy ochránců proti moru se zlacenými atributy. V horní etáži podstavce jsou osazeny sochy sv. Pavlína, sv. Barbory, vzývané v hodině smrti, sv. Kateřiny a sv. Rozálie Linské. V dolní etáži sochy sv. Šebestiána, sv. Rocha, sv. Františka Xaverského a sv. Karla Boromejského, patrona nemocných.

Kamenické práce při stavbě sloupu, jehož tordovaný dřív byl vyroben z jednoho kusu kvalitního maletínského písčovce, prováděl v letech 1716–1723 olomoucký kameník Václav Render (1669–1733). Sochy Immaculaty, sv. Karla Boromejského a sv. Jana Xaverského olomoucký sochař Jan Sturmer (1675–1729). Odlišně pohybově a plasticky koncipované sochy sv. Barbory, sv. Pavlína, sv. Kateřiny a sv. Rozálie jsou přisuzovány jeho tovaryši Tobiaši Schützovi (asi 1695–1724). Materiálově, tvarově i rukopisně odlišná socha sv. Šebestiána je mladší a patrně vznikla až při opravě sloupu poškozeného pruským bombardováním roku 1758. Ze všech protimorových patronů stojících na postavci sloupu je s Olomoucí nejtěsněji spjata sv. Pavlína. Její ostatky přinesl do města roku 1623 jezuita Mikuláš Lancius. Za tehdy právě řádící morové epidemie, které padlo za obět údajně na 7000 obyvatel, uspořádala městská rada na návrh dómského arcijáhena Juila Caesara Gianniniho de Pisauro v neděli 8. října 1623 prosebný průvod právě s ostatky svěťce. Když po tomto kajícím obřadu mor konečně ustoupil, byla sv. Pavlína z vděčnosti městskou radou dne 23. října 1623 prohlášena patronkou města.

Každý pátek a o vigiliích všech mariánských svátků chodilo ke sloupu procesí z kostela sv. Mořice a o svátcích univerzitní studentské mariánské družiny z jezuitské koleje. V 18. století držela u sloupu ve dne v noci čestnou stráž měšťanská garda. V letech 1985–1992 sloup restaurovali sochaři Tomáš a Růžena Raflůvi a Ladislav Werkman. Nedopatřením tehdy došlo při výrobě kopie tordovaného dřívku k vytesání opačné šroubovice.

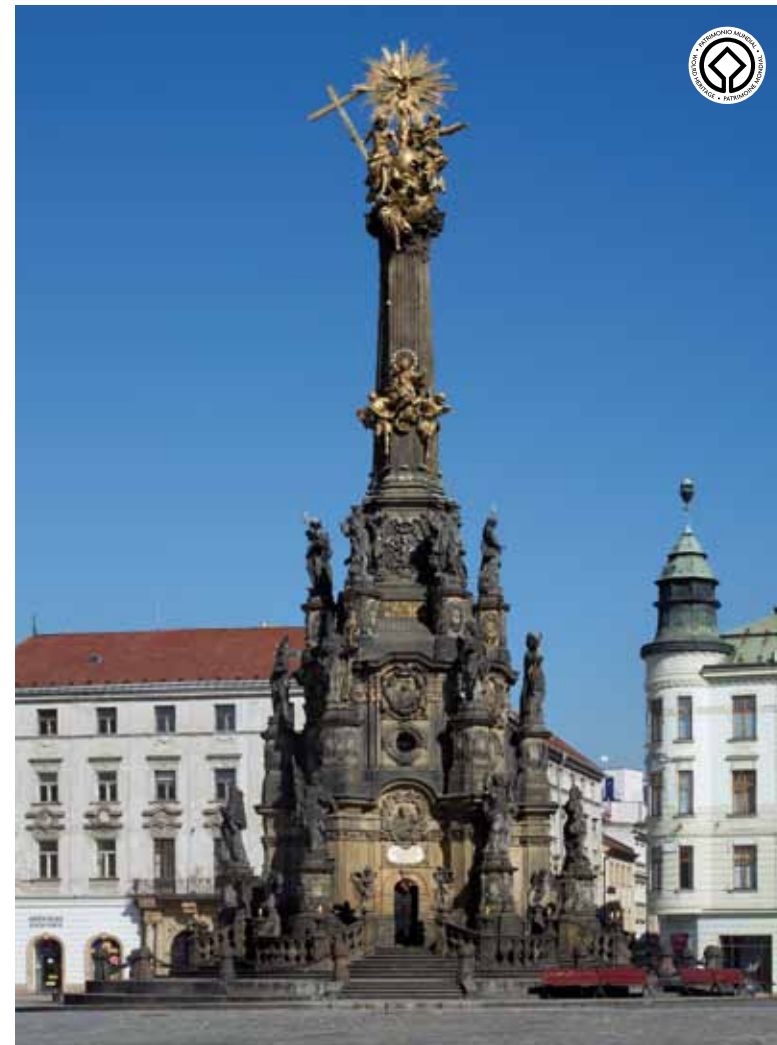
Leoš Mlčák

jeho czeladnikowi Tobiašowi Schützowi (około 1695–1724). Różniąc się materiałem, kształtem i stylem figura św. Sebastiana jest młodsza i najprawdopodobniej powstała dopiero przy okazji naprawy kolumny uszkodzonej podczas pruskiego bombardowania w 1758 roku. Ze wszystkich patronów chroniących przed zarazą widniejących na postumencie kolumny najsilniej z Ołomuńcem jest związana św. Paulina. Jej szczątki przyniósł do miasta w 1623 roku jezuita Mikołaj Lancius. W czasie panującej wtedy epidemii moru, której ofiarą padło rzekomo 7000 mieszkańców, rada miasta zorganizowała na wniosek archidiakona katedralnego Juila Caesara Giannini de Pisauro w niedzielę 8 października 1623 roku procesję błagalną właśnie ze szczątkami świętej. Gdy po tym obrzędzie pokutnym mór ostatecznie ustąpił, 23 października 1623 roku św. Paulina została z wdzięczności ogłoszona przez radę miasta patronką Ołomuńca.

Co piątek i w wigilie wszystkich świąt maryjnych szły do kolumny procesje z kościoła św. Maurycego, a w święta uniwersyteckiego studenckiego bractwa maryjnego procesje z jezuickiego domu akademickiego. W wieku XVIII w dzień i w nocy straż mieszczańska trzymała przy kolumnie wartę honorową. W latach 1985–1992 kolumnę odrestaurowali rzeźbiarze Tomáš i Růžena Raflowie oraz Ladislav Werkman. Wtedy przez niedopatrzienie podczas produkcji kopii skrzyconego trzonu doszło do wyciosania odwrotnego skrętu.

OLOMOUC - ČESTNÝ SLOUP NEJSVĚTĚJŠÍ TROJICE

OŁOMUNIEC - KOLUMNA TRÓJCY PRZENAJŚWIĘTSZEJ

77 Celkový pohled, památka zapsaná do Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO /Widok ogólny, zabytek wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO

Po skončení morové epidemie v roce 1716 byl souběžně se sloupem Panny Marie na Dolním náměstí budován i sloup Nejsvětější Trojice. Byl situován na Horní náměstí do místa, kde původně stávala raně barokní Herkulova kašna a městská strážnice. Stavby, původně morového sloupu, se ujal olomoucký kameník Václav Render (1669–1733), který ji financoval ze svých prostředků. Svou výškou a výzdobou neměl mít tento sloup jinde obdobu. Po Renderově smrti a vyčerpání jeho odkazu pokračoval ve financování prací olomoucký magistrát. Na Renderovy kamenické práce navázali po čtyřletém přerušení olomoučtí kameníci František Thoneck, Jan

Po wygaśnięciu morowego powietrza w 1716 roku, jednocześnie z Kolumną Marii Panny na Dolnym Rynku (Dolním náměstí), wznoszona była także Kolumna Trójcy Przenajświętszej. Została usytuowana na Górnym Rynku (Horní náměstí) w miejscu, gdzie wcześniej stała wczesnobarokowa Fontanna Herkulesa i miejska strażnica. Budowy, pierwotnie kolumny morowej, podjął się ołomuniecki kamieniarz Václav Render (1669–1733), który sfinansował ją z własnych środków. Jeśli chodzi o wysokość i zdobienia kolumna ta nie miała nigdzie swojego odpowiednika. Po śmierci Rendera i wyczerpaniu jego legacji pracę kontynuował ołomuniecki magistrat.

78 Skupina plastik ve třetím podlaží sloupu (svatý Josef, sv. Jáchym, sv. Anna, Jan Křtitel) /
Grupa rzeźb na trzecim piętrze kolumny (św. Józef, św. Jachim, św. Anna, św. Jan Chrzciciel)

Václav Rokytzky, jeho syn Jan Ignác Rokytzky a Augustin Scholz. Na sochařské výzdobě sloupu pracovali olomoučtí sochaři, zprvu Filip Sattler (1695–1738) a po jeho smrti Ondřej Zahner (1709–1752) a Jan Michael Scherhauf. Autorem vrcholového sousoší z měděného pozlaceného plechu byl olomoucký zlatník Jan Šimon Forstner (1714–1773), který ho vytvořil podle Zahnerových modelů.

Celá stavba sloupu byla dokončena roku 1754. Sloup byl slavnostně vysvěcen 9. září 1754 olomouckým biskupem kardinálem Ferdinandem Juliem Troyerem z Troyersteinu. Slavnosti se zúčastnila císařovna Marie Terezie s manželem Františkem I. Lotrinským. V roce 1758 byl sloup poškozen při neúspěšném pruském obléhání města. Při opravě byla, jako připomínka na vítězný triumf města, do dříku sloupu vložena pozlacená dělostřelecká koule.

V průběhu realizace, patrně v souvislosti s dokončením morového sloupu Panny Marie na Dolním náměstí, byla původní funkce monumentu pozměněna. Zamýšlené sochy protimorových patronů nebyly realizovány a byly nahrazeny patrony diecéze, města a dvou jeho kostelů. Sloup byl koncipován jako symbolická oslava triumfu křesťanské víry. Tomu odpovídala i bohatá plastická výzdoba, prezentovaná jako „olomoucké nebe“ v několika významových vrstvách. Na nejnižším stupni, v úrovni diváka, zářilo světlo víry z 12 symbolických, původně zasklených lamp, nesených světloňoši a z kovových zlacených plamínků šlehajících z 12 kamenných váz. V další etáži stojí na samostatných podstavcích sochy mučedníků sv. Václava a sv. Floriána, jezuitů sv. Aloise z Gozagy, který se nemocným obětoval za moru v Římě, slavných kazatelů sv. Antonína Paduánského a sv. Jana Kapistrána, roku 1451 a 1454 pobývajících v Olomouci, a sv. Mořice. Čestné místo, po stranách čelní strany se vstupem do kaple v podstavci sloupu, zaujímá socha sv. Václava, patrona olomoucké diecéze a sv. Mořice, patrona hlavního městské-

Prace kameniarskie Rendera po czteroletniej przerwie podjęli ołomunieccy kamieniarze František Thoneck, Jan Václav Rokytzky, jeho syn Jan Ignác Rokytzky i Augustin Scholz. Nad rzeźbiarską stroną kolumny pracowali ołomunieccy rzeźbiarze, najpierw Filip Sattler (1695–1738), a po jego śmierci Ondřej Zahner (1709–1752) i Jan Michael Scherhauf. Autorem szczytowej grupy rzeźb z miedzianej, pozłacanej blachy był ołomuniecki złotnik Jan Šimon Forstner (1714–1773), który stworzył ją według modeli Zahnera.

Całą budowę kolumny zakończono w 1754 roku. Została ona uroczyscie poświęcona 9 września 1754 roku przez ołomunieckiego kardynała Ferdynanda Juliusza Troyera z Troyersteinu. W uroczystości wzięła udział Maria Teresa z mężem Franciszkiem I Lotaryńskim. W roku 1758 kolumna została uszkodzona podczas nieudanego pruskiego, oblężenia miasta. Przy okazji naprawy dla przypomnienia zwycięstwa miasta, do trzonu kolumny została włożona pozłacana kula artyleryjska.

W trakcie realizacji, prawdopodobnie w związku z ukończeniem kolumny morowej Marii Panny na Dolnym Rynku, pierwotna funkcja monumentu została zmieniona. Zaplanowane figury patronów chroniących przed morem nie zostały wykonane i zastąpiono je patronami diecezji, miasta i jego dwóch kościołów. Kolumna była pomyślana jako symboliczne uczczenie triumfu wiary chrześcijańskiej. Odpowiadało temu także bogate zdobnictwo artystyczne, przedstawiane jako „ołmunieckie niebo” w kilku warstwach znaczeniowych. Na najniższym stopniu, na poziomie widza, światło wiary biło z 12 symbolicznych, pierwotnie oszklonych lamp, niesionych przez sługi i z metalowych, pozłacanych płomyków bijących z 12 kamiennych waz. Na kolejnym poziomie na samych cokołach stoją figury męczenników św. Wacława i św. Floriana, jezuitę św. Alojzego Gonzagi, który poświęcił się chorem podczas moru w Rzymie, sławnych kaznodziejów św. Antoniego z Padwy i św. Jana Kapistrana, który przebywał w Ołomuńcu w latach 1451 i 1454, a także św. Maurycego. Honorowe miejsce, po bokach strony czołowej z wejściem do kaplicy w podstawie kolumny, zajmuje figura św. Wacława, patrona diecezji ołmunieckiej i św. Maurycego, patrona głównego kościoła miejskiego. Podobnie nad wejściem do kaplicy znajduje się płaskorzeźba św. Piotra wyróżniona z galerii apostołów, których podzielono na dwie grupy. Dolną część galerii zajmują razem ze św. Piotrem apostołowie św. Paweł, św. Jan, św. Tomasz, św. Jakub Większy i św. Andrzej, środkową św. Filip, św. Bartłomiej, św. Jakub Mniejszy, św. Juda Tadeusz, św. Szymon i św. Mateusz.

Na środkowym poziomie postumentu są osadzone figury słowiańskich apostołów św. Cyryla i św. Metodego, biskupów męczenników św. Wojciecha i św. Błażeja, męczenników św. Jana Nepomucena i jego morawskiego odpowiednika św. Jana Sarkandra, zamęczonego podczas powstania

ho kostela. Obdobně je nad vstupem do kaple akcentován reliéf sv. Petra z galerie apoštolů, kteří jsou rozděleni do dvou částí. Spodní zaujímají společně se sv. Petrem apoštolé sv. Pavel, sv. Jan, sv. Tomáš, sv. Jakub Větší a sv. Ondřej, prostřední sv. Filip, sv. Bartoloměj, sv. Jakub Menší, sv. Juda Tadeáš, sv. Šimon a sv. Matouš.

Do střední etáže podstavce jsou osazeny sochy slovanských věrozvěstů sv. Cyrila a sv. Metoděje, biskupů mučedníků sv. Vojtěcha a sv. Blažeje, mučedníků sv. Jana Nepomuckého a jeho moravského protějšku sv. Jana Sarkandra, umučeného za stavovského povstání v Olomouci roku 1620. V poslední etáži stojí na čelní straně sochy rodičů Panny Marie sv. Anny a sv. Jáchyma. Doplnují je po obvodu sochy sv. Josefa Pěstouna, sv. Jana Křtitele a patronů radniční kaple sv. Jeronýma a mučedníka sv. Vavřince. K těmto sochám náleží třetí nejvyšší vrstva reliéfů představující kardinální ctnosti: Víru, umístěnou nad průčelí, Lásku a Naději. Pod nimi jsou vytesány latinské nápisy s chronogramy udávajícími rok ukončení stavby. Na stupňovitý trojdielný podstavec je osazen osmiboký sloup s kanelovaným dříkem a korintskou hlavicí. Na čelní straně dříku je zavěšeno Nanebevzetí Panny Marie ze zlaceného měděného plechu, představující boží matku, kterou do nebes vynášejí dva andělé. Na vrcholu sloupu ji očekává Nejsvětější Trojice s archandělem Michaelem. Střed vrcholové kompozice, rovněž provedené ze zlaceného plechu, tvoří zeměkoule. Vedle ní se vznáší bůh Otec držící majestátní žezlo a jeho syn Ježíš Kristus přidržující kříž, na němž byl ukřižován. Nejvýše se vznáší holubice, obklopená paprscitou aureolou, symbolizující Ducha svatého.

Uvnitř podstavce 35 metrů vysokého sloupu, jehož stavba trvala 38 let, se nachází oválná kaple. Výškově dosahuje druhé etáže podstavce. Její stěny člení kanelované pilastry vynášející průběžné kladí. Do šesti jimi vymezených zrcadlových polí jsou vloženy zlacené reliéfy s námětem obětí. Předobrazy starozákonních obětí vrcholí v oběti nejvyšší, v novozákonním ukřižování Krista na Golgotě. Na reliéfu Ukřižování, s pozadím Jeruzaléma, klečí před křížem s ukřižovaným Kristem stařec, kterým byl podle textového odkazu Simeon, jehož oči uviděli Kristovo spasení, které připravil všem národům. Anděl omývající houbou desky desatera poukazuje na dovršení starozákonní Mojžíšovy smlouvy, rozbité okovy vysvobození od prvotního hříchu. Pět zbývajících reliéfů připomíná starozákonní oběť Noemovu, Kainovu, Ábelovu, Abrahámovu obětování Izáka a Abrahámovu obětování berana.

stanowego w Ołomuńcu w 1720 roku. Na ostatnim poziomie od strony czołowej stoją figury św. Anny i św. Joachima rodziców Marii Panny. Uzupełniają je na obwodzie postaci św. Józefa Opiekuna, św. Jana Chrzciciela i patronów kaplicy ratuszowej św. Hieronima i męczennika św. Wawrzyńca. Do tych figur należy trzecia, najwyższa warstwa płaskorzeźb, przedstawiająca cnoty kardynalne: Wiarę, umieszczoną nad fasadą, Miłość i Nadzieję. Pod nimi są wyryte łacińskie napisy z chronogramami podającymi rok zakończenia budowy. Na schodkowym, trzyczęściowym postumencie jest osadzona ośmioboczna kolumna z kanelowanym trzonem i koryncką głowicą. Na czołowej stronie trzonu kolumny jest zawieszony obraz Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny wykonany ze złoconej miedzianej blachy, przedstawiający Matkę Boską, którą unoszą do nieba dwa anioły. Na szczycie kolumny oczekuje na nią Trójca Przenajświętsza z Michałem Archaniołem. Środek szczytowej kompozycji, również wykonany z pozłacanej blachy, stanowi kula ziemiska. Obok niej wznosi się Bóg Ojciec trzymający majestatycznie berło i jego syn Jezus Chrystus trzymający krzyż, na którym został ukrzyżowany. Najwyżej wznosi się gołębica, otoczona aureolą z promieni, symbolizująca Ducha Świętego.

Wewnątrz postumentu 35-metrowej kolumny, której budowa trwała 38 lat, znajduje się owalna kaplica. Jej wysokość sięga drugiego poziomu postumentu. Ściany kaplicy są podzielone kanelowanymi pilastrami podtrzymującymi regularne belkowanie. W sześciu wyznaczonych przez nie lustrzanych polach umieszczone są pozłacane płaskorzeźby dotyczące tematu ofiary. Przykłady starotestamentowych ofiar mają swoją kulminację w ofierze najwyższej, w nowotestamentowym ukrzyżowaniu Chrystusa na Golgocie. Na płaskorzeźbie Ukrzyżowanie, z Jerozolimą w tle, przed krzyżem z ukrzyżowanym Chrystusem klęczy starzec, a był nim zgodnie z Pismem św. Szymon, którego oczy ujrzaly zbawienie, jakie Chrystus przyniósł wszystkim narodom. Anioł obmywający gąbką płyty z Dekalogiem wskazuje na dotrzymanie starotestamentowej umowy Mojżesza, rozerwane kajdany – uwolnienie od grzechu pierworodnego. Pięć pozostałych płaskorzeźb przypomina starotestamentową ofiarę Noego, Kaina, Abła, poświęcenie Izaaka przez Abrahama i ofiarowanie baranka przez Abrahama.

Leoš Mičák

OLOMOUC – AREÁL BÝVALÉHO PREMONSTRÁTSKÉHO KLÁŠTERA HRADISKO OŁOMUNIEC – OBIEKT DAWNEGO KLASZTORU NORBERTANÓW HRADISKO

79 Celkový pohled na klášter / Widok ogólny

Není v Olomouci památky, která by prošla tolika katastrofami a následnými přestavbami jako klášter Hradisko. Ze staršího názvu „Klášterní Hradisko“ vyvozovali někteří badatelé původ tohoto místa již v době velkomoravské. Na místě kláštera se předpokládalo opevněné hradisko. Archeologické nálezy však tuto domněnku nepotvrdily. Počátky kláštera podle písemných pramenů spadají do 11. století. Ke cti Ježíše Krista a jeho svatého prvomučedníka Štěpána nechal v roce 1077 vybudovat klášterní provizorium pro

Nie ma w Ołomuńcu zabytku, który przeżyłby tak wiele katastrof, a następnie przebudów jak klasztor Hradisko. Ze starszej nazwy „Klášterní Hradisko” (Grodzisko Klasztorne) niektórzy badacze wnioskowali, że miejsce to powstało już w czasach wielkomorawskich. Zakładano, że w miejscu klasztoru był obronny gród. Jednak znaleziska archeologiczne tego nie potwierdziły. Początki klasztoru, według pisemnych źródeł, sięgają XI wieku. W roku 1077 ku czci Jezusa Chrystusa i jego świętego pierwszego męczennika

mnichy benedyktiny. Při svěcení klášterního kostela 3. února 1078 olomoucký úřední kníže Ota I. s manželkou Eufemií vydali klášteru zakládací listinu.

Po sedmdesáti letech vystřídali na Hradisku benediktinské mnichy premonstrátské řeholní kanovníci (1051). Za touto změnou stál nejspíš olomoucký biskup Jindřich Zdík (†1150), který premonstráty do Čech uvedl a rozšířil. Podobně jako v Olomouci byli již dříve nahrazeni benediktini premonstráty v Litomyšli. V roce 1155 získala hradišská kanonie ochranné privilegium od papeže Hadriána IV. Bez ohledu na tyto právní záruky byl klášter v roce 1161 vyplněn knížecími vojsky. Jeho následná obnova v roce 1174 byla spojena s výstavbou vysoké hradby. Avšak ani ta neuchránila klášter před vyplněním tatarskými Mongoly v roce 1241. Obnova tentokrát trvala celá dvě desetiletí.

Závěr doby přemyslovské a období lucemburské prožívala hradišská kanonie ve znamení rozkvětu a prosperity. Teprve husitské války přinesly opět rozvrat a zkázu. Nejprve to bylo v roce 1429 a zakrátko v roce 1432, kdy byl klášter vypálen a následně rozbořen olomouckými měšťany, aby se ani zničený klášter nemohl stát základnou proti městu. Za obnovu vděčil hradišský klášter českému králi Jiřímu z Poděbrad, jemuž pak za války s uherským králem Matyášem Korvínem zůstali premonstráti věrni. Korvínovým oblehatelům avšak ani královská posádka neodolala a tak klášter musela v říjnu 1468 vydat nepřítelům. A opět byl klášter rozbořen, tentokrát dokonce s plným svolením římského papeže.

Po obnově do doby relativního klidu v období renesance vypuklo české stavovské povstání (1618) a již v červnu následujícího roku v klášteře zle řádilo protestantské stavovské vojsko. Poslední faktická likvidace kláštera nastala za švédské okupace Olomouce v roce 1642. Stejně jako všechna olomoucká předměstí byl zbořen i klášter Hradisko. Po odchodu Švédů (1650) nastává období obnovy kanonie. Poměrně záhy, v roce 1659, byla zahájena stavební obnova. Teprve však na konci 17. století zahájil opat Norbert Želecký z Počenic grandiózní novostavbu podle plánů italského architekta Giovanni Pietra Tencalli. Ta byla dokončena v roce 1738. Při výstavbě prelatury (1726–1736) v jižní části klášterního komplexu došlo k přepracování původních plánů architektem Domenicem Martinellim.

Vícekrídlý objekt premonstrátské kanonie Hradisko u Olomouce tvoří kompaktní areál pravoúhlého půdorysu o stranách 115×100 m. Nároží jsou opatřena čtyřmi polygonálními věžicemi a k východnímu traktu je připojen rovněž polygonální kostel sv. Štěpána, který dodnes slouží jako farní kostel. Na západovýchodní ose probíhá vnitřní trakt s barokním klášterním kostelem Panny Marie, střední věží a dále na východ v patře velký sál klášterní knihovny. Dalšími dvěma vnitřními trakty získal objekt čtyři nestejně velká

Szczepana powstało provizorium klasztorne dla mnichów z zakonu benedyktynów. Przy wyświęceniu klasztornej kościoła 3 lutego 1078 roku ołomuniecki udzielny książę Ota I (Otto) wraz z żoną Eufemią wystawili klasztorowi dokumenty założycielskie.

Po siedemdziesięciu latach benedyktynów na Hradisku zastąpili norbertanie, będący zakonem kapłańskim (1151). Za zamianą tą stał najprawdopodobniej ołomuniecki biskup Jindřich Zdík (†1150), który sprowadził norbertanów do Czech i przyczynił się do ich spopularyzowania. Podobnie jak w Ołomuńcu, norbertanie zastąpili benedyktynów także w Litomyšli. W roku 1155 kanonia na Hradisku uzyskała przywileje ochronne od papieża Hadriana IV. Mimo tych gwarancji prawnych klasztor został w 1161 roku spalony przez książęce wojska. Jego odbudowa w 1174 roku połączona była z budową wysokiego muru obronnego. Również on nie uchronił jednak klasztoru przed spłądrowaniem przez Mongołów w 1241 roku. Tym razem odbudowa trwała całe dwa dziesięciolecia.

Koniec epoki Przemysławidów oraz okres dynastii Luksemburgów był dla kanonii na Hradisku czasem rozkwitu i prosperity. Dopiero wojny husyckie ponownie przyniosły zamęt i zniszczenie. Najpierw w 1429 roku i wkrótce potem w 1432 roku, gdy klasztor został spalony, a następnie rozebrany przez ołomunieckich mieszczan, aby nawet zniszczony obiekt nie mógł stać się bazą wypadową przeciwko miastu. Odbudowę klasztoru na Hradisku zawdzięcza czeskiemu królowi Jerzemu z Podiebradów, któremu w czasie wojen z węgierskim królem Maciejem Korwinem norbertanie pozostali wierni. Oblegającym klasztor wojskom Korwina nie oparła się jednak nawet królewska załoga, która w październiku 1468 roku musiała oddać klasztor w ręce nieprzyjaciół. Ponownie został on zburzony, tym razem za pełną zgodą papieża.

Po odbudowie i okresie relatywnego spokoju w epoce renesansu wybuchło czeskie powstanie stanowe (1618) i już w lipcu następnego roku klasztor spłądrowały protestanckie wojska czeskich stanów. Ostatnia faktyczna likwidacja nastąpiła w czasie szwedzkiej okupacji Ołomuńca w 1642 roku. Podobnie jak wszystkie ołomunieckie przedmieścia, zburzony został również klasztor Hradisko. Po odejściu Szwedów (1650) następuje okres odbudowy kanonii. Stosunkowo wcześnie, w 1659 roku, rozpoczęto prace budowlane. Jednak dopiero pod koniec XVII wieku opat Norbert Želecký z Počenic rozpoczął imponującą budowę nowego obiektu według planów włoskiego architekta Giovanniego Pietro Tencalli. Została ona ukończona w 1738 roku. W trakcie budowy prelatury (1726–1736) w południowej części kompleksu klasztornej doszło do zmiany pierwotnych planów przez architekta Domenica Martinellogo.

Wieloskrzydłowy obiekt kanonii norbertańskiej Hradisko pod Ołomuńcem tworzy zwarty zespół zabudowań, wznie-

80 Detail nástěnné barokní malby ve slavnostním sále / Detail barokowego malarstwa naściennego w sali reprezentacyjnej

vnitřní nádvoří. Jižním křídlem prelatury (uprostřed zvýrazněna mírným rizalitem se zaoblenými nárožími) probíhá v ose hlavní vjezd do velkého nádvoří s kašnou a v patře bohatě zdobená jídelna, dnes tzv. slavnostní sál, sloužící dnes i společenským účelům (vědecká a společenská zasedání, koncerty apod.). Prelatura má do velkého nádvoří dvakrát ustouplý rizalit obsahující uvnitř dvouramenné čestné schodiště ke slavnostnímu sálu a do dalších prostor prvního patra. Hradištská kanonie byla jako mnoho jiných moravských klášterů v roce 1784 zrušena císařem Josefem II., který zde nechal v roce 1785 zřídit tzv. generální seminář pro výchovu kněží moravských diecézí. Od roku 1802 slouží bývalý klášter trvale jako vojenská nemocnice. Toto nové využití objektu se neobešlo bez řady zásahů do původního interiéru. K zásadním změnám patří zrušení klášterního kostela

a jeho horizontálního přepažení na dvě podlaží. Po druhé světové válce zahájily památkové orgány postupnou restauraci vnitřní barokní výzdoby. S několika přerušeními probíhá tato restaurace dosud. V letech 1989 až 1997 proběhla rekonstrukce vnějších fasád, střechy a rekonstruována do původní podoby byla i střední velká věž. Téměř intaktní zůstal uchován farní kostel sv. Štěpána, který od roku 1990 mohou opět využívat i pacienti nemocnice. Některé prostory nemocnice jsou za předem dohodnutých podmínek přístupné i veřejnosti. Je to již zmíněný slavnostní sál (původní jídelna) v poschodí prelatury s čestným schodištěm, sál knihovny (i dnes slouží pacientům jako moderní knihovna) a prostor v patře jihozápadní nárožní věže. Místnost s předsálím je upravena v malou historickou expozici. Sochařská, štukatérská a malířská výzdoba svědčí o vytrbeném vkusu opatů kláštera, ale i o jejich snaze vyrovnat se uměleckým vybavením zámeckým a rezidenčním objektům své doby.

a jeho horizontálního přepažení na dvě podlaží. Po druhé světové válce zahájily památkové orgány postupnou restauraci vnitřní barokní výzdoby. S několika přerušeními probíhá tato restaurace dosud. V letech 1989 až 1997 proběhla rekonstrukce vnějších fasád, střechy a rekonstruována do původní podoby byla i střední velká věž. Téměř intaktní zůstal uchován farní kostel sv. Štěpána, který od roku 1990 mohou opět využívat i pacienti nemocnice. Některé prostory nemocnice jsou za předem dohodnutých podmínek přístupné i veřejnosti. Je to již zmíněný slavnostní sál (původní jídelna) v poschodí prelatury s čestným schodištěm, sál knihovny (i dnes slouží pacientům jako moderní knihovna) a prostor v patře jihozápadní nárožní věže. Místnost s předsálím je upravena v malou historickou expozici. Sochařská, štukatérská a malířská výzdoba svědčí o vytrbeném vkusu opatů kláštera, ale i o jejich snaze vyrovnat se uměleckým vybavením zámeckým a rezidenčním objektům své doby.

Miloslav Pojsl

dwuramienne reprezentacyjne schody prowadzące do sali uroczystej, oraz do dalszych pomieszczeń pierwszego piętra. Kanonia Hradisko, jak wiele innych morawskich klasztorów, w 1784 roku została rozwiązana przez cesarza Józefa II, który kazał tu w 1785 roku zorganizować tzw. generalne seminarium kształcące księży morawskich diecezji. Od 1802 roku klasztor nieprzerwanie służy jako szpital wojskowy. To nowe wykorzystanie obiektu nie obyło się bez wielu ingerencji w pierwotne wnętrza. Do zasadniczych zmian należy likwidacja klasztornej kościoła i jego podział w poziomie na dwa piętra. Po drugiej wojnie światowej instytucje zajmujące się ochroną zabytków rozpoczęły stopniową restaurację wewnętrznych barokowych zdobień. Z kilkoma przerwami trwa ona do dziś. W latach 1989–1997 odbyła się rekonstrukcja zewnętrznych fasad i dachu, również do pierwotnej formy zrekonstruowana została środkowa wielka wieża. W prawie nienaruszonym stanie pozostał zachowany kościół św. Szczepana, z którego od 1990 roku ponownie mogą korzystać również pacjenci szpitala. Niektóre pomieszczenia szpitala po wcześniejszym uzgodnieniu są dostępne osobom z zewnątrz. Jest to już wspomniana uroczysta sala (pierwotna jadalnia) na piętrze prelatury z reprezentacyjnymi schodami, sala biblioteki (która dziś służy pacjentom jako nowoczesna biblioteka) i pomieszczenie na piętrze południowo-zachodniej, narożnej wieży, które z przedsionkiem jest zaadaptowane do potrzeb małej, historycznej ekspozycji. Rzeźby, sztukaterie oraz zdobienia malarskie świadczą o znakomitym guście opatów klasztoru, ale także o ich dążeniu do dorównania artystycznemu wyposażeniu obiektów zamkowych i rezydencji swojej epoki.

OLOMOUC – BASILIKA NAVŠTÍVENÍ PANNY MARIE NA SVATÉM KOPEČKU

OŁOMUNIEC – BAZYLIKA NAWIEDZENIA MARIII PANNY NA SVATYM KOPEČKU

81 Celkový pohled na průčelí kostela se dvěma křídly rezidencí / Widok ogólny na fasadę kościoła z dwoma skrzydłami rezydencji

Od baroka je většina vedut města Olomouce nerozlučně spojena na svém východním panoramatu s charakteristickým dvouvěžovým průčelím poutního kostela a symetrickými postranními křídly premonstrátského proboštství. Žlutobílý objekt zářící do kraje ve všech ročních obdobích vytváří městu proporčně uměřenou korunu. Z dálkového i zcela blízkého pohledu nepůsobí poutní areál ani triumfalisticky ani giganticky. Rozměry architektury i střídmost umělecké výzdoby exteriéru působí stejně příjemně, když stojíme přímo před vstupem do kostela nebo jej sledujeme z dálky.

Od časů baroku většina vedut Ołomuńca jest nierozłącznie związana w swojej wschodniej panoramie z charakterystyczną, dwuwieżową fasadą kościoła pielgrzymkowego i z symetrycznymi, bocznymi skrzydłami siedziby norbertańskiej kapituły. Żółto-biały obiekt jaśniejący ze wzgórza we wszystkich porach roku stanowi koronę miasta idealnie odpowiadającą jego proporcjom. Zarówno z dalekiej, jak i z całkiem bliskiej perspektywy kompleks pielgrzymkowy nie sprawia wrażenia triumfalizmu ani gigantyzmu. Wymiary bryły architektonicznej i skromność artystycznego zdobnictwa wewnątrz robią tak samo dobre

Svatý Kopeček patří k nejznámějším mariánským poutním místům na Moravě. Jeho počátky se sice neobejdou bez zbožných a zázračných pověstí typických zejména pro barokní dobu, ale současně při vzniku tohoto posvátného místa známe konkrétní historickou osobnost. Tou byl olomoucký měšťan a obchodník s vínem Jan Andrášek, jehož rodina pocházela ze slezské Ratiboře. Při svých obchodních cestách učinil slib, že nad Olomoucí postaví Panně Marii kapli. Když na slib zapomněl, Maria se ve snech přihlásila sama. Proto ještě v zimě, koncem února roku 1629, vyjel na koni do lesů východně od města, aby našel vhodné místo pro kapli. Sněhová bouře jej zahnila na návrší jednoho kopce, kde našel klidné prozářené místo, stejné, jaké viděl ve snu. Stavbu kaple se svolením hradištských premonstrátů, jimž lesy patřily, zahájil ještě v téže roce a dokončil ji v roce 1633, kdy byla 3. dubna posvěcena. Na oltáři byl umístěn kamenný reliéf Matky Boží s Ježíškem, který se zázračně objevil v rozestavěné kapli v roce 1632. Mariánskou kapli na Svaté Hoře, jak se tehdy místu říkalo, vypálili v roce 1645 Švédové z okupované Olomouce. Když se stárnoucí Jan Andrášek vzdal svých práv ke kapli ve prospěch premonstrátů, ujal se hradištská kanonie úmyslu vystavět na tomto místě nový a mnohem větší poutní kostel. Návrhy na doporučení biskupa Karla II. z Liechtenštejna vypracoval architekt Giovanni Pietro Tencalla. V letech 1669 až 1679 byl kostel zbudován a 1. října samotným biskupem vysvěcen. Na počátku 18. století nechali premonstráti k poutnímu kostelu přistavět po obou stranách dvoupodlažní obytné budovy, z nichž severní sloužila kněžím a jižní převorovi. V patře tohoto jižního křídla byly zřízeny reprezentační sály sloužící hradištskému opatovi po dobu jeho pobytu na Svaté Hoře. Stavba se připisuje v biskupských službách tehdy působícímu architektovi Domenicu Martinellimu, stejně jako půlkruhový ambit s kaplí Jména Panny Marie za kostelem. Blížící se sté výročí zázračného nalezení milostného obrazu (reliéfu) vedlo hradištské opaty k dokončení vnitřní výzdoby poutního kostela. Koncept výzdoby pověřili italského architekta a umělce Baldassare Fontanu (1658–1738), který kolem sebe soustřeďoval řadu významných umělců, kameníky, mramoráře, štukatéry, pozlacovače a další. Vedle dokončení vnitřního vybavení kostela se připravovala jubilejní oslava v termínu od 8. do 15. září 1732. Oslava měla typický barokní průběh. Mimo náboženské obřady, procesí a soukromé pobožnosti se na Svaté Hoře odehrávala slavnost mezi obrovskými kulisami na prostranství před kostelem, kanonády a ohňostroje, v dobovém slovníku „iluminace“. Soudobý svědek zaznamenal kronikářskou zprávu, že „slávy takové, s jakou tato památka století se konala, nespátřila celá Morava za časů předěšlých a snad že ji neužije ani kdy budoucně“. Následné doby mu daly plně za pravdu.

wrażenie, gdy stoimy bezpośrednio przed wejściem do kościoła, jak i wtedy, gdy obserwujemy go z daleka. Svatý Kopeček (Świąta Górka) należy do najbardziej znanych miejsc pielgrzymkowych związanych z kultem marynym na Morawach. Jego początki są wprawdzie owiane pobożnymi i cudownymi legendami, typowymi zwłaszcza dla epoki baroku, ale jednocześnie u początków powstania tego świętego miejsca stoi konkretna historyczna postać. Był nią ołomuniecki mieszczanin i handlarz winem Jan Andrášek, którego rodzina pochodziła ze śląskiego Raciborza. Podczas swoich handlowych podróży ślubował, że wzniesie na wzgórzu nad Ołomuńcem kaplicę ku czci Marii Panny. Gdy zapomniał o obietnicy, Maria sama przysłała do niego w snach. Dlatego jeszcze zimą, pod koniec lutego 1629 roku, wyjechał konno do lasu na wschód od miasta, żeby znaleźć odpowiednie miejsce na kaplicę. Burza śnieżna zapędziła go na szczyt jednego ze wzgórz, gdzie znalazł spokojne, rozświetlone promieniami słońca miejsce, takie samo, jakie widział we śnie. Budowę kaplicy za zgodą norbertanów z Hradiska, do których należały te lasy, rozpoczął jeszcze w tym samym roku i dokończył w 1633 roku. Kaplica została poświęcona 3 kwietnia tegoż roku. Na ołtarzu umieszczono kamienną płaskorzeźbę Matki Boskiej z Jezuskiem, który się cudownie objawił w budowanej kaplicy w 1632 roku. Kaplicę Panny Marii na Svaté Hoře (Świętej Górze), jak się wówczas nazywało to miejsce, w 1645 roku spalili Szwedzi okupujący Ołomuniec. Gdy starzejący się Jan Andrášek zrzekł się swoich praw do kaplicy na rzecz norbertanów, kapituła zakonu z Hradiska powzięła zamiar zbudowania na tym miejscu nowego i dużo większego kościoła pielgrzymkowego. Projekty na polecenie biskupa Karla II von Liechtenstein sporządził architekt Giovanni Pietro Tencalla. Kościół został zbudowany w latach 1669–1679 i 1 października poświęcony przez samego biskupa. Na początku XVIII wieku norbertanie kazali dobudować do kościoła pielgrzymkowego po obu stronach dwukondygnacyjne budynki, z których północny służył księżom, a południowy przeorowi. Na piętrze tego południowego skrzydła zostały urządzone reprezentacyjne sale przeznaczone dla opata z Hradiska, w okresach gdy przebywał na Świętej Górze. Autorstwo budynku, tak samo jak półokrągłego obejścia (ambitu) z kaplicą pod wezwaniem Marii Panny, przypisuje się architektowi Domenico Martinellemu, będącemu wówczas w służbie u biskupa. Zbliżająca się setna rocznica odnalezienia cudownego obrazu (płaskorzeźby) skłoniła opatów z Hradiska do dokończenia wewnętrznych zdobień kościoła pielgrzymkowego. Stworzenie koncepcji dekoracji wnętrza powierzyli włoskiemu architektowi i artyście Baldassare Fontanie (1658–1738), który skupił wokół siebie wielu znaczących artystów, kamie-

82 Pohled na hlavní barokní oltář s milostným obrazem Panny Marie a dvojicí andělů /Widok na główny barokowy oltarz z cudownym obrazem Marii Panny i dwoma aniołami

Týden po oslavách se na Svaté Hoře konala další slavnost, totiž korunovace milostného obrazu římskými korunkami. Před touto událostí se stejné pouty dostalo Loreto, Čenstochové, Monserratu a Svaté Hoře u Příbrami. Krátce před zrušením premonstrátské kanonie na Hradisku získal svatokopecký poutní kostel čestný titul „malé baziliky“ 25. dubna 1784. Dne 18. srpna 1784 byla kanonie na Hradisku u Olomouce císařem Josefem II. zrušena, stejně jako převorství na Svatém Kopečku. Zrušení i poutního místa zabránila pouze ta skutečnost, že poutní kostel plnil současně funkci farního kostela. Úředně byla far-

niarzy, řemeslníkův biegłych w sztuce obróbki marmuru, wykonywania sztukaterii, złoceń i innych. Równoległe do wykańczania wewnętrznego wystroju świątyni przygotowywano jubileuszowe uroczystości, które przypadały od 8 do 15 września 1732 roku. Uroczystości miały przebieg typowy dla okresu baroku. Poza obrzędami religijnymi, procesją i prywatnymi nabożeństwami na Świętej Górze odbywał się festyn wśród olbrzymich dekoracji na placu przed kościołem, kanonady i sztuczne ognie, w ówczesnym języku zwane „iluminacjami”. Współczesny świadek odnotował w kronikarskich

nost zřízena po nuceném odchodu premonstrátů, v dubnu roku 1785.

Nová kapitola poutního místa nastala slavnostním uvedením premonstrátů ze Strahova (Praha) 8. listopadu 1846. Pod strahovskou kanonií patří Svatý Kopeček u Olomouce dodnes, ovšem s přerušením v letech 1950 až 1990.

Interiér kostela upoutá nejen svou duchovní velebností, nýbrž také bohatou výzdobou presbytáře, kupole, postranních kaplí a hudební kruchty s varhanami. Sloupová architektura hlavního i ostatních oltářů je dílem skupiny kolem Baldassare Fontanou. Před retabulem hlavního oltáře s bohatě zdobeným a zlaceným nádstavcem je vysunut vlastní oltář, jehož menza je opatřena ve stříbře tepaným antependiem z roku 1901. Nad tabernáklem (svatostánkem) je umístěn milostný obraz ve stříbrném rámu s baldachýnem a hustou září rovněž stříbrných paprsků. Před původním oltářem je umístěn nový obětní stůl (menza) z kovu a mramoru.

Valená klenba nad presbytářem, lodí i hudební kruchtou je opatřena vysoce reliéfní štukaturou tvořenou festony, girlandami, putti a kartušemi kolem nástěnných maleb různých tvarů. Mohutná, bohatě zdobená kupole odděluje presbytář od rozšířené lodi. Pod severovýchodním pendativem kupole je na nosném pilíři upevněna kazatelna s bohatě zdobeným a zlaceným řečništěm i přístupovým schodištěm z lodí. Varhany z let 1722–1725 jsou dílem brněnského varhanáře Davida Siebra, dokončené jeho žákem Antonínem Richterem. Varhaní prospekt (skříně) jsou dílem olomouckého řezbáře Jana Františka Sturmera. Umělecký účinek interiérového celku s množstvím doplňků a detailů je mimořádný. Právem je proto pokládán za jeden z nejvzácnějších a stylově naprosto čistých kostelních interiérů na Moravě.

Miloslav Pojsl

zapiskach, że „takich uroczystości, jakie towarzyszyły obchodom stulecia, całe Morawy nie widziały za minionych czasów i pewnie już nie zobaczą takich w przyszłości”. Następne epoki w pełni przyznały mu rację.

Tydzień po obchodach na Świętej Górze odbyła się kolejna uroczystość, mianowicie koronacja cudownego obrazu koronami papieskimi. Przed tym zdarzeniem podobny honor spotkał Loreto, Częstochowę, Montserrat i Svatą Horę koło Příbrami. Krótce przed zlikwidowaniem norbertańskiej kanonii na Hradisku kościół pielgrzymkowy na Svatym Kopečku uzyskał 25 kwietnia 1784 roku zaszczytny tytuł „małej bazyliki”. Dnia 18 sierpnia 1784 roku kanonia na Hradisku koło Ołomuńca została zlikwidowana przez cesarza Józefa II, tak samo jak przeorstwo na Svatym Kopečku. Likwidację również miejsca pielgrzymkowego uniemożliwiła tylko ta okoliczność, że kościół pielgrzymkowy był świątynią parafialną. Urzędowo parafia została powołana po wymuszonym odejściu norbertanów w kwietniu 1785 roku.

Nowy rozdział w historii miejsca pielgrzymkowego nastąpił wraz z uroczystą introdukcją norbertanów ze Strahova (Praga) 8 listopada 1846 roku. Svatý Kopeček koło Ołomuńca podlega pod strahowską kanonię do dzisiaj, jednak z przerwą w latach 1950–1990.

Wnętrze kościoła oczarowuje nie tylko swoją majestatycznością, lecz także bogatym zdobnictwem prezbiterium, bocznych kaplic i chóru z organami. Architektura kolumnowa głównego i pozostałych ołtarzy jest dziełem grupy skupionej wokół Baldassare Fontany. Przed retabulum głównego ołtarza z bogato zdobioną i złoconą nastawą wysunięty jest właściwy ołtarz, którego mensa jest opatrzona wykutym w srebrze antepedium z 1901 roku. Nad tabernakulum jest umieszczony cudowny obraz w srebrnej ramie z baldachimem i gęstą aureolą tworzoną również przez srebrne promienie. Przed pierwotnym ołtarzem umieszczony jest nowy stół ofiarny (menza) z metalu i marmuru. Walcowe sklepienie nad prezbiterium, nawą główną i chórem jest ozdobione mocno reliefową sztukaterią tworzącą girlandy, z amorkami i obramowaniem wokół malowideł ściennych o różnych kształtach. Potężna, bogato zdobiona kopuła oddziela prezbiterium od rozszerzonej nawy. Pod północno-wschodnim wroźnikiem kopuły do filara nośnego jest przymocowana kazalnica z bogato zdobioną i złoconą mównicą oraz schodami wejściowymi prowadzącymi z nawy głównej. Organy z lat 1722–1725 są dziełem organmistrza z Brna Davida Siebra, dokończonym przez jego ucznia Antonína Richtera. Prospekt organowy (szafa) jest dziełem rzeźbiarza ołomunieckiego Jana Františka Sturmera. Efekt artystyczny całego wnętrza z mnóstwem dodatków i detali jest nadzwyczajny. Zgodnie z prawdą jest ono uważane za jedno z najcenniejszych, jednolitych pod względem stylu wnętrz kościelnych na Morawach.

OLOMOUC – KAPLE JANA SARKANDRA

OŁOMUNIEC – KAPLICA JANA SARKANDRA

Počátky Sarkandrový kaple sahají do let 1672–1673, kdy byla postavena malá okrouhlá kaple na nároží dnešních ulic Na hradě a Mahlerovy. Za tím účelem se muselo odstranit část starého městského vězení, v němž byl vyslýchán a zemřel holešovský farář Jan Sarkander. Dne 11. září 1859 byl Sarkander beatifikován papežem Piem IX. a 21. května 1995 papež Jan Pavel II. jej prohlásil za svatého. Jan Sarkander se narodil roku 1576 ve Skočově v Těšínském Slezsku jako syn tamního měšťana Řehoře Matěje Sarkandra a jeho manželky Heleny Gurecké z Kornic. Po smrti otce se matka odstěhovala na Moravu do Příbora, kde získal první vzdělání. Pak studoval u olomouckých a posléze pražských jezuitů a zde byl v roce 1603 prohlášen magistrem filozofie. Po krátkém pobytu na univerzitě v Gratzu v roce 1606 uzavřel smlouvu s Annou Plachetskou ve Velkém Meziříčí. Předpokládá se, že Anna zemřela krátce před plánovanou svatbou nebo zakrátko po ní. O rok později (1607) přijal současně nižší svěcení a 22. března 1609 byl v Brně vysvěcen na kněze. Jeho katolická horlivost jej přivedla do sporů se svými farníky i nekatolíky. Jako farář v Holešově byl podezírán ze zrady vůči nekatolickým stavům a v Olomouci útrpným právem čtyřikrát vyslýchán (naposledy 18. února 1620). Na následky mučení 17. března 1620 zemřel. Katolíci jej v Olomouci od počátku považovali za mučedníka. Na místě původní kaple byla v letech 1703 a 1704 postavena kaple Svatých mučedníků. Charakter barokní svatyně získala až úpravou v letech 1721 až 1724. Teprve beatifikace Jana Sarkandra přiměla tehdejšího olomouckého arcibiskupa Bedřicha Fürstenberka k provedení vnitřních úprav a výměně hlavního oltáře. Na přelomu 19. a 20. století inicioval farář Ignác Panák novobarokní obnovu farního kostela (do roku 1784 klášterní kostel dominikánů) sv. Michala a rozsáhlé urbanistické zásahy do prostoru kolem kostela. S těmito aktivitami do jisté míry souvisí také výstavba jedinečné secesní vily rodiny Primavesi a vybudování objektu měšťanské školy. Do plánů Ignáce Panáka náležela rovněž novostavba Sarkandrový kaple a sousedního domu Sarkandrina, jenž se měl stát muzeem sakrálního umění. Tento komplex vyžadoval likvidaci čtyř domů a podstatné rozšíření původní barokní kaple. Již v roce 1907 se Ignác Panák spojil s pražským architektem Eduardem Sochořem, jemuž svěřil projekci obou plánovaných objektů. V době, kdy teprve končila projekce Sarkandrina, byla již kaple v hrubé stavbě hotova (1909). Její

Počátky kaplice Jana Sarkandra sięgają lat 1672–1673, gdy została wzniesiona mała, okrągła kaplica na rogu dzisiejszych ul. Na Hradě i Mahlerova. W tym celu trzeba było zburzyć część starego więzienia miejskiego, w którym był przesłuchiwany i gdzie zmarł proboszcz z Holešova Jan Sarkander. Dnia 11 września 1859 roku Sarkander został beatyfikowany przez papieża Piusa IX, a 21 maja 1995 roku papież Jan Paweł II ogłosił go świętym. Jan Sarkander urodził się w 1576 roku w Skoczowie na Śląsku Cieszyńskim jako syn tamtejszego mieszczanina Grzegorza Macieja Sarkandra i jego żony Heleny Góreckiej z Kornic. Po śmierci ojca matka przeniosła się na Morawy do Příboru, gdzie Jan zdobył podstawowe wykształcenie. Potem studiował u ołomunieckich, a w końcu u praskich jezuitów i tam w 1603 roku uzyskał tytuł magistra filozofii. Po krótkim pobycie na uniwersytecie w Gratzu w 1606 roku zawarł kontrakt małżeński z Anną Plachetską w Velkém Meziříčí. Przypuszcza się, że Anna zmarła przed planowanym ślubem lub niedługo po nim. Rok później (1607) Jan Sarkander przyjął jednocześnie niższe święcenia kapłańskie, a 22 marca 1609 roku został w Brnie wyświęcony na księdza. Jego katolicka gorliwość doprowadziła go do sporu ze swoimi parafianami i niekatolikami. Jako proboszcz w Holešovie był podejrzewany o zdradę w stosunku do niekatolickich stanów i był cztery razy przesłuchany i torturowany w Ołomuńcu (po raz ostatni 18 lutego 1620 roku). W następstwie zadanych tortur 17 marca 1620 roku zmarł. Katolicy w Ołomuńcu od początku uważali go za męczennika. W miejscu pierwotnej kaplice w latach 1703–1704 została zbudowana kaplica Świętych Męczenników. Barokowy charakter świątynia uzyskała dopiero po przebudowie w latach 1721–1724. Dopiero beatyfikacja Jana Sarkandra skłoniła ówczesnego ołomunieckiego arcybiskupa Fryderyka (Bedřicha) Fürstenberga do przeprowadzenia zmian wewnątrz i wymiany ołtarza głównego. Na przełomie XIX i XX wieku proboszcz Ignác Panák zainicjował neobarokową renowację kościoła (do 1784 roku był to kościół klasztorny dominikanów) św. Michała i rozległe interwencje urbanistyczne wokół świątyni. Z tymi działaniami do pewnego stopnia wiąże się także budowa wyjątkowej secesyjnej willi rodziny Primavesi i wybudowanie obiektu szkoły mieszczańskiej. W planach Ignáca Panáka znalazło się również wzniesienie nowej kaplice Jana Sarkandra i sąsiedniego domu Sarkandrinum, który miał się stać muzeum sztuki sakralnej. Kompleks ten wymagał

83 Celkový pohled / Widok ogólny

vnitřní výzdoba a náročná sochařská úprava exteriéru se však protáhla až do roku 1912, ačkoliv kaple byla posvěcena arcibiskupem Františkem Bauerem již 6. května 1910, a to k 50. výročí Sarkandrova blahorečení. Eduard Sochor dokázal především geniálně využít prostoru mezi vidlicí zmíněných ulic (Na Hradě a Mahlerova), ale ještě více mu poskytla k uplatnění architektonické i výtvarné invence nestejná úroveň obou ulic. Zatímco ulice Na hradě se mírně zvedá ke kostelu sv. Michala, Mahlerova ulice poměrně příkře spadá směrem k Hornímu náměstí. Tyto dvě úrovně umožnily vytvořit mezi vstupním průčelím kaple a domu Sarkandrina malý dvůr, jenž je z ulice oddělen vysokou kovovou mříží. Na protější straně je dvorek ukončen uprostřed soklem nesoucím kamennou sošku sv. Jana Nepomuckého a po obou jeho stranách mírně do

likwidacji czterech domów i zasadniczego poszerzenia pierwotnej barokowej kaplice. Już w 1907 roku Ignác Panák skontaktował się z praskim architektem Eduardem Sochořem, któremu powierzył zaprojektowanie obu planowanych obiektów. Gdy projekty Sarkandrinum dopiero dobiegały końca, budynek kaplice w swojej głównej części był już gotowy (1909). Prace związane z wystrojem jej wnętrza i trudne wykończenia rzeźbiarskie na zewnątrz przeciągnęły się jednak aż do 1912 roku, chociaż kaplica została poświęcona przez arcybiskupa Františka Bauera już 6 maja 1910 roku, czyli w pięćdziesiątą rocznicę uznania Sarkandra za błogosławionego. Eduard Sochor potrafił przede wszystkim genialnie wykończyć przestrzeń w rozwidleniu wspomnianych ulic (Na Hradě i Mahlerova), w jego architektonicznej i plastycznej

84 Sklepení s mučičími nástroji a studnou / Podziemia z narzędziami tortur i studnią

stran vybočená schodiště k Mahlerově ulici. Kuželkové balustrády schodišť současně vytvářejí z ulice nástup po schodišti do suterénu kaple. Dvorek byl nedávno doplněn kašnou od sochaře Otmara Olivy. Nově vybudovaná oválná loď kaple poutá na sebe pozornost čtyřmi architektonicky výrazně zdůrazněnými nárožími, jejichž vrcholy zakončují vždy trojice kamenných soch, prostřední stojící (sv. Hedvika, patronka mučednickova rodného Slezska; patronka města Olomouce sv. Pavlína; patron stavebníka sv. Ignác a sv. Klement Maria Hofbauer svatořečený právě v době výstavby kaple) a postranní sedící postavy. V nice na závěrečné apsidě se nachází socha sv. Jana Sarkandra. Vrcholy šambrán velkých postranních oken jsou opatřeny reliéfy polopostav: arcibiskupa Františka Bauera (z ulice Na hradě) a P. Ignáce Panáka (z ulice Mahlerovy). V prostoru mezi tímto oknem a hranou vstupního průčelí je ještě malý reliéf architektovy hlavy se stu-

inwencji pomógł mu také nejednakový poziom obu ulic. Podczas gdy ul. Na Hradě łagodnie wznosi się ku kościołowi św. Michała, ul. Mahlera (Mahlerova) stosunkowo stromo opada w kierunku Górnego Rynku. Te dwa poziomy umożliwiły stworzenie małego dziedzińca między fasadą wejściową kaplicy i domem Sarkandrinum, który jest oddzielony od ulicy wysoką, metalową kratą. Po przeciwnej stronie mały dziedziniec jest zakończony umieszczonym pośrodku cokołem z kamienną rzeźbą św. Jana Nepomucena, a po obu bokach znajdują się łagodnie zakrzywione schody prowadzące do ul. Mahlera. Tralkowe balustrady schodów są jednocześnie wejściem z ulicy po schodach do podziemi kaplicy. Dziedziniec został niedawno uzupełniony o fontannę będącą dziełem rzeźbiarza Otmara Olivy. Nowo wybudowana owalna nawa kaplicy zwraca uwagę czterema wyraźnie podkreślonymi architektonicznie narożami, których szczyty wieńczą zawsze trójki kamiennych

hou nesoucí jeho jméno. Modely všech soch jsou rovněž dílem architekta Sochora. Při vstupu do interiéru kaple upoutá pozornost uprostřed lodi oválný otvor v podlaze s kovovým zábradlím. Otvor umožňuje propojení se suterénem kaple. Na výzdobě interiéru se podílelo několik umělců. Fresku na klenbě představující výjev Nanebevzetí Panny Marie vytvořil Jakub Obrovský. Výmalba iluzivní architektury a postavy světců, podobně jako menší obrazy ze života mučednickova v presbytáři, jsou dílem Jano Köhlera. Štukovou výzdobu kaple zhotovil olomoucký sochař a medailér Josef Hladík. Na oltáři v presbytáři je kovový relikviář s ostatky světců: Jana Křtitele, Anežky a Jana Sarkandra se dvěma adorujícími anděly po stranách. Prostor v suterénu je mnohem prostší. V oválném prostoru pod presbytářem se nachází oltář s kamennou sochou sv. Jana Sarkandra. Pod lodí je uchován zčásti původní prostor vězení, v němž se dochovalo původní kolo se skřipcem, roubení studny a kamenný náhrobek Jana Sarkandra pořízený rodnými bratry krátce po jeho smrti pro kostel Panny Marie na Předhradí, kde byl pochován. Po zrušení kostela byly Sarkandrový ostatky přeneseny do kostela sv. Michala, náhrobek do kaple svatých mučedníků a tumba vzala za své. Přestože se jedná o velmi pozdní historizující stavbu, svými architektonickými, uměleckými a konečně i urbanistickými kvalitami ji řadíme k významným sakrálním památkám v Olomouci.

Miloslav Pojsl

rzeźb, środkowa stojąca (św. Jadwiga, patronka rodzinnego Śląska; św. Paulina, patronka miasta Ołomuńca; św. Ignacy, patron budowniczych i św. Klemens Maria Hofbauer ogłoszony świętym właśnie w okresie budowy kaplicy) i siedzące postaci po bokach. W niszy na zamykającej apsydzie znajduje się figura św. Jana Sarkandra. Szczyty opasek okiennych wielkich bocznych okien są opatrzone płaskorzeźbami półpostaci: arcybiskupa Františka Bauera (z ul. Na Hradě) i proboszcza Ignáca Panáka (z ul. Mahlera). W przestrzeni między tym oknem a brzegiem fasady wejściowej jest jeszcze mała płaskorzeźba głowy architekta ze wstęgą z jego imieniem. Modele wszystkich rzeźb również są dziełem architekta Sochora. Przy wejściu do wnętrza kaplicy widać owalny otwór w podłodze pośrodku nawy z metalową balustradą. Otwór umożliwia przedostanie się do podziemi kaplicy. W wykonaniu dekoracji wnętrza uczestniczyło kilku artystów. Fresk na sklepieniu przedstawiający obraz Wniebowzięcia Maryi Panny stworzył Jakub Obrovský. Malarstwo iluzyjne architektury i postaci świętych, podobnie jak mniejsze obrazy z życia męczennika w prezbiterium, są dziełem Jano Köhlera. Ornamenty stiukowe w kaplicy wykonał ołomuniecki rzeźbiarz i medalier Josef Hladík. Na ołtarzu w prezbiterium znajduje się metalowy relikwiarz ze szczątkami świętych: Jana Chrzyciela, Agnieszki i Jana Sarkandra z dwoma adorującymi aniołami po bokach. Przestrzeń w podziemiach jest dużo prostsza. W owalnej sali pod prezbiterium znajduje się ołtarz z kamienną rzeźbą św. Jana Sarkandra. Pod nawą jest częściowo ocalałe pierwotne pomieszczenie więzienia, w którym zachowało się oryginalne koło z kołowrotem, zręby studni i kamienny nagrobek Jana Sarkandra, zakupiony przez rodzonego braci niedługo po jego śmierci do kościoła Marii Panny na Předhradí (Podzamczu), gdzie był pochowany. Po zlikwidowaniu tamtego kościoła szczątki Sarkandra zostały przeniesione do kościoła św. Michała, nagrobek do kaplicy Świętych Męczenników, a tumba (grobowiec) przepadła. Mimo że chodzi o bardzo późny historyzujący budynek, ze względu na jego architektoniczną, artystyczną i w końcu także urbanistyczną jakość zaliczamy go do ważnych zabytków sakralnych Ołomuńca.

BOUZOV – AREÁL HRADU

BOUZOV – OBIEKT ZAMKU

Hrad byl založen na počátku 14. století na výspě skalnatého ostrohu, nad soutokem potoků Třebůvky a Špránku. Strážil důležitou obchodní stezku vedoucí od Loštic. Prvním prameny doloženým držitelem hradu byl v letech 1317–1339 Búz z Bouzova. Od poloviny 14. století hrad drželi páni z Vildeberka, kteří ho roku 1382 prodali markraběti Joštovi. Markrabě hrad roku 1396 postoupil svému přívrženci Heraltovi z Kunštátu. V rukou tohoto rodu zůstal Bouzov, jen se dvěma krátkými přestávkami, až do konce 15. století. První přestávku znamenalo období před rokem 1442, kdy byl hrad Jiřím z Poděbrad postoupen věrnému stoupenci Zdeňkovi Kostkovi z Postupic; druhou léta 1472–1481, kdy byl pánem na Bouzově Jan ze Šelmberka. Roku 1494 bylo bouzovské zboží do zemských desek zapsáno Hanušovi Haugvicovi z Biskupic. Panství tehdy tvořilo hrad a městečko Bouzov a 27 okolních vsí nebo jejich částí. V roce 1547 přešlo panství do majetku Prokopa Podstatského z Prusinovic. Za pánů z Prusinovic hrad roku 1558 vyhořel a požárem narušená věž pak zůstala nadlouho jen v troskách. Po smrti Prokopa Podstatského z Prusinovic bylo panství rozděleno dědicům na dvě části, větší díl s hradem získal Jindřich, který ho roku 1583 prodal Nakserovi z Chotějovic. Od něj ještě téhož roku hrad nabyt Jan Berger z Bergu. Dalším jeho majitelem se roku 1617 stal Fridrich z Oppersdorfu. Jeho syn prodal panství s hradem v roce 1655 Eusebii Sabině Podstatské, která toto zboží odkázala svému třetímu manželovi Juliu Leopoldovi z Hodic. Synovi z jejich manželství Františku Josefovi z Hodic se potom podařilo rozdělené panství opět spojit v jeden celek. V roce 1696 panství koupil řád německých rytířů, v jehož držení zůstal hrad až do roku 1939. V roce 1939 byl řád německých rytířů zrušen a hradu se zmocnili nacisté. Hitler Bouzov daroval Himmlerovi, který na hrad umístil jeden ze svých přepadových oddílů. Po roce 1945 hrad přešel na základě Benešových dekretů do majetku státu.

Jádro středověkého hradu tvořil nepravidelný oválný ohrazený prostor s okrouhlou věží v jihovýchodním cípu, s příkopem přetínajícím šiji ostrožny. Za ním vzniklo ještě ve 14. století základ předhradí s vlastním příkopem a hradbou obepínající celý hrad. V 15. století byly postaveny parkánové hradby s otevřenými baštami. První gotický hradní kamenný palác postavili na hradě po polovině 14. století Vildenberkové. Stával v místě dnešního Alžbětina paláce. Druhý už pozděně gotický obytný palác na severní straně hradu vznikl za pánů z Kunštátu kolem polovi-

Zamek został zbudowany na początku XIV wieku na cyplu skalnego urwiska, nad zbiegiem potoków Třebůvky i Špránku. Strzegł ważnego szlaku handlowego prowadzącego z Loštic. Pierwszym potwierdzonym w źródłach właścicielem zamku w latach 1317–1339 był Búz z Bouzova. Od połowy XIV wieku zamek wszedł w posiadanie panów z Vildeberka, którzy w 1382 roku sprzedali go margrabiemu Joštowi, a ten w 1396 roku przekazał zamek swojemu zwoleńnikowi Heraltovi z Kunštátu. Bouzov pozostał w rękach tego rodu, tylko z dwoma krótkimi przerwami, aż do końca wieku XV. Pierwsza przerwa przypadła na okres przed 1442 rokiem, gdy Jerzy z Podiebradów podarował zamek swojemu wiernemu sprzymierzeńcowi Zdeňkowi Kostkowi z Postupic; druga na lata 1472–1481, gdy panem na Bouzovie był Jan z Šelmberka. W roku 1494 dobra bouzowskie zostały zapisane w księgach ziemskich na Hanuša Haugvica z Biskupic. Majątek tworzyły wtedy zamek i miasteczko Bouzov oraz 27 okolicznych wsi lub ich części. W roku 1547 dobra przeszły na własność Prokopa Podstatskiego z Prusinowic. Będąc własnością panów z Prusinowic w 1558 roku zamek spłonął, a uszkodzona przez pożar wieża niedługo potem popadła w ruinę. Po śmierci Prokopa Podstatskiego z Prusinowic dobra zostały podzielone między spadkobierców na dwie części, większą część wraz z zamkiem dostał Jindřich, który sprzedał go w 1583 roku Nakserowi z Chotějovic. Jeszcze w tym samym roku zamek nabył od niego Jan Berger z Bergu. Kolejnym właścicielem w 1617 roku został Friedrich Oppersdorff. Jego syn w 1655 roku sprzedał posiadłość z zamkiem Eusebii Sabinie Podstatskiej, która dobra te zostawiła w spadku swojemu trzeciemu mężowi Juliuszowi Leopoldowi z Hodic. Ich syn František Josef z Hodic połączył później ponownie podzielony majątek w jedną całość. W roku 1696 posiadłość kupił zakon rycerzy niemieckich (krzyżacki), w którego posiadaniu zamek pozostawał do 1939 roku. Wówczas to zakon został rozwiązany, a zamek zajęli naziści. Hitler podarował Bouzov Himmlerowi, który umieścił na zamku jeden ze swoich oddziałów szturmowych. Po 1945 roku, na podstawie dekretów Beneša, obiekt ten przeszedł na własność państwa.

Rdzeń średniowiecznego zamku stanowiła nieregularna, owalna, obwarowana przestrzeń z okrągłą wieżą na południowo-wschodnim cyplu, z fosą przecinającą przesmyk urwiska. Za nią jeszcze w XIV wieku powstały fundamenty podzamecza z własną fosą i murami opasającymi cały gród. W wieku XV zostały wzniesione mury parkanowe z otwarty-

85 Celkový pohled na hrad z i. nádvoří / Widok ogólny na zamek z pierwszego dziedzińca

ny 15. století. Hrad tehdy získal také novou souvislou hradbu se dvěma kruhovými baštami a střední hranolovou baštou s bránou. Nově byla postavena parkánová hradba kolem celého hradu s pěti kulatými baštami. Hanuš Haugvic z Biskupic spojil na konci 15. století oba starší hradní pa-

mi basztami. Pierwszy gotycki, kamienny pałac zbudowali na terenie zamku Vildenberkové v druhé polovině XIV wieku. Stanął on w miejscu dzisiejszego pałacu Elżbiety. Drugi, już późnogotycki pałac mieszkalny, po północnej stronie zamku, powstał za czasów panów z Kunštátu około połowy XV wie-

láce třetím obytným křídlem do jednoho stavebního celku. Poslední pozdně renesanční palácová stavba vznikla na místě gotických parkánů v jihovýchodní části hradního komplexu. Dal ho postavit v první třetině 17. století Fridrich z Oppersdorfu. Součástí stavby se stala také stará kruhová dělová bašta, zvaná „Búzovka“. Hrad už tehdy definitivně ztratil svou obranou funkci a stal se objektem výhradně obytným. S příchodem řádu německých rytířů pak pozbyl i toto využití, správa řádu byla postupně centralizována na zámek do Bruntálu a vrchnostenská správa panství se přestěhovala do předních částí hradu a nově postavených budov na předhradí. Mezi těmito novými budovami a hradem byl založen menší park. Vlastní hrad pak až do konce 19. století chátral.

Teprve řádový velmistr Arcivévoda Evžen Habsburský, kterému se při návštěvě hradu roku 1888 jeho poloha zalíbila, se rozhodl hrad přestavět. Hrad měl sloužit jako letní sídlo pro něho a jeho matku císařovnu Alžbětu. Rekonstrukce v duchu dobového historismu byla svěřena profesoru mnichovské techniky, architektu Georgu Josefu Hauberisserovi. Po pečlivém průzkumu bylo během přípravných prací roku 1895 strženo zřícené severní palácové křídlo. Na jeho místě vznikl do roku 1897 nový dvoupatrový objekt s freskou Panny Marie na fasádě. Od základů bylo vybudováno také jižní hradní křídlo. Starý pozdně renesanční oppersdorfský palác z první třetiny 17. století byl roku 1897 stržen a na jeho půdorysu postaveno letní rezidenční křídlo velmistra a jeho pobočníka. Na jeho fasádu dal stavebník namalovat velké sluneční hodiny.

Další lépe dochované části hradu byly ve svém jádru ponechány a obnoveny. V letech 1897–1899 byla rekonstruována hradní hláska s ochozem a polygonálním nástavcem. V jejím vrcholu je osazena korouhvička se sv. Jiřím, patronem řádu německých rytířů. V podzemí věže se nachází středověká hladomorna. Roku 1898 byl opraven nejstarší hradní palác orientovaný jihozápadně, vpravo od průjezdu s padacím mostem. K němu směrem do hradního nádvoří bylo připojeno nové „Alžbětino křídlo“, v patře se zbrojnicí a obytnými pokoji císařovny. Roku 1900 byla v tomto křídle, na místě někdejší hradní černé kuchyně, postavena novogotická kaple sv. Alžběty. Do kaple, přístupné z nádvoří, bylo z jihoněmeckého hradu Horneck přeneseno šest gotických náhrobků členů řádu a ke vstupu mramorová gotická socha sv. Jiří z řádového domu v Benátkách. Hradbou s podsebitím je Alžbětino křídlo spojeno se severním hradním palácem. V přízemí sloužil severní palác služebnictvu, do pater byly situovány pokoje hostů a reprezentační prostory, včetně rytířského sálu a kapitulní síně. Navazující východní spojovací křídlo bylo opraveno roku 1899. Do jeho zdiva byly vsazeny původní znakové desky předchozích majitelů a znak řádu z roku 1802. Dominantním interiérem

ku. Zámek zyskal wtedy także nowe, zwarte mury z dwoma okrągłymi basztami i środkową, kwadratową basztą z bramą. Cały gród został otoczony nowymi parkanowymi murami z pięcioma okrągłymi basztami. Hanuš Haugvic z Biskupic połączył pod koniec wieku XV oba starsze pałace zamkowe trzecim skrzydłem mieszkalnym w jedną architektoniczną całość. Ostatni, późnorenesansowy budynek pałacowy powstał w miejscu gotyckich murów parkanowych w południowo-wschodniej części kompleksu zamkowego. Kazał go zbudować w pierwszym trzydziestoleciu XVII wieku Friedrich Oppersdorff. Częścią budowli stała się także stara, okrągła baszta, zwana „Búzovką“. Zamek wówczas już definitywnie stracił swoją obronną funkcję i stał się obiektem wyłącznie mieszkalnym. Wraz z przejściem zamku przez Krzyżaków również ten sposób wykorzystania obiektu tracił na znaczeniu, administracja zakonu skupiała się bowiem stopniowo na zamku w Bruntálu, a zwierzchni zarząd posiadłości przeniósł się do przednich części zamku i nowo wzniesionych budynków na podzamczu. Między tymi nowymi budynkami i zamkiem został założony mały park. Właściwy zamek aż do końca XIX wieku zaczął podupadać.

Dopiero wielki mistrz zakonu arcyksiążę Eugeniusz Habsburg, któremu podczas zwiedzania zamku w roku 1888 spodobało się jego położenie, postanowił go przebudować. Obiekt miał jemu i jego matce arcyksiężnej Elżbiecie służyć jako letnia siedziba. Rekonstrukcja w duchu popularnego wówczas historyzmu została powierzona architektowi Georgowi Josefowi Hauberisserowi, profesorowi politechniki monachijskiej. W trakcie prac przygotowawczych w 1895 roku, po starannym zbadaniu, zostało zburzone zrujnowane, północne skrzydło pałacowe. Na jego miejscu do 1897 roku powstał nowy, dwupiętrowy obiekt z freskiem Marii Panny na fasadzie. Od fundamentów zostało wzniesione także południowe skrzydło zamkowe. Dawny późnorenesansowy pałac Oppersdorffa, z pierwszego trzydziestolecia XVII wieku, w 1897 roku zburzono i na jego planie wybudowano skrzydło, które było letnią rezydencją wielkiego mistrza i jego adiutanta. Na fasadzie skrzydła budowniczy kazał namalować wielki zegar słoneczny.

Inne, lepiej zachowane części zamku zostały pozostawione w swoim zasadniczym kształcie i odnowione. W latach 1897–1899 zrekonstruowano zamkową wieżę strażniczą z obejściem i wielokątną nadbudową. Na jej szczycie osadzono niewielki proporzec ze św. Jerzym, patronem zakonu krzyżackiego. W podziemiach wieży znajduje się średniowieczny loch głodowy. W roku 1898 został wyremontowany najstarszy pałac zamkowy zorientowany na południowy zachód, na prawo od wjazdu z mostu zwodzonego. Do dziedzińca zamkowego, zwrócone w stronę najstarszego pałacu, zostało dołączone nowe „skrzydło Elżbiety“, na piętrze ze zbrojownią i pokojami mieszkalnymi arcyksięż-

86 Rytířský sál /Sala rycerska

spojovacího křídla je sloupová síň s mohutným středovým sloupem pokrytým citáty významných představitelů řádu. K němu přiléhá velmistrova jídelna. Uprostřed nepravidelného hradního nádvoří, na místě staré hradní studny hluboké 52 metrů, vznikla novorenesanční kašna.

Velkorysá historizující rekonstrukce, dokončená roku 1910, vycházela z německých hradních vzorů, respektovala však původní půdorysy stržených staveb a využívala a doplňovala je i architektonickými články všech slohů, nalezených při stavebním průzkumu hradu. Interiéry byly vybaveny historickým mobiliářem, svezným na hrad z několika evropských zemí, který byl citlivě doplněn novým historizujícím zařízením. Vznikl tím velmi atraktivní a přitažlivý romantický celek, poskytující téměř dokonalou iluzi monumentálního středověkého panského sídla.

Leoš Mlčák

nej. W roku 1900 w skrzydle tym, w miejscu dawnej czarnej kuchni zamkowej, została zbudowana neogotycka kaplica św. Elżbiety. Do kaplicy, do której można było wejść z dziedzińca, przeniesiono z południowoniemieckiego zamku Horneck sześć gotyckich nagrobków członków zakonu, a w wejściu ustawiono marmurową gotycką rzeźbę św. Jerzego z domu zakonnego w Wenecji. Skrzydło Elżbiety jest połączone z północnym pałacem zamkowym poprzez mury z krążgankiem. Z części parterowej pałacu północnego korzystała służba, na piętrach zostały usytuowane pokoje gościnne i pomieszczenia reprezentacyjne, wraz z salą rycerską i salą kapitulną. Łączące wschodnie skrzydło odremontowano w 1899 roku. W jego murach zostały osadzone pierwotne tablice herbowe poprzednich właścicieli oraz herb zakonu z 1802 roku. Głównym wnętrzem skrzydła łączącego jest sala kolumnowa z potężną, średniowieczną kolumną pokrytą cytatami z dzieł wybitnych przedstawicieli zakonu. Przylegała do niej sala jadalna wielkiego mistrza. Pośrodku nieregularnego dziedzińca zamkowego, w miejscu dawnej zamkowej studni o głębokości 52 m, powstała neorenesansowa fontanna.

Przeprowadzona z rozmachem rekonstrukcja, dokończona w 1910 roku, czerpała z niemieckich wzorów budownictwa zamkowego, uwzględniała jednak także pierwotne plany budowli strażniczych i wykorzystywała elementy architektoniczne wszystkich stylów, odnalezione podczas badań konstrukcji budowlanej zamku. Wnętrza zostały urządzone zabytkowymi meblami, przywiezionymi na zamek z kilku europejskich krajów i starannie uzupełnione o nowe, historyzujące elementy wyposażenia. W ten sposób powstała atrakcyjna i urokliwa romantyczna całość, oferująca prawie doskonałą iluzję monumentalnej, średniowiecznej siedziby szlacheckiej.

HÁJ U TŘEŠTINY – VODNÍ ELEKTRÁRNA

HÁJ U TŘEŠTINY – ELEKTROWNIA WODNA

87 Pohled na budovu elektrárny zhotovené ve stylu českého rondokubismu / Widok na budynek elektrowni wzniesiony w stylu czeskiego rondokubizmu

Hydroelektrárna v Háji u Třeštiny leží poblíž Mohelnice v nivě řeky Moravy, která v tomto místě bohatě meandruje. Zdejší krajina se dodnes podobá přírodnímu parku. Elektrárna je nejen zajímavou a dosud funkční kulturní a technickou památkou, ale spolu s poblíž stojící vilou je i vynikajícím, stylově vyhraněným architektonickým dílem českého rondokubismu. Samotná elektrárna získala v roce 2008 statut národní kulturní památky.

V 90. letech 19. století stával v Háji vodní mlýn. Jeho majitel Hubert Plhák se rozhodl jej zmodernizovat a pohánět mlýnské stroje elektřinou. Zakoupil dvě dynama a uvedl je do provozu. Levný a kvalitní zdroj energie se mu vyplácel. Ale již roku 1898 mlýn vyhořel a mlýnské stroje i dynama byly zničeny. Finanční prostředky stačily majiteli pouze na výstavbu nového mlýna, ale zakoupit si nové elektrárenské vybavení již nemohl. Přesvědčil proto spolu s přáteli vedení zdejšího mlékařského družstva, aby se na opětovnou elektrifikaci mlýna podílelo. Tak vznikla roku 1901 v Háji první

Elektrownia wodna v Háju u Třeštiny leży w pobliżu Mohelnicy w dolinie rzeki Morawy, która w tym miejscu charakteryzuje się silnym meandrującym biegiem. Tutejszy krajobraz do dziś ma formę parku przyrody. Elektrownia jest nie tylko interesującym i obecnie funkcjonującym zabytkiem kultury i techniki, ale razem ze stojącą w pobliżu willą stanowi także wybitne, wyraziście stylowe dzieło architektury czeskiego rondokubizmu. Sama elektrownia w 2008 roku uzyskała status narodowego zabytku kultury. W latach dziewięćdziesiątych XIX wieku w Háju stał młyn wodny. Jego właściciel Hubert Plhák postanowił go zmodernizować i wpędzać w ruch koło młyńskie za pomocą elektryczności. Zakupił dwie prądnice i zaczął je wykorzystywać. Tanie i dobrej jakości źródło energii opłaciło się. Jednak już w 1898 roku młyn spłonął, a maszyny i prądnice z młyna zostały zniszczone. Właścicielowi wystarczyło pieniądze tylko na zbudowanie nowego młyna, nie mógł już niestety kupić nowych urządzeń elektrycznych. Przekonał

moravská zemědělská elektrárna, patrně první v celém Rakousku-Uhersku, jež byla schopna nejen rozpoehybovat mlýnské a mlékárenské stroje, ale i zásobit elektrickou energií domácnosti. Obec Třeština se tak stala první elektrifikovanou obcí monarchie a předstihla v tomto ohledu i Prahu a Vídeň. Roku 1908 postavil Hubert Plhák vlastní samostatnou elektrárnu s turbínou. Na toto zařízení, vyrábějící již střídavý proud, byly napojeny i sousední obce Hrabová a Dubicko.

V roce 1919 předal Hubert Plhák elektrárnu svým synům. Karel Plhák, který vystudoval elektroinženýrství, byl spolu se svou manželkou Ellen iniciátorem výstavby nové, samostatné a ještě výkonnější elektrárny. Ellen se dobře orientovala v soudobé moderní umělecké tvorbě, a proto se Plhákovi obrátili s žádostí o projekt přímo na významného českého architekta Pavla Janáka a posléze i na Jana Kotěru. Ten jim v roce 1921 doporučil svoje dva absolventy z Akademie výtvarných umění, Bohuslava Fuchse a Josefa Štěpánka. Ti navrhli jak elektrárnu, tak poblíž v rozlehlé zahradě i rodinný dům pro mladé manžele. Stavba obou budov byla provedena firmou Bernarda Sychravy z Olomouce během 14 měsíců. Nejdříve bylo vybudováno nové vodní dílo s 20 metry širokým náhonem, který má největší průtok na horním toku Moravy. Na vodní kanál byla usazena budova elektrárny. Betonový pilíř, z něhož vyrostla dynamicky ztvárněná a plasticky dekorovaná podnož stavby, je ve vodě. Z podnože se zvedá výrazné průčelí s velkými drobně rastrovanými okny, zakončené atikou zdobenou kruhovými otvory. Základem architektonického ztvárnění průčelí byla symbolická představa vzniku, proměny a soustředění energie. Půlkruhově zakončená střecha připomíná v bočních pohledech to, co není vidět zvenčí, vodu padající

88 Detail turbíny / Detal turbiny

więc razem z przyjaciółmi kierownictwo tutejszego stowarzyszenia mleczarzy, żeby włączyło się w sprawę ponownej elektryfikacji młyna. W ten sposób w 1901 roku powstała w Háju pierwsza morawska elektrownia rolnicza, prawdopodobnie pierwsza w całych Austro-Węgrzech, która była w stanie nie tylko rozruszać młyńskie i mleczarskie maszyny, ale także zaopatrzyć w energię gospodarstwa domowe. Třeština stała się w ten sposób pierwszą zelektryfikowaną miejscowością monarchii, wyprzedzając pod tym względem nawet Pragę i Wiedeń. W roku 1908 Hubert Plhák zbudował własną, samodzielną elektrownię z turbiną. Do tego urządzenia, produkującego prąd zmienny, zostały podłączone również sąsiednie miejscowości Hrabová i Dubicko. W roku 1919 Hubert Plhák przekazał elektrownię swoim synom. Karel Plhák, który z wykształcenia był inżynierem elektrykiem, razem ze swoją żoną Ellen stał się inicjatorem wybudowania nowej, niezależnej elektrowni o jeszcze większej mocy. Ellen dobrze orientowała się w nowoczesnej na owe czasy twórczości artystycznej, dlatego Plhákové zwrócili się z prośbą o projekt do wybitnego czeskiego architekta Pavla Janáka, a w końcu także do Jana Kotěry. Ten w 1921 roku polecił im dwóch swoich absolwentów Akademii Sztuk Pięknych Bohuslava Fuchsa i Josefa Štěpánka. Zaprojektowali oni zarówno elektrownię, jak i domek jednorodzinny dla młodych małżonków w pobliskim, rozległym ogrodzie. Budowa obu obiektów została wykonana przez firmę Bernarda Sychravy z Olomuńca w ciągu 14 miesięcy. W pierwszej kolejności został zbudowany nowy obiekt wodny z kanałem derywacyjnym o szerokości 20 m, który ma największy przepływ w górnym biegu Morawy. Na kanale wodnym został osadzony budynek elektrowni. Betonowy filar, z którego wyrasta dynamicznie uformowana i udekorowana plastycznie podstawa budowli, osadzony jest w wodzie. Z podstawy wznosi się wyraźna fasada z wielkimi oknami, gęsto poprzecinanymi szprosami, zakończona attyką ozdobioną okrągłymi otworami. Podstawą architektonicznej formy fasady było symboliczne przedstawienie powstania, przemiany i zgromadzenia energii. Zakończony półokręgiem dach przypomina z boku to, czego nie widać z zewnątrz, wodę spadającą na turbiny. Idea wyrażona na zewnątrz współbrzmi z wnętrzem, w którym dzieło techniki nadano równie ciekawą formę plastyczną, co tworzy niezapomniane wrażenie. Wyposażenie elektrowni, najpierw w jedną, a od 1932 roku w dwie turbiny Francisa, dostarczyły zakłady Škody i ČKD z Pilzna. Elektrownia miała moc 220–240 kW na godzinę i zaopatrywała w elektryczność ponad 70 miejscowości.

Równolegle z elektrownią rosła też pobliska willa małżeństwa Plháków. Również w tym budynku przejawia się dążenie twórców do stylowości i nowego podejścia do architektury, w którym poprzez stronę zewnętrzną definiuje się

k turbínám. Myšlenka vyjádřená v exteriéru souzní s interiérem, v němž je technické dílo i výtvarně pojednáno a vytváří nezapomenutelnou vnitřní atmosféru. Technologii elektrárny, nejdříve jen s jednou, od roku 1932 se dvěma Francisovými turbinami, dodaly plzeňské Škodovy závody a ČKD. Elektrárna měla výkon 220–240 kW za hodinu a zásobovala elektřinou na 70 obcí.

Současně s elektrárnou vyrůstala i nedaleká vila manželů Plhákových. I v této stavbě se projevuje snaha tvůrců o styllost a nové pojetí architektury, v níž je z vnějšku formulován i vnitřní obsah. Vnitřní vybavení dodaly roku 1923 brněnské UP závody Jana Vaňka. Nedílnou součástí areálu byla i okrasná zahrada s řadou vzácných dřevin a se zděným zahradním pavilónem. Od své dostavby nezaznamenal areál vodní elektrárny v Háji příliš velkých změn. Pouze hospodářský dvůr, ležící v bezprostřední blízkosti, byl roku 1927 přestavěn podle návrhu olomouckého architekta Huberta Austa. Osud rodiny Plhákových se zdramatizoval za okupace, kdy byl Karel vězněn. Po roce 1948 byla elektrárna spolu s mlýnem a pilou znárodněna. Jediný syn Plzákových emigroval a Karel Plhák byl opět uvězněn. Po smrti Karla Plháka v roce 1973 postoupila jeho žena Ellen vilu JZD Úsov, které v ní zařídilo své školici a společenské centrum. Paní Plháková zemřela zapomenuta a opuštěná v roce 1991. V současné době je majitelem a provozovatelem elektrárny firma ENERGO-PRO Czech s.r.o., která od roku 2005 provádí postupně obnovu památky. Ve vile je Myslivecká restaurace a penzion. Při pobytu zde je možné objednat si prohlídku elektrárny, využít nedaleké koňské jízďárny či vypůjčit si kolo na výlety do CHKO Litovelské Pomoraví či na instalované objekty Úsov a Bouzov.

Pozapomenutý komplex staveb B. Fuchse a J. Štěpánka v Háji u Třeštiny připomenul veřejnosti již v 80. letech 20. století Pavel Zatloukal, přední znalec moderní moravské architektury. Zdůraznil „že zde – výjimečně v dějinách české moderní architektury – byla realizována harmonická a syntetická podoba dvou jinak většinou antagonistických záležitostí, funkce a výrazu“ a přiřadil soubor elektrárny a rodinného domu v Háji k nejvýznamnějším realizacím české moderní architektury.

Milena Filipová

takže uvnitř. Wyposażenie wnętrza w 1923 roku dostarczyły zakłady UP Jana Vaňka z Brna. Nierozłączną częścią kompleksu był również ogród ozdobny z wieloma rzadkimi gatunkami drzew i z murowanym pawilonem ogrodowym. Od zakończenia budowy teren elektrowni wodnej w Haju nie odnotował zbyt wielkich zmian. Tylko dziedziniec gospodarczy, leżący w bezpośredniej bliskości, został w 1927 roku przebudowany zgodnie z projektem olomunieckiego architekta Huberta Austa. Los rodziny Plháków zmienił się dramatycznie w czasie okupacji, gdy Karel trafił do więzienia. Po 1948 roku elektrownia razem z młynem i tartakiem zostały znacjonalizowane. Jedyń syn Plháków wyemigrował, a Kerek Plhák znowu został uwięziony. Po śmierci Karla Plháka w 1973 roku jego żona Ellen przekazała willę JZD Úsov (rolniczej spółdzielni produkcyjnej), która urządziła w niej swoje centrum szkoleniowe i miejsce spotkań. Ellen Plháková zmarła zapomniana i opuszczona w 1991 roku. Obecnie właścicielem i prowadzącym elektrownię jest firma ENERGO-PRO Czech s.r.o., która od 2005 roku przeprowadza stopniową renowację zabytku. W willi mieszczą się restauracja „Myśliwska” i pensjonat. Podczas pobytu w niej można zamówić zwiedzanie elektrowni, skorzystać z pobliskiej ujeżdżalni koni lub wypożyczyć rower na wycieczkę do Parku Krajobrazowego (CHKO) Litovelské Pomoraví czy obiektów Úsov i Bouzov.

Zapomniany kompleks budynków B. Fuchsa i J. Štěpánka w Haju u Třeštiny przypomniiał opinii publicznej już w latach osiemdziesiątych XX wieku Pavel Zatloukal, czołowy znawca nowoczesnej, morawskiej architektury. Podkreślił, „że tutaj – wyjątkowo w historii nowoczesnej czeskiej architektury – została zrealizowana harmonijna i syntetyczna forma dwóch w innych przypadkach przeważnie antagonicznych kwestii, funkcji i wyrazu” i zaliczył zespół elektrowni i domu jednorodzinnego w Haju do najwybitniejszych dzieł nowoczesnej architektury czeskiej.

JAVORNÍK – ZÁMEK JANSKÝ VRCH

JAVORNÍK – ZAMEK JANSKÝ VRCH

89 Pohled na zámek z vnějšího nádvoří / Widok zamku z zewnętrznego dziedzińca

Zámek Janský Vrch, národní kulturní památka, leží v nejsevernějším cípu olomouckého kraje. Není již na Moravě, ale na historickém území Slezska. Stojí na skále nad městem Javorníkem a je dominantou rozlehlé roviny v povodí řeky Nisy tekoucí již za našimi hranicemi. Za zámkem se zvedá zalesněný masiv Rychlebských hor, málo známého hraničního pohoří, které navazuje na Jeseníky.

Zámek je jediným instalovaným objektem u nás, který užívala církevní šlechta jako letní sídlo a v okamžicích politické či společenské nouze i jako skromný azyl. Vznikl několika přestavbami středověkého pohraničního hradu Javorníku. Určit přesnou dobu založení hradu je problematičné, první zmínka o něm z roku 1307 se může týkat i tvrze přímo ve městě Javorníku. V první půli 14. století byl hrad majetkem knížat ze Svidnice. Roku 1348 jej získal vratislavský biskup Přeclov z Pogarel, který hrad rozšířil a opevnil. Od té doby, až na několik kratších přestávek v 15. století, patřil Javorník vratislavskému biskupství, později arcibiskupství. Jeho pře-

Zamek Janský Vrch, narodowy zabytek kultury, leży w najbardziej na północ wysuniętej części kraju olomunieckiego. Nie znajduje się już na Morawach, ale na terenie historycznego Śląska. Stoi na skale nad miastem Javorník i jest dominującym punktem rozległej równiny w dorzeczu rzeki Nisy, która płynie już za czeską granicą. Za zamkiem wznosi się pokryty lasem masyw Gór Rychlebskich (pol. Góry Złote), mało znanego pogranicznego pasma górskiego, które łączy się z Jesionikami (czes. Jeseníki).

Zamek (zwany zamkiem ze względu na swoje położenie na skale, ale formalnie pałac, ponieważ budowla nie pełni funkcji obronnych – przyp. tłum.) jest jedynym usytuowanym w tym rejonie obiektem, który arystokracja kościelna wykorzystywała jako letnią siedzibę w momentach politycznej czy społecznej konieczności, będącym także skromnym azylem. Powstał w wyniku kilku przebudów średniowiecznego zamku Javorník. Trudno jest określić dokładny czas powstania zamku, pierwsza wzmianka o nim z 1307 roku

stavbu na zámek započali biskupové Jan Roth a Jan Thurzo na přelomu 15. a 16. století. Svěřili budovu do patronace sv. Jana Křtitele a nazvali ji Janský Vrch. Na počátku 17. století byl v dolním nádvoří vybudován pozdně renesanční palác. Po celé 16. století se v okolí úspěšně těžily rudy a zámek se v souvislosti s tím stal významným správním centrem kraje, i když pro vratislavské biskupy zůstal nadále především letním sídlem.

Sídelním místem se stal Janský Vrch až v době perzekucí vratislavských biskupů, ve druhé půli 18. a počátkem 19. století. Po sedmileté válce s Pruskem přišlo Rakousko o převážnou část Slezska a státní hranice se ustálila tak, jak je dnes. Javornicko a Jesenicko zůstalo v Rakousku, Vratislav se sídlem biskupství v Prusku. A když se vratislavský biskup, kníže Filip Gothardt Schaffgotsch nepohodl s pruským králem, opustil Vratislav a roku 1766 emigroval

može dotyczyć także twierdzy istniejącej w mieście Javorník. W pierwszej połowie XIV wieku zamek był majątkiem książąt ze Świdnicy. W roku 1348 wszedł w jego posiadanie biskup wrocławski Przeclaw z Pogorzeli, który rozbudował zamek i go umocnił. Od tego czasu, z kilkoma krótszymi przerwami w XV wieku, Javorník należał do biskupstwa, a później arcybiskupstwa wrocławskiego. Jego przebudowę na pałac rozpoczęli biskupi Jan Roth i Jan Thurzo na przełomie XV i XVI wieku. Oddali budowlę pod opiekę św. Jana Chrzciciela i nazwali ją Janský Vrch (Wzgórze Jana). Na początku XVII wieku na dolnym dziedzińcu został zbudowany późnorenansowy pałac. Przez cały XVI wiek w okolicy z powodzeniem wydobywano rudę, a zamek stał się w związku z tym ważnym centrum administracyjnym regionu, chociaż dla biskupów wrocławskich wciąż pozostawał przede wszystkim ich letnią siedzibą.

90 Kulečnický sál s portréty biskupů / Sala bilardowa z portretami biskupów

do Rakouska na Janský Vrch. Schaffgotsch nechal již v 50. letech 18. století zámek přestavět tak, aby splňoval alespoň částečně jeho požadavky na vedení knížecího dvora. Pro získání dalších obytných prostor nechal přistavět ještě jedno patro, fasády dal barevně dekorovat a nad severním nárožím dal do střechy vestavět vížku s hodinami. Pod hradbou, na východní straně zámku, nechal zřídit okrasnou zahradu s hudebním pavilónem. Jako vášnivý milovník hudby nechal zřídit i koncertní sál. Na zámku měl vlastní orchestr, v jehož čele stál známý virtuos a hudební skladatel Karel Ditters z Dittersdorfu, zakladatel německé komické opery. Dlouholetá přítomnost biskupa na Janském Vrchu (do jeho smrti v r. 1792) byla i příčinou neobyčejného hospodářského i kulturního rozvoje města pod zámkem. Domy s klasicistními fasádami v městské památkové zóně v Javorníku jsou toho dodnes důkazem. Dalším biskupem vyhnancem byl za napoleonských válek Joseph Christian von Hohenlohe (episkopát 1792–1817). I ten se věnoval významným úpravám zámku. Nechal postavit reprezentativní dřevěné schodiště a upravil prostor bývalých fortifikací na rozlehlé vstupní nádvoří s obslužnými budovami a s klasicistní parkovou úpravou.

V 19. století obohatili majitelé zámku své letní sídlo moderním sanitárním vybavením, kuchyní a především významnými úpravami okolí, kde byl postupně vybudován krajinářský park osázený četnými vzácnými dřevinami, s estakádami a klidnými místy k rozjímání. Na počátku 20. století byla budova zámku plynofikována. Plyn byl užíván k osvětlení interiérů i nádvoří. Třetím biskupem, který na zámku nedobrovolně trávil vyhnanství, byl arcibiskup Adolf Bertram (ep. 1914–1945). Jako nežádoucí pro Třetí říši měl na zámku v době druhé světové války domácí vězení. A zde i v červnu 1945 zemřel, jako poslední představitel vratislavského arcibiskupství.

Zámek zůstal po válce nadále ve vlastnictví církve římskokatolické, zastoupené generálním vikářem v Českém Těšíně. Byl však pronajat a provozován jako instalovaný zámek okresními muzejními zařízeními v Olomouci, Šumperku a posléze v Jeseníku. Pronájem byl hrazen průběžnou údržbou objektu, z níž nejvýznamnější bylo statické zajištění hradeb a schodiště. Roku 1984 byl převzat do vlastnictví československým státem. V roce 1995 se podařilo společným úsilím provozovatele a Společnosti přátel zámku Janský Vrch dostat objekt do programu Záchrany architektonického dědictví vyhlášeného Ministerstvem kultury. Byly provedeny odvodňovací práce, obnova krytiny a po roce 2002 i obnova fasád a některých vedlejších interiérů. Rekonstrukční práce pokračují díky tomuto programu dodnes. Společnost přátel zámku zajistila roku 2001 i obnovení plynového osvětlení nádvoří a základní opravy obytného objektu v zámeckém parku. V roce 2002 byl Jan-

Charakter hlavní sídly Janský Vrch získal až v době perzekucí biskupů wrocławských v druhé polovině XVIII i na počátku XIX století. Po válce s Prusami ztratila převažující část Śląska i průběh hranice państwa zůstal ustálen podobně do současné linie hraniczej. Ziemie jawornicka i jesenicka pozostały w Austrii, Wrocław z siedzibą biskupstwa w Prusach. A gdy biskup wrocławski, książę Filip Gothardt Schaffgotsch poróżnił się z królem Prus, opuścił Wrocław i w 1766 roku wyemigrował do Austrii na Janský Vrch. Schaffgotsch już w latach pięćdziesiątych XVIII wieku kazał tak przebudować zamek, by chociaż częściowo spełniał jego wymagania związane z prowadzeniem tam książęcego dworu. Aby uzyskać dodatkowe pomieszczenia mieszkalne, polecił dobudować jeszcze jedno piętro, kolorowo udekorować fasady i nad północnym narożem wbudować w dach wieżyczkę z zegarem. Pod murami, po wschodniej stronie zámku, zlecił założenie ogrodu ozdobnego z pawilonem muzycznym. Jako namiętny miłośnik muzyki zarządził, aby urządzić salę koncertową. Na zamku miał własną orkiestrę, na czele której stał znany wirtuoz i kompozytor Karel Ditters von Dittersdorf, założyciel niemieckiej opery komicznej. Wieloletnia obecność biskupa na Janskim Vrchu (do jego śmierci w 1792 roku) stała się też przyczyną niezwyklego gospodarczego i kulturalnego rozwoju miasta leżącego pod zamkiem. Domy z klasycystycznymi fasadami w miejskiej strefie zabudowy w Javorníku do dziś są tego dowodem. Kolejnym wygnańcem na tronie biskupim był w czasie wojen napoleońskich Joseph Christian von Hohenlohe (godność biskupa sprawował w latach 1792–1817). Także on znacząco przebudował zamek. Kazał zbudować reprezentacyjne drewniane schody i przekształcić przestrzeń dawnych fortyfikacji w rozległy dziedziniec wejściowy z budynkami dla służby i z klasycystyczną parkową aranżacją.

W wieku XIX właściciele zámku zainstalowali w swojej letniej siedzibie nowoczesne wyposażenie sanitarne, kuchnię i przede wszystkim wprowadzili znaczące zmiany w okolicy, gdzie stopniowo został utworzony park krajo- brazowy, obsadzony wieloma rzadkimi gatunkami drzew z estakadami i zacisznymi miejscami do rozmyślań. Na początku XX wieku do zámku został doprowadzony gaz, który był wykorzystywany do oświetlenia wnętrz i dziedzińca. Trzecim biskupem, który przebywał na zamku na przymusowym wygnaniu, był arcybiskup Adolf Bertram (zarządzał biskupstwem w latach 1914–1945). Jako niepożądany przez Trzecią Rzeszę był na zamku w okresie drugiej wojny światowej w areszcie domowym. I także tutaj w czerwcu 1945 roku zmarł, jako ostatni przedstawiciel arcybiskupstwa wrocławskiego.

Zamek po wojnie pozostał własnością Kościoła rzymskokatolickiego, reprezentowanego przez generalnego wikariusza

ský Vrch vyhlášen národní kulturní památkou pod správou Národního památkového ústavu.

Návštěvníkům zámek nabízí dvě prohlídkové trasy a během letní sezóny i řadu společenských akcí. První trasa vede reprezentačními a obytnými prostory zámku, jež jsou vybaveny tak, jak byly k dispozici biskupu Bertramovi, s mobiliárem a uměleckými památkami od renesance až po historismy. Nejvýznamnější umělecké památky jsou uloženy v horní zámecké kapli. Jde o konvolut skulptur z doby od konce 15. do 17. století a pozděně renesanční deskový oltář. V salónu ve druhém poschodí je vystavena pozoruhodná sbírka dýmek nejrůznějších typů, materiálů a lokalit, časově zastoupená kusy vyrobenými od 18. do 20. století včetně. Druhá trasa vede provozním zázemím, kde je vedle novogotické kaple, kuchyně, koupelny a dalších místností k vidění i byt správce zámku.

Již od roku 1993 probíhá na Janském Vrchu každoročně v září hudební festival věnovaný Karlu Dittersovi z Dittersdorfu. Také město pod zámkem nabízí návštěvníkům řadu zajímavostí. Jednou z nich je expozice městského muzea v Domě kultury, další raně gotický hřbitovní kostel i barokní kostel Nejsvětější Trojice. S kouzelnou přírodou v bezprostředním okolí a s možností návštěv polských historických měst a Otmuchovského jezera těsně za hranicí a v neposlední řadě s možností kvalitního ubytování je Javornicko ideální turistickou destinací.

Milena Filipová

w Czeskim Cieszyń. Został jednak wynajęty i był wykorzystywany jako urządzony obiekt zamkowy przez rejonowe placówki muzealne w Ołomuńcu, Šumperku, a ostatnio w Jeseníku. Wynajem pokrywał bieżącą konserwację obiektu, z czego najważniejsze było statyczne zabezpieczenie murów i schodów. W roku 1984 zamek został przejęty na własność przez państwo czeskosłowackie. W roku 1995 wspólnym wysiłkiem gospodarza i Towarzystwa Przyjaciół Zamku udało się włączyć Janský Vrch do Programu Ochrony Dziedzictwa Architektonicznego Ministerstwa Kultury. Przeprowadzono prace odwadniające, remont dachu, a po 2002 roku także odnowę fasad i niektórych wnętrz. Dzięki programowi prace rekonstrukcyjne są kontynuowane do dziś. Towarzystwo Przyjaciół Zamku zapewniło w 2001 roku odnowienie również oświetlenia gazowego i podstawowe naprawy obiektu mieszkalnego w parku zamkowym. W roku 2002 Janský Vrch stał się narodowym zabytkiem kultury; pozostaje pod zarządem Narodowego Instytutu Zabytków.

Odwiedzającym zamek oferuje dwie trasy zwiedzania i w czasie sezonu letniego także wiele imprez. Pierwsza trasa prowadzi przez reprezentacyjne i mieszkalne pomieszczenia zamku, które są wyposażone jak za czasów biskupa Bertrama, z meblami i dziełami sztuki od renesansu aż po historyzm. Najważniejsze dzieła sztuki, tj. zbiór rzeźb z okresu od końca XV do XVII wieku i późnorenesansowy ołtarz płytowy są wyeksponowane w górnej kaplicy zamkowej. W salonie na drugim piętrze wystawiono imponującą kolekcję fajek najróżniejszego typu, z rozmaitych materiałów i miejsc, reprezentującą okazy powstałe od XVIII do XX wieku łącznie. Druga trasa prowadzi przez zaplecze gospodarcze, gdzie oprócz neogotyckiej kaplicy, kuchni, łazienki i innych pomieszczeń do obejrzenia jest także mieszkanie zarządcy zamku.

Już od 1993 roku na Janskim Vrchu co roku we wrześniu odbywa się festiwal muzyczny poświęcony Karlowi Ditters von Dittersdorf. Także miasto pod zamkiem może się poszczycić wieloma ciekawostkami. Jednym z nich jest ekspozycja Muzeum Miejskiego w Domu Kultury, innymi wczesnogotyckimi kościołami cmentarnymi i barokowym kościołem Trójcy Przenajświętszej. Z urokliwą przyrodą w bezpośredniej okolicy, z możliwością odwiedzenia zabytkowych, polskich miast i odpoczynku nad Jeziorem Otmuchowskim tuż za granicą, a także z możliwością zakwaterowania na wysokim poziomie ziemia jawornicka jest idealnym celem turystycznym.

JAVOŘÍČKO - PAMÁTNÍK OBĚTÍ II. SVĚTOVÉ VÁLKY

JAVOŘÍČKO - POMNIK OFIAR DRUGIEJ WOJNY ŚWIATOWEJ

91 Celkový pohled na sousoší z jihozápadní strany /Widok ogólny na zespół rzeźb od strony południowo-zachodniej

Památník byl odhalen roce 1955 v souvislosti s desetiletým výročím vypálení obce Javoříčko německými vojenskými oddíly. Autory monumentálně koncipovaného pomníku ve stylu socialistického realismu jsou sochař Jan Tříška a architekt Miroslav Putna. Památník byl v době svého vzniku nazván pomníkem Vítězství, v roce 1999 byl přejmenován na Památník obětí II. světové války v Javoříčku.

Pomnik został odsłonięty w 1955 roku w związku z dziesięcią rocznicą spalenia miejscowości Javoříčko przez wojsko niemieckie. Autorami pomnika o monumentalnej bryle w stylu realizmu socjalistycznego są rzeźbiarz Jan Tříška i architekt Miroslav Putna. Pomnik w okresie swojego powstania został nazwany pomnikiem Zwycięstwa, w 1999 roku przemianowano go na pomnik Ofiar Drugiej Wojny Światowej w Javoříčku.

Tragická událost vypálení osady Javoříčko těsně před koncem druhé světové války dne 5. května 1945 je dodnes obestřena řadou nejasností. Na základě výpovědí těch, kteří přežili, si můžeme udělat přibližný obraz o průběhu této události. Ráno 5. května začalo protipartyzánské komando SS společně s dalšími vojenskými jednotkami uzavírat prostor kolem osady. V devět hodin začaly hořet první domy v Javoříčku zapálené granáty a pancéřovými pěstmi. Ženy a děti byly z hořící osady vyhnány, muži, kteří se zde v tu dobu nacházeli, byli zastřeleni. V jednu hodinu odpoledne vojenská jednotka opustila zničené Javoříčko. Celkem přišlo o život 38 mužů, nejmladšímu bylo 15 let, nejstaršímu 76 let, celá obec tvořená 34 domy byla, s výjimkou školy, jednoho obytného domu, jedné stodoly a kapličky, zničena. V osadě žilo v té době přibližně 170 obyvatel. Dodnes se nepodařilo uspokojivě vysvětlit bezprostřední příčiny vypálení Javoříčka. Obecně lze konstatovat, že tato tragédie souvisela s činností sovětská partyzánské skupiny Jermak, která od roku 1944 působila na Vyškovsku a jejíž část operovala od února 1945 na prostoru mezi Litovlí, Konicí a Javoříčkem. V roce 1955, tedy deset let po tragédii byly v Javoříčku 3 domy obývané 12 obyvateli. Dnes žije v obnovené osadě něco kolem 50 obyvatel.

Pietní místo upomínající na události v roce 1945 je tvořeno obdélníkovou plošinou z hladkých kvádrů. Dominantní část památníku představuje sousoší Vítězství, to je skupina šesti osob (mladý muž s kladivem, mladá žena s obilnými klasy a srpem, starší žena v šátku a s malým chlapcem, muž s praporem zakončeným pěticípou hvězdou, žena s ratolestí v rukou) v nadživotní velikosti. Sousoší vytesané z hoříckého pískovce dosahuje přibližně výšky 500 cm a je osazeno na podstavci vysokém 212 cm se zapuštěnou hladkou deskou. Zděný podstavec je obložen kamennými deskami s nápisy po obou delších stranách.

Mimo obdélníkovou plošinu, ale v její těsné blízkosti, je umístěn pomníček připomínající zničení osady. V hranolovém objektu z přírodního krasového vápence o rozměrech 130×170×30 cm je vsazena žulová nápisová deska s vyrytým textem.

Součástí památníku je dále symbolický náhrobek, velká žulová deska o rozměrech 295×492×68 cm. Je složena ze tří částí (v horní části kresba znázorňující javoříčskou tragédii, pod ní nápis a jména mužů zabitých v osadě Javoříčko). Celé pojetí památníku, jednotlivé prvky a jejich symbolika (pěticípá hvězda, prapor, text nápisů i jeho původní název) jsou poplatny době, ve které památník vznikl. Má evokovat především představu vítězného boje s nacisty, úlohu Sovětského svazu a jednoty sovětského a českého lidu v tomto boji, kterému přinášeli společné oběti. Stejně silnou pohutkou vybudování pomníku byla také snaha důstojně uctít oběti javoříčské tragédie.

Tragiczne wydarzenia związane ze spaleniem osady Javoříčko tuż przed końcem wojny 5 maja 1945 roku do dziś są owiane wieloma tajemnicami. Na podstawie relacji tych, którzy przeżyli, możemy odtworzyć przybliżony przebieg tamtego zdarzenia. Rano 5 maja przeciwpartyzanckie komando SS razem z innymi jednostkami wojskowymi zaczęło zamykać pierścieni wokół osady. O godzinie dziewiętej w Javoříčku zaczęły płonąć pierwsze domy, podpalone od wybuchu granatów i pancerfaustów. Kobiety i dzieci zostały wygnane z płonącej osady, a mężczyźni, którzy w tym czasie się tam znajdowali, zostali zastrzeleni. O godzinie pierwszej po południu jednostka wojskowa opuściła zniszczone Javoříčko. W sumie życie straciło 38 mężczyzn, najmłodszy miał 15 lat, najstarszy 76 lat. Cała miejscowość, którą stanowiły 34 domy, z wyjątkiem szkoły, jednego domu mieszkalnego, jednej stodoly i kapliczki, została zniszczona. W osadzie było w tym czasie około 170 mieszkańców. Do dziś nie udało się w sposób rzetelny wyjaśnić bezpośredniej przyczyny spalenia Javoříčka. Ogólnie można stwierdzić, że tragedia była związana z działalnością sowieckiej grupy partyzanckiej Jermak, która od 1944 roku działała w rejonie Vyškova i której część od lutego 1945 roku prowadziła działania na obszarze między miejscowościami Litovel, Konice i Javoříčko. W roku 1955, czyli dziesięć lat po tragedii, w Javoříčku istniały 3 domy, w których mieszkało 12 osób. Dziś w odbudowanej osadzie żyje około 50 mieszkańców.

Miejsce upamiętniające zdarzenia z roku 1945 to prostokątny plac wyłożony gładkimi, ciosanymi kamieniami. Dominującą część pomnika stanowi rzeźba o nazwie „Zwycięstwo”, przedstawiająca grupę sześciu osób (młody mężczyzna z młotem, młoda kobieta z kłosami zboża i sierpem, starsza kobieta w chustce z małym chłopcem, mężczyzna z chorągwią zakończoną pięcioramienną gwiazdą, kobieta z dzieciątkiem w ramionach) o nadnaturalnej wielkości. Grupa rzeźb wyciosanych z piaskowca z Hořic ma wysokość 5 m i jest osadzona na postumencie o wysokości 2,12 m z wbudowaną gładką płytą. Murowany postument jest obłożony kamiennymi płytami z napisami na obu dłuższych bokach.

Poza prostokątnym placem, ale w jego pobliżu, jest usytuowany pomniczek przypominający zniszczenie osady. W prostopadłościenny obiekt z naturalnego wapienia krasowego o wymiarach 130×170×30 cm jest wmontowana granitowa płyta z wyrytym tekstem. Częścią pomnika jest także symboliczny nagrobek, wielka granitowa płyta o wymiarach 295×492×68 cm. Składa się z trzech części (w górnej części znajduje się rysunek przedstawiający tragedię w Javoříčku, pod nią napis i nazwiska mężczyzn zabitych w osadzie).

Cała koncepcja pomnika, poszczególne elementy i ich symbolika (pięcioramienna gwiazda, chorągiew, tekst napisów

92 Detail sousoší (postavy mladého muže s kladivem a mladé ženy se srpem, obilnými klasy a květinami) / Szczegół rzeźby zbiorowej (postaci młodego mężczyzny z młotem i młodej kobiety z sierpem, kłosami zbóż i kwiatami)

Bez ohledu na to, zda vyhlazení osady Javoříčko bylo trestem za pomoc jejich obyvatel partyzánům či sledovalo vojenské cíle nebo bylo aktem msty vyprovokovaným vraždami a teroristickými činy příslušníků partyzánského oddílu zaměřenými proti německým obyvatelům a údajným kolaborantům z řad českého obyvatelstva, k nám osud této osady stále promlouvá a musíme se sklonit nad utrpením a smrtí nevinných lidí. Ideologická symbolika památníku je již dnes odsunuta do pozadí a o to více vnímáme památník jako symbol úcty k zavražděným obětem.

Jindřich Garčic

i jeho počátková nazwa) wykazują wpływy epoki, w której powstał monument. Ma wywoływać przede wszystkim wyobrażenie zwycięskiej walki z nazistami, misję Związku Radzieckiego i jedność narodów sowieckiego i czeskiego w walce, w której oba narody poniosły wspólne ofiary. Równie silnym motywem powstania pomnika było godne uczczenie ofiar tragedii w Javoříčku.

Bez względu na to, czy zagłada osady Javoříčko była karą za pomoc, jakie jej mieszkańcy udzielili partyzantom, czy realizowała cele wojskowe lub była aktem zemsty sprowokowanym przez zabójstwa i akty terrorystyczne członków oddziału partyzanckiego skierowane przeciwko niemieckim mieszkańcom i rzekomym kolaborantom z szeregów ludności czeskiej, los tej osady stale nas porusza, zmuszając do pochylenia się nad cierpieniami i śmiercią niewinnych ludzi. Ideologiczna symbolika pomnika dziś zesła już na plan dalszy i tym bardziej postrzegamy go jako symbol czci oddanej zamordowanym ofiarom.

NÁMĚŠŤ NA HANÉ – AREÁL ZÁMKU S PARKEM

NÁMĚŠŤ NA HANÉ – TEREN PAŁACU

WRAZ Z PARKIEM

93 Pohled na zámek a část parku / Widok na pałac i część parku

Zámek v Naměšti na Hané se nachází na krásném místě nad městysem. Velmi zajímavý by byl zajisté letecký pohled na budovu zámku. Ta je obklopena kruhovým parkem a do každé ze světových stran směřuje staletá lipová alej. Toto sídlo, které nazýváme Horním zámkem, je již v pořadí třetím v Naměšti na Hané. Nedaleko něj stával opevněný středověký hrad postavený roku 1280 Všebořem I., z něhož se do dnešních dnů dochovaly pouze částečné základy. Druhým sídlem byl Dolní zámek, který se nachází dole u říčky Šumice. Původně se jednalo o tvrz, která však byla nejprve přestavěna v 16. století na renesanční a později v 18. století na barokní obydlí. V roce 1726 koupili náměštské panství Harrachové. Dolní zámek po určité době již nesplňoval požadavky na kvalitní bydlení, a tak se rozhodli pro stavbu nového, modernějšího sídla. S výstavbou Horního zámku se začalo roku 1766 na pokyn Ferdinanda Bonaventury hraběte z Harrachu, člena jedné

Pałac w Naměšti na Hané jest położony w pięknym miejscu na wzgórzu nad miasteczkiem. Bardzo ciekawie jego bryła prezentowałby się z pewnością z lotu ptaka. Budowla jest otoczona parkiem mającym kształt okręgu, a w każdą stronę świata biegną stuletnie lipowe aleje. Siedziba ta, nazywana górnym pałacem, jest już trzecią z kolei w Naměšti na Hané. Niedaleko stał wzniesiony przez Všebořa I w 1280 roku średniowieczny zamek warowny, z którego do dzisiejszych czasów zachowały się tylko fragmenty fundamentów. Drugą siedzibą był dolny pałac, który znajduje się w dolinie nad rzeczką Šumice. Pierwotnie chodziło o twierdzę, która jednak została przebudowana w XVI wieku na renesansową, a później w XVII wieku na barokową siedzibę mieszkalną. W roku 1726 dobra w Naměšti nabyli Harrachowie. Dolny pałac po jakimś czasie przestał już spełniać wymogi zamieszkania na wysokim poziomie, właściciele postanowili więc zbudować nową, bardziej nowoczesną siedzibę.

z nejvýznamnějších rodin habsburské říše. Zámek je postaven v raně klasicistním slohu s prvky francouzského baroka. Hlavní jednopatrová budova má mansardovou střechu a je doplněna přízemními křídly. Zde se nacházely nejen hospodářské a provozní místnosti, ale také stáj pro koně. V roce 1778 zdědila zámek i celé panství dcera hraběte Marie Róza, jež byla provdána za hraběte Kinského. Rovněž rodina Kinských měla velmi důležité postavení v habsburské monarchii. Posledním šlechtickým majitelem zámku byl hrabě Evžen II. Ten roku 1916 prodal panství Františku Ottahalovi. Tento velkoobchodník se železem, který měl výsadní právo na prodej výrobků vítkovických železáren, používal náměštský zámek jako letní venkovské sídlo. V době jeho vlastnictví byl zámek zmodernizován. Ottahalovi do něj nechali zavést elektřinu, vodu a nainstalovat ústřední topení. V roce 1945 byl rodině zámek na základě Benešových dekretů zkonfiskován. Jednalo se dokonce o jednu z prvních konfiskací na našem území, proběhla již 17. 6. 1945. Od roku 1953 do roku 1999 byl zámek pod správou Vlastivědného muzea v Olomouci, na dalšího půl roku spadl pod Správu státních hradů, zámků a zahrad severní Moravy a od roku 2000 dosud je v majetku městyse Naměšť na Hané. Interiéry zámku jsou bohatě vybaveny nábytkem, porcelánem a obrazy. V přízemí jsou umístěny reprezentativní salony a v prvním patře soukromé pokoje. Dole uvidíte krásné křišťálové lustry z Kamenického Šenova, rokoková kamna a velmi působivé štukování a malbu v pastelových barvách. Zlacený rokokový nábytek je součástí tzv. Zlatého salonku, kde je vystavena i unikátní sbírka míšeňského porcelánu, a to včetně překrásného lustru. Tu musíte vidět na vlastní oči. Bohatě intarzované barokní skříně s loveckými a jezdeckými výjevy jsou umístěny v Červeném salonku, jehož zde jsou pokryty zrestaurovanými hedvábnými tapetami. V největším sále se v současné době konají svatby, významné občanské akce např. vítání občanů a různé koncerty vážné hudby. Hlavní salon je přímo propojen s parkem, a to třemi francouzskými okny. Místnosti v prvním patře byly soukromého rázu, jsou menší s nižšími stropy, aby se daly snáze vytopit. Nábytek v těchto saloncích pochází z doby biedermeieru, je tudíž pohodlnější a praktičtější než ten, který se nachází v reprezentativních salonech v přízemí. Kamna jsou zde empírová s nádobami na vonné oleje. Z oken je úchvatný výhled nejen na hanáckou krajinu, ale při dobré viditelnosti i na vzdálené vrcholky hor. V prostorách hospodářského vjezdu je umístěn slavnostní kočár prvního olomouckého arcibiskupa kardinála hraběte Antonína Theodora Colloredo Waldsse, který stál v čele arcibiskupství v letech 1777 až 1811. Kočár je vyřezán ze dřeva, původně byl bohatě pozlacen a je opatřen iniciálami

Budowę górnego pałacu rozpoczęto w 1766 roku na polecenie Ferdynanda Bonawentury hrabiego von Harrach, członka jednej z najbardziej znaczących rodzin monarchii Habsburgów. Pałac został wzniesiony we wczesnoklasycystycznym stylu z elementami francuskiego baroku. Główny, jednopiętrowy budynek ma mansardowy dach i dodane parterowe skrzydła. Znajdowały się tutaj nie tylko pomieszczenia gospodarcze i użytkowe, ale także stajnia dla koni. W roku 1778 pałac i całą posiadłość odziedziczyła córka hrabiego Maria Rosa, która była już zamężna z hrabią Kinskim. Także rodzina Kinskich miała bardzo wysoką pozycję w monarchii Habsburgów. Ostatnim szlacheckim właścicielem pałacu był hrabia Eugeniusz II. W roku 1916 sprzedał on posiadłość Františkowi Ottahalowi. Kupiec ten, który zajmował się hurtowym handlem żelazem i miał wyłączność na sprzedaż wyrobów z hut żelaza w Vítkovicach, wykorzystywał pałac jako swoją letnią, wiejską siedzibę. W okresie gdy był jego właścicielem, pałac został zmodernizowany. Ottahalowie kazali doprowadzić do niego prąd, wodę i zainstalować centralne ogrzewanie. W roku 1945 rodzina utraciła pałac, który został skonfiskowany na mocy dekretów Beneša. Była to jedna z pierwszych konfiskat przeprowadzonych na tym terenie, odbyła się już 17 czerwca 1945 roku. Od 1953 do 1999 roku pałac znajdował się pod zarządem Muzeum Krajoznawczego w Ołomuńcu, przez kolejne pół roku podlegał Zarządowi Państwowych Zamków, Pałaców i Ogrodów Moraw Północnych, a od roku 2000 jest majątkiem miasteczka Naměšť na Hané. Wnętrza pałacu są bogato wyposażone w meble, porcelanę i obrazy. Na parterze usytuowano reprezentacyjne salony, a na pierwszym piętrze pokoje prywatne. Na dole zobaczymy piękne kryształowe żyrandole z Kamenického Šenova, rokokowe piece z imponującymi stiukami i malowidłami w pastelowych kolorach. Złocene, rokokowe meble są częścią tzw. złotego saloniku, gdzie wystawiono także unikatową kolekcję porcelany miśnieńskiej wraz z przepięknym żyrandolem. Bogato intarsjowane barokowe szafy z motywami myśliwskimi i jezdzieckimi umieszczono w czerwonym saloniku, którego ściany są pokryte odrestaurowanymi, jedwabnymi tapetami. W największej sali odbywają się obecnie wesela, ważne imprezy gminne, np. powitanie najmłodszych obywateli i różne koncerty muzyki poważnej. Główny salon jest bezpośrednio połączony z parkiem poprzez trzy tzw. francuskie okna. Pomieszczenia na pierwszym piętrze, które miały charakter prywatny, są mniejsze, z niższymi stropami, żeby łatwo można je było ogrzać. W tych salonikach znajdują się meble biedermeierowskie, są bowiem bardziej wygodne i praktyczniejsze niż te, które znajdują się w salach reprezentacyjnych na parterze. Piece są w stylu empire z naczyniami na pachnące olejki. Z okien roztacza się wi-

94 Pohled do tzv. Zlatého salonku / *Widok tzw. złotego saloniku*

arcibiskupa, tažen byl starokladrubskými koňmi, kteří měli slavnostní výstroj. Tu si můžete také na zámku prohlédnout. Zámecký park obklopuje budovy zámku ze všech stran rovnoměrně, neboť má jedinečný kruhový půdorys. Z něj vybíhají do všech světových stran staleté lipové aleje, které jsou cenným krajinným prvkem. Toto uspořádání je v naší zemi unikátní. Park je v přední části, orientované na východ, koncipován formálně. Na schodišti je čtveřice soch představujících jaro, léto, podzim a zimu. Směrem na západ byl původně vysazen lipový bosket (lesík), ale nyní, po úpravách v 70. letech, se jedná spíše o pestrá výsadbu dřevin. Plot, který obepíná park, neoklasicistní kolonádu podél severní aleje, bazén a litinový altán si nechali počátkem 20. století vybudovat manželé Ottahalovi.

Pokračováním severní aleje se dostaneme k zámecké kapli, s jejíž výstavbou se započalo ještě dříve než se stavbou samotného zámku, a to roku 1672. Dostavěna a vysvěcena byla v roce 1722. Současná empírová kaple je z roku 1834, přičemž původní, zřejmě barokní, vyhořela. Interiér kaple je velmi střízlivý, rovněž v duchu empíru. V rámci prohlídek zámku je možné kapli navštívit. Nyní slouží jako koncertní síň a výjimečně také ke svatebním obřadům. Jednou ročně, a to v době náměšťských hodů, je kaple využívána k bohoslužbám.

V Náměšti na Hané je opravdu k vidění nejen spousta zajímavých kulturních památek, ale i skutečně krásná příroda.

Jitka Vychodilová

dok ne tylko na krajobraz Hany, ale przy dobrej widoczności, także na oddalone szczyty gór.

W pomieszczeniach otaczających wjazd gospodarczy znajduje się paradny powóz pierwszego ołomunieckiego kardynała Anton Theodora von Colloredo Waldsee, który stał na czele arcybiskupstwa w latach 1777–1811. Powóz wyrzeźbiony z drewna, pierwotnie był bogato złożony, jest też opatrzony insygniami arcybiskupa. Ciągnęły go konie rasy starokladrubskiej w odświętnej uprzęży. Można ją także obejrzeć na terenie pałacu.

Park pałacowy otacza główny budynek równomiernie ze wszystkich stron, ponieważ ma wyjątkowy kształt okręgu. W cztery strony świata prowadzą z pałacu stuletnie lipowe aleje, które są cennym elementem krajobrazowym. Taki układ jest wyjątkowy w tym regionie. Park w przedniej części, zorientowanej na wschód, ma charakter formalny. Na schodach usytuowane są cztery rzeźby: alegorie wiosny, lata, jesieni i zimy. W kierunku zachodnim pierwotnie posadzono lipowy bosket (gaik), ale teraz, po zmianach przeprowadzonych w latach siedemdziesiątych, są to już bardzo urozmaicone nasadzenia drzew. Ogrodzenie otaczające park, neoklasycystyczna kolumnada wzdłuż północnej alei, basen i żeliwna altanka zostały wybudowane na początku XX wieku na polecenie małżeństwa Ottahalów.

Zmierzając aleją południową, dotrzemy do kaplicy pałacowej, jej wznoszenie rozpoczęto jeszcze przed budową samego pałacu, to znaczy w 1672 roku. Została dokończona i konsekrowana w 1722 roku. Obecna kaplica w stylu empire pochodzi z 1834 roku, bowiem pierwotna, barokowa, spłonęła. Wnętrze kaplicy jest bardzo skromne, również w duchu empire. Obecnie służy ona jako sala koncertowa i wyjątkowo również w czasie obrzędów ślubnych. Raz w roku, w okresie święta Náměšti, kaplica jest wykorzystywana do odprawienia mszy.

W Náměšti na Hané naprawdę można zobaczyć nie tylko wiele interesujących zabytków kultury, ale także prawdziwie piękną przyrodę.

95 Celkový pohled na zámek / *Widok ogólny*

Obec Plumlov leží asi 7 km západně od Prostějova. Zámek stojí na jižní straně areálu plumlovského hradu, nad Podhradským rybníkem. Hrad byl postaven zřejmě na konci 13. století, písemně je doložen roku 1310. Začátkem 15. století bylo rozšířeno jeho opevnění. Následně byl hrad renesančně přestavěn. Na počátku 19. století byl hrad, s výjimkou barokně přestavěného předhradí, zbořen. Manýristický zámek, postavený na zbytcích středověkých hradních fortifikací, vznikl v letech 1680–1685 pro majitele panství, kteří tehdy na svém plumlovském zboží postrádali repre-

Miejscowość Plumlov leży około 7 km na zachód od Prostějova. Pałac stoi w południowej części terenu plumlovskiego zámku, nad stawem podzamkowym. Zamek został zbudowany prawdopodobnie pod koniec XIII wieku, pisemne wzmianki pochodzą z 1310 roku. Na początku XV wieku rozbudowano jego umocnienia. Następnie został poddany renesansowej przebudowie. Na początku XIX wieku zamek, z wyjątkiem przebudowanego w stylu barokowym podzamcza, został zburzony. Manierystyczny pałac, wzniesiony na resztkach średniowiecznych fortyfi-

zentativní sídlo. Plány pro jednokřídlou zámeckou budovu byly vypracovány podle podrobných dispozic majitele panství knížete Karla Eusebia z Liechtensteinu (†1684), který se živě zajímal o italskou architekturu a literaturu. Zvlášť byl ovlivněn dílem italského architekta Giacomu Barozziho de Vignoly, kterého podrobně znal z jeho tisku o architektuře, publikované v roce 1562. Kníže sám napsal vlastní spis o architektuře Das Werk der Architektur. Plány podle jeho podrobných instrukcí vypracoval jeho poddaný, stolař Johann Distler.

Navržená, původně trojtraktová, stavba měla dosahovat délky 32 sáhů a šířky 7 sáhů 2 stop. Stavebníkem zámku byl ale až jeho syn Jan Adam Ondřej z Liechtensteinu, který dispozici změnil jen na dva trakty s enfiládou obytných místností obrácenými k rybníku a chodbami situovanými směrem do hradního nádvoří. Uprostřed druhého i třetího patra byly proti původním záměrům vloženy velké jídelny, vyplňující celou šířku stavby. Jižní fasáda obrácená k rybníku, která měla mít původně shodné architektonické provedení jako fasáda severní, nebyla realizována. Plastické členění dvorního průčelí vychází z citace Vignolova spisu o architektuře a z jeho vzorníku. Po dokončení měl být zámek sídlem novomanželů Jana Adama z Liechtensteinu a Erdmundy z Dietrichsteinu, sezdaných 13. února 1681.

Na stavbu zámku dohlížel knížecí stavitel Ondřej Klose povolaný z Valtic, z hlavního sídla Liechtensteinů. Stavbu, podle letopočtu ve štítu východního křídla dokončenou roku 1685, realizoval olomoucký stavitel Melchior Thoneck. Kamenické práce včetně kamenných článků na fasádě jsou dílem olomouckého kameníka Václava Schüllera. Štukové články na fasádě i v interiérech realizovali itaští štukatéri Giovanni Battista Brentani, Francesco Perri, Giacomo Trabello a Antonio Quadri. Štuky na schodištích doplnil plumlovský zedník Jan Pavlas. Návrh plastické výzdoby fasády pocházel už od knížete Karla Eusebia, interiéry byly vyzdobeny podle grafických listů vybraných jeho synem knížetem Janem Adamem Ondřejem z Liechtensteinu. Jídelní sál v 1. patře a vlys mezi horními podlažími provedl roku 1686 nejmenovaný berlínský štukatér povolaný z Valtic. Stropní štuková zrcadla v pěti pokojích dvou pater vyplnil nástěnnými malbami v letech 1687–1688 vídeňský malíř Johann Georg Greiner. Náměty maleb jsou volně odvozeny z vyprávění o činech trójského hrdiny Aenéa. Jejich konkrétním obsahem je na plumlovském zámku milostný vztah Aenéa a Didóny. Podle smlouvy s malířem mělo být maleb celkem sedm, dochovalo se jich ale jen pět a fragment šesté. Úvodní malbou prvního patra je alegorie Jitra. V moralizujícím příběhu o zničující lásce je probuzením ze spánku a návratu k světlu čistého rozumu. Personifikovaná Jitřenka rozhazuje květy slunečnice, personifikující Den a denní světlo. Zahání jimi Noc-Spánek, symbolizovaný řekou

kacji zamkových, powstał w latach 1680–1685 dla właścicieli tych ziem, którzy wówczas w majątku w Plumlovie nie mieli reprezentacyjnej siedziby. Plany jednoskrzydłowego budynku pałacowego zostały opracowane na podstawie szczegółowych dyspozycji właściciela majątku księcia Karola Euzebiusza von Liechtenstein (†1684), który żywo interesował się włoską architekturą i literaturą. Był szczególnie pod wpływem dzieła włoskiego architekta Giacomu Barozziiego de Vignola, z którym zapoznał się dobrze, studiując jego książkę o architekturze, opublikowaną w 1562 roku. Książę sam napisał pracę o architekturze pod tytułem „Das Werk der Architektur”. Plany na podstawie szczegółowych instrukcji opracował jego poddany, stolarz Johann Distler.

Zaprojektowana, pierwotnie trójskrzydłowa, budowla miała osiągnąć długość 32 sążni i szerokość 7 sążni i 2 stóp. Budowniczym zámku został jednak dopiero syn księcia Jan Adam Andrzej von Liechtenstein, który zmienił plany budowli na dwa skrzydła z amfiladą pokoi mieszkalnych, zwróconych w stronę stawu oraz korytarzami od strony podwórza zamkowego. Na środku drugiego i trzeciego piętra, inaczej niż w pierwotnych planach, zostały umieszczone wielkie jadalnie zajmujące całą szerokość budynku. Południowa fasada zwrócona w stronę stawu, która pierwotnie miała być tak samo wykończona architektonicznie jak fasada północna, nie została zrealizowana. Plastyczny podział fasady od strony podwórza opiera się na wzorniku zawartym w dziele Vignoli o architekturze. Po zakończeniu zámek miał być siedzibą młodej pary Jana Adama von Liechtenstein i Erdmundy von Dietrichstein, którzy pobrali się 13 lutego 1681 roku.

Budowę zámku nadzorował książęcy budowniczy Ondřej Klose wezwany z Valtic, z głównej siedziby Liechtensteinów. Budowę, według daty podanej na szczycie wschodniego skrzydła, zakończoną w 1685 roku, zrealizował olomuniecki budowniczy Melchior Thoneck. Prace kamieniarskie łącznie z kamiennymi elementami na fasadzie są dziełem olomunieckiego kamieniarza Václava Schüllera. Stiuki na fasadzie i we wnętrzach wykonali włoscy mistrzowie Giovanni Battista Brentani, Francesco Perri, Giacomo Trabello i Antonio Quadri. Stiuki na klatkach schodowych wykonał murarz z Plumlova Jan Pavlas. Projekt dekoracji plastycznej fasady był autorstwa księcia Karola Euzebiusza, wnętrza zostały ozdobione zgodnie z rysunkami wybranymi przez jego syna księcia Jana Adama Andrzeja von Liechtenstein. Salę jadalną na pierwszym piętrze oraz fryz między górnymi piętrami wykonał w 1686 roku niewymieniony z nazwiska berliński murarz wezwany z Valtic. Stropowe lustra sztukaterskie w pięciu pokojach dwóch pięter wypełnił obrazami naściennymi w latach 1687–1688 wiedeński malarz Johann Georg Greiner. Tematyka obrazów

96 Pohled do expozice svatebních obřadů /Widok na ekspozycję prezentującą obrzędy weselne

zapomnění Lété, protékající jeskynním obydlím Spánku. Na malbě ji zastupuje ospalý říční bůh s vázou, z níž vytéká voda. Ve velkém sále jídelny byla podle smlouvy namalována Mořská bouře s výjevy Aenea pronásledovaného mořskými bohy a jeho ztroskotání u břehů Kartága. Na alegorii Noci bůh spánku Hypnos jede noční oblohou na voze v podobě srpku Měsíce odkazujícího k bohyni Seléné. V lesní krajině zívající muž (Snění) a muž ověněný listy vinné révy (Opojení) ukládají k spánku ženu. Poslední torzálně dochovaná malba prvního patra byla věnována Audienci Aenéa u Didóny. Ve 2. patře pokračuje Aeneův příběh scénou nazývanou „Jupiterův posel“. Jupiter provázený Junonou na ní přikazuje Hermovi, aby Aenéa, který na pobřeží Kartága prodlévá v objetí královny Didóny, vyběhl k odplutí a naplnění osudu. Následující nástropní malba ve velkém jídelním sále představuje Apollóna zachraňujícího Aenéa bojujícího s Diomédem. Celý obrazový cyklus uzavírá Smrt královny Didóny.

Po svém dokončení zůstal zámek nezařizen a neobydlen. Teprve roku 1692, kdy se kníže konečně odhodlal si zámek prohlédnout, v něm byly narychlo zařízeny čtyři pokoje, v nichž Liechtensteinové při svých sporadických návštěvách Plumlova pobývali. V mezipatrech sídlili úředníci

w swobodny sposób nawiązuje do opowieści o czynach trojańskiego bohatera Eneasza. W pałacu w Plumlovie ich konkretną treścią jest miłość Eneasza i Dydony. Zgodnie z umową z malarzem powinno ich być łącznie siedem, zachowało się jednak pięć oraz fragment szóstego. Pierwszym obrazem na pierwszym piętrze jest alegoria Poranka. W moralizatorskiej historii o niszczącej miłości oznacza przebudzenie ze snu i powrót do światła czystego rozumu. Jutrzenka, przedstawiona jako osoba, rozrzuca kwiaty słońca, będące personifikacją Dnia i dziennego światła. Wygania za jego pomocą Noc-Sen, symbolizowany przez rzekę zapomnienia Lete, przepływającą przez jaskinie zamieszkiwane przez Sen. Na obrazie zastępuje ją ospały rzeczny bóg z wazą, z której wycieka woda. W wielkiej sali jadalnej zgodnie z umową została namalowana burza morską i Eneasza ściganą przez morskich bogów oraz jego rozbiecie się u brzegów Kartaginy. Na obrazie przedstawiającym alegorię Nocy bóg snu Hypnos jedzie po nocnym niebie na wozie mającym formę sierpa księżycy, będącego odwołaniem do bogini Seleny. W krajobrazie leśnym ziewający mężczyzna (Śnienie) i mężczyzna obwieszony liśćmi winogron (Upojenie) układają do snu kobietę. Ostatni, częściowo zachowany obraz na pierwszym piętrze był po-

panství, nejvyšší podlaží zůstalo nedokončeno. Roku 1801 byl zámek natolik poškozen vichřicí, že tehdejší majitel panství kníže Alois z Liechtensteinu uvažoval o jeho zboření. Strženy byly ale nakonec jen sousední hradní budovy. Na zámku byly provedeny nejnutnější opravy a v jednom z pokojů druhého patra zřízena zámecká kaple. Mobiliář byl do ní přenesen ze zbořeného hradu. Po roce 1850 bylo jedno z pater pronajato plumlovskému okresnímu soudu a bernímu úřadu, ostatní podlaží sloužila jako byty úředníků. Ve východní části přízemí bylo vězení. Roku 1931 zámek přešel v důsledku první pozemkové reformy do vlastnictví Státního pozemkového úřadu a následně do majetku správy Státních vojenských lesů.

Zámek má zajímavý převyšný manýristický vzhled. Sestává z celkem 6 nadzemních podlaží, tvořenými přízemím, dvěma patry a třemi polopatry. Jednotlivá podlaží spojují dvě schodiště, panské na západní a služebnícké točité na straně východní. Zámek vyniká mimořádnou polohou, pozoruhodnou malířskou a plastickou výzdobou a plasticky silně exponovanou jižní fasádou, s patry oddělenými třemi sloupovými řády: v přízemí toskánským, v prvním patře jónským a ve druhém patře kompozitním.

Leoš Mlčák

święcony audiencji Eneasza u Dydony. Na drugim piętrze historia Eneasza jest kontynuowana sceną nazwaną „Poseł Jowisza”. Na obrazie tym Jowisz w towarzystwie Junony nakazuje Hermesowi, aby Eneasze, który na wybrzeżu Kartaginy spoczywa w objęciach królowej Dydony, odpłynął, by wypełnić przeznaczenie. Kolejne malowidło stropowe w wielkiej sali jadalnej przedstawia Apolla ratującego Eneasza walczącego z Diomedesem. Cały cykl obrazów kończy śmierć królowej Dydony.

Po zakończeniu budowy pałac pozostał nieurządzony i niezamieszkany. Dopiero w 1692 roku, kiedy książę ostatecznie zdecydował się obejrzeć końcowy efekt, na szybko urządzone cztery pokoje, w których mieszkali Liechtensteinowie w czasie swoich sporadycznych wizyt w Plumlovie. Na półpiętrach pracowali urzędnicy księstwa, najwyższe piętro pozostało niedokończone. W roku 1801 pałac tak poważnie został uszkodzony przez wichurę, że ówczesny właściciel tych ziem Alois von Liechtenstein rozważał jego zburzenie. Ostatecznie wyburzono tylko sąsiednie budynki zamkowe. W pałacu przeprowadzono jedynie najpoważniejsze naprawy, a w jednym z pokoi drugiego piętra zorganizowano kaplicę pałacową. Przeniesiono do niej wyposażenie z wyburzonego zamku. Po roku 1850 jedno z pięter zostało wynajęte przez sąd powiatowy i urząd powiatowy, pozostałe pomieszczenia służyły urzędnikom jako mieszkania. We wschodniej części parteru było więzienie. W roku 1931 w wyniku pierwszej reformy gruntowej zamek stał się własnością Państwowego Urzędu Gruntowego, a następnie znajdował się w posiadaniu Zarządu Państwowych Lasów Wojskowych.

Pałac ma przede wszystkim ciekawy, manierystyczny wygląd. W całości składa się z sześciu nadziemnych kondygnacji, to znaczy parteru, dwóch pięter i trzech półpięter. Poszczególne poziomy łączą dwie klatki schodowe, pańska w zachodniej stronie i dla służby, okrągła we wschodniej stronie. Pałac zachwyca wyjątkowym położeniem, imponującymi zdobieniami malarskimi i plastycznymi oraz mocno wyeksponowaną pod względem plastycznym południową fasadą, z piętrami oddzielonymi trzema rzędami kolumn: na parterze tokańskich, na pierwszym piętrze jóńskich, a na drugim kompozytowych.

PROSTĚJOV – NÁRODNÍ DŮM

PROSTĚJOV – DOM LUDOWY

97 Celkový pohled na budovu Národního domu / Widok ogólny gmachu Domu Ludowego

Má-li česká a moravská moderní architektura své skvosty, patří k nim určitě i prostějovský Národní dům, první skutečně monumentální stavba Jana Kotěry. Potřeba vlastního spolkového a kulturního centra zrála v českém prostředí města po celou poslední čtvrtinu 19. století. Rok 1892, kdy se podařilo získat české straně většinu v městském zastupitelstvu a obsadit místo starosty, dodal těmto snahám nový impuls. Po odložení plánů Václava Roštlapila, jež počítaly s přestavbou zámku, došlo k navázání kontaktu s architektem Janem Kotěrou. Počátkem roku 1905 přijíždí třiatřicetiletý profesor speciální školy pro dekorativní architekturu na pražské Uměleckoprůmyslové škole poprvé do Prostějova a osobně vybírá z nabízených parcel budoucí staveniště v těsném sousedství bývalých hradeb a v bezprostřední blízkosti centra. První náčrty

Jeśli czeska i morawska nowoczesna architektura ma swoje klejnoty, należy do nich z pewnością Narodni dům (Dom Ludowy) w Prostějovie, pierwsza prawdziwie monumentalna budowla Jana Kotěry.

Potrzeba posiadania własnego centrum kultury i českých stowarzyszeń dojrzywała w środowisku českim miasta przez całe ostatnie ćwierćwiecze XIX wieku. Rok 1892, gdy stronie českiej udało się uzyskać większość w radzie miejskiej i obsadzić stanowisko burmistrza, nadała tym wysiłkom nowy impuls. Po odrzuceniu planów Václava Roštlapila, które zakładały przebudowę pałacu, doszło do nawiązania kontaktu z architektem Janem Kotěrou. Na początku 1905 roku trzydziestotrzyletni profesor specjalnego wydziału architektury dekoratywnej w praskiej Wyższej Szkole Artystyczno-Przemysłowej przyjeżdża pierwszy raz do Prostějova oraz

stavby v měřítku 1:200 předkládá 26. května 1905, definitivní verzi schvaluje městská rada 12. prosince téhož roku. Stavební povolení bylo vydáno 21. května 1906, základní kámen položen 24. května 1906 a celé monumentální dílo uvedeno do provozu již v listopadu 1907. Na stavbě se podílelo 21 místních a 17 mimoprostějovských firem.

Novostavbu umístil architekt na osu zámek-kostel sv. Jana Nepomuckého, na plochu, vzniklou po asanaci městských hradeb. Národní dům tuto osu, tvořenou dále Smetanovými sady se zbytkem hradební zdi, vhodně doplňuje a zároveň určuje nové urbanistické vztahy dané oblasti. Hlavní průčelí je orientováno na východ a zachovává si odstup od další zástavby, takže je pohledově dostatečně exponované. Průčelí protilehlé, západní, je naopak orientováno k Jungmannovým (dnes Smetanovým) sadům, které vhodně zastihují jeho částečně provozní charakter. Severní fasáda plynule doplňuje uliční čáru ulice Vápenice, kterou tak dotváří, a konečně strana jižní je otevřena průhledu do Hálkova (dnes Hlaváčkova) náměstí, Rudolfova náměstí (dnes E. Husserla) a Komenského ulice (dnes I. V. Netušila).

Vlastní architektura Národního domu sestává ze tří hmotových, vzájemně provázaných celků. Na výtvarně dominantní divadelní budovu asymetricky navazují dvě křídla. První je připojeno příčně, v jeho přízemí najdeme reprezentativní restauraci, v prvním patře sál, označovaný jako přednáškový. Druhé křídlo, paralelní s divadelním traktem, je trojpodlažní. V přízemí je umístěna kavárna (původně sloužící i jako kulečnicková herna), v prvním patře spolkové místnosti, v patře druhém místnosti provozní.

Asymetrickou dispozici si částečně vynutila funkční rozmanitost budovy. Kotěrovo mistrovství však spočívá v tom, že dokázal všechny požadavky kladené na stavbu spojit do logického, přirozeného, dokonale funkčního a přitom vysoce estetického celku.

98 Pohled do proseniového salonku / Vidok loží przy proseniũm

osobiście wybiera spośród zaoferowanych parceli przysły plac budowy w pobliżu dawnych murów miejskich i w bezpośrednim sąsiedztwie centrum. Pierwsze szkice budynku w skali 1:200 Roštlapil przedkłada 26 maja 1905 roku, ostateczną wersję rada miasta zatwierdza 12 grudnia tegoż roku. Pozwolenie budowlane zostało wydane 21 maja 1906 roku, kamień węgielny położono 24 maja 1906 roku, a całe monumentalne dzieło oddano do użytku już w listopadzie 1907 roku. W budowie uczestniczyło 21 lokalnych firm i 17 spoza Prostějova.

Architekt usytuował nowy budynek na osi pałac-kościół św. Jana Nepomucena, na placu, powstałym po naprawieniu murów miejskich. Oś tę, tworzoną dalej przez park Smetany i pozostałości murów miejskich, Dom Ludowy odpowiednio uzupełnia i jednocześnie wyznacza nowe, urbanistyczne relacje na danym obszarze. Główna fasada jest zorientowana na wschód i zachowuje odstęp od dalszej zabudowy, także pod względem widokowym jest dostatecznie eksponowana. Przeciwległa fasada, zachodnia, jest natomiast zorientowana w stronę parku Jungmanna, dziś Smetany, który odpowiednio zasłania jej częściowo roboczy charakter. Północna fasada płynnie włącza się w linię ul. Vápenice, którą w ten sposób dopełnia, a strona południowa otwiera się na widok w kierunku Hálkova (dziś Hlaváčkova) náměstí, Rudolfova náměstí (dziś E. Husserla) i ul. Komenského (dziś I.V. Netušila).

Właściwa architektura Domu Ludowego składa się z trzech masywnych, wzajemnie powiązanych całości. Z dominującym architektonicznie budynkiem teatru łączą się asymetrycznie dwa skrzydła. Pierwsze jest zespolone poprzecznie, na parterze znajdziemy w nim reprezentacyjną restaurację, na pierwszym piętrze salę zwaną wykładową. Drugie skrzydło, równoległe do osi teatru, ma trzy kondygnacje. Na parterze jest usytuowana kawiarnia (pierwotnie służąca także jako sala do gry w bilard), na pierwszym piętrze znajdują się lokale czeskich stowarzyszeń, a na drugim piętrze pomieszczenia robocze.

Asymetryczne rozplanowanie częściowo wymusiła funkcjonalna różnorodność budynku. Mistrzostwo Kotěry polega jednak na tym, że potrafił wszystkie wymagania stawiane budynkowi połączyć w logiczną, naturalną, doskonale funkcjonalną i przy tym wysoce estetyczną całość.

Z pewnością najsilniej działa na emocje budynek teatru. Jego bryła wyrasta stopniowo z umieszczonego centralnie portyku przed głównym wejściem, podtrzymywanego przez dwa filary ze stylizowanymi płaskorzeźbami Suchardy przedstawiającymi mieszkańca i mieszkankę Hany, poprzez dwa potężne łuki schodów z pofalowaną attyką pośrodku, balustradami i secesyjnymi wieńcami z miedzianej blachy na szczytach, pochylą trójkątną tarczą z herbem miasta aż po szczyt wieży, udekorowany podobiznami orlic

Emocionálně nejpůsobivější je určitě budova divadelní. Její hmota vyrůstá postupně od centrálně umístěného portiku před hlavním vstupem, neseného dvěma pilíři se stylizovanými Suchardovými reliéfy Hanáka a Hanačky, přes dvě mohutná schodišťová tělesa se zvlněnou atikou uprostřed, balustrádami a secesními věnci z měděného plechu ve vrcholech, strmý trojúhelníkovitý štít s městským znakem až po vrchol věže, dekorovaný plastikami orlic a hereckou maskou na špici. Hmotová gradace budovy je zčásti založena na střídání konvexních a konkávních tvarů, výrazným prvkem je mohutné půlkruhové termální okno prolomené uprostřed štítu. Orlice na věži hledí na sever a na jih a jsou alegorií městského znaku, zatímco hlavy Hanaček na balustrádách bočních věží upomínají na krajinu, ze které město vyrostlo. Maskaron na vrcholu stavby celou kompozici symbolicky a ideově završuje.

Ve srovnání s dominantní budovou divadla působí ostatní dvě křídla o poznání střízlivěji. Pravidelný, osově symetrický rytmus okenních otvorů hlavní fasády restauračního traktu, přehledná hmota části spolkové, zdůrazněná pouze jihozápadním polygonálním nárožním arkýřem, figurální kameninovou kašnou od Stanislava Suchardy a konvexním rizalitem kavárny tvoří protiváhu dramatické architektuře divadla a celou kompozici zklidňuje.

V případě prostějovského Národního domu můžeme mluvit o přelomu v Kotěrově tvorbě. Stavba završuje první, lyrickou fázi architektonické tvorby a zároveň zahajuje fázi následující, přísnou a racionální. Dobře je tento posun vidět nejen na účelném rozmístění hmot a jejich podřízení se funkci, ale i na vnější sgrafitové výzdobě, kdy je ornament (silně inspirovaný hanáckým lidovým uměním) koncentrován pouze do vymezených ploch na fasádě.

Uměleckou a uměleckořemeslnou složku chápal Kotěra jako logickou a neoddělitelnou součást architektury. K výzdobě Národního domu si proto pozval řadu významných umělců, většinou z prostředí pražské Uměleckoprůmyslové školy – Stanislava Suchardu, Karla Petra, Františka Kyselu, Bohumila Kafku a také autora dvou monumentálních obrazů v divadelním vestibulu Jana Preislera.

Národní dům v Prostějově završuje první etapu tvorby Jana Kotěry a zároveň předznamenává fázi další, která bude vrcholit asi nejvýznamnějším autorovým počinem vůbec, stavbou muzea v Hradci Králové.

i teatralną maską na wierzchołku. Gradacja bryły budynku częściowo opiera się na przeplataniu się kształtów wypukłych i wklęsłych, wyraźnym elementem jest potężne półokrągłe okno termalne przełamane pośrodku szczytu. Orlice na wieży patrzą na północ oraz na południe i są alegorią herbu miasta, podczas gdy głowy mieszkanki Hany na balustradach bocznych przypominają o krainie, z której wyrosło to miasto. Maszkaron na szczycie budynku wieńczy ideowo i symbolicznie całą kompozycję.

W porównaniu z dominującym budynkiem teatru dwa pozostałe skrzydła robią dużo skromniejsze wrażenie. Regularny, o symetrycznej osi rytm otworów okiennych głównej fasady ciągu restauracyjnego, przejrzysta bryła części należącej do stowarzyszeń, podkreślona tylko przez południowo-zachodni wielokątny narożny wykusz, figuralną kamionkową fontannę autorstwa Stanislava Suchardy i wypukły ryzalit kawiarni, stanowi przeciwagę dramatycznej architektury teatru i uspokaja całą kompozycję.

W przypadku Domu Ludowego w Prostějovie możemy mówić o przełomie w twórczości Kotěry. Budynek wieńczy pierwszą, liryczną fazę twórczości architektonicznej i jednocześnie rozpoczyna fazę następną, precyzyjną i racjonalną. Postęp ten jest dobrze widoczny nie tylko w całym rozmieszczeniu brył i ich podporządkowaniu funkcji, ale także w zewnętrznym zdobnictwie w formie sgraffito, gdzie ornament (pod silną inspiracją ludowej sztuki Hany) jest skoncentrowany tylko na wydzielonych powierzchniach na fasadzie.

Według Kotěry nieodłączną, logiczną częścią architektury są elementy z zakresu sztuk pięknych i rzemiosła artystycznego. Do wykonania dekoracji Domu Ludowego zaprosił więc wielu wybitnych artystów, większość ze środowiska praskiej Wyższej Szkoły Artystyczno-Przemysłowej – Stanislava Suchardę, Karla Petra, Františka Kyselę, Bohumila Kafkę, a także autora dwóch monumentalnych obrazów w holu teatru Jana Preislera.

Dom Ludowy w Prostějovie wieńczy pierwszy etap twórczości Jana Kotěry, a jednocześnie zapowiada kolejną fazę, która znajdzie swoją kulminację w postaci najwybitniejszego dzieła tego autora w ogóle, w budowie muzeum w Hradcu Králové.

Miroslav Chytil

STARÁ VODA – POUTNÍ KOSTEL SV. JAKUBA VĚTŠÍHO A SV. ANNY

STARÁ VODA – KOŚCIÓŁ PIELGRZYMKOWY PW. ŚW. JAKUBA WIĘKSZEGO I ŚW. ANNY

99 Celkový pohled na kostel / Widok ogólny kościoła

Stará Voda u Libavé patřila v baroku k významným moravským poutním místům. Poutníci do ní přicházeli uctít sošku sv. Anny, matky Panny Marie, a načerpat zdraví u pramene Královské studánky. Pouť do Staré Vody vedli olomoučtí minorité už roku 1500. Později sem přicházeli poutníci nejen z Moravy, ale i ze Slezska. Nejstarší stavbou ve Staré Vodě byl kostel sv. Jakuba Většího, k němuž přibyla roku 1529 kaple sv. Anny. Ta byla roku 1582 biskupem Stanislavem Pavlovským (1579–1598) nahrazena honosnější renesanční stavbou, s oltářem nad místem nálezu gotické milostné sošky, původně zavěšené na vrbě. Obě svatyně se rozhodl spojit biskup kardinál František z Dietrichstei-

Stará Voda u Libavé náležala v období baroku do významných míst poutních na Moravě. Poutníci přicházeli sem, aby uctili sošku sv. Anny, matky Panny Marie, a načerpal zdraví u pramene Královské studánky. Pouť do Staré Vody vedli olomoučtí minorité již v roce 1500. Později sem přicházeli poutníci nejen z Moravy, ale i ze Slezska. Nejstarší stavbou ve Staré Vodě byl kostel sv. Jakuba Většího, k němuž přibyla roku 1529 kaple sv. Anny. Ta byla roku 1582 biskupem Stanislavem Pavlovským (1579–1598) nahrazena honosnější renesanční stavbou, s oltářem nad místem nálezu gotické milostné sošky, původně zavěšené na vrbě. Obě svatyně se rozhodl spojit biskup kardinál František z Dietrichstei-

na (1599–1636). Jeho záměr ale uskutečnil až biskup Karel z Liechtensteina Kastelcornu (1664–1695), velký příznivec zdejšího kultu a poutního místa.

Stavba nového monumentálního kostela byla zahájena roku 1682. Nový, jen zhruba orientovaný, kostel byl založen na půdorysu latinského kříže. Vnitřní prostor lodi má podobu protáhlého osmiúhelníku se dvěma mělkými postraními kaplemi, na který navazuje kněžiště s trojbokým, původně rovným závěrem a dvěma sakristiemi po stranách. Na západní straně stavbě dominuje dvouvěžové průčelí. Projektantem kostela byl biskupův oblíbený císařský stavitel Giovanni Pietro Tencalla, který se významně uplatnil i na dalších jeho stavbách, včetně rezidenčních paláců v Olomouci a Kroměříži. Stavbu podle Tencallova návrhu vedl kroměřížský stavitel Matyáš Partsch a prováděl zednický mistr Petr Dechet z Budišova. Kamenické práce, včetně realizace soch titulárních světců na průčelí sv. Jakuba Většího a sv. Anny Samotřetí, byly dílem kroměřížského kameníka Ondřeje Alia. Na průčelí dal stavebník zavěsit svůj erb a na portál vytesat nápis AERE PIORUM, Penězi zbožných.

Roku 1688 byl poutní kostel stavebně dokončen a oba starší starovodské kostelíky zbořeny. V květnu roku 1690 byl budišovským děkanem Františkem Josefem Zeiským benedikován. Vysvěcen byl teprve 11. října 1705 olomouckým biskupem Karlem Lotrinským (1695–1710), za účasti světícího biskupa Františka Julia hr. Braidy. Jeho patrony se staly sv. Jakub Větší a sv. Anna. Věž na průčelí poutního kostela byly původně ukončeny barokními cibulovými báními. Při opravě střechy roku 1857 byly nahrazeny jehlanci s lucernami. Také presbytář kostela byl následně upravován. Kvůli zvýšenému počtu koncelebrujících duchovních byl v letech 1765–1767 prodloužen, včetně přístaveb u obou symetrických sakristií. Fresku do nového kněžiště, se stěnami pokrytými umělým mramorem, namaloval roku 1767 olomoucký malíř Jan Klein. Jejím námětem bylo na klenbě uctívání Vítězného Krista sv. Annou a v lunetách smrt obou titulárních světců, sv. Anny a sv. Jakuba Většího. Také klenba lodi byla pokryta rozměrnou freskou s námětem Apoteózy sv. Anny, sv. Jakuba Většího a sv. Jáchyma. Malba pocházela již z konce 17. století a byla zřejmě dílem některého z malířů činných ve službách biskupa Karla z Liechtensteina Kastelcornu. Zajímavé obsahem byly také fresky s alegoriemi čtyř dílů světa v lodi nad oblouky. V roce 1715 byly v kostele, který měl předtím jen pozitiv, instalovány nové varhany, roku 1791 byl pro větší pohodlí muzikantů a zpěváků rozšířen hudební kůr. Do čtyř rohových nik v lodi namaloval roku 1796 fulnecký malíř Jiří Frömel fresky čtyř evangelistů.

Na hlavním oltáři s milostnou sochou sv. Anny, vloženou do stříbrného rámu, byl zavěšen obraz italského malíře Carlo Passana, na němž Panna Marie přijímala dary od poutníků. Do výklenkových kaplí na obou stranách lodi byly vloženy

figury, původně zavěšené na věrbě. Obě svatyně ustanovil spojit kardinál František von Dietrichstein (1599–1636). Jeho plán zrealizoval však až biskup Karel von Liechtenstein-Kastelkorn (1664–1695), velký zvo-

lenník tutejšího kultu i místa poutního. Budova nového monumentálního kostela byla zahájena v roce 1682. Nový, jen zhruba orientovaný, kostel byl založen na půdorysu latinského kříže. Vnitřní prostor lodi má podobu protáhlého osmiúhelníku se dvěma mělkými postraními kaplemi, na který navazuje kněžiště s trojbokým, původně rovným závěrem a dvěma sakristiemi po stranách. Na západní straně stavbě dominuje dvouvěžové průčelí. Projektantem kostela byl oblíbený císařský stavitel Giovanni Pietro Tencalla, který se významně uplatnil i na dalších jeho stavbách, včetně rezidenčních paláců v Olomouci a Kroměříži. Budovu podle Tencallova návrhu vedl kroměřížský stavitel Matyáš Partsch a prováděl zednický mistr Petr Dechet z Budišova. Kamenické práce, včetně realizace soch titulárních světců na průčelí sv. Jakuba Většího a sv. Anny Samotřetí, byly dílem kroměřížského kameníka Ondřeje Alia. Na průčelí dal stavebník zavěsit svůj erb a na portál vytesat nápis AERE PIORUM – z peněz zbožných.

V roce 1688 byla dokončena budova kostela poutního, a oba starší středověké kostelíky zbourány. V květnu 1690 byl budišovským děkanem Františkem Josefem Zeiským benedikován. Vysvěcen byl teprve 11. října 1705 olomouckým biskupem Karlem Lotrinským (1695–1710), za účasti světícího biskupa Františka Julia hr. Braidy. Jeho patrony se staly sv. Jakub Větší a sv. Anna. Věž na průčelí poutního kostela byly původně ukončeny barokními cibulovými báními. Při opravě střechy roku 1857 byly nahrazeny jehlanci s lucernami. Také presbytář kostela byl následně upravován. Kvůli zvýšenému počtu koncelebrujících duchovních byl v letech 1765–1767 prodloužen, včetně přístaveb u obou symetrických sakristií. Fresku do nového kněžiště, se stěnami pokrytými umělým mramorem, namaloval roku 1767 olomoucký malíř Jan Klein. Jejím námětem bylo na klenbě uctívání Vítězného Krista sv. Annou a v lunetách smrt obou titulárních světců, sv. Anny a sv. Jakuba Většího. Také klenba lodi byla pokryta rozměrnou freskou s námětem Apoteózy sv. Anny, sv. Jakuba Většího a sv. Jáchyma. Malba pocházela již z konce 17. století a byla zřejmě dílem některého z malířů činných ve službách biskupa Karla z Liechtensteina Kastelcornu. Zajímavé obsahem byly také fresky s alegoriemi čtyř dílů světa v lodi nad oblouky. V roce 1715 byly v kostele, který měl předtím jen pozitiv, instalovány nové varhany, roku 1791 byl pro větší pohodlí muzikantů a zpěváků rozšířen hudební kůr. Do čtyř rohových nik v lodi namaloval roku 1796 fulnecký malíř Jiří Frömel fresky čtyř evangelistů. Na hlavním oltáři s milostnou sochou sv. Anny, vloženou do stříbrného rámu, byl zavěšen obraz italského malíře Carlo Passana, na němž Panna Marie přijímala dary od poutníků. Do výklenkových kaplí na obou stranách lodi byly vloženy

100 Pohled do barokního interiéru se zřetelnými stopami vandalských zásahů okupační sovětské armády / *Widok barokowego wnętrza z widocznymi śladami wandalizmu okupacyjnej Armii Radzieckiej*

dva boční oltáře s obrazy Eliase Finsterwaldera (1650–1702) namalovanými podle předloh olomouckého malíře Antonína Lublinského. Na evangelijní straně stál oltář Jáchyma s obrazem modlících se sv. Jáchyma a sv. Anny a sochami církevních otců sv. Augustina a sv. Ambrože; na straně epistolní oltář sv. Josefa, s obrazem Panny Marie peroucí za účasti sv. Josefa v potoce prádlo a sochami církevních otců sv. Řehoře a sv. Jeronýma. Roku 1773 byly tyto ikonograficky pozoruhodné oltáře bohužel nahrazeny oltáři novými, mnohem menší umělecké hodnoty.

Kolem kostela obíhal arkádový poutnický ambit, dokončený roku 1691. Sloužil o svátku Božího Těla ke kázání i k ochraně poutníků před rozmary počasí. Do krypty pod ambitem byli od roku 1696 pohřbíváni laici a od roku 1715 i piaristé. Významnější osobnosti byly pohřbíváni v kostelní kryptě v lodi, poblíž vítězného oblouku. K udržování stálé duchovní správy poutního místa založil biskup Karel z Liechtensteina Kastelkornu ve Staré Vodě piaristickou kolej. Slavnost položení základního kamene se konala 15. července 1692. V roce 1700 byla stavba pravidelně

Kastelkorn. Ciekawą treść miały także freski z alegoriami czterech części świata w nawie nad łukami. W roku 1715 w kościele, który miał przedtem tylko pozytyw, zostały zainstalowane nowe organy, a w 1791 roku dla większej wygody muzyków i śpiewaków został rozszerzony chór muzyczny. W czterech niszach w rogach nawy malarz z Fulneku Jiří Frömel namalował w 1796 roku freski przedstawiające czterech ewangelistów.

Na głównym ołtarzu z cudowną figurą św. Anny, umieszczoną w srebrnej ramie, został zawieszony obraz włoskiego malarza Carlo Passana, na którym Maria Panna przyjmowała dary od pielgrzymów. W kaplicach we wnękach po obu stronach nawy umieszczono dwa boczne ołtarze z obrazami Eliasa Finsterwaldera (1650–1702), namalowanymi według wzorów ołomunieckiego malarza Antonína Lublinskiego. Po lewej stronie (ewangelijnej) stał ołtarz św. Joachima z obrazem modlących się św. Joachima i św. Anny oraz figurami ojców Kościoła św. Augustyna i św. Ambrozego; po prawej stronie (apostolskiej) znajdował się ołtarz św. Józefa, z obrazem Marii Panny piorającej bieliznę w po-

čtyřkrídlé dispozice koleje dokončena. Roku 1719 byl do koleje vybudován nový vstup s portálem a kamenným schodištěm. K vnější straně poutnického ambitu, obrácené ke koleji, byly přistavěny kramářské boudy s devocionáliemi. Po josefínských reformách se Stará Voda stala 1. ledna 1785 farností. Prvním farářem byl ustanoven rektor piaristické koleje Johann Schenk. Za něho získal kostel roku 1787 k původním čtyřem zvonům ještě dva velmi významné zvony ze zrušených olomouckých kostelů.

Až do roku 1945 si starovodské poutní místo udržovalo svou přitažlivost, podmíněné jeho duchovní tradicí, krásnou polohou i uměleckou hodnotou jeho staveb. Tragický zlom znamenal konec druhé světové války, kdy došlo k rabování a požáru koleje. Roku 1946 došlo sice k provizorním opravám, ale další plánované práce byly z důvodu vyhlášení vojenského výcvikového prostoru téhož roku zastaveny. Starovodská farnost zanikla, poutě ustaly a mobiliář kostela byl následně postupně přemísťován do různých farností. Poutní areál ve správě armády, která si s ním nevěděla rady, potom i přes dílčí opravy stále více chátral. Nejvíce utrpěla piaristická kolej, která byla roku 1969 zbořena. K silné devastaci kostela přispělo obsazení vojenského prostoru Libavá sovětskou armádou roku 1968. Stopy po vandalském řádění okupačních vojáků jsou v kostele patrné dodnes. Od roku 1990 probíhá ve Staré Vodě obnova kostela a jeho okolí, spojená se snahou o smíření národů, českého, německého a ruského.

Miloslav Pojsl

toku z pomocí św. Józefa oraz figurami ojców Kościoła św. Grzegorza i św. Hieronima. W roku 1773 te interesujące z punktu widzenia ikonografii ołtarze zostały niestety zastąpione nowymi, o dużo mniejszej wartości artystycznej. Wokół kościoła biegł arkadowy, pielgrzymkowy ambit, ukończony w 1691 roku. W święto Bożego Ciała służył do wygłaszania kazań i ochrony pielgrzymów w czasie kapryśnej pogody. W krypcie pod ambitem od 1696 roku były chowane osoby świeckie, a od 1715 roku także pijarzy. Wybitne osobistości były grzebane w kościelnej krypcie w nawie, w pobliżu łuku zwycięstwa. By zapewnić utrzymanie stałej administracji religijnej miejsca pielgrzymkowego, biskup Karel von Liechtenstein-Kastelkorn założył w Starej Vodzie dom akademicki pijarów. Uroczystość położenia kamienia węgielnego odbyła się 15 lipca 1692 roku. W roku 1700 zakończono wznoszenie regularnego, czteroskrzydłowego budynku. W roku 1719 zbudowano nowe wejście do domu akademickiego z portalem i kamiennymi schodami. Na zewnątrz pielgrzymkowego ambitu, zwrócone w stronę domu akademickiego, zostały dobudowane kramy z dewocjonaliami. Po reformach cesarza Józefa II 1 stycznia 1785 roku Stará Voda stała się parafią. Na pierwszego proboszcza wyznaczono rektora szkoły pijarów Johanna Schenka. Za jego czasów w 1787 roku kościół oprócz dwóch pierwotnych dzwonów zyskał jeszcze dwa wspaniałe dzwony ze zlikwidowanych ołomunieckich kościołów.

Až do 1945 roku miejsce pielgrzymkowe w Starej Vodzie zachowało swoją atrakcyjność, opartą na religijnej tradycji, pięknym położeniu i artystycznej wartości jeho budowlí. Tragický zlom nastąpił po zakończeniu drugiej wojny światowej, wówczas to doszło do rabowania i pożaru školy pijarów. W roku 1946 nastąpiły wprawdzie prowizoryczne naprawy, ale dalsze zaplanowane prace zostały w tym samym roku wstrzymane z powodu wyznaczenia w pobliżu poligonu wojskowego. Parafia w Starej Vodzie przestała istnieć, pielgrzymki ustaly, a umeblowanie kościoła stopniowo przeniesiono do różnych parafii. Komplex pielgrzymkowy pod administracją wojska, które nie dawało sobie z nim rady, mimo częściowych remontów, coraz bardziej podupadał. Najbardziej ucierpiał dom akademicki pijarów, który w 1969 roku został zburzony. Do poważnej dewastacji kościoła przyczyniło się przejęcie poligonu Libavá przez wojska radzieckie w 1968 roku. Ślady wandalizmu, jakiego dopuścili się żołnierze okupacyjnej armii, są widoczne w tej świątyni do dziś. Od 1990 roku w Starej Vodzie trwa odbudowa kościoła i jego otoczenia, co związane jest z dążeniem do pokojowego pojednania narodów czeskiego, niemieckiego i rosyjskiego.

ŠTERNBERK – AREÁL HRADU

ŠTERNBERK – TEREN ZAMKU

101 Vstupní průčelí / Fasada frontowa

Počátky Šternberka jsou spjaty s bájemi a opředeny pověstmi. Dle nich si totiž toto území vysloužil od krále jistý Jaroslav ze Šternberka za udatný boj proti Tatarům nedaleko Olomouce roku 1241. Tato pověst, ač je daleko staršího data, byla hojně přiživena ve známém falzu českých dějin 19. století – v Rukopisu Královédvorském. Tento příběh je dokonce i zpodobněn v jedné z pamětihodností města Olomouce – v kapli Božího těla, kde jej namaloval významný malíř moravského baroka – Jan Kryštof Handke.

Początki Šternberka są związane z podaniami i owiane legendami. Według nich ziemie te za zasługi w walce przeciw Tatarom, toczonej niedaleko Ołomuńca w 1241 roku, otrzymał od króla niejaki Jaroslav ze Šternberka. Legenda ta, chociaż jest dużo starsza, była obszernie wykorzystywana w znanym fałszyfikacie z czeskiej historii XIX wieku – w Rękopisie královédvorském (Rękopisie z Dvoru Králové). Historia ta została nawet przedstawiona w jednym z za- bytków miasta Ołomuńca – w kaplicy Bożego Ciała, gdzie

„Tatarský“ příběh o založení Šternberka sice pravdivý není, nicméně se skutečnými událostmi má některé společné rysy. Území severně od Olomouce od krále (tehdy moravského markraběte) za věrnost a pomoc v boji skutečně získal zakladatel hradu Zdeslav ze Šternberka. Události však byly o pár let mladší, jednalo se o rok 1253 a boj vedli nikoli proti Tatarům, nýbrž proti Kumánům, kočovnému uherskému kmeni.

Zdeslav si na získaném území severně od Olomouce postavil hrad Šternberk. Založení hradu tak můžeme datovat mezi léta 1253 (boj proti Kumánům) a 1269. V tomto roce je totiž hrad poprvé písemně připomínán v pramenech, a to v listině krále Přemysla Otakara II. V této listině je zmiňován pouze hrad Šternberk, město ještě nikoliv. O městě se v písemných pramenech poprvé hovoří až v listině z roku 1296. Lze však předpokládat, že osada v podhradí vznikala záhy po založení hradu.

Zdeslav ze Šternberka, původním přídomkem z Chlumce, založil již roku 1242 hrad stejného jména v Čechách. Po významné pomoci Přemyslovi u Olomouce r. 1253 se stal zakladatelem šternberských držav na Moravě a vytvořil tak de facto moravskou větev rodu. Patřil k předním zemským hodnostářům. Po jeho smrti zdědili majetek jeho synové a rodových držav se ujal nejstarší Albert. Stejně jako jeho otec i on zastával významné zemské funkce. Jeho významným počinem bylo započetí s kolonizací okolního území a i když za jeho života ještě šternberské panství nepatřilo k nejrozsáhlejším, je možné jej považovat za zakladatele širší majetkové domény. S Albertem je spojena i výše uvedená první zmínka o městě Šternberku. Co se týče hospodářských podmínek, ležel Šternberk na významné obchodní křižovatce, která se zde větvila do dvou zásadních směrů: na královské město Uničov a na směr přes Jeseníky do Slezska.

Rodu Šternberků patřilo panství téměř až do konce 14. století. Nejvýznamnějším představitelem této moravské větve rodu byl Albert II. ze Šternberka. Patřil k významným vzdělancům své doby, absolvoval vzdělání na prestižních univerzitách, pohyboval se v okruhu císaře Karla IV. a byl i jeho rádcem. Zastával významné církevní funkce: byl biskupem zvěřínským a litomyšlským, arcibiskupem magdeburským. Vzhledem ke kulturně vyspělému prostředí, k němuž náležel, přenesl jeho vliv i na šternberský hrad. Dnes tak můžeme v hradní kapli obdivovat nástěnné malby z tohoto období. Mimoto nechal město obehnat hradbami a udělil mu mnohá privilegia. Roku 1371 pak v těsné blízkosti hradu založil klášter řeholních kanovníků řádu sv. Augustina s kostelem Zvěstování Panny Marie.

Po vymření moravské větve Šternberků přechází hrad i panství na další majitele: r. 1397 jej získávají Kravařové (1397–1466), dále Kostkové z Postupic (1466–1480), Berkové z Dubé a Lipé (1480–1570), knížata z Minstrberka (1570–1647),

namaloval ją wybitny malarz morawskiego baroku – Jan Krzysztof Handke.

Wprawdzie historia „tatarska” o założeniu Šternberka nie jest prawdziwa, jednak ma pewne wspólne cechy z rzeczywistymi zdarzeniami. Ziemie na północ od Ołomuńca za wierność i pomoc w walce faktycznie uzyskał od króla (wówczas margrabiego morawskiego) założyciel zamku Zdeslav ze Šternberka. Dotyczyło to zdarzeń o kilka lat wcześniejszych, tzn. z 1253 roku, a walki toczyły się nie przeciwko Tatarom, ale przeciwko Kumanom (zachodnim Polowcom), koczowniczemu plemieniu węgierskiemu. Zdeslav na otrzymanych ziemiach na północ od Ołomuńca zbudował zamek Šternberk. Założenie zamku możemy więc datować na lata między rokiem 1253 (walka przeciwko Kumanom) a 1269. W tym bowiem roku zamek jest pierwszy raz wspomniany w źródłach pisanych, w akcie króla Przemysła Ottokara II. W tym dokumencie wzmiankowany jest tylko zamek Šternberk, ale nie miasto. O mieście w źródłach pisanych pierwszy raz mówi się dopiero w dokumencie z 1296 roku. Można jednak przypuszczać, że osada na podzamczu powstała wkrótce po zbudowaniu zamku.

Zdeslav ze Šternberka, pierwotnie z przydomkiem z Chlumca, wznosił już w 1242 roku zamek o tej samej nazwie w Czechach. Po znaczącej pomocy udzielonej Przemysłowi Ottokarowi pod Ołomuńcem w 1253 roku stał się założycielem šternberskich posiadłości na Morawach i utworzył de facto morawską gałąź rodu. Należał do czołowych dostojników ziemskich. Po śmierci jego majątek odziedziczyli synowie, a rodowe posiadłości objął najstarszy Albert. Tak samo jak jego ojciec, on także piastował ważne stanowiska ziemskie. Jego znaczącym dziełem było rozpoczęcie kolonizacji okolicznego obszaru i chociaż za jego życia dobra šternberskie nie należały jeszcze do najbardziej rozległych, można go uważać za założyciela większych majątkowych domen. Z Albertem związana jest także uprzednio podana pierwsza wzmianka o Šternberku jako mieście. Jeśli chodzi o warunki gospodarowania, Šternberk leżał na ważnym skrzyżowaniu szlaków handlowych, które wiodły tędy w dwóch zasadniczych kierunkach: do miasta królewskiego Uničov i przez Jesioniki na Śląsk.

Do rodu Šternberków dobra te należały aż do końca XIV wieku. Najwybitniejszym przedstawicielem tej morawskiej gałęzi rodu był Albert II ze Šternberka. Należał on do grona znaczących i nielicznych tak dobrze wykształconych ludzi swojej epoki, zdobywał wiedzę na prestiżowych uniwersytetach, poruszał się w kręgu cesarza Karola IV i był jego doradcą. Piastował ważne funkcje kościelne: był biskupem Zvěřínca i Litomyšli, arcybiskupem Magdeburga. Ponieważ obracał się w środowisku elity kulturalnej, jej wpływy przeniósł także na zamek w Šternberku. Do dziś możemy dzięki temu podziwiać w kaplicy zamkowej malowidła

Württembergové (1647–1693). Na sklonku 17. století zakupují panství mocní Lichtenštejnové a v jejich držení byl hrad i domény až do roku 1945.

Hrad byl v různých epochách za různých majitelů přestavován a rozšiřován. K nejstarším dochovaným částem hradu patří zbytky opevnění, ruina středověké branské budovy na jihovýchodní straně a okrouhlá obranná věž, která však dnes dosahuje necelé poloviny původní výšky. Jedná se o věž útočného typu, tzv. bergfrit. Původně byla se vši pravděpodobností součástí obvodové hradby a kolem ní obíhal dnes již neexistující ochoz. Její průměr je cca 10 m. Z období posledních Šternberků je cenná zejména vnitřní gotická výzdoba kaple s již zmiňovanými nástěnnými malbami pocházejícími z 3. čtvrtiny 14. století. Ty zachycují výjevy ze života Panny Marie. Rovněž svorníky kleneb se značky litomyšlského biskupství a se šternberskou rodovou zlatou pěticípou hvězdou v modrém poli pocházejí z doby Alberta II. Ačkoliv byla kaple později stavebně upravována a na jejím dnešním vzhledu je patrný vliv regotizace, patří k nejcennějším částem hradu. Dnes jsou v ní v rámci prohlídkové trasy k vidění cenné artefakty gotického umění.

Za husitských válek byl hrad r. 1430 husity dobyt a obsazen až do roku 1432. Poté v půli 15. století za držení pánů z Kravař došlo k jeho obnově, dalšímu opevnění a k výstavbě druhého hradního paláce.

Jedny z největších stavebních úprav zaznamenal hrad v 16. století za držení pánů Berků z Dubé a Lipé. První úpravy byly provedeny za Václava Berky z Dubé a Lipé a byly ještě goticko-renesanční. Poté v nich pokračoval Ladislav Berka. Zásadní přestavbu však podnikl až poslední z tohoto rodu Jan Václav. V této době vzniklo na jižní straně směrem k městu hospodářské předhradí. Nejvýznamnějším počinem však bylo zbudování dvoupatrového obytného traktu v prostoru středověkého parkánu. V něm se v jeho prvním patře dodnes nacházejí cenné hráňové klenby. Tou je zaklenut i tzv. vizitkový sál, jehož vnější západní strana je zakončena dvoudílnou arkádovou lodžii. Ostatní prostory prvního patra, které nejsou zaklenuty touto klenbou, jsou opatřeny trámovými a kazetovými stropy. Zajímavou stavbou hradního předhradí na jižní straně směrem k městu je budova vrchnostenského vězení navazující na renesanční trakt vstupní brány.

Po tomto období rozkvětu zaznamenal hrad v dalších staletích období úpadku. Za třicetileté války byl značně poškozen, navíc dvakrát vyhořel. Jeho další majitelé jej nijak výrazně nezvelebovali a až s přechodem do rukou významného rodu Lichtenštejnů, kteří hrad i panství zakoupili roku 1693, se hrad dočkal lepších časů. Ale ani ty nepřišly hned. Ze záměru barokní přestavby hradu na zámek v půli 18. století sešlo. V té době bylo využíváno víceméně jen hospodářské podhradí s kanceláři správy panství

šcienne z tego okresu. Poza tym kazał otoczyć miasto murami i przyznał mu wiele przywilejów. W roku 1371 w bliskim sąsiedztwie zamku założył klasztor Zakonu Kanoników Regularnych św. Augustyna z kościołem pw. Zwiastowania Marii Panny.

Po wymarciu morawskiej gałęzi Šternberków zamek i dobra przechodzą na kolejnych właścicieli: w 1397 roku zyskują je Kravařowie (1397–1466), później Kostkowie z Postupic (1466–1480), Berkowie z Dubé i Lipé (1480–1570), książęta z księstwa ziębickiego (1570–1647), Württembergowie (1647–1693). U schyłku XVII wieku majątek nabywają potężni Liechtensteinowie, w których posiadaniu zamek i domeny były aż do 1945 roku.

Zamek w różnych epokach za różnych właścicieli był przebudowywany i powiększany. Do najstarszych zachowanych jego części należą pozostałości umocnień, ruiny średniowiecznej bramy pod stronic południowo-wschodniej i okrągła wieża obronna, która dziś sięga jednak do niecałej połowy pierwotnej wysokości. Chodzi o wieżę typu szturmowego, zwaną w języku czeskim bergfrit (z niemieckiego Bergfried). Pierwotnie była z całym prawdopodobieństwem częścią otaczających zamek murów, a wokół niej biegło dziś już nieistniejące obejście (podcienie). Jej średnica wynosi około 10 m. Z okresu ostatnich Šternberków cenne jest zwłaszcza wewnętrzne gotyckie zdobienie kaplicy ze wspomnianymi już malowidłami naściennymi, pochodzącymi z trzeciego ćwierćwiecza XIV wieku. Przedstawiają one sceny z życia Marii Panny. Również zworniki sklepień z godłami biskupstwa w Litomyšli i ze šternberską, rodową złotą gwiazdą pięcioramienną na niebieskim polu pochodzą z czasów Alberta II. Chociaż kaplica była później przebudowywana i jej dzisiejszy wygląd świadczy o wpływie regotyacji, należy do najcenniejszych części zamku. Obecnie w ramach trasy zwiedzania można zobaczyć cenne artefakty sztuki gotyckiej.

W czasie wojen husyckich zamek w 1430 roku został zdobyty przez husytów i był zajmowany przez nich aż do 1432 roku. Potem w połowie XV wieku, gdy był w posiadaniu panów z Kravař, doszło do jego odnowienia, dalszego ufortyfikowania i wybudowania drugiego pałacu zamkowego.

Przebudowę zamku, jedną z największych, odnotowano w XVI wieku za panów Berków z Dubé i Lipé. Pierwsze zmiany, jeszcze w stylu gotycko-renesansowym, zostały przeprowadzone za rządów Václava Berki z Dubé i Lipé. Później kontynuował je Ladislav Berka. Zasadniczej przebudowy podjął się dopiero ostatni z tego rodu Jan Václav. W okresie tym na południowej stronie w kierunku miasta powstało gospodarcze podzamcze. Najważniejszym dziełem było jednak zbudowanie dwupiętrowego traktu mieszkalnego w przestrzeni średniowiecznych murów. Na pierwszym piętrze do dziś znajdują się cenne sklepienia

102 Rohový pokoj s barokními kamny / Pokoj narožný z barokovými píecami

a velkostatku. Se zásadními opravami přišel až kníže Jan II. z Lichtenštejna ve 80. letech 19. století, který téměř zpustlé sídlo zachránil. Hrad byl v duchu tehdy vládnoucího romantismu přestavěn dle návrhu vídeňského architekta Karla Kaysera. Zásah prodělalo i bezprostřední okolí hradu, když zde mezi léty 1907–1909 vznikl malý přírodní park dle návrhu dalšího Vídeňana Alberta Escheho.

Hrad je dnes zpřístupněn široké veřejnosti, která kromě cenných architektonických prvků může ve dvou patrech prohlídkové trasy obdivovat cenné umění od gotiky až po období posledních šlechtických majitelů hradu z rodu Lichtenštejnů.

Veronika Sovková

diamantowe. Jest nimi zwieńczona tzw. sala wizytówkowa (z nazwiskami wypisanymi na ścianach), która od zachodniej, zewnętrznej strony jest zakończona dwudzielną arkadową lodżią. Pozostałe pomieszczenia pierwszego piętra, które nie są zwieńczone tym sklepieniem, mają belkowe i kasetonowe stropy. Ciekawym budynkiem stojącym na podzamczu, na południowej stronie w kierunku miasta, jest patrymonialne więzienie powiązane z renesansowym traktem bramy wejściowej.

Po opisanym okresie rozkwitu w kolejnych stuleciach zamek zaczął podupadać. W czasie wojny trzydziestoletniej został znacznie uszkodzony, do tego dwa razy spłonął. Jego kolejni właściciele w żaden wyraźny sposób go nie udoskonalali i dopiero wraz z przejściem w ręce znaczącego rodu Liechtensteinów, którzy kupili zamek i otaczającą go ziemie w 1693 roku, dla obiektu tego nadeszły lepsze czasy, ale też nie nastąpiły one od razu. W połowie XVIII wieku zrezygnowano z planów przebudowy zamku w stylu barokowym. W okresie tym wykorzystywano tylko w mniejszym lub większym stopniu gospodarcze podzamcze z biurami administracji majątku i dóbr ziemskich. Zasadnicze zmiany wprowadził dopiero książę Jan II von Liechtenstein w latach osiemdziesiątych XIX wieku, który uratował prawie opustoszałą siedzibę. Zamek został przebudowany w duchu panującego wówczas neoromantyzmu według projektu architekta Karla Kaysera. Prace objęły także bezpośrednie otoczenie zamku, w latach 1907–1909 powstał tam mały park według projektu kolejnego wiedeńczyka Alberta Escheho.

Zamek dziś jest udostępniony dla zwiedzających, którzy oprócz cennych elementów architektonicznych mogą na dwóch piętrach trasy zwiedzania podziwiać cenną sztukę od gotyku aż po okres ostatnich szlacheckich właścicieli zamku z rodu Liechtensteinów.

ŠTERNBERK – ŠTERNBERSKÁ MADONA

ŠTERNBERK – MADONNA SZTERNBERSKA

Za vlády krále Václava IV. (1378–1419) převládal v českých zemích vedle jiných stylů i tzv. „krásný sloh“, jehož představitelem je i Šternberská madona. Dnes světově známá socha byla pro svět objevena zcela náhodou v roce 1957 Bohumilem Samkem a Evou Zlatníkovou, když prováděli průzkum uměleckohistorických památek tehdejšího okresu Šternberk. Madonu objevili v sakristii filiálního kostela v Babicích. Socha byla navíc znehodnocena několika přemalbami a nátěry, vesměs z 19. století. O unikátním objevu jako první v odborném tisku informoval profesor brněnské univerzity Albert Kutal, uznávaná osobnost českých dějin umění. Charakteristickými rysy krásného slohu je ladné, esovité prohnutí postav a také bohatě řasený oděv splývající v kaskádách k zemi. Výraz tváří bývá melancholický, zdumělý v duchu tehdejších dobových duchovních tradic. Všechny tyto aspekty splňuje Šternberská madona, která patří k nejvýznamnějším dílům krásného slohu v českých zemích. Panna Marie je zahalena do tehdy málo obvyklého červeného pláště, který snad symbolizoval blízcí se Kristovo utrpení. Její hlava byla původně ozdobena vysokou korunou. Z Mariiny hlavy splývá bílý závoj, který odkazuje na symboliku ztotožnění Panny Marie s církví jako nevěstou Kristovou. Prsty její pravé ruky jsou zabořeny do nahého dětského těla Ježíška, kterého drží na její levé straně. Hlavu naklání mírně na opačnou stranu – doprava. Levá Mariina ruka podpírá Ježíškovo tělo a drží jeho chodidlo, jakoby chtěla tělo pozdvihnout vzhůru. Ježíšek má v levé ruce jablko jako symbol prvotního hříchu. Socha je vyrobena z vápence (opuky), její výška je 84 cm, šířka 37 cm a hloubka 18 cm. První badatel, již zmiňovaný Albert Kutal, dělil sochy krásného slohu do dvou skupin. Jedna se soustředila kolem Krumlovské madony, druhá kolem Madony z kostela sv. Jana v Toruni. Kutal řadil šternberskou sochu do okruhu Toruňské madony a datoval její vznik do období kolem roku 1400. Uměleckohistoricky ji hodnotil méně vysoko než Toruňskou madonu. Později se touto sochou zabývali i další významní historici umění: např. profesor vídeňské univerzity Bernard Schmidt, Lubomír Konečný, Jaromír Homolka, profesor olomoucké univerzity Ivo Hlobil či významný současný německý badatel Robert Suckale. Tito badatelé vnesli na Šternberskou madonu nový pohled. Jejich studium Kutalovu původní dataci poněkud posunulo, a to již do let 1380–1390. Na zcela přesné dataci se historici umění dodnes neshodli. Rovněž její celkové uměleckohistorické hodnocení nabývá na významu. Kompozice sochy je vytvořena

Za panování krále Wacława IV (1378–1419) na ziemiach českich oprócz innych stylów, dominował również tzw. piękny styl, który reprezentuje także Madonna ze Šternberka. Figura, która dziś cieszy się światową sławą, została odkryta całkiem przypadkowo w 1957 roku przez Bohumila Samka i Evę Zlatníkovą, gdy obydwójce prowadzili badania zabytków historii sztuki ówczesnego powiatu Šternberk. Madonnę znaleźli w zakrystii kościoła filialnego w Babicach. Figura była uszkodzona, ponieważ kilka razy ją przemalowywano i lakierowano, w głównej mierze w XIX wieku. O unikatowym znalezisku pierwszy poinformował w prasie specjalistycznej profesor uniwersytetu z Brna Albert Kutal, uznany autorytet czeskiej historii sztuki. Charakterystycznymi cechami pięknego stylu jest powabne, esowate wygięcie postaci, a także obficie pofałdowany strój, spływający kaskadami ku ziemi. Wyraz twarzy bywa melancholijny, widać zadumę w duchu tradycji religijnych ówczesnej epoki. Wszystkie te cechy posiada Madonna Szternberska, która należy do najwybitniejszych dzieł pięknego stylu na ziemiach českich. Maria Panna jest otulona w niezbyt wówczas powszechny, czerwony płaszcz, który symbolizował prawdopodobnie zbliżające się męczeństwo Chrystusa. Jej głowa pierwotnie ozdobiona była wysoką koroną. Z głowy Marii spływa biały welon, który wskazuje na symbolikę utożsamienia Marii Panny z Kościołem jako oblubienicą Chrystusa. Palce jej prawej dłoni są zagłębione w nagim, dziecięcym ciele Jezusa, którego trzyma po lewej stronie. Głowę lekko pochyla w przeciwnym kierunku – w prawo. Lewa dłoń Marii podpiera ciało Jezusa i trzyma jego stopę, jakby chciała unieść go w górę. Jezusek ma w lewej dłoni jabłko będące symbolem grzechu pierworodnego. Figura jest wykonana z wapienia (opoki), ma następujące wymiary: wysokość 84 cm, szerokość 37 cm, a głębokość 18 cm. Pierwszy badacz, wspomniany już Albert Kutal, dzielił figury pięknego stylu na dwie grupy. Jedna skupiała się wokół Madonny Krumlowskiej, druga wokół Madonny z kościoła św. Jana w Toruniu. Kutal zaliczył rzeźbę ze Šternberka do kręgu Madonny Toruńskiej i datował jej powstanie na około 1400 roku. Jako dzieło sztuki ocenił ją niżej niż Madonnę Toruńską. Później, badaniom tej figury poświęcali się także inni wybitni historycy sztuki, np.: profesor uniwersytetu w Wiedniu Bernard Schmidt, Lubomír Konečný, Jaromír Homolka, profesor uniwersytetu w Ołomuńcu Ivo Hlobil czy znaczący współczesny badacz niemiecki Robert Suckale. Učení ci zaprezentowali nowe spojrzenie na Ma-

103 Celkový pohled / Widok ogólny

tak, že na Ježíška je poutána daleko větší pozornost než u jiných madon. Proto je jeho hlava téměř ve výši hlavy Mariiny, což je poněkud neobvyklé. Mariin zasněný až posmutnělý výraz tváře poukazuje na budoucí utrpení Kristovo stejně jako nezvyklá rudá barva šatu. Celým jemným, nostalgickým výrazem vzbuzuje nebyvalou citovou intenzitu. Nedlouho po úžasném objevení sochy ji v roce 1958 restauroval akademický malíř František Sysel. Ten o celém procesu

donnę Szternberską. Ich badania przesunęły nieco pierwotne datowanie Kutala, już na lata 1380–1390. Co do dokładnej daty powstania dzieła, historycy sztuki do dziś nie są zgodni. Także jej ogólna ocena z punktu widzenia historii sztuki zyskuje na znaczeniu. Kompozycja rzeźby jest pomyślana w taki sposób, że Jezusek przyciąga dużo większą uwagę niż w przypadku innych Madonn. Dlatego jego głowa znajduje się prawie na wysokości głowy Marii, co jest dość niezwykle.

104 Detail Madony s dítětem / Detal Madonny z Dzieciątkiem

restaurování pořídil podrobný záznam. K této soše se pak vrátil ještě jednou, a to v roce 1998, kdy provedl další zjištění. Sedmou vrstvu inkarnátu, kterou v roce 1958 označil jako nejstarší, nyní jako primární neoznačil. Otázka datování červené polychromie Šternberské madony tak dodnes není uzavřena. Naopak při druhém restaurátorském zkoumání v roce 1998 potvrdil F. Sysel původní zjištění ohledně zadní strany plastiky, a to, že záhy po svém dokončení byla socha ze zadní strany plošně přitěsána. Pravděpodobně tak byla upravena již pro konkrétní místo. Pro jaké místo byla Šternberská madona určena, se vedou dodnes spory. Převládají vesměs dvě možné varianty, a to buď pro hradní

Zamyšlony, wręcz smutny wyraz twarzy Marii wskazuje na przysze cierpienie Chrystusa, tak samo jak rzadki, czerwony kolor szaty. Cały, nostalgiczny wyraz Madonny świadczy o niezwyklej intensywności uczuć. Niedługo po niezwyklej odkryciu figury w 1958 roku konserwował ją malarz akademicki František Sysel. Cały proces konserwacji szczegółowo zapisał. Do kwestii rzeźby powrócił jeszcze raz w 1998 roku, gdy odkrył nowe fakty. Siódmej warstwy karnacji, którą w 1958 roku oznaczył jako najstarszą, teraz już nie uznał za pierwotną. Kwestia datowania czerwonej polichromii Madonny Szternberskiej do dziś nie jest zamknięta. Wręcz przeciwnie, podczas drugiego badania

kapli šternberského hradu, nebo pro nedaleký šternberský klášter augustiniánů – kanovníků. Se vši pravděpodobností byla vytvořena na popud Alberta II. ze Šternberka, nejvýznamnějšího představitele moravské větve rodu Šternberků, který patřil k výrazným osobnostem své doby a byl i zakladatelem kláštera. Absolvoval vzdělání na prestižních univerzitách, byl přítelem a rádcem císaře Karla IV., zastával významné církevní funkce (např. byl biskupem litomyšlským či arcibiskupem magdeburským). Vzhledem k okruhu, v němž se pohyboval, měl možnost přenést vysoké dvorské umění i do rodového sídla ve Šternberku. Samotný zhotovitel sochy však zůstává dodnes opředen mlhou tajemství. Již při prvním zkoumání sochy F. Syslem v roce 1958 došlo k objevení nápisu – signatury „Hen“, která dává tušit, že autor sochy pocházel z okruhu předních příslušníků parléřovské huti. Na tomto tvrzení se badatelé vesměs shodují. Názory se však rozcházejí v tom, zda nápis odkazuje na Jindřicha Parlěře, správněji Jindřicha z Gmündu (synovce Petra Parlěře) při interpretaci nápisu „Hen“ jako „Henricus“, tedy Jindřich, nebo zda šlo o Jana Parlěře (syna Petra Parlěře) při interpretaci „Hen“ jako „Henus“ apod.

Jelikož patří Šternberská madona ke skvostům krásného slohu a svým významem přesahuje úzce teritoriální rámec, byla častokrát součástí slavných výstav mezinárodních rozměrů. Již v roce 1978 vzbudila vášnivé diskuse na mimořádné výstavě „Die Parler und der Schöne Still“, která byla uspořádána v Kolíně nad Rýnem u příležitosti 600 let od úmrtí císaře Karla IV. V roce 1999 patřila ke stěžejním exponátům výstavy „Od gotiky k renesanci – Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550“, v roce 2000 ji mohli obdivovat návštěvníci na výstavě „Ultimo fiori del medioevo – dal gotico al rinascimento in Moravia e nella Slesia“ v Římě či v roce 2005 na výstavě „Prague – The Crown of Bohemia v New Yorku“. Během roku 2006 byla k vidění na dvou výstavách v Praze, a to na výstavě „Karel IV., císař z Boží milosti – Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437“ a na výstavě „Slezsko, perla v české koruně – Tři období rozkvětu vzájemných uměleckých vztahů“. Dnes ji mohou návštěvníci obdivovat jako součást stálé expozice Arcidiecézního muzea v Olomouci.

Veronika Sovková

konserwatorskiego w 1998 roku F. Sysel potwierdził pierwotne ustalenia dotyczące tylnej strony dzieła, to znaczy, że zaraz po ukończeniu rzeźba została z tyłu płasko przycięta. Prawdopodobnie w ten sposób dostosowano ją już do konkretnego miejsca. W jakim miejscu Madonna Szternberska miała być umieszczona, do dziś toczą się w tej kwestii spory. Dominują przeważnie dwa możliwe warianty, albo kaplica zamkowa, albo niedaleki szternberski klasztor Augustianów – kanoników. Z całym prawdopodobieństwem jej powstanie wiąże się z inicjatywą Alberta II ze Šternberka, najwybitniejszego przedstawiciela morawskiej gałęzi rodu Šternberků, niezwykle wyrazistej postaci swojej epoki i założyciela klasztoru. Albert II zdobył wykształcenie na prestiżowych uniwersytetach, był przyjacielem i doradcą cesarza Karola IV, piastował ważne funkcje kościelne (np. był biskupem w Litomyšli i arcybiskupem w Magdeburgu). Ze względu na otoczenie, w jakim się poruszał, miał możliwość przeniesienia wysokiej sztuki dworskiej także do rodowej siedziby w Šternberku. Sam autor Madonny Szternberskiej pozostaje jednak do dziś otoczony mgłą tajemnicy. Już podczas pierwszego badania figury przez F. Sysla w 1958 roku doszło do odkrycia napisu – sygnatury „Hen“, która pozwala przypuszczać, że autor rzeźby pochodził z kręgu czołowych przedstawicieli szkoły Petra Parlěře. Co do tego twierdzenia badacze przeważnie są zgodni. Opinie różnią się jednak w kwestii tego, czy napis wskazuje na Jindřicha Parlěře, właściwie Jindřicha z Gmündu (bratanka Petra Parlěře), interpretując napisu „Hen“ jako „Henricus“, czyli Jindřich, lub czy chodziło o Jana Parlěře (syna Petra Parlěře), interpretując „Hen“ jako „Henus“ itp.

Ponieważ Madonna Szternberska należy do klejnotów pięknego stylu i jej znaczenie wykracza poza granice terytorialne, często była częścią dużych wystaw o skali międzynarodowej. Już w 1978 roku wzbudziła namiętne dyskusje na wyjątkowej wystawie „Die Parler und der Schöne Still“, która została zorganizowana w Kolonii nad Renem z okazji obchodów 600-lecia śmierci cesarza Karola IV. W roku 1990 należała do głównych eksponatów wystawy „Od gotyku do renesansu – kultura i sztuka Moraw i Śląska 1400–1550“, w 2000 roku odwiedzający mogli ją podziwiać podczas ekspozycji „Ultimo fiori del medioevo – dal gotico al rinascimento in Moravia e nella Slesia“ w Rzymie lub w 2005 roku na wystawie „Prague – the Crown of Bohemia“ w Nowym Jorku. W ciągu roku 2006 można ją było zobaczyć na dwóch wystawach w Pradze: „Karol IV, cesarz z Bożej Łaski – kultura i sztuka za panowania dynastii Luksemburgów 1310–1437“ i na wystawie „Śląsk, perla w Koronie Czeskiej – trzy okresy rozkwitu wzajemnych stosunków w dziedzynie sztuki“. Dziś można ją podziwiać jako część stałej ekspozycji w Muzeum Archidiecezjalnym w Ołomuńcu.

TOVAČOV – ZÁMEK

TOVAČOV – PAŁAC

Zámku předcházel hrádek a později hrad prameny poprvé připomínaný roku 1321 v zástavní listině krále Jana Lucemburského. Roku 1327 ho král postoupil Bernardovi z Lipnice, který se později psal z Cimburka a patřil k předkům moravské linie tohoto rodu. V držení pánů z Cimburka potom Tovačov zůstal až do roku 1502. Nevelký hrádek byl mezitím přestavěn na gotický hrad, na němž se postupně soustřeďovala správa stále rozsáhlejšího panství. Za Ctibora Tovačovského z Cimburka, který byl pánem na Tovačově v letech 1359–1398, byla provedena rozsáhlá první vrcholně gotická přestavba. Za Jana Tovačovského byl v první třetině 15. století Tovačov přední oporou husitů na Moravě. Po skončení válek se Jan stal roku 1437 zemským hejtmanem. Po jeho smrti roku 1464 převzali jeho dědictví synové Ctibor a Jaroslav. Ctiboru Tovačovskému, významnějšímu z obou bratrů, který vynikal jako právník a dobrý hospodář, propustil král Jiří z Poděbrad tovačovské zboží z manské závislosti do dědičného vlastnictví. Jako právník, vynikající znalec soukromého i veřejného práva, proslul sepsáním právního spisu o zemském právu tzv. Knihu Tovačovskou. Byl ale také vynikajícím stavebníkem. V osmdesátých letech patnáctého století dal tovačovský hrad přestavět na reprezentativní pozdně gotické sídlo s raně renesančními články a opevnil je valy s vodními příkopy a nárožními baštami. Novou dominantou hradu se stala pozdněgotická hranolová věž s probranými nárožními, ukončenými arkýřky s hvězdicovými klenbami a štítky se znaky stavebníka věže Ctibora Tovačovského z Cimburka. Věž, ukončená pozdně gotickou římsou se zubořezem, byla osazena několika raně renesančními články. Z nich je nejvýznamnější vstupní edikulový portál, považovaný za nejstarší doklad renesance v zaalpských zemích. Latinský nápis na jeho kladí s letopočtem 1492, se však přímo netýká doby vzniku tohoto, u nás zcela výjimečného portálu, ale připomíná rok dokončení pozdně gotické věže, pro její nevšední krásu nazývanou „Formosa“, Spanilá. Do dnešní renesanční podoby věž vysokou 96 metrů představěl až Jan z Pernštejna, který nad pozdně gotické hranolové jádro dal vztyčit vysoký oktogonální věžní nástavec s arkádovým ochozem ukončený renesanční bání. Ve druhém patře nové části věže byla vybudována vysoká místnost zaklenutá kopulí na osmibokém základě, která má italské vzory a patří k nejranějším využitím tohoto typu klenby v moravské renesanční architektuře. Pro přístup do této trezorové místnosti a do horních podlaží bylo k věži připojeno vysoké vřetenové schodiště.

Popředníkem paláce byl gród, a později zamek pierwszy raz wspomniany w źródłach z 1321 roku i w dokumencie zastawnym króla Jana Luksemburskiego. W roku 1327 król przekazał zamek Bernardowi z Lipnicy, który później przedstawiał się jako Bernard z Cimburka i należał do przodków morawskiej linii tego rodu. W posiadaniu panów z Cimburka Tovačov pozostał aż do 1502 roku. Niewielki zameczek został w tym czasie przebudowany na gotycki obiekt, w którym stopniowo skupiał się zarząd wciąż rozrastającego się majątku. Za Ctibora Tovačovskiego z Cimburka, który był panem w Tovačovie w latach 1359–1398, została przeprowadzona pierwsza rozległa przebudowa zamku w stylu wczesnego gotyku. Za Jana Tovačovskiego w pierwszym trzynastowieczu XV wieku Tovačov stanowił czołowy bastion husytów na Morawach. Po zakończeniu wojen w 1437 roku Jan został starostą ziemskim, a po jego śmierci w 1464 roku dziedzictwo przejęli synowie Ctibor i Jaroslav. Ctiborowi Tovačovskiemu, bardziej znaczącemu z obu braci, który wyróżniał się jako prawnik i dobry gospodarz, król Jerzy z Podiebradów oddał dobra towarzyskie jako własność dziedziczną, wcześniej zwalniając je z zależności lenne. Ctibor będąc prawnikiem, wybitnym znawcą prawa prywatnego i publicznego, ogłosił tzw. Księgę towarzyską zawierającą spis ziemskich aktów prawnych. Był Ctibor także wybitnym budowniczym. W latach osiemdziesiątych XV wieku kazał przebudować zamek towarzyski na późnogotycką, reprezentacyjną siedzibę z wczesnorenesansowymi elementami i umocnił ją wałami z fosą i narożnymi basztami. Nowym, dominującym punktem zamku stała się późnogotycka, ośmioboczna wieża, zakończona wykuszami ze sklepieniem gwiazdowym, gdzie umieszczono też tarcze z herbami budowniczego wieży Ctibora Tovačovskiego z Cimburka. Wieża, zakończona późnogotyckim gzymsem zębatym, została osadzona na kilku wczesnorenesansowych częściach. Najważniejszą z nich jest portal wejściowy z edykulami, uważany za najstarszy przykład sztuki renesansu w krajach zaalpejskich. Łaciński napis na jego belkowaniu z umieszczoną datą 1492, nie dotyczy jednak bezpośrednio okresu powstania tego, całkiem u nas wyjątkowego portalu, ale przypomina rok zakończenia budowy późnogotyckiej wieży, ze względu na jej niezwykłą piękność nazywaną „Formosa” – wspaniała. W stylu renesansowym, w jakim pozostała do dzisiaj, 96-metrową wieżę przebudował dopiero Jan z Pernštejna, który powyżej późnogotyckiego rdzenia kazał wznieść

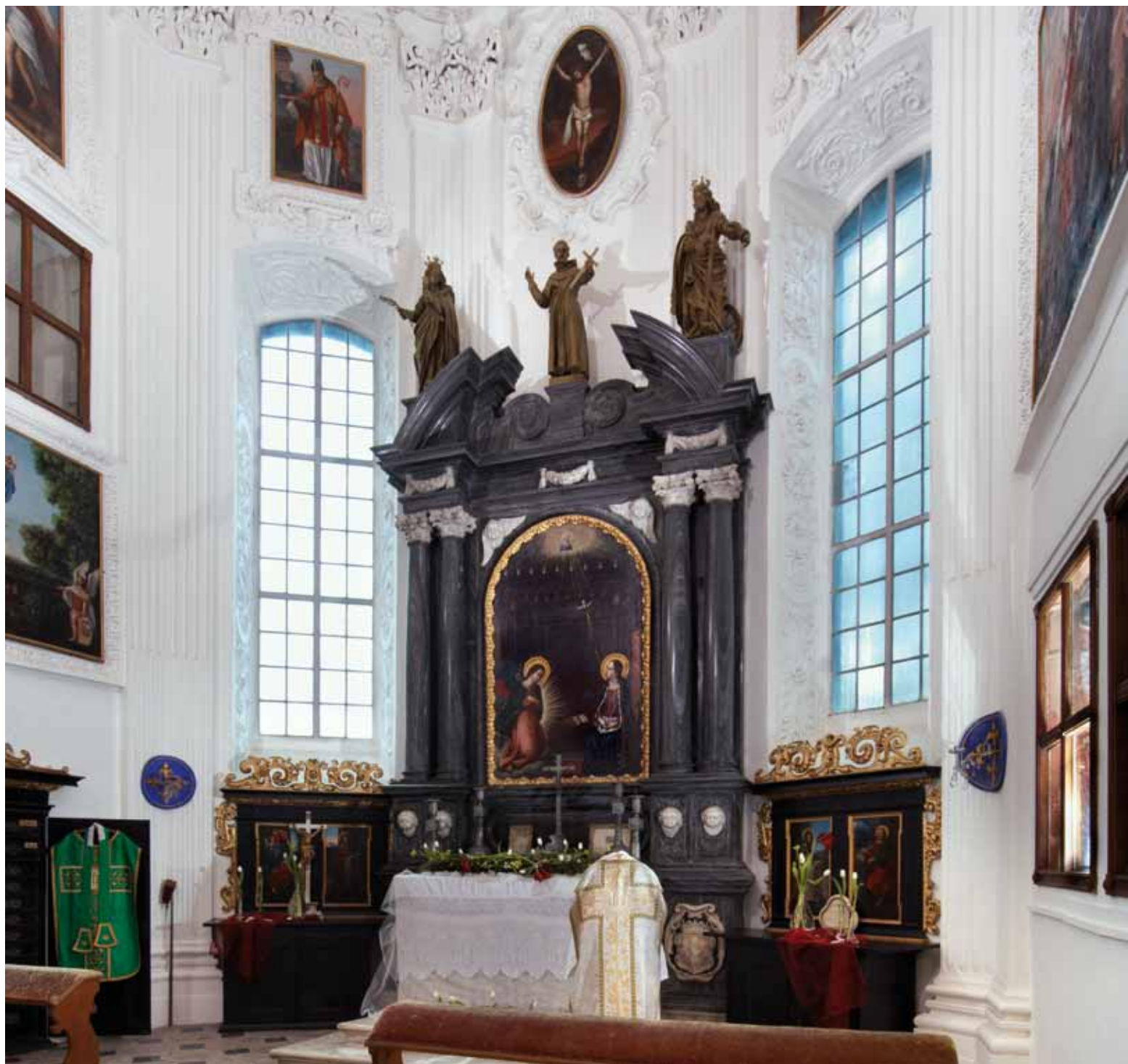

105 Celkový pohled na zámek s pozdně gotickou Spanilou věží /Widok ogólny pałacu z późnogotycką Wieżą Wspaniałą

Pernštejnové získali Tovačov roku 1503, kdy ho za 24 000 kop grošů koupil Vilém z Pernštejna na Helfštejně (†1521), nejvyšší hofmistr království českého. Roku 1507 se stal nejprve spolumajitelem a potom vlastníkem tovačovského zboží Jan z Pernštejna (†1548). Za tohoto držitele panství byl pozdně gotický hrad přestavěn na renesanční zámek. Kromě již zmíněné věže bylo postaveno východní křídlo zámku a dokončeno opevnění. K zámku bylo připojeno opevněné předhradí s hranolovou vstupní věží, na kterou stavebník osadil svůj alianční erb. Za Vratislava z Pernštejna (†1582) horlivého katolíka vznikla v nádvoří pozoruhodná patrová arkáda. Upraveny byly také některé zámecké interiéry, na nichž se uplatnily také vlivy soudobé španělské renesanční kultury, které na pernštejnská panství vnesla Vratislavova manželka Marie Maximiliána Manrique de Lara. Za Pernštejnu byla v Tovačově vybudována síť devíti rybníků.

wysoką, ośmiokątną nadbudówkę wieży z arkadowym obejściem, zakończoną renesansową kopułą. Na drugim piętrze nowej części wieży zostało zbudowane wysokie pomieszczenie zamknięte kopułą na ośmiobocznej podstawie, która wzorowana jest na stylu włoskim i należy do najwcześniejszych przykładów wykorzystania tego typu sklepienia w morawskim budownictwie renesansowym. By umożliwić dostęp do tego pomieszczenia, pełniącego funkcję skarbcza, a także do górnych kondygnacji, do wieży zostały dobudowane wysokie wrzecionowe schody. Pernštejnowie uzyskali Tovačov w 1503 roku, gdy za 24 000 kop groszy kupił go Vilém z Pernštejna na Helfstajnie (†1521), najwyższy ochmistrz Królestwa Czeskiego. W roku 1507 Jan z Pernštejna (†1548) najpierw został współwłaścicielem, a potem samodzielny właścicielem dóbr towarzyskich. Za jego czasów późnogotycki zamek został przebudowany

106 Pohled do raně barokní zámecké kaple / Widok wczesnobarokowej kaplicy pałacowej

Vratislavův syn Jan z Pernštejna prodal Tovačov roku 1597 Štěpánovi Illésházymu z Illéshazu na Pezinku a Trenčíně. Po něm získal roku 1600 panství bratři Vojkarta a Karel ze Salm-Neuburgu. Jejich rod si pak panství podržel až do roku 1715. Nejvýznamnějším stavebním dílem z doby jejich panování je osmiboká raně barokní zámecká kaple, bohatě zdobená těžkým ornamentálním a figurálním štukem a nástěnnými malbami. Štuky jsou dílem vagantních

wany na renesansový palác. Oprócz już wspomnianej wieży, zostało wzniesione wschodnie skrzydło pałacu i dokończone umocnienia. Do pałacu dołączono obwarowane podzamcze z prostopadłościenną wieżą wejściową, na której budowniczemu umieścił herb swojego cechu. Za panowania Vratislava z Pernšteina (†1582), gorliwego katolika, powstały na dziedzińcu imponujące, piętrowe arkady. Przebudowane zostały także niektóre pałacowe wnętrza. Odcisnęły się na nich

severoitalských štukatérů, fresky s mariánským námětem vytvořil roku 1676 augšpurský malíř Johann Steger. Kaple nahradila starý zámecký kostelík sv. Jana Křtitele, zrušený v roce 1670.

Po Salmech vlastnili zámek v letech 1715–1763 páni Petřvaldští z Petřvaldu, kteří ale o toto panství nejevili nijak mimořádný zájem. Zadlužené panství po nich převzali jejich vzdálení příbuzní hrabata z Kuenburgu, kteří zámek vlastnili až do roku 1887. František hr. Kuenberg dal roku 1766 postavit nové zámecké křídlo. Roku 1783 zámek poškodil požár a jeho věž zůstala více jak sto let provizorně zastřešena. V roce 1887 zchátralý a zanedbaný zámek koupil za 2 700 000 zlatých průmyslník David rytíř Gutmann. Celý zámek pak prošel do roku 1920 velkou generální opravou, prováděnou podle plánů významného vídeňského architekta Maxe Fleischera (1841–1905). Kromě historizujících rekonstrukcí bylo v duchu pozdního historismu v letech 1890–1892 postaveno na starých základech nové severní křídlo se schodištěm inspirovaným vídeňskou Operou. Rodina Gutmannova byla majitelem zámku do roku 1939, kdy jí byl veškerý majetek z rasových důvodů Němci zabaven. Po druhé světové válce přešel zámek do vlastnictví státu. Zámecký park byl založen ve druhé třetině 16. století Vratislavem z Pernštejna jako renesanční zahrada. V první polovině 19. století byla zahrada přeměněna na přírodní krajinnářský park.

Leoš Mlčák

wpływy ówczesnej hiszpańskiej kultury renesansu, które przyniosła ze sobą i wprowadziła w majątku Pernštejnów żona Vratislava Maria Maksymilana Manrique de Lara. Za czasów Pernštejnów w Tovačovie powstała sieć dziewięciu stawów.

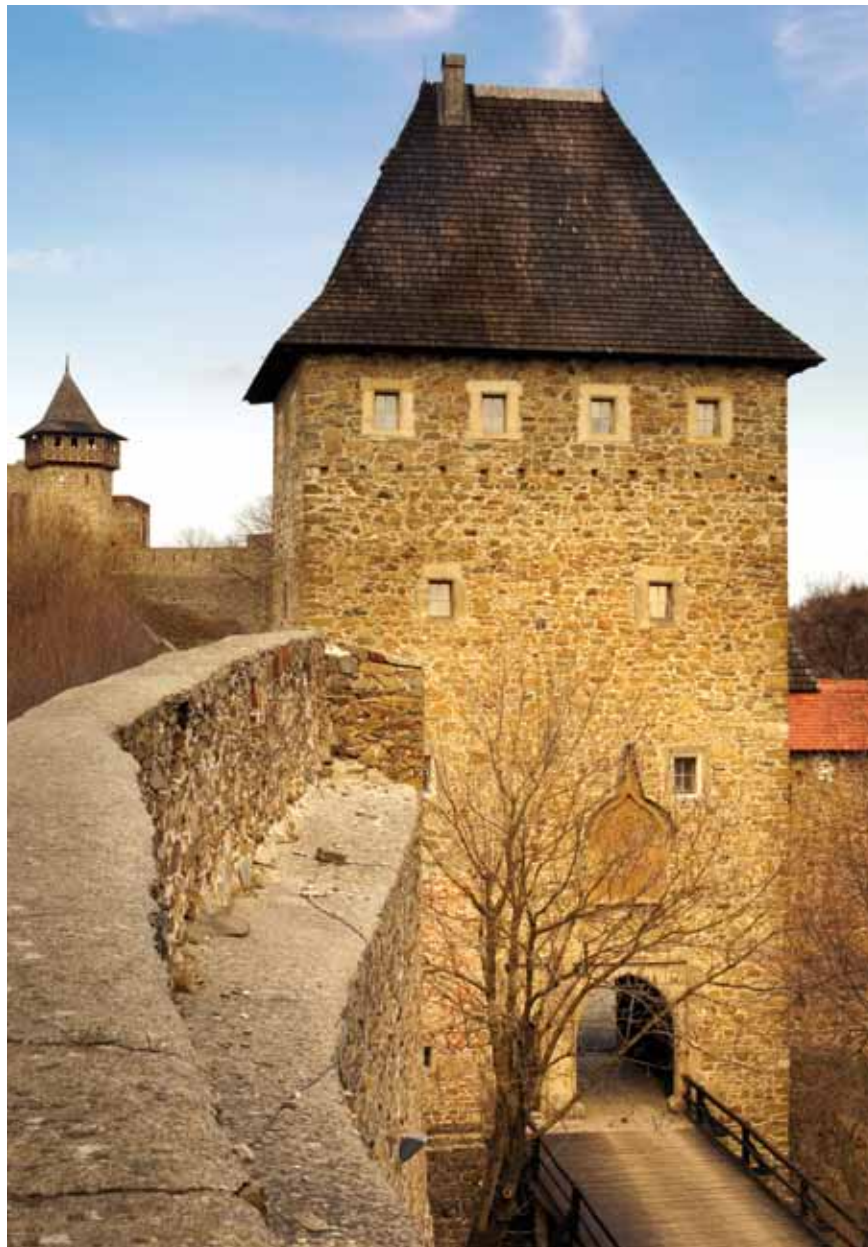
Syn Vratislava Jan z Pernštejna w 1597 roku sprzedał Tovačov Štěpánovi Illésházy z Illésházy na Pezinku i Trenčíně. Po nim w 1600 roku majątek przeszedł w ręce braci Vojkarta i Karela z Salm-Neuburga. Ród ten utrzymał majątek aż do 1715 roku. Najważniejszymi budowlami z okresu ich panowania jest ośmioboczna, wczesnobarokowa kaplica zamkowa, bogato zdobiona ciężkimi, ornamentowymi i figuralnymi stiukami oraz malowidłami naściennymi. Stiuki są dziełem wędrujących mistrzów sztukatorstwa z północnych Włoch, freski o tematyce marynistycznej stworzył w 1676 roku Johann Steger, malarz z Augsburga. Kaplica zastąpiła stary zamkowy kościółek św. Jana Chrzciciela, zlikwidowany w 1670 roku.

Po Salmach właścicielami pałacu w latach 1715–1763 byli panowie z Petřvaldu, którzy jednak nie interesowali się szczególnie tym majątkiem. Zadłużoną posiadłość przejęli po nich dalecy krewni hrabiowie z Kuenburga, którzy posiadali zamek aż do 1887 roku. Franciszek hrabia Kuenburg w 1766 roku kazał zbudować nowe skrzydło pałacowe. W roku 1783 pałac został uszkodzony przez pożar, a jego wieża przez ponad sto lat była tylko prowizorycznie zadaszona. W roku 1887 podupadły i zaniebany pałac kupił za 2 700 000 złotych przemysławiec David Gutmann. Cały pałac do roku 1920 przeszedł wielki generalny remont, przeprowadzony według planów wybitnego wiedeńskiego architekta Maxa Fleischera (1841–1905). Oprócz historyzujących rekonstrukcji realizowanych w latach 1890–1892 w duchu późnego historyzmu, zostało wzniesione na starych fundamentach nowe, północne skrzydło ze schodami inspirowanymi gmachem opery w Wiedniu. W posiadaniu rodziny Gutmannów pałac był do 1939 roku, gdy z przyczyn rasowych cały majątek został jej odebrany przez Niemców. Po drugiej wojnie światowej pałac przeszedł na własność państwa. Park pałacowy został założony w drugim trzydziestolecu XVI wieku przez Vratislava z Pernštejna jako ogród renesansowy. W pierwszej połowie XIX wieku ogród został przekształcony w park przyrodniczo-krajobrazowy.

TÝN NAD BEČVOU – HRAD HELFŠTÝN

TÝN NAD BEČVOU – ZAMEK HELFŠTÝN

107 Vstup do hradu s hradní věží / Wejście do zamku z wieżą zamkową

Monumentální architektura hradu Helfštýn působí jako nepřehlédnutelná dominanta tyčící se nad lipnickým krajem. Historie vzniku hradu je stejně jako ranná fáze jeho stavebního vývoje opředena řadou dosud nezodpovězených otázek. Nové střípky do mozaiky poznání však přináší soustavné badatelské aktivity, s jejichž pomocí se snad v budoucnu podaří stanovit konkrétnější datace možného založení původního hradu. Nynější stav poznání rámcově zasazuje pů-

Monumentalna architektura zamku Helfštýn robi wrażenie niezmierzonego, dominującego obiektu, wznoszącego się nad ziemią lipnicką. Historii powstania zamku, tak samo jak wczesnej fazie jego budowy, towarzyszy wiele znaków zapytania, dotychczas pozostających bez odpowiedzi. Nowe fragmenty układanki, prowadzącej do poznania tej historii przynoszą jednak systematyczne prace badawcze, które być może pomogą w przyszłości ustalić bardziej

vodní zástavbu na rozhraní 13. a 14. století. Současná podoba hradu je však srostlicí mnoha stavebních etap. Komplex může na první pohled působit jako kompaktní celek, který byl vytvořen v jednotném duchu. Až při bližším pohledu na konkrétní bašty, věže, obytné prostory či vrcholový palác má návštěvník příležitost si plněji uvědomit nesmírnou pestrost stavebních prvků a rozsah stavby, která se postupně vyvíjela několik staletí. Vedle sebe tak můžeme spatřovat prvky z různých fází gotiky, renesance i baroka.

Z hlediska účelu se stavba v průběhu dějin měnila od refugiálního hrádku přes běžnou středověkou hradní architekturu až k reprezentativnímu sídlu vrcholné renesance a nedobytnou pevnost schopnou odolávat nejobávanějším útočníkům. Funkce hradu se v minulosti vždy přizpůsobovala aktuálním požadavkům doby a především vlastníka objektu. Helfštýn vystřídal řadu majitelů, kteří po sobě zanechali různý rozsah úprav. Dnešní doba tak může z rozboru architektury vyvozovat, jaké potřeby preferoval ten který stavebník. Výčet majitelů představuje plejádu nejvýznamnějších osobností moravské a české šlechty. Z nejznámějších zmiňme alespoň rod Kravařů, Albrechta Kostku z Postupic, Viléma a Jana z Pernštejna, proslulého Petra Voka z Rožmberka či Františka z Dietrichsteinu. Všichni výše zmínění přispěli nejvyšší měrou k architektonické podobě hradu.

Není to však jen historická architektura a vzpomínky na významné osobnosti naší historie, co láká dnešní návštěvníky k prohlídce jednoho z nejrozsáhlejších hradních komplexů v Evropě. Velkou měrou k obdivuhodné každoroční návštěvnosti přispívá také ideový koncept a obsah expozičních prostor situovaných do rekonstruovaných částí objektu. Zpřístupnění těchto prostor a vytvoření zázemí pro návštěvníky by se však neobešlo bez přičinění osvětlených osobností. Ještě počátkem 20. století totiž dávnou slávu a aureolu neporazitelnosti Helfštýna připomínaly pouze archivní prameny a malířské veduty. Místo slavné pevnosti však „zdobily“ jen rozvaliny hradeb prorostlé rumištěm.

108 Expozice historické mincovny / Ekspozycja historycznej mennicy

konkretną datę powstania zamku. Obecny stan wiedzy umieszcza ogólnie powstanie pierwotnej zabudowy na przełomie XIII i XIV wieku. Współczesna forma zamku jest jednak konglomeratem wielu etapów budowy. Kompleks może na pierwszy rzut oka robić wrażenie zwartej całości, która została stworzona w jednolitej formie. Dopiero po bliższym przyjrzeniu się konkretnym basztom, wieżom, pomieszczeniom mieszkalnym czy szczytowemu pałacowi, zwiedzający ma okazję w pełni uświadomić sobie niezmierną różnorodność elementów budowlanych i zakres prac, które nakładały się stopniowo przez kilka stuleci. Obok siebie możemy więc zauważyć elementy z różnych okresów gotyku, renesansu i baroku.

Jeśli chodzi o cel, budowla w trakcie dziejów zmieniała się z początkowo refugialnego (obronnego) grodu w zwykłą, średniowieczną architekturę zamkową, a w końcu w reprezentacyjną siedzibę szczytowego renesansu i niezdobytą twierdzę, która była w stanie odeprzeć najstraszniejszych napastników. Funkcja zamku w przeszłości zawsze przystosowywała się do aktualnych wymogów epoki i przede wszystkim właściciela obiektu. Helfštýn zmienił wielu właścicieli, którzy pozostawili po sobie różny zakres zmian. W dzisiejszych czasach na podstawie analizy architektury można wnioskować, jakie potrzeby preferował dany budowniczy. Właściciele stanowili plejadę najwybitniejszych osobistości morawskiej i czeskiej szlachty. Spośród najbardziej znanych wymienimy chociaż ród Kravařůw, Albrechta Kostka z Postupic, Viléma i Jana z Pernštejna, słynnego Petra Voka z Rožmberka czy Františka z Dietrichsteina. Wszyscy wyżej wymienieni w najwyższym stopniu przyczynili się do nadania zamkowi architektonicznej formy.

Jednak nie tylko zabytkowa architektura i przypomnienie znaczących postaci naszej historii jest tym, co kusi dzisiejszych odwiedzających do obejrzenia jednego z najbardziej rozległych kompleksów zamkowych w Europie. W znacznym stopniu do podziwu godnej liczby odwiedzających przyczynia się co roku także koncepcja ekspozycji i wyposażenie pomieszczeń usytuowanych w zrekonstruowanych częściach zamku. Udostępnienie tych obiektów i stworzenie zaplecza dla odwiedzających nie obeszłoby się jednak bez udziału światłych osób. Jeszcze na początku XX wieku dawną sławę i aureolę niezdobytego zamku Helfštýn przypominały bowiem wyłącznie źródła archiwalne i pejzaże malarskie. Miejsce słynnej twierdzy „zdobiły” tylko ruiny murów i porośnięte gruzowisko. Jedynie za sprawą dużego wysiłku i niezmiernego poświęcenia całych zastępów ludzi udało się doprowadzić zamek do postaci, która mogłaby świadczyć o jego sławnej przeszłości i zapewnić zwiedzającym odpowiednie zaplecze.

Z wielu zasłużonych entuzjastów, którzy bez wahania poświęcili zamkowi wielką część swojego życia, całą wiedzę

Pouze zásluhou obrovského vypětí sil a nesmírné obětavosti celých zástupů lidí se podařilo uvést hrad do podoby, která by mohla vypovídat o jeho slavné minulosti a poskytnout návštěvníkům adekvátní zázemí.

Z řady zasloužilých nadšenců, kteří bez váhání obětovali hradu velkou část svého života, všechny dovednosti a síly, připomeňme alespoň Mgr. Marcelu Kleckerovou a Ing. Arch. Zdeňka Gardavského. Ve spolupráci s Muzeem Komenského v Přerově dali vzniknout řadě tradic, které jako magnet přitahují desetitisíce lidí, aby se nechali vtáhnout do tajemství středověkých rytířských turnajů, či nahlédli do dílny zručných mistrů kovářů. Právě kováři byli první, kdo měli roku 1982 předvést své umění širší veřejnosti a přesvědčit tak svázaný národ o tom, že přes omezující doktrínu existuje svobodný způsob projevu.

Prvního setkání uměleckých kovářů se zúčastnilo 18 vystavujících a každý z nich mohl veřejnosti demonstrovat fakt, že lidskou individualitu nelze ničím popřít. Hrstka kovářů nadchla takové množství lidí, že dala vzniknout tradici, jež pokračuje bez přerušení již 28 let. Výstavní a soutěžní akce, která se na Helfštýně koná vždy poslední víkend v srpnu a aktivně se jí účastní stovky kovářů z celého světa, byla pojmenována dle starořeckého boha kovářů Hefaista. HEFAISTON tak svým rozsahem a kvalitou vystavovaných prací patří k unikátním akcím svého druhu. V nadneseném smyslu bychom mohli Helfštýn označit jako Mekku uměleckých kovářů a všech jejich obdivovatelů. Neméně zajímavou, veřejností však nedoceněnou akcí, je Kovářské forum. Toto je konané vždy týden před samotným HEFAISTONEM a dílo, které v průběhu této akce vytvoří některý ze špičkových tvůrců, zůstane posléze za hradbami Helfštýna jako součást stálé expozice. Nutno podotknout, že v posledních ročnících Kovářského fora vznikla díla monumentální, která svým skulpturálním charakterem dokonale oživují exteriéry komplexu a dynamizují celý prostor hradu.

S kovářstvím je úzce provázána i stálá expozice situovaná doklenutých sklepních prostor paláce. Vedle této expozice kovářských prací byl zvláštní prostor vyčleněn expozici historické mincovny. Nově bude zpřístupněna expozice archeologie v bývalé černé kuchyni. V ateliéru Habermanna studia pak probíhají krátkodobé výstavy. Pro prezentaci dočasných výstav slouží i prostor galerie na 2. nádvoří. Pro zájemce o studium a badatele je zpřístupněna příruční knihovna a filmotéka. V průběhu řady kulturních i jiných akcí je paralelně s otvírací dobou hradu zpřístupněna i hradní restaurace.

Jan Lauro

i wszystkie siły, przypomnijmy chociaż magister Marcelę Kleckerową i inżyniera architekta Zdeńka Gardavskiego. We współpracy z Muzeum Komenskiego w Přerowie przyczynili się do powstania wielu tradycji, które jak magnes przyciągały dziesiątki tysięcy ludzi dających się wciągnąć w tajniki średniowiecznych turniejów rycerskich czy zaglądających do warsztatów biegłych mistrzów kowalstwa. Właśnie kowale byli pierwszymi, którzy w 1982 roku mieli zaprezentować swoją sztukę szerszej publiczności i przekonać w ten sposób zniewolony naród, że mimo ograniczającej doktryny istnieje możliwość ukazania swej twórczości.

W pierwszym spotkaniu mistrzów kowalstwa artystycznego uczestniczyło 18 wystawiających, a każdy z nich demonstrował, że ludzkiej indywidualności w żaden sposób nie można stłamsić. Garstka kowali natchnęła takie mnóstwo ludzi, że umożliwiła zrodzenie się tradycji, która jest kultywowana bez przerwy już 28 lat. Impreza wystawowa i turniejowa, która odbywa się na zamku Helfštýn zawsze w ostatni weekend sierpnia, a uczestniczą w niej aktywnie setki kowali z całego świata, otrzymała nazwę od starogreckiego boga kowali Hefajstosa. Hefastion ze względu na swój zasięg i jakoś wystawianych prac należy do unikatowych imprez w swoim rodzaju. Mówiąc z pewną przesadą, moglibyśmy nazwać Helfštýn mekką kowalstwa artystycznego i wszystkich jego miłośników. Równie interesującą, niedocenianą jednak przez publiczność imprezą, jest Forum Kowalskie. Odbywa się ono zawsze tydzień przed samym Hefastionem, a dzieło, które w czasie tej imprezy stworzy jeden z czołowych twórców, pozostaje na koniec za murami Helfštýnu jako część stałej ekspozycji. Trzeba nadmienić, że podczas ostatnich edycji Forum Kowalskiego powstały dzieła monumentalne, które dzięki swojemu rzeźbiarskiemu charakterowi doskonale ożywiają tereny na zewnątrz kompleksu i dynamizują całą przestrzeń zamku.

Z kowalstwem jest blisko związana także stała ekspozycja usytuowana w pomieszczeniach piwnicznych pałacu. Obok wystawy prac kowalskich specjalne miejsce zostało wydzielone na ekspozycję numizmatyczną. Zostanie udostępniona również nowa ekspozycja archeologiczna w dawnej czarnej kuchni. W atelier Studium Habermanna odbywają się z kolei wystawy czasowe. Do prezentowania wystaw czasowych służy też przestrzeń galerii na drugim dziedzińcu. Dla zainteresowanych Studium i badaczy udostępniona jest również podręczna biblioteka i filmoteka. Podczas wielu kulturalnych i innych imprez w godzinach otwarcia zamku czynna jest także zamkowa restauracja. W tym roku zamek oferuje zwiedzającym wycieczkę przez historię wojskowości, wystawę starych samochodów, koncerty i dużo innych imprez.

ÚSOV – ZÁMEK ÚSOV – PALÁC

109 Celkový pohled na zámek / *Widok ogólny zamku*

Nad mohelnickou brázdou, na nejjižnějším výběžku úsovské vrchoviny, se vypíná zámek Úsov. Je zdaleka viditelný a sám dobře dohlédá přes údolí Moravy na hrady Bouzov a Mírov. V zámku, který patří městu Úsovu, provozuje Vlastivědné muzeum v Šumperku historickou expozici Lovecko-lesnického muzea, expozici Lesnického školství na Moravě, expozici Hádanky pánů z Vlašimi a Galerie Lubomíra Bartoše.

Ve 13. století stával na místě zámku zeměpanský hrad, poprvé zmiňovaný roku 1260, v době, kdy jej držel v zástavě Jiljí ze Švábenic. Hrad zaujímal výborné strategické postavení mezi tehdy významnými městy, královským Uničovem a biskupskou Mohelnicí, při cestě z Moravy do Kladska. Dodnes

Nad Doliną Mogielnicką, na najbardziej na południe wysuniętym cyplu Wyżyny Usowskiej, wznosi się, z daleka widoczny, pałac Úsov. Roztacza się z niego dobry widok na dolinę Morawy i zamki Bouzov i Mírov. W pałacu, który należy do miasta Úsov, Muzeum Krajoznawcze w Šumperku prowadzi historyczną ekspozycję łowiectwa i leśnictwa oraz szkolnictwa leśnego na Morawach, a także wystawę pod nazwą „Zagadki panów z Vlašimi” i Galerie Lubomíra Bartoša. W wieku XIII w miejscu pałacu stał zamek należący do panów tych włości, pierwszy raz wspomniany w 1260 roku, w okresie gdy w zastaw wziął go Jiljí ze Švábenic. Zamek zajmował znakomitą pozycję strategiczną, znajdował się między ważnymi wówczas miastami, królewskim Uni-

se zachovala část fortifikace dokladující rozsáhlou hradní stavbu, jež byla typově kastelem. Pod hradem bylo mýto a vzniklo i město Úsov. Hrad byl často propůjčován, nejčastěji věřitelům panovníka či markraběte, a střídavě jej drželi přední panské rody, jako např. Šternberkové, páni z Vlašimi, Boskovicové a naposledy, od roku 1597, Liechtensteinové. Během staletí se hrad postupně měnil na zámek. Na pozdně gotickou přestavbu dokončenou pány z Vlašimi při severní hradbě navázala v půli 16. století renesanční úprava pánů z Boskovic, kteří převážnou část jižní hradby s věžemi a se starší hradní budovou pojali do velkého bloku nového renesančního zámku. Zásadní přestavbu uskutečnili na konci 17. století Liechtensteinové. Piano nobile s elegantními sály umístili do nového druhého patra a nad ně připojili ještě obslužné poschodí s rozsáhlými vnitřními prostory. Barokní úprava průčelí zámku je zvenčí střídmapodobná. Reprezentační schodiště s bohatě strukturovanou fasádou, přistavené v nádvoří, je však obdivovanou ukázkou mimořádné tvůrčí invence architekta v liechtensteinských službách Dominika Martinelliho, který byl pověřen projektem přestavby zámku. V roce 1898 umístil Jan II. z Liechtensteina do zámku v Úsově lovecké a lesnické muzeum s bohatými sbírkami zvířeny z rozlehlých liechtensteinských panství a z loveckých výprav do Polska, Itálie, Afriky a Indie.

Po roce 1945 připadl úsovský zámek československému státu. Lovecko-lesnické muzeum zůstalo zachováno přístupné veřejnosti a bylo spravované okresními muzejními zařízeními v Olomouci a poté v Šumperku. V poslední třetině 20. století prošel zámek rozsáhlou rekonstrukcí a byl vybaven včetně koncertní a obřadní síně tak, aby co nejlépe sloužil veřejnosti. V roce 1995 připadl jako nemovitý majetek Městu Úsovu. Provoz muzea a údržba budov je nadále zajišťována Vlastivědným muzeem v Šumperku.

Lovecko-lesnické muzeum zůstalo zachováno beze změn ve své historické podobě. V jeho sbírkách je přes 4000 kusů přírodnin, z toho na 700 kusů rohů a parohů lemujících zdi chodeb a schodiště. V prvním poschodí zámku je prezentována řadou trofejí asijská a africká zvířata. Jsou zde lví kůže, hlavy gazel, antilop, zeber a žirafy a další exponáty. Ve druhém patře je kolekce středoevropských savců a ptáků, četné preparáty srnců, kamzíků, divokých prasat, kachen, hus, bažantů, koroptví, medvědů, lišek a další zvířata. Jeden ze sálů je věnován i hmyzu. Lovecké trofeje, zoologické preparáty a zbraně doplňují modely demonstrující práci v lese, modely nářadí, posedů, lesních staveb a podobně. Na zámku nechybí ani zbrojnice, známá unikátní sbírkou pytláckých zbraní zabavených na liechtenštejnských panstvích. Vedle historické expozice je návštěvnická trasa doplněna i expozicí moderní, která seznamuje s historií objektu a překvapí i rekonstruovanou černou hradní kuchyní. Ve třetím patře zámku je umístěna galerie významného

člověkem i biskupią Mohelnicą, przy szlaku prowadzącym z Moraw do Kłodzka. Do dziś zachowała się część fortyfikacji, dowodząca istnienia rozległych murów, typowych dla dworu. Pod zamkiem pobierano myto, tu powstało też miasto Úsov. Zamek był często wypożyczany, najczęściej wierzycielom władcy lub margrabiego i na zmianę miały go w swoim posiadaniu rody szlacheckie, np. Šternberkové, pani z Vlašimi, Boskovicowie i jako ostatni, od 1597 roku, Liechtensteinowie. W ciągu wieków zamek stopniowo przekształcił się w pałac. Do późnogotyckiej przebudowy, ukończonej przez panów z Vlašimi, przy północnych murach nawiązała w połowie XVI wieku renesansowa przebudowa panów z Boskovic, którzy przeważającą część południowych murów z wieżami i ze starszym budynkiem zamkowym połączyli w jedną, nową bryłę renesansowego pałacu. Gruntowną przebudowę zrealizowali pod koniec XVII wieku Liechtensteinowie. Reprezentacyjne wnętrza z eleganckimi salami umieścili na nowym drugim piętrze i dołączyli do niego jeszcze piętro z rozległymi pomieszczeniami o charakterze użytkowym. Barokowa przebudowa fasady pałacu jest z zewnątrz bardzo skromna. Reprezentacyjne schody z fasadą o bogatej strukturze, dobudowane na dziedzińcu, są wszakże godnym podziwu przykładem nadzwyczajnej inwencji twórczej architekta Dominica Martinellogo pozostającego w służbie u Liechtensteinów, któremu powierzono zaprojektowanie przebudowy pałacu. W roku 1898 Jan II von Liechtenstein umieścił w pałacu w Úsovie Muzeum Łowiectwa i Leśnictwa z bogatymi zbiorami fauny z rozległych dóbr Liechtensteinów i z wypraw łowieckich do Polski, Włoch, Afryki i Indii.

Po 1945 roku pałac w Úsovie przypadł państwu czechosłowackiemu. Muzeum Łowiectwa i Leśnictwa pozostało dostępne dla zwiedzających i było zarządzane przez powiatowe placówki muzealne w Olomuńcu, a potem w Šumperku. W ostatnim trzydziestoleciu XX wieku pałac został poddany rozległej rekonstrukcji i wyposażony, wraz z salą koncertową i ceremonialną, w taki sposób, aby jak najlepiej służyć zwiedzającym. W roku 1995 przypadł jako nieruchomości Miastu Úsov. Działalność muzeum i utrzymanie budynków nadal jest zapewniane przez Muzeum Krajoznawcze w Šumperku.

Muzeum Łowiectwa i Leśnictwa zostało zachowane bez zmian w swojej historycznej postaci. W jego zbiorach znajduje się ponad 4000 okazów przyrodniczych, z tego powyżej 700 sztuk rogów i poroży wiszących wzdłuż ścian korytarzy i schodów. Na pierwszym piętrze pałacu są zaprezentowane trofea z Azji i Afryki, m.in. łwie skóry, głowy gazeli, antylop, zebr, żyrafy i inne eksponaty. Na drugim piętrze mieści się kolekcja środkowoeuropejskich ssaków i ptaków, gdzie zgromadzone są liczne spreparowane sarny, kozice, dziki, kaczk, gęsi, bażanty, kuropatwy, niedź-

110 Expozice Lovecko-lesnického muzea / *Expozycja Muzeum Łowiectwa i Leśnictwa*

umělce regionu, malíře Lubomíra Bartoše. Vystavené práce jsou výběrem z dosavadního umělcova díla zaměřeného především na krajinu v podhůří Jeseníků.

V roce 2006 byl městem Úsovem opraven jeden z objektů v areálu zámku, označovaný tradičně jako Stará škola. Jde o budovu, v níž od roku 1852 působila po dobu patnácti let jedna z nejstarších škol středního typu na Moravě, lesnická škola, která byla později přestěhována do hradu Sovince a poté do nově vystavěné budovy v Hranicích na Moravě, kde nepřetržitě existuje dodnes. Ve Staré škole je od dubna 2007 expozice s názvem Úsov – kolébka lesnického školství. Je zde učebna z poloviny 19. století a staré výukové modely a učební pomůcky. Unikátem jsou ručně přepisované učebnice z období první republiky. Řada vystavených exponátů je z kabinetů Střední lesnické školy v Hranicích a Středního odborného učiliště strojírenského a lesnického ve Šternberku. Přibližují studium adeptů lesnického povolání od druhé poloviny 20. století po dnešek.

Pro dětské návštěvníky je určena expozice Hádanky pánů z Vlašimi, umístěná ve vlašimském paláci při severní hradbě. Je řešena jako soubor hádanek a úkolů. Kulisy a malby dotvářejí jednotlivé prostory – černou kuchyni, čeledník, kde se hrají hazardní hry, nebo sál pána z Vlašimi. Skutečnost, že v paláci bývalo později i vězení, připomíná strašidelná mučirna. Odvážnější návštěvníci si mohou po prohlídce expozic projít vyhlídkovou trasu na vrcholu hradby, ti pohodlnější mají možnost navštívit útulné občerstvení pod Starou školou.

Milena Filipová

wiedzie, lisy i inne zwierzęta. Jedna z sal jest poświęcona owadom. Trofea łowieckie, preparaty zoologiczne i broń uzupełniają modele prezentujące prace w lesie, modele narzędzi, ambon, budowli leśnych i tym podobnych. Na zamku nie brakuje także arsenału, znanego z unikatowej kolekcji kłusowniczej broni, zajętej na terenie majątków Liechtensteinów. Oprócz ekspozycji historycznej trasa zwiedzania obejmuje również nowoczesną ekspozycję, która przedstawia historię obiektu i zaskakuje wiernie zrekonstruowaną „czarną” kuchnią zamkową. Na trzecim piętrze pałacu usytuowana jest galeria wybitnego artysty tego regionu, malarza Lubomíra Bartoša. Prezentowane prace są wyborem z dotychczasowej twórczości artysty poświęconej przede wszystkim krajobrazom podgórze Jesioników.

W roku 2006 miasto Úsov odremontowało jeden z obiektów na terenie pałacu, nazywany tradycyjnie „starą szkołą”, w którym od 1852 roku działała przez piętnaście lat jedna z najstarszych szkół średnich na Morawach, szkoła leśna, później przeniesiona do zámku Sovinec, a następnie do nowego budynku w Hranicach na Moravě, gdzie nieprzerwanie istnieje do dziś. W starej szkole od kwietnia 2007 roku prezentowana jest ekspozycja pod nazwą „Úsov – kolébka školnictva leśného”. Znajduje się tu sala lekcyjna z połowy XIX wieku oraz stare modele przydatne w czasie nauki i pomocy naukowe. Unikatem są przepisywane ręcznie podręczniki z okresu Pierwszej Republiki. Wiele wystawionych eksponatów pochodzi z gabinetów Leśnej Szkoły Średniej w Hranicach oraz Mechanicznej i Leśnej Zawodowej Szkoły Średniej w Šternberku. Przybliżają naukę adeptów zawodu leśnika od drugiej połowy XX wieku po dzień dzisiejszy.

Dla dzieci przeznaczona jest ekspozycja „Zagadki panů z Vlašimi”, usytuowana w pałacu vlašimskim przy północnych murach. Jest pomyślana jako zbiór zagadek i zadań. Dekoracje i malowidła uzupełniają poszczególne pomieszczenia – czarną kuchnię, czeladną, gdzie grano w gry hazardowe lub salę pana z Vlašimi. O tym, że w pałacu było później także więzienie, przypomina przerażająca izba tortur. Bardziej odważni zwiedzający mogą po obejrzeniu ekspozycji przejść trasą zwiedzania na szczyty murów, ci bardziej wygodni mają możliwość odwiedzenia przytulnego bufetu Pod starą szkołą.

VELKÉ LOSINY – ZÁMEK

VELKÉ LOSINY – PAŁAC

111 Nádvoří zámku s osmibokou renezanční věží /Dziedziniec pałacu z ośmioboczną, renesansową wieżą

Velké Losiny leží na severu Moravy v širokém slunečném údolí řeky Desné, přímo pod horským masivem Hrubého Jeseníku. Místo je obydleno již od 13. století, proslavilo se sirnouhličitými lázněmi a řadou významných památek, z nichž nejceněnějšími jsou národní kulturní památky zámek Velké Losiny a ruční papírna.

Zámek Velké Losiny byl v závěru 16. století postupně vybudován na místě středověké tvrze jako centrum dominia a nový sídelní zámek šumperské žerotínské větve. Stavba vyniká zajímavou renezanční architekturou severského typu. Na počátku 17. století nechal Jan ze Žerotína sjed-

Velké Losiny ležá na północy Moraw w szerokiej, słonecznej dolinie rzeki Desnej, bezpośrednio pod masywem górskim Wysokiego Jesionika. Miejsce jest zamieszkiwane od XIII wieku, zasłynęło siarkowo-węglanowymi łaźniami i wieloma wspaniałymi zabytkami, z których najcenniejsze są narodowe zabytki kultury – pałac Velké Losiny i papiernia, gdzie do dziś papier jest czerpany ręcznie.

Pałac Velké Losiny był budowany etapami pod koniec XVI wieku w miejscu średniowiecznej twierdzy jako centrum dominium i nowa siedziba pałacowa szumperskiej linii żerotíńskiej. Budowla wyróżnia się interesującą architekturą

notit dvě původně samostatné budovy zámku spojujícím křídlem a představenými arkádami. Lemují nádvoří ze tří stran tak, že stavba připomíná tehdy módní zámek tzv. moravského typu. Značně rustikální provedení, nepravidelný půdorys, osmiboká věž, převýšená střecha i výzdoba sgrafitem dodávají renezančnímu objektu neopakovatelnou atmosféru. Jan byl vynikajícím hospodářem a pod jeho vedením panství prosperovalo. To mu umožnilo vstoupit do soutěže o vybavení sídla se svými bohatšími příbuznými, kteří vlastnili majetky v daleko lukrativnějších částech Moravy. Jako moravský zemský hejtman naplnil i své politické ambice. Jenom smrt mu zabránila v dokončení některých interiérů v posledním poschodí zámku. Ty nevybavil ani jeho syn díky problémům, které rodinu postihly po Bílé Hoře. Některé místnosti se však překvapivě dochovaly v téměř původním stavu, s originálními podlahami a stropy i s mobiliářem z přelomu 16.–17. století. Stalo se tak díky tomu, že většina provozu na zámku se ve 2. polovině 17. století soustředila do nově přistavené a vybavené jednopatrové barokní budovy, která rozšířila a uzavřela nádvoří z jihu. Nové obytné křídlo bylo vybudováno i směrem do parku.

V roce 1679 vzešel z velkolosinského zámku podnět k vyšetření údajného čarodějnictví na panství. Inkvizitor Jindřich Boblig z Edlstadtu případu využil k rozpoutání rozsáhlých procesů, kterým padlo během následujících patnácti let za obět na panství a v nedalekém Šumperku více než sto nevinných obětí. Panství i město byly těmito událostmi výrazně poškozeny ve svém hospodářském rozvoji. Až v první půli 18. století učinil Ludvík ze Žerotína ze zámku honosné sídlo hodné barokního šlechtice. Přistavěl další budovu a především velké stáje a jízďárnu. Začal vytvářet i umělecké sbírky obrazů, grafiky a zbraní. Nechal vybudovat věhlasnou barokní zahradu s vodopádem, četnými

renesansową północnego typu. Na początku XVII wieku Jan z Žerotína kazał połączyć w jedną całość dwa pierwotnie odrębne budynki pałacu skrzydłem i wyeksponowanymi arkadami. Otaczają one dziedziniec z trzech stron, co sprawia, że budynek przypomina modny wówczas pałac tzw. morawskiego typu. W znacznym stopniu rustykalne wykończenia, nieregularny plan, ośmioboczna wieża, wyższy dach i ozdobienie murów sgraffito przydają renesansowemu obiektowi niepowtarzalnej atmosfery. Jan był znakomitym gospodarzem i pod jego rządami majątek dobrze prosperował. Umożliwiło mu to konkurowanie w zakresie wyposażenia siedziby z zamożniejszymi krewnymi, którzy posiadali majątki w bogatszych częściach Moraw. Jako morawski hetman ziemski zrealizował także swoje ambicje polityczne. Tylko śmierć przeszkodziła mu w dokończeniu niektórych wnętrz na ostatnim piętrze pałacu. Nie wyposażył ich również jego syn z powodu problemów, które dotknęły rodzinę po bitwie pod Białą Górą. Jednak dzięki temu niektóre pomieszczenia zaskakująco zachowały się w niemal pierwotnym stanie, z oryginalnymi podłogami, stropami i meblowaniem z przełomu XVI i XVII wieku. Stało się tak, gdyż większa część życia w pałacu w drugiej połowie XVII wieku skupiała się w nowo dobudowanej i urządzonej jednopiętrowej barokowej budowli, która rozszerzyła i zamknęła dziedziniec od południa. Nowe skrzydło mieszkalne zostało dobudowane także od strony parku.

W roku 1679 z pałacu w Velkich Losinách wyszedł impuls do zbadania sprawy rzekomych czarów w majątku. Inkwizytor Jindřich Boblig z Edlstadtu wykorzystał ten przypadek do rozpętania szeroko zakrojonych procesów, których ofiarą w ciągu następnych piętnastu lat padło w majątku w Losinách i w pobliskim Šumperku ponad sto niewinnych ofiar. Wydarzenia te zdecydowanie źle wpłynęły na rozwój gospodarczy majątku i miasta. Dopiero w pierwszej połowie XVIII wieku Ludvík z Žerotína uczynił z pałacu bogatą siedzibę godną barokowego szlachcica. Dobudował kolejny budynek i przede wszystkim wielkie stajnie i ujeżdżalnię. Zaczął także tworzyć kolekcje obrazów, grafiki i broni. Kazał założyć słynny barokowy ogród z wodospadem, licznymi figurami i bogatą dekoracją kwiatową. W renesansowym pałacu w latach 1741–1743 została wzniesiona w stylu barokowym kaplica, którą morawski artysta epoki baroku Jan Krzysztof Handke ozdobił freskiem „Hołd stworzenia składany imieniu Jezusowemu”. Pomalował także przyległą pierwotną kaplicę, w której poświęcił malowidło czci imienia Marii Panny. Przy kościele w Velkich Losinách Ludvík z Žerotína kazał natomiast zbudować wielki rodzinny grobowiec. Kosztowne utrzymanie zamku, stajni i ogrodu, wystawny styl życia i coraz mniejsza uwaga poświęcana gospodarowaniu majątkiem ziemskim doprowadziły z czasem do problemów finansowych, które ród Žerotínův rozwiązał

112 Rytířský sál s renezančními kamny a renezančním příborníkem /Sala rycerska z renesansowymi piecami i renesansowym kredensem

sochami a náročnou květinovou výzdobou. V renesančním zámku byla v letech 1741–1743 vybudována barokně vybavená kaple, kterou vymaloval významný moravský barokní umělec Jan Kryštof Handke freskou Hold tvorstva jménu Ježíšovu. Vymaloval i přilehlou původní kapli, v níž malba oslavuje jméno Panny Marie. Nákladný provoz zámku, stájí a zahrady, náročný životní styl a stále menší pozornost věnovaná hospodaření velkostatku vedly časem k finančním problémům, které Žerotínové vyřešili roku 1802 prodejem velkolosinského zámku Liechtensteinům. Ti pobývali v Losinách jen občas, a proto velmi zjednodušili provoz zámku. Zbořili jízďárnu a některé stáje a místo finančně náročné barokní zahrady nechali zřídit krajinářský park. Zanikl i malý pivovar a mlýn v těsné blízkosti zámku, přibyla oranžerie. V empírovém stylu byly vybaveny společenské interiéry ve vnějším východním křídle. V souvislosti s dobovými potřebami byla barokní část zámku postupně vybavována moderním sanitárním zařízením. Zámek byl Liechtensteinům vyvlastněn v roce 1945 a objekt se stal státním zámkem. Od 40. let 20. století procházel za plného návštěvnického provozu generální opravou. Započala restaurováním sgrafit východního křídla a obnovou lunetové římsy starého zámku, pokračovala záchranou arkád, které hrozily zřícením, výměnou krytiny, opravami komínů, odvodněním a rekonstrukcí dalších fasád i úpravami interiérů a pokračuje dodnes. V roce 2002 získala památka statut národní kulturní památky.

Hlavní návštěvnický okruh velkolosinského zámku seznamuje s nejhodnotnějšími interiéry, z nichž vyniká především rytířský sál s majolikovými kamny z roku 1586, s unikátní pozdně renesanční kredencí a koženými tapetami z počátku 17. století. Sbírka francouzských a flámských tapisérií z téže doby i kolekce španělských artefaktů a barokního nábytku v dalších místnostech jsou prvotřídní. Novější instalaci je připomenuta i historie inkvizičních procesů, které se konaly v nedokončených sálech zámku. Empírové křídlo s jídelnou a knihovnou překvapí elegancí a účelností mobiliáře. Umělecká sbírka evropské malby 16.–19. století je samostatnou galerijní expozicí.

V bezprostředním okolí zámku je rozlehlý krajinářský park přecházející na jižní straně do kopcovitých lesů, na severní straně navazující na alej vedoucí k lázním a lázeňskému parku, ve kterém je pro veřejnost v provozu termální koupaliště. V obci se nabízí možnost kvalitního ubytování a okolní podhorská i horská příroda je zárukou krásných zážitků po celý rok.

Milena Filipová

w 1802 roku sprzedając pałac w Velkich Losinách Liechtensteinom. Ci bywali w Losinách tylko czasami, dlatego bardzo ograniczyli użytkowanie pałacu. Zburzyli ujeżdżalnię i niektóre stajnie, a zamiast ogrodu barokowego, wymagającego dużych nakładów finansowych, kazali założyć park krajobrazowy. Zlikwidowany został także młyn browar i młyn w bliskim sąsiedztwie pałacu, przybyła za to oranżeria. Reprezentacyjnie wnętrza w zewnętrznym wschodnim skrzydle zostały urządzone w stylu empire. W związku z pojawieniem się nowych potrzeb barokowa część pałacu została stopniowo wyposażona w nowoczesne urządzenia sanitarne. Liechtensteinowie zostali wywłaszczeni z pałacu w 1945 roku, a obiekt został upaństwowiony. Od lat czterdziestych XX wieku przechodził, przy w pełni trwającym zwiedzaniu, generalny remont. Prace, które są kontynuowane do dziś, zaczęto od odrestaurowania sgraffito wschodniego skrzydła i odnowy lunetowego gzymsu starego pałacu, następnie prowadzono remont arkad, które groziły zawaleniem, wymianę pokrycia dachowego, remont komínów, odwodnienie i rekonstrukcję kolejnych fasad oraz restaurację wnętrz. W roku 2002 obiekt uzyskał status narodowego zabytku kultury.

Główna trasa zwiedzania pałacu w Velkich Losinách pozwala na zapoznanie się z najcenniejszymi wnętrzami, z których wyróżnia się przede wszystkim sala rycerska z majolikowymi piecami z 1586 roku, z unikatowym renesansowym kredensem i skórzanymi tapetami z początku XVII wieku. Kolekcja francuskich i flamandzkich tapiserii z tego samego okresu i kolekcja hiszpańskich artefaktów oraz mebli barokowych w kolejnych pomieszczeniach są najwyższej klasy. Nowsza wystawa przypomina także historię procesów inkwizycyjnych, które odbywały się w niedokończonych salach pałacu. Skrzydło w stylu empire z jadalnią i biblioteką zaskakuje elegancją i świadomym doborem umeblowania. Kolekcja obrazów z XVI–XIX wieku jest samodzielną ekspozycją galeryjną.

W bezpośrednim otoczeniu pałacu znajduje się rozległy park krajobrazowy, przechodzący na południu w pagórkowate lasy łączące się na północy z aleją prowadzącą do uzdrowiska i parku uzdrowiskowego, w którym czynne jest ogólnie dostępne kąpielisko termalne. W miejscowości oferowane są miejsca noclegowe na wysokim poziomie, a okoliczna podgórska i górską przyroda daje gwarancję pięknych przeżyć przez cały rok.

VELKÉ LOSINY – RUČNÍ PAPIRNA

VELKÉ LOSINY – MANUFAKTURA PAPIERU

113 Pohled na barokní budovu papírny / Barokowy budynek papierni

Necelý kilometr na sever od zámku ve Velkých Losinách je dodnes v provozu významná technická památka, ruční papírna, jedna z nejstarších papíren v Evropě. Papír se zde vyrábí již od 90. let 16. století.

Počátky výroby ručního papíru jsou ve Velkých Losinách spjaty s hospodářskou činností Jana ze Žerotína, který nechal v letech 1591–1596 zřídit v místě bývalého mlýna papírenskou manufakturu. Vznikla jako vrchnostenský podnik a žerotínský znak, lev s korunkou na třech pahorcích, je užíván jako vodoznak na arších papíru již od roku 1596. Papírna měla těžkou konkurenci v blízkém Šumperku a patrně nevynášela tak, jak se předpokládalo. Snad proto byla prodána roku 1603 papírníku Ondřeji Klugemu. Budova patrně nebyla příliš velká, neboť její cena odpovídala tehdejší ceně středně velkého stavení. Po celé 17. století papírna živo-

Necelý kilometr na północ od pałacu w Velkich Losinách znajduje się czynny do dziś ważny zabytek techniki, manufaktura papieru, jedna z najstarszych papierni w Europie. Papier wytwarza się tutaj ręcznie już od lat dziewięćdziesiątych XVI wieku.

Początki ręcznej produkcji papieru są w Velkich Losinách związane z działalnością gospodarczą Jana z Żerotína, który w latach 1591–1596 kazał założyć w miejscu dawnego młyna manufakturę papieru. Powstała jako patrymonialne przedsiębiorstwo i herb żerotínski, lew z koroną na trzech pagórkach, jest używany jako znak wodny na arkuszach papieru już od 1596 roku. Papiernia miała poważną konkurencję w pobliskim Šumperku i najwyraźniej nie przynosiła takich zysków, jakich się spodziewano. Być może dlatego w 1603 roku została sprzedana papiernikowi Andrzejowi

řila, byla prodávána a její majitelé zápasili s nepřízní osudu. V roce 1679 byla papírnice Barbara Göttlicherová obviněna z čarodějnictví a o rok později v Losínách upálena. Šťěstí v podnikání neměli ani další majitelé Bittnerovi, kteří museli roku 1692 prodat papírnu zpět Žerotínům. Ti ji sice zmodernizovali a dále pronajímali, papír však nešel příliš na odbyt a papírna byla čas od času mimo provoz. Proto ji Žerotínové, patrně rádi, prodali roku 1778 opět nájemci, Matyáši Wernerovi, který ji přivedl k nebývalé prosperitě. Ta mu umožnila i přestavbu manufaktury. Nahradil dřevěnou budovu papírný zděnou stavbou s charakteristickou třípatrovou střechou. I další budovy postavené ve stylu barokního klasicismu pocházejí právě z tohoto šťastného období, závěru 18. a první třetiny 19. století. Přestavbu však zcela nedokončil. V roce 1848 bylo vybudováno při papírně bělidlo a apretovna, protože textilní výroba lépe vynášela než výroba papíru. Zdálo se, že průmyslový rozvoj papírenství v polovině 19. století existenci ruční papírný ve Velkých Losínách ukončí. Avšak další majitel Anton Schmidt, textilní podnikatel a úspěšný obchodník, ruční provoz zachránil. Zdokonalil výrobu papíru a uplatnil jej nejen jako obalový papír svých textilních výrobků, ale i výrobků dalších textilek na Šumpersku. Kvalitní ruční papír obalu byl především pro exportní účely zárukou i kvalitního výrobku uvnitř a byl proto velmi žádaný. V 90. letech 19. století byly objeveny výborné filtrační vlastnosti velkolosinského ručního papíru a zájem o něj nadále stoupal. V období mezi dvěma světovými válkami si velkolosinský ruční papír, nazývaný „LOSÍN“, oblíbili výtvarní umělci jako vynikající pro grafické práce a akvarel. Někteří z nich, např. Max Švabinský nebo Arnošt Hrabal, navázali i osobní přátelství s majitelem papírný Maxmiliánem Schmidtem. Další krizi zažila papírenská manufaktura po roce 1945, kdy s německým obyvatelstvem byli vyhnáni i dělníci zvládající historické papírnické řemeslo. Podařilo se však zaučit nové české zaměstnance a výroba zůstala zachována. Od roku 1949 pracovala papírna s tradiční ruční výrobou jako závod národního podniku Olšanské papírný. Po neúspěšné privatizaci v 1. polovině 90. let 20. století se v roce 2006 vyčlenila ruční papírna ze svazku Olšanských papíren a stala se samostatnou akciovou společností Ruční papírna Velké Losiny a.s. Velkolosinská manufaktura je dnes prosperující výrobní společností. Ruční papír se zde doposud vyrábí tradičním postupem z bavlny a lnu, téměř stejně jako před čtyřmi stoletími. Je ručně čerpán na sítech, povrchově klížen a sušen vzduchem v rozsáhlých půdních sušárnách. Výrobní postup a zručnost zaměstnanců zaručují papíru krásný vzhled, vynikající kvalitu a staletou trvanlivost. Díky tomu plní reprezentativní funkci papíru pro významné listiny a smlouvy, ale je žádan i jako exkluzivní dopisní papír a papír pro tisk bibliofilů. Je hojně používán i ve výtvarném

Kluge. Budynek vidocznie nie był zbyt wielki, ponieważ jego cena odpowiadała ówczesnej cenie średnioużego domostwa. Przez cały XVII wiek papiernia podupadała, była sprzedawana, a jej właściciele zmagali się z przeciwnościami losu. W roku 1679 właścicielka papierni Barbara Göttlicherová została obwiniona o czary, a rok później spalona w Losínách. Szczęścia w interesach nie mieli także kolejni właściciele Bittnerowie, którzy w 1692 rok musieli znowu sprzedać zakład Žerotínom. Ci wprowadzili go zmodernizowali i dalej wynajmowali, nie było jednak zbytu na papier i papiernia co jakiś czas była nieczynna. Dlatego Žerotínowie, z prawdziwą ulgą, ponownie sprzedali ją w 1778 roku najemcy, Matyášowi Wernerowi, który doprowadził ją do niebywalej prosperity. To umożliwiło mu przebudowę manufaktury. Zastąpił drewniany budynek papierni murowanym gmachem z charakterystycznym trzypiętrowym dachem. Także kolejne budynki wzniesione w stylu barokowego klasycyzmu pochodzą właśnie z tego szczęśliwego okresu, końca XVIII i pierwszego trzydziestolecia XIX wieku. Przebudowy nie dokończył jednak w całości. W roku 1848 przy papierni zbudowana została bielarnia i apretownia, ponieważ produkcja tekstylna przynosiła większe zyski niż wytwarzanie papieru. Wydawało się, że rozwój papiernictwa na skalę przemysłową w połowie XIX wieku zakończy istnienie manufaktury papieru w Velkich Losínách. Jednak jej kolejny właściciel Anton Schmidt, przedsiębiorca tekstylny i odnoszący sukcesy kupiec, uratował manufakturę. Udoskonalił ręczne czerpanie papieru i wykorzystał go nie tylko jako papier opakowaniowy do swoich wyrobów tekstylnych, ale także produktów z innych fabryk włókienniczych w rejonie Šumperka. Wytwarzany ręcznie papier dobrej jakości stanowił przede wszystkim w przypadku eksportu gwarancję równie dobrej jakości towaru wewnątrz, dlatego był bardzo pożądaný. W latach dziewięćdziesiątych XIX wieku zostały odkryte znakomite właściwości filtracyjne wytwarzanego ręcznie papieru z Velkich Losín i zainteresowanie nim jeszcze wzrosło. W okresie międzywojennym ręcznie wytwarzany papier z Velkich Losín, nazywany „LOSÍN”, stał się popularny wśród artystów jako znakovity do prac graficznych i akwareli. Niektórzy z nich, np. Max Švabinský lub Arnošt Hrabal, nawiązali także osobistą przyjaźń z właścicielem papierni Maksymilianem Schmidtem. Kolejny kryzys manufaktura papieru przeżyła po roku 1945, gdy wraz z niemieckimi mieszkańcami zostali wygnani robotnicy, którzy mieli opanowane dawne papiernicze rzemiosło. Udało się jednak przyuczyć nowych, czeskich pracowników i produkcja została utrzymana. Od 1949 roku papiernia pracowała, wykorzystując tradycyjną ręczną produkcję, jako zakład narodowego przedsiębiorstwa Olšanské papírný. Po nieudanej prywatyzacji w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku manufaktura papieru w 2006 roku

114 Jedna z provozních místností papírný / Jedno z roboczych pomieszczeń papierni

umění a v umělecké knižní a restaurátorské praxi. Součástí výrobný je i specializované Muzeum papíru zřízené v roce 1987. Návštěvníci muzea mají možnost shlédnout expozici o historii papíru i o dějinách velkolosinské manufaktury, včetně modelů různých technologických zařízení a také zmínky o čarodějnických procesech v regionu v 17. století. Prohlídkový okruh zahrnuje i návštěvu jednotlivých pracovišť, kde se výroba ručního papíru odehrává, s možností si tuto dovednost i prakticky vyzkoušet. Velkolosinská papírna je přes své stáří ve vynikajícím stavebním a technickém stavu. Již roku 1976 byla započata postupná oprava historických budov papírný. U příležitosti 400. výročí nepřetržitého trvání manufakturní výroby papíru byla v roce 1996 dokončena rozsáhlá rekonstrukce vstupního areálu. Pro stále rostoucí zájem návštěvníků o prohlídku papírný byl rozšířen návštěvnícký okruh ve výrobní části objektu a zpřístupněn nově adaptovaný výstavní prostor muzejní galerie. V roce 2002 byl celý soubor staveb v areálu papírný prohlášen národní kulturní památkou. V letech 2001–2006 pak byly provedeny další rozsáhlé rekonstrukce. Od konce roku 2007 mají návštěvníci možnost využít služeb reprezentační prodejny papíru a výtvarných potřeb a pohodlné stylové restaurace „LOSÍN“.

Milena Filipová

wydzieliła się z Olšanskich papierni i stała się samodzielną spółką akcyjną o nazwie Ruční papírna Velké Losiny a.s. Velkolosinská manufaktura jest dziś dobrze prosperującą spółką produkcyjną. Wytwarzany ręcznie papier dotychczas produkuje się tu w tradycyjny sposób z bawełny i lnu, prawie tak samo jak przed czterema wiekami. Jest czerpany ręcznie na sitach, klejony powierzchniowo i suszony powietrzem w obszernych suszarniach na poddaszu. Proces produkcji i biegłość pracowników gwarantują piękny wygląd papieru, najwyższą jakość i stuletnią trwałość. Dzięki temu pełni funkcje papieru reprezentacyjnego do sporządzania ważnych dokumentów i umów, ale jest pożądaný także jako ekskluzywny papier listowy i papier do druków bibliofilskich. Jest wykorzystywany w dużych ilościach również w pracach plastycznych, w praktyce księgarskiej i konserwatorskiej. Częścią wytwórni jest specjalistyczne Muzeum Papieru założone w 1987 roku. Zwiedzający mają możliwość obejrzenia ekspozycji dotyczącej historii papieru i dziejów manufaktury w Velkich Losínách, wraz z modelami różnych urządzeń technologicznych, a także zapoznania się z przekazami dotyczącymi procesów czarownic w regionie w XVII wieku. Trasa zwiedzania obejmuje ponadto poszczególne miejsca pracy, gdzie odbywa się ręczna produkcja papieru, z możliwością wypróbowania poznanych umiejętności w praktyce. Papiernia w Velkich Losínách, mimo swojego wieku, jest w znakomitym stanie technicznym. Już w 1976 roku został rozpoczęty stopniowy remont historycznych budynków papierni. Z okazji 400-lecia nieprzerwanego istnienia ręcznej produkcji papieru w 1996 roku została ukończona rozległa rekonstrukcja terenu wejściowego. Z powodu stale rosnącego zainteresowania zwiedzających obejrzeniem papierni, trasa zwiedzania została rozszerzona o część produkcyjną obiektu, udostępniono też nowo zaadaptowaną przestrzeń galerii muzealnej. W roku 2002 cały kompleks budynków na terenie papierni został ogłoszony narodowym zabytkiem kultury. W latach 2001–2006 zostały przeprowadzone kolejne znaczące rekonstrukcje. Od końca 2007 roku zwiedzający mają możliwość skorzystania z usług reprezentacyjnego punktu sprzedaży papieru i przyborów plastycznych oraz wygodnej, stylowej restauracji „LOSÍN”.

Spis ilustracji – Opole / Rejstřík fotografií – Opole

Opole – katedra pw. Podwyższenia Krzyża Świętego / Andrzej Nowak

- 1 Opole. Widok katedry pw. Podwyższenia Krzyża Świętego od strony zachodniej
2 Ołtarz Matki Boskiej Opolskiej w katedrze

Opole – kościół pw. Trójcy Świętej i klasztor Franciszkanów / Andrzej Nowak, Sławoj Dubiel

- 3 Opole. Widok kościoła i klasztoru Franciszkanów z wieży ratuszowej
4 Opole. Kaplica św. Anny w kościele Franciszkanów

Opole – Wieża Piastowska / Sławoj Dubiel

- 5 Wieża Piastowska wieczorem
Opole – Akropol / Mariusz Przygoda, Tadeusz Parcej
6 Widok Uniwersytetu Opolskiego i kościoła „na Górcę”
7 Opole. Kaplica św. Wojciecha i Uniwersytet Opolski

Baborów – kościół św. Józefa / Andrzej Nowak

- 8 Kościół pw. św. Józefa w Baborowie
9 Wnętrze kościoła pw. św. Józefa w Baborowie. Fragment sklepienia z wizerunkiem Madonny Szkaplerznej

Biała – cmentarz żydowski / Marek Maruszak, Sławoj Dubiel

- 10 Fragment cmentarza żydowskiego w Białej
11 Cmentarz żydowski w Białej. Macewa

Brzeg – Zamek Piastów Śląskich / Andrzej Nowak, Mariusz Przygoda

- 12 Widok Zamku Piastów Śląskich w Brzegu
13 Brzeski kościół pw. św. Jadwigi i renesansowy budynek bramny

Brzeg – ratusz / Marek Maruszak

- 14 Widok ratusza w Brzegu od strony zachodniej
15 Sala rajców w brzeskim ratuszu

Byczyna / Archiwum Urzędu Miejskiego w Byczynie, Marek Maruszak

- 16 Byczyna. Widok miasta z lotu ptaka
17 Fragment byczyńskich murów z Basztą Piaskową

Głogówek – kościół parafialny pw. św. Bartłomieja / Andrzej Nowak, Marek Maruszak

- 18 Kościół pw. św. Bartłomieja w Głogówku. Fragment wnętrza
19 Nagrobek Jerzego III Oppersdorffa w kościele pw. św. Bartłomieja w Głogówku
20 Kościół Franciszkanów w Głogówku. Domek Loretański

Opole – katedrała Povýšení svatého Kříže

- 1 Opole. Katedrála Povýšení svatého Kříže ze západní strany
2 Oltáře Panny Marie Opolské v katedrále

Opole – kostel Svaté Trojice a františkánský klášter

- 3 Opole. Pohled na františkánský kostel a klášter z radniční věže
4 Opole. Kaple sv. Anny ve františkánském kostele

Opole – Piastovská věž

- 5 Piastovská věž večer
Opole – Akropole
6 Opolská univerzita a kostel „na Górcę”
7 Opole. Kaple sv. Vojtěcha a Opolská univerzita

Baborów – kostel sv. Josefa

- 8 Kostel sv. Josefa v Baborově
9 Interiér kostela sv. Josefa v Baborově. Část klenby s vyobrazením škapulířové Madony

Biała – židovský hřbitov

- 10 Část židovského hřbitova v Białé
11 Židovský hřbitov v Białé. Náhrobek

Brzeg – zámek slezských Piastovců

- 12 Palác slezských Piastovců v Brzegu
13 Kostel sv. Hedviky a renesanční vstupní brána v Brzegu

Brzeg – radnice

- 14 Radnice v Brzegu ze západní strany
15 Sál radních na radnici v Brzegu

Byczyna

- 16 Byczyna. Panoráma města z ptačí perspektivy
17 Část hradeb a Pískové brány v Byczyně

Głogówek – farní kostel sv. Bartoloměje

- 18 Kostel sv. Bartoloměje v Głogówku. Interiér
19 Náhrobek Jerzeho III. Oppersdorffa v kostele sv. Bartoloměje v Głogówku
20 Františkánský kostel v Głogówku. Loretańska kaple

Głubczyce / Andrzej Nowak

- 21 Kościół parafialny pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Głubczycach
22 Fragment gotyckiego portalu w kościele pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Głubczycach

Góra św. Anny – klasztor i kalwaria / Marek Maruszak, Mariusz Przygoda

- 23 Panorama Góry św. Anny
24 Pielgrzymka ministrantów na Górze św. Anny

Jemielnica – kościół pocysterski pw. Najświętszej Maryi Panny i św. Jakuba / Andrzej Nowak

- 25 Zespół pocysterski w Jemielnicy. Widok ogólny
26 Ołtarz główny w kościele pw. Najświętszej Maryi Panny i św. Jakuba w Jemielnicy

Kamień Śląski – kompleks pałacowo-parkowy / Marek Maruszak, Mariusz Przygoda

- 27 Pałac w Kamieniu Śląskim. Widok z lotu ptaka
28 Pałac i wejście do kaplicy św. Jacka w Kamieniu Śląskim

Koźle – twierdza / Tadeusz Parcej

- 29 Baszta Montalemberta (fort Fryderyka Wilhelma) w Koźlu

Krasiejów / Sławoj Dubiel

- 30 Pawilon wystawienniczy w Krasiejowie. Fragment ekspozycji
31 Widok pawilonu wystawienniczego w Krasiejowie

Łambinowice / Sławoj Dubiel

- 32 Łambinowice. Pomnik Martyrologii Jeńców Wojennych, ofiar z czasów drugiej wojny światowej niemieckich obozów Łamsdorf
33 Łambinowice. Stary cmentarz jeniecki z końca XIX i początku XX wieku

Małujowice – kościół pw. św. Jakuba Apostoła / Marek Maruszak

- 34 Fragment wnętrza kościoła w Małujowicach
35 Kościół pw. św. Jakuba Apostoła w Małujowicach

Moszna – zespół pałacowo-parkowy / Marek Maruszak

- 36 Moszna. Zamek i park zimą

Namysłów – ratusz / Marek Maruszak

- 37 Ratusz w Namysławowie

Nysa – Dom Wagi Miejskiej / Marek Maruszak

- 38 Dom Wagi Miejskiej w Nysie

Nysa – kościół pw. św. Jakuba Apostoła i św. Agnieszki / Marek Maruszak

- 39 Nysa. Widok katedry i dzwonnicy

Głubczyce

- 21 Farní kostel Narození Panny Marie v Glubčicích
22 Fragment gotického portálu v kostele Narození Panny Marie v Glubčicích

Hora sv. Anny – klášter a kalvárie

- 23 Panoráma Hory sv. Anny
24 Pouť ministrantů na Hoře sv. Anny

Jemielnice – cisterciácký kostel Nejsvětější Panny Marie a sv. Jakuba

- 25 Cisterciácký klášter v Jemielnici. Celkový pohled
26 Hlavní oltář v kostele Nejsvětější Panny Marie a sv. Jakuba v Jemielnici

Kamień Śląski – palácový a parkový areál

- 27 Palác v Kamieniu Śląském. Letecký pohled
28 Zámek a vstup do kaple sv. Hyacinta v Kamieniu Śląském

Koźle – pevnost

- 29 Montalembertova bašta (pevnost Fridricha Viléma) v Koźle

Krasiejów

- 30 Výstavní pavilon v Krasiejowě. Část expozice
31 Výstavní pavilon v Krasiejowě

Łambinowice

- 32 Łambinowice. Pomník válečných zajatců, obětí druhé světové války v táboře Łamsdorf
33 Łambinowice. Starý zajatecký hřbitov z konce 19. století a počátku 20. století

Małujowice – kostel sv. Jakuba Apoštola

- 34 Interiér kostela v Małujowicach
35 Kostel sv. Jakuba Apoštola v Małujowicach

Moszna – palácový a parkový areál

- 36 Moszna. Zámek a park v zimě

Namysłów – radnice

- 37 Radnice v Namysławě

Nysa – dům městské váhy

- 38 Dům městské váhy v Nysie

Nysa – kostel sv. Jakuba Apoštola a sv. Anežky

- 39 Nysa. Kostel a zvonice

Nysa – tzw. Piękna Studnia / Marek Maruszak
40 „Piękna Studnia”

Olesno – kościół odpustowy św. Anny / Marek Maruszak, Sławoj Dubiel
41 Fragment wnętrza kościoła św. Anny w Oleśnie
42 Kościół odpustowy św. Anny w Oleśnie

Otmuchów – zamek / Marek Maruszak, Sławoj Dubiel
43 Otmuchów. Widok ogólny miasta
44 Końskie schody na zamku w Otmuchowie

Ozimek – żelazny most / Marek Maruszak
45 Ozimek. Wjazd na most wiszący
46 Ozimek. Most wiszący

Paczków – polskie Carcassonne / Marek Maruszak
47 Paczkowskie mury obronne
48 Fragment murów w Paczkowie. Wieża Wrocławska

Paczków – kościół św. Jana Ewangelisty / Marek Maruszak, Tadeusz Parcej
49 Kościół pw. św. Jana Ewangelisty w Paczkowie
50 Paczków. Portal kościoła pw. św. Jana Ewangelisty

Pokój – park / Jerzy Stemplewski
51 Pokój. Rzeźba śpiącego lwa T. Kalidego w parku
52 Pokój. Świątynia Matyldy

Prudnik – mała architektura rynku / Marek Maruszak
53 Kolumna Maryjna w Prudniku
54 Prudnik. Fontanna

Nysa – krásná studna
40 Krásná studna

Olesno – poutní kostel sv. Anny
41 Interiér kostela sv. Anny v Olešně
42 Kostel sv. Anny v Olešně

Otmuchów – hrad
43 Otmuchów. Celkový pohled
44 Końskie schody na zámku v Otmuchowě

Ozimek – železný most
45 Ozimek. Vjezd na visutý most
46 Ozimek. Visutý most

Paczków – polské Carcassonne
47 Paczkowské hradby
48 Část hradeb v Paczkově. Wrocławská věž

Paczków – kostel sv. Jana Evangelisty
49 Kostel sv. Jana Evangelisty v Paczkově
50 Paczków. Portál kostela sv. Jana Evangelisty

Pokój – park
51 Pokój. Socha spícího lva T. Kalideho v parku
52 Pokój. Kostel sv. Matyldy

Prudnik – malá architektura na náměstí
53 Mariánský sloup v Prudniku
54 Prudnik. Kašna

Rejstřík fotografií – Olomouc / Spis ilustracji – Ołomuniec

Olomouc – areál bývalého Přemyslovského hradu v Olomouci, katedrála sv. Václava / Pavel Rozsívál
55 Pohled na průčelí katedrály
56 Novogotická kazatelna v západním trojlodí

Olomouc – areál bývalého Přemyslovského hradu v Olomouci, palác biskupa Jindřicha Zdíka / Pavel Rozsívál
57 Vstup do paláce s původním sdruženým románským oknem
58 Sdružená románská okna ve velkém sále

Olomouc – areál bývalého Přemyslovského hradu v Olomouci, areál kapitulního děkanství / Pavel Rozsívál
59 Pohled do čestného nádvoří kapitulního děkanství, dnes sídla olomouckého Arcidiecézního muzea
60 Severovýchodní pohled na budovu kapitulního děkanství se středověkými hradbami, gotickou kaplí sv. Jana a krouhlou, původně románskou věží

Olomouc – kostel sv. Mořice / Pavel Rozsívál
61 Kostel ze západu s pohledem na dvě gotické věže s renesančními přístavky
62 Střední loď kostela s pohledem na hlavní novogotický oltář

Olomouc – Neptunova kašna / Pavel Rozsívál
63 Pohled na sochařskou výzdobu kašny
64 Detail sochy Neptuna

Olomouc – Herkulova kašna / Pavel Rozsívál
65 Sochařská výzdoba kašny
66 Detail části postavy Herkula s orlicí

Olomouc – Kašna Tritonů / Pavel Rozsívál
67 Celkový pohled
68 Vrcholová část kašny se sochou chlapce držícího mořské psy

Olomouc – Caesarova kašna / Pavel Rozsívál
69 Celkový pohled s ústřední jezdeckou sochou G. J. Caesara a alegoriemi řek Moravy a Dunaje
70 Detail zobrazení G. J. Caesara, legendárního zakladatele města

Olomouc – Merkurova kašna / Pavel Rozsívál
71 Pohled na sochařskou část kašny
72 Detail sochy andílka u Merkurových nohou

Olomouc – Jupiterova kašna / Pavel Rozsívál
73 Celkový pohled na kašnu
74 Detail postavy Jupitera se svazkem blesků v pravé ruce

Ołomuniec – teren dawnego zamku Przemyślidów w Ołomuńcu, katedra św. Wacława
55 Widok frontu katedry
56 Neogotycka ambona w zachodniej nawie

Ołomuniec – teren dawnego zamku Przemyślidów w Ołomuńcu, pałac biskupa Jindřicha Zdíka
57 Wejście do pałacu z pierwotnym romańskim oknem wielodzielnym
58 Wielodzielne okna romańskie w wielkiej sali

Ołomuniec – teren dawnego zamku Przemyślidów w Ołomuńcu, kompleks dziekanatu kapituły
59 Widok na dziedziniec dziekanatu kapituły, dziś siedziba ołomunieckiego Muzeum Archidiecezjalnego
60 Widok od strony północno-wschodniej na gmach dziekanatu kapituły ze średniowiecznymi murami, gotycką kaplicą św. Jana i okrągłą, pierwotnie romańską wieżą

Ołomuniec – kościół pw. św. Maurycego
61 Kościół pw. św. Maurycego od strony zachodniej z widokiem na dwie gotyckie wieże z renesansowymi dobudówkami
62 Środkowa nawa z widokiem na główny neogotycki ołtarz

Ołomuniec – Fontanna Neptuna
63 Rzeźbiarskie zdobienia fontanny
64 Detal figury Neptuna

Ołomuniec – Fontanna Herkulesa
65 Rzeźbiarskie zdobienia fontanny
66 Detal fragmentu postaci Herkulesa z orlicą

Ołomuniec – Fontanna Trytonów
67 Widok ogólny
68 Szczytowa część fontanny z figurą chłopca trzymającego morskie psy

Ołomuniec – Fontanna Cezara
69 Widok ogólny z centralną postacią jeźdźca Gajusza Juliusza Cezara i alegoriami rzek Morawy i Dunaju
70 Detal figury Gajusza Juliusza Cezara, legendarnego założyciela miasta

Ołomuniec – Fontanna Merkurego
71 Widok na rzeźbiarską część fontanny
72 Detal figury aniołka u stóp Merkurego

Ołomuniec – Fontanna Jowisza
73 Widok ogólny fontanny
74 Detal postaci Jowisza z wiązką błyskawic w prawej ręce

Olomouc – Mariánský sloup / *Pavel Rozsival*

- 75 Celkový pohled
76 Detail zakončení sloupu sochou Panny Marie
Immaculaty

Olomouc – Čestný sloup Nejsvětější Trojice / *Pavel Rozsival*

- 77 Celkový pohled, památka zapsaná do Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO
78 Skupina plastik ve třetím podlaží sloupu (svatý Josef, sv. Jáchym, sv. Anna, Jan Křtitel)

Olomouc – areál bývalého premonstrátského kláštera Hradisko / *Pavel Rozsival*

- 79 Celkový pohled na klášter
80 Detail nástěné barokní malby ve slavnostním sále

Olomouc – basilika Navštívení Panny Marie na Svatém Kopečku / *Pavel Rozsival*

- 81 Celkový pohled na průčelí kostela se dvěma křídly rezidencí
82 Pohled na hlavní barokní oltář s milostným obrazem Panny Marie a dvojicí andělů

Olomouc – kaple Jana Sarkandra / *Pavel Rozsival*

- 83 Celkový pohled
84 Sklepení s mučícími nástroji a studnou

Bouzov – areál hradu / *Pavel Rozsival*

- 85 Celkový pohled na hrad z 1. nádvoří
86 Rytířský sál

Háj u Třeštiny – vodní elektrárna / *Pavel Rozsival*

- 87 Pohled na budovu elektrárny zhotovené ve stylu českého rondokubismu
88 Detail turbíny

Javorník – zámek Janský Vrch / *Pavel Rozsival*

- 89 Pohled na zámek z vnějšího nádvoří
90 Kulečníkový sál s portréty biskupů

Javoříčko – památník obětí II. světové války / *Pavel Rozsival*

- 91 Celkový pohled na sousoší z jihozápaní strany
92 Detail sousoší (postavy mladého muže s kladivem a mladé ženy se srpem, obilnými klasy a květinami)

Náměšť na Hané – areál zámku s parkem / *Pavel Rozsival*

- 93 Pohled na zámek a část parku
94 Pohled do tzv. Zlatého salonku

Plumlov – zámek / *Pavel Rozsival*

- 95 Celkový pohled na zámek
96 Pohled do expozice svatebních obřadů

Ołomuniec – Kolumna Maryjna

- 75 Widok ogólny
76 Detal zwieńczenia kolumny z figurą Marii Panny Immaculaty

Ołomuniec – Kolumna Trójcy Przenajświętszej

- 77 Widok ogólny, zabytek wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO
78 Grupa rzeźb na trzecim piętrze kolumny (św. Józef, św. Joachim, św. Anna, św. Jan Chrzciciel)

Ołomuniec – obiekt dawnego klasztoru Norbertanów Hradisko

- 79 Widok ogólny
80 Detal barokowego malarstwa naściennego w sali reprezentacyjnej

Ołomuniec – bazylika Nawiedzenia Marii Panny na Svatym Kopečku

- 81 Widok ogólny na fasadę kościoła z dwoma skrzydłami rezydencji
82 Widok na główny barokowy ołtarz z cudownym obrazem Marii Panny i dwoma aniołami

Ołomuniec – kaplica Jana Sarkandra

- 83 Widok ogólny
84 Podziemia z narzędziami tortur i studnią

Bouzov – obiekt zamku

- 85 Widok ogólny na zamek z pierwszego dziedzińca
86 Sala rycerska

Háj u Třeštiny – elektrownia wodna

- 87 Widok na budynek elektrowni wzniesiony w stylu czeskiego rondokubizmu
88 Detal turbiny

Javorník – zamek Janský Vrch

- 89 Widok zamku z zewnętrznego dziedzińca
90 Sala bilardowa z portretami biskupów

Javoříčko – pomnik Ofiar Drugiej Wojny Światowej

- 91 Widok ogólny na zespół rzeźb od strony południowo-zachodniej
92 Szczegół rzeźby zbiorowej (postaci młodego mężczyzny z młotem i młodej kobiety z sierpem, kłosami zbóż i kwiatami)

Náměšť na Hané – teren pałacu wraz z parkiem

- 93 Widok na pałac i część parku
94 Widok tzw. złotego saloniku

Plumlov – pałac

- 95 Widok ogólny
96 Widok na ekspozycję prezentującą obrzędy weselne

Prostějov – Národní dům / *Pavel Rozsival*

- 97 Celkový pohled na budovu Národního domu
98 Pohled do prosceniového salonku

Stará Voda – poutní kostel sv. Jakuba Většího a sv. Anny / *Pavel Rozsival*

- 99 Celkový pohled na kostel
100 Pohled do barokního interiéru se zřetelnými stopami vandalských zásahů okupační sovětské armády

Šternberk – areál hradu / *Pavel Rozsival*

- 101 Vstupní průčelí
102 Rohový pokoj s barokními kamny

Šternberk – Šternberská madona / *Pavel Rozsival*

- 103 Celkový pohled
104 Detail Madony s dítětem

Tovačov – zámek / *Pavel Rozsival*

- 105 Celkový pohled na zámek s pozdně gotickou Spanilou věží
106 Pohled do raně barokní zámecké kaple

Týn nad Bečvou – hrad Helfštýn / *Pavel Rozsival*

- 107 Vstup do hradu s hradní věží
108 Expozice historické mincovny

Úsov – zámek / *Pavel Rozsival*

- 109 Celkový pohled na zámek
110 Expozice Lovecko-lesnického muzea

Velké Losiny – zámek / *Pavel Rozsival*

- 111 Nádvoří zámku s osmibokou renezanční věží
112 Rytířský sál s renezančními kamny a renezančním příborníkem

Velké Losiny – ruční papírna / *Pavel Rozsival*

- 113 Pohled na barokní budovu papírny
114 Jedna z provozních místností papírny

Prostějov – Dom Ludowy

- 97 Widok ogólny gmachu Domu Ludowego
98 Widok loży przy proscenium

Stará Voda – kościół pielgrzymkowy pw. św. Jakuba Większego i św. Anny

- 99 Widok ogólny kościoła
100 Widok barokowego wnętrza z widocznymi śladami wandalizmu okupacyjnej Armii Radzieckiej

Šternberk – teren zamku

- 101 Fasada frontowa
102 Pokój narożny z barokowymi piecami

Šternberk – Madonna Szternberska

- 103 Widok ogólny
104 Detal Madonny z Dzieciątkiem

Tovačov – pałac

- 105 Widok ogólny pałacu z późnogotycką Wieżą Wspaniałą
106 Widok wczesnobarokowej kaplicy pałacowej

Týn nad Bečvou – zamek Helfštýn

- 107 Wejście do zamku z wieżą zamkową
108 Ekspozycja historycznej mennicy

Úsov – pałac

- 109 Widok ogólny zamku
110 Ekspozycja Muzeum Łowiectwa i Leśnictwa

Velké Losiny – pałac

- 111 Dziedziniec pałacu z ośmioboczną, renesansową wieżą
112 Sala rycerska z renesansowymi piecami i renesansowym kredensem

Velké Losiny – manufaktura papieru

- 113 Barokowy budynek piapierni
114 Jedno z roboczych pomieszczeń piapierni

Ślady przeszłości

Otisky minulosti

Wydał Kraj Ołomuniecki we współpracy z Województwem Opolskim /
Vydal Olomoucký kraj ve spolupráci Vojvodstvím Opole

Autor polskich tekstów / Autorka polských textů: Urszula Zajączkowska
Tłumaczenie na język polski / Překlad do polštiny: Renata Rafa-Radiměřský
Tłumaczenie na język czeski / Překlad do češtiny: Tadeusz Kuchejda
Redakcja / Redakce: Maria Szwed, Jindřich Garčic
Redaktor techniczny / Technický redaktor: Pavel Pospěch
Opracowanie graficzne / Grafická úprava: STUDIO TRINITY, s.r.o., Olomouc

Druk / Tisk: Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.
Nakład / Náklad: 2000 egzemplarzy / výtisků

Wydanie pierwsze / Vydání první
Ołomuniec 2010 / Olomouc 2010
Egzemplarz bezpłatny / Neprodejné